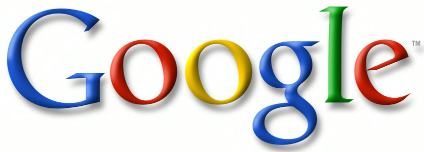
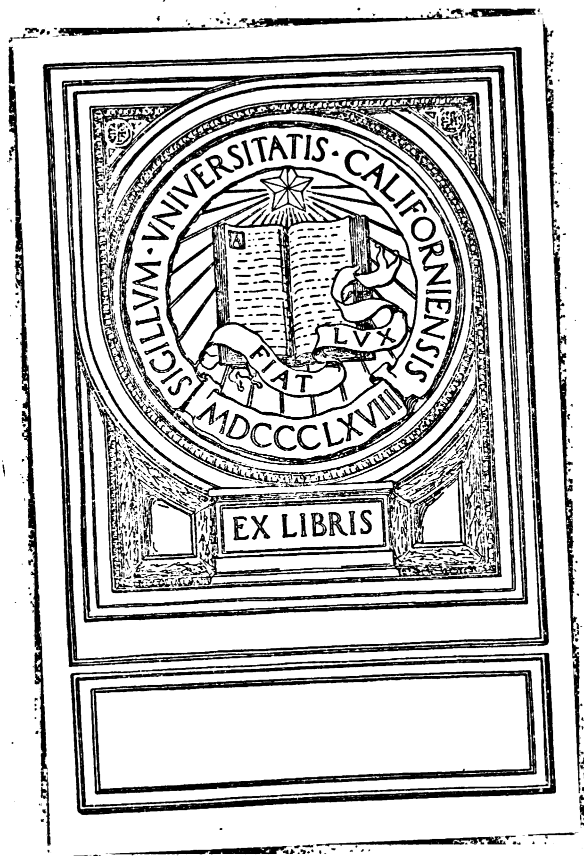

UC-NRLF
$B 62 158

SIGILLVM · VNIVERSITATIS · CALIFORNIENSIS
LVX
FIAT
MDCCCLXVIII
EX LIBRIS

Verner Dahlberg
okt. 1879.

Det philologisk-historiske Samfunds

Mindeskrift

i Anledning af

dets femogtyveaarige Virksomhed

1854—1879

Udgivet med Understøttelse fra Carlsberg-Fondet

Kjøbenhavn

Forlagt af Rudolph Klein

1879

I. COHENS BOGTRYKKERI.

Forord.

Den 10de October 1854 blev det philologisk-historiske Samfund stiftet af et Antal philologiske Candidater og Studenter[1], og den 14de October s. A. holdt det sit første videnskabelige Møde.

I de femogtyve Aar, som siden ere forløbne, har Samfundet stadig været et Foreningspunct for de yngre og ældre Philologer og bestandig, som den aarlige trykte Udsigt over dets Virksomhed vil vise, snart med større, snart med mindre Livskraft arbejdet i de forskjellige Retninger, der sammenfattes under Navnet Philologi. Nye Grene af Sprogvidenskaben have fundet Dyrkere, og foruden det mangesidige Studium af den classiske saa vel som den nordiske Oldtid have ogsaa de nyere Culturer og andre Folkeslags ældste Samfundsindretninger og Sprogmindesmærker været Gjenstand for de Under-

[1]) De stiftende Medlemmers Navne anføres her: C. Berg, Chr. Bruun, Kr. Dahlenborg, T. Fritsche, A. K. Grejbe, Joh. Helms, Edv. Holm, L. Ove Kjær, L. Kleisdorff, Chr. Koefoed, K. J. Lyngby, H. G. Møller, R. Møller, Christian Neergaard, F. Nutzhorn, P. Petersen, J. Pio, C. P. Christensen Schmidt, O Siesbye, J. G. Toepfer, D. H. Wulff. En nærmere Redegjørelse for Samfundets Oprindelse og ældste Historie er det paatænkt at medgive Udsigten over Samfundets Virksomhed i det sidst forløbne Aar.

søgelser, hvis Resultater ere blevne forelagte paa Samfundets Møder.

Fra de samme forskjellige Omraader ere Æmnerne hentede til den Række Bidrag, som Medlemmer af Samfundet have ydet til nærværende Skrift, med hvilket Samfundet ønsker at sætte sine første femogtyve Aars Virksomhed et Minde. Uagtet Hensynet til Pladsen har gjort det umuligt at optage alle de tilbudte Bidrag, vil dog forhaabentlig den foreliggende Samling Afhandlinger give et nogenlunde fyldigt Billede af Samfundets forskjelligartede Virksomhed og paa en værdig Maade slutte sig til forrige Tiders Arbejder og varsle godt for Fremtiden.

Sluttelig skal det med Erkjendtlighed nævnes, at Ønsket om ved et saadant Mindeskrift at fejre Samfundets Femogtyveaarsfest kun er blevet virkeliggjort derved, at Carlsberg-Fondets Direction med velvillig Redebonhed har tilstaaet den til Udgivelsen nødvendige Sum.

C. Jørgensen,
Samfundets Formand.

Indhold.

Side

J. L. Heiberg, Nogle Puncter af de græske Mathematikeres Terminologi 1

Jul. Lange, Til Sammenligning mellem antik og modern Figurstil 21

C P. Christensen Schmidt, Om Infinitivens Tempusformer ved ἐβουλόμην ἄν og lignende Udtryk 34

Kr. Nyrop, Une question de phonétique romane. *T* + *R* en provençal 47

J. L. Ussing, Den egentlige Betydning af Udtrykket provinciæ consulares og prætoriæ. I Anledning af Cic. de prov. cons. 15, 37 55

Sophus Bugge, Bidrag til den nordiske Balladedigtnings Historie. I. Marsk Stig 64

II. Holofernes 75

Jean Pio, De oldgræske Præpositioners Skæbne i det nygræske Folkesprog. Et Bidrag til det nygræske Sprogs Udviklingshistorie 93

Emil Gigas, Nyere Digteres Bearbeidelser af Plautus' „Amphitruo" 113

Julius Hoffory, Lydforbindelsen *fst* i det Arnamagnæanske håndskrift *674, A, 4to* 140

M. C. Gertz, Adnotationes criticæ in suasorias Annæi Senecæ 146

J. N. Madvig, Smaabidrag. I. To sproglige Særheder i gamle græske Oversættelser af romerske Aktstykker 157

II. To homeriske Formodninger 162

III. Textrettelser til Ciceros Brutus 166

Ludv. F. A. Wimmer, Småbidrag til nordisk sproghistorie.

I. Oldislandsk *ø* 174

II. Oldnordisk *sę̨lja, sę̨tja* 181

III. Den nordiske middelart (medium) 184

IV. Et gammelt gullandsk sprogmindesmærke i Danmark 193

Vilh. Thomsen, Andare—andar—anar—aller. En kritisk-etymologisk undersøgelse 197

Gerson Trier, Om futurum og konditionalis af det romanske verbum *essere* 215

Rettelser.

S. 53	L. 8 f. n. læs:	Allemands
- 54	L. 13 f. o. —	résumons-nous
	L. 18 f. o. —	autant que
- 142	L. 4 f. o. —	øfsto
	L. 15 f. o. —	62[1] [ikke 63[1]]

Rettelser og Tilføjelser.

S. 53 L. 8 f. n.		læs:	Allemands
- 54 - 13 f. o.		—	résumons-nous
- 18 —		—	autant que
- 142 - 4 —		—	øfsto
- 15 —		—	62¹ [ikke 63¹]
- 216 - 6 og 7 f. o.		—	D a r m e s - t e t e r
- 16 f. o.	ved	—	for
- 217 - 2 og 3 f. o.		—	*ga-gnerai*
- 4 f. o.	*ero*	—	*erò*
- 5 —	*aro*	—	*arò*
- 219 - 18 —	208,	—	208 af *surgere,*
- 220 - 7 —	(for	—	(for *devrai*
- 13 f. n.	St-	—	Ste-
- 222 - 4 f. o.	dialektal	—	dialektale
- 223 - 6 —	*ocirre,*	—	*ocirre* (el. *creire* og *ocire*),
- 224 - 5 f. n.	s. 16	—	s. 229
- 226 - 4 —	( )	—	(er den *g* med foregående *n r*, falder *g* ud, og de flydende lyd dissimileres ved *d*: *jungere-ajo* — *joindrai, resurgere-ajo* — *resordrai*)
- 227 - 9 f. o.	*invadire-ajo*	—	*invadire-ajo* med *e* som i *cherrai* (s. 223). Denne oprindelse forklarer, hvorfor de andre forbindelser af *voyer* (*convoyer, fourvoyer*) have *voierai.*
- 10 f. n.	*u* og *i*	—	*u* og *i* i de latinske stamord
- 3 —	*partrái, mentrái*	—	*partrai, mentrai*
- 229 - 13 —	(*ferai*	—	*ferai* (
- 7 —	Vokalismus	—	Vokalismus II 511.

Nogle Puncter af de græske Mathematikeres Terminologi.

Af

J. L. Heiberg.

De græske Mathematikeres Sprogbrug tages der i de græske Lexica forholdsvis meget lidet Hensyn til. Og dog er deres Terminologi af ikke ringe Betydning, fordi man først igjennem den naar Forstaaelsen af Grækernes overordenlige Præstationer paa dette Omraade, en meget væsenlig Side af deres aandelige Udvikling, som endnu gjør sin Indflydelse gjældende paa den moderne Mathematik. Uddannelsen af det techniske Sprog indeholder desuden ofte Oplysninger angaaende Videnskabens egen Udvikling, og om end de fleste mathematiske Hovedværker ere bevarede, maa vi dog paa mange Puncter tage vor Tilflugt til saadanne indirecte Kilder. Endelig afhænger det nuværende mathematiske Kunstsprog gjennem de latinske Oversættelser paa saa mange Puncter af Grækernes, at det allene af den Grund har sin Interesse at studere dette. Her skal nu gjøres et Forsøg paa at oplyse nogle Enkeltheder deraf. En Del af det her meddelte findes i en anden Sammenhæng i J. H. T. Müllers Beiträge zur Terminologie der griechischen Mathematiker (Leipzig 1860 . 8), saa vidt mig bekjendt det eneste Arbejde over den græske Terminologi indenfor Geometrien. Et rigt Stof findes i F. Hultsch's fortræffelige Index til Pappos (Vol. III. Berlin 1878 . 8).

I.

De ældre græske Mathematikere tænkte sig de tre Keglesnit Parabel, Hyperbel og Ellipse frembragte derved, at man i en retstaaende Kegle lagde et Snit lodret paa en af Sidelinierne. Ved et saadant Snit fremkommer Parablen i den retvinklede Kegle, Hyperblen i den stumpvinklede, og Ellipsen i den spidsvinklede. Derfor hed i det ældre mathematiske Sprog Parablen *ὀρθογωνίου κώνου τομή*, Hyperblen *ἀμβλυγωνίου κώνου τομή*, og Ellipsen *ὀξυγωνίου κώνου τομή*. Herom have vi et udtrykkeligt Vidnesbyrd af Geminus, som havde behandlet Mathematikens Historie, og hvis Arbejde er Hovedkilden for Proklos' Commentar til Euklid; det er os opbevaret af Eutokios i Commentaren til Apollonios' Conica p. 9 (ed. Halley): *ἀλλ' ὅπερ φησὶν ὁ Γεμῖνος ἀληθές ἐστιν, ὅτι οἱ παλαιοὶ κῶνον ὁριζόμενοι τὴν τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου περιφορὰν μενούσης μιᾶς τῶν περὶ τὴν ὀρθὴν γωνίαν πλευρᾶς, εἰκότως καὶ τοὺς κώνους πάντας ὀρθοὺς ὑπελάμβανον γίνεσθαι καὶ μίαν τομὴν ἐν ἑκάστῳ, ἐν μὲν τῷ ὀρθογωνίῳ τὴν νῦν καλουμένην παραβολήν, ἐν δὲ τῷ ἀμβλυγωνίῳ τὴν ὑπερβολήν, ἐν δὲ τῷ ὀξυγωνίῳ τὴν ἔλλειψιν· καὶ ἔστι παρ' αὐτοῖς εὑρεῖν οὕτως ὀνομαζομένας τὰς τομάς . . . οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ κώνου τομῶν· τὴν μὲν γὰρ λεγομένην ὀρθογωνίου κώνου τομὴν ἐν ὀρθογωνίῳ μόνον κώνῳ ἐθεώρουν τεμνομένῳ ἐπιπέδῳ ὀρθῷ πρὸς μίαν πλευρὰν τοῦ κώνου, τὴν δὲ τοῦ ἀμβλυγωνίου κώνου τομὴν ἐν ἀμβλυγωνίῳ γινομένην κώνῳ ἀπεδείκνυσαν, τὴν δὲ τοῦ ὀξυγωνίου ἐν ὀξυγωνίῳ, ὁμοίως ἐπὶ πάντων τῶν κώνων ἄγοντες τὰ ἐπίπεδα ὀρθὰ πρὸς μίαν πλευρὰν τοῦ κώνου· δηλοῖ δὲ καὶ αὐτὰ τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τῶν γραμμῶν.* Cfr. Pappos VII, 31. Hermed kan sammenlignes, at Eutokios (Comm til Archimed. *περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου* II p. 163) tillægger Archimedes et Fragment, han har fundet, indeholdende Løsningen af en Opgave, som kræver Anvendelsen af Keglesnit, blandt andet fordi deri benyttedes de gamle Navne paa disse (*καὶ τοῖς συνήθεσι τῷ ἀρχαίῳ*[1]) *τῶν πραγμάτων ὀνόμασιν ἐγέγραπτο*). Thi hos Archimedes finde vi bestandigt hine gamle Navne, og den samme Betegnelsesmaade brugte Menaichmos, Aristaios og Eukleides efter Pappos' Vidnesbyrd (VII, 30 p. 672 ed.

---

[1]) Er vel at oversætte: den gammeldags Fremstilling af Sagerne.

Hultsch: *Ἀρισταῖος δέ, ὃς γέγραφε τὰ μέχρι τοῦ νῦν ἀναδιδόμενα στερεῶν τόπων τεύχη* (ɔ: Bøger) *ε' συνεχῆ* (ɔ: beslægtet med) *τοῖς κωνικοῖς, ἐκάλει καὶ οἱ πρὸ Ἀπολλωνίου*[1]) *τῶν τριῶν κωνικῶν γραμμῶν τὴν μὲν ὀξυγωνίου, τὴν δὲ ὀρθογωνίου, τὴν δὲ ἀμβλυγωνίου κώνου τομήν*). Kun paa tre Steder hos Archimedes findes Ordet *ἔλλειψις*, men overalt bør det fjernes som en senere Tilsætning, hvad allerede Nizze har udtalt. Det første Sted er *περὶ κωνοειδέων* 9 p. 270 extr.: *καὶ ἐν τῷ ἐπιπέδῳ τούτῳ γεγράφθω περὶ διάμετρον τὰν EB κύκλος ἢ ἔλλειψις· εἰ μὲν ἴσον ἐστὶ τὸ τετράγωνον τὸ ἀπὸ τᾶς N τῷ περιεχομένῳ ὑπὸ τᾶν ΖΔ, ΔΗ, κύκλος· εἰ δὲ μή ἐστιν ἴσον, ὀξυγωνίου κώνου τομὰ τοιαύτα, ὥστε κτλ.* Det er aabenbart, at Ordene *κύκλος ἢ ἔλλειψις* forstyrre Sætningsforbindelsen og foregribe de to følgende Sætninger; de ere tilføjede af en Afskriver som en Omskrivning af disse, og Stedet bør læses saaledes: — *γεγράφθω περὶ διάμετρον τὰν EB, εἰ μὲν — ΔΗ, κύκλος, εἰ δὲ μή ἐστιν ἴσον, ὀξυγωνίου κτλ.* Paa det andet Sted ibid. 10 p. 272, 3 fn.: *ἔχει δὲ καὶ τὸ ὑπὸ τᾶν ΖΔ, ΔΗ περιεχόμενον ποτὶ τὸ ὑπὸ AK, KB περιεχόμενον λόγον, ὃν τὸ ἀπὸ τᾶς ΖΓ τετράγωνον ποτὶ τὸ ἀπὸ (τᾶς) ΑΔ τᾶς ἐλλείψεως*, giver *τᾶς ἐλλείψεως* slet ingen Mening; det er aabenbart en Afskrivertilføjelse, som var skrevet i Randen som Forklaring af Ordene *τᾷ ἑτέρᾳ διαμέτρῳ* (Lin. 6 fn. cfr. Lin. 19) for at skjelne den fra Halvcirklens Diameter *ΖΗ* (Lin. 10 fn.), og som senere er kommet ind paa et forkert Sted. Det tredie Sted endeligt er *περὶ κων.* 10 p. 273,10: *ὁ κύλινδρος ὁ περιλαμβάνων τὰν ἔλλειψιν.* Her bør enten Ordene *ὁ περιλαμβάνων τὰν ἔλλειψιν* eller blot *τὰν ἔλλειψιν* gaa ud som en forklarende Tilføjelse af en Afskriver.

At de nu brugte Navne ere indførte og opfundne af Apollonios selv, som stadigt benytter dem, vide vi fra Pappos VII, 30 p. 672 ff.: *ἐπεὶ δ' ἐν ἑκάστῳ τῶν τριῶν τούτων κώνων διαφόρως τεμνομένων αἱ γ' γίνονται γραμμαί, διαπορήσας, ὡς φαίνεται, Ἀπολλώνιος, τί δήποτε ἀποκληρώσαντες οἱ πρὸ αὐτοῦ ἣν μὲν ἐκάλουν ὀξυγωνίου κώνου τομὴν δυναμένην καὶ ὀρθογωνίου καὶ ἀμβλυγωνίου εἶναι, ἣν δὲ ὀρθογωνίου εἶναι δυναμένην ὀξυγωνίου τε*

---

1) *καὶ οἱ πρὸ Ἀ.*, som Hultsch stryger, kan maaske opfattes parenthetisk: „og saaledes alle før A."

καὶ ἀμβλυγωνίου, ἣν δὲ ἀμβλυγωνίου δυναμένην εἶναι ὀξυγωνίου τε καὶ ὀρθογωνίου, μεταθεὶς τὰ ὀνόματα καλεῖ τὴν μὲν ὀξυγωνίου καλουμένην ἔλλειψιν, τὴν δὲ ὀρθογωνίου παραβολήν, τὴν δὲ ἀμβλυγωνίου ὑπερβολήν[1]), *ἑκάστην ἀπό τινος ἰδίου συμβεβηκότος. χωρίον γάρ τι παρά τινα γραμμὴν παραβαλλόμενον ἐν μὲν τῇ ὀξυγωνίου κώνου τομῇ ἐλλεῖπον γίνεται τετραγώνῳ, ἐν δὲ τῇ ἀμβλυγωνίου ὑπερβάλλον τετραγώνῳ, ἐν δὲ τῇ ὀρθογωνίου οὔτε ἐλλεῖπον οὔθ' ὑπερβάλλον.* I de sidste Ord har Pappos tillige rigtigt angivet Grunden til disse Navne. Ved *παραβάλλειν παραλληλόγραμμον παρὰ εὐθείαν* forstod Grækerne: at lægge et Parallelogram paa en Linie, saaledes at denne bliver den ene Side. Navnet gaar tilbage til Pythagoræerne efter en Bemærkning af Eudemos hos Proklos: Comm. til Eukl. p. 419 ed. Friedlein (se nedenfor) og forekommer jævnligt hos de senere (Eukl. Elem. I, 44; 45; Data 70; 74; 78; Eutokios til Archim. p. 179; Proklos p. 422,$_{22}$). Især bruger Euklid det hyppigt i den for en Del paa pythagoræisk Grundlag hvilende 10ende Bog (X, 21; 24; 26; 27; 39; 42; 45; 48; 61; 63; 65; 66; 72; 76; 79; 82; 85; 98; 99; 100; 101; 102; 103; 112 *πόρισμα*; 114; 115; 116); det var vel altsaa ved saadanne Undersøgelser, som dem, Euklid meddeler i X, at Pythagoræerne kom ind paa denne Opgave. Cfr. fremdeles Pappos III, 73 p. 128; IV, 11 p. 192; VI, 60 p. 544; VII, 121 p. 772. Som Passiv bruges ogsaa *παραπίπτω* (Archimed. *περὶ κων.* 3 p. 262,$_{49}$[2]); 263,$_{10}$; 265,$_{18}$; 27 p. 294,$_{48}$; 295,$_{29}$; $_{38}$; 28 p. 298,$_{45}$; 299,$_{2}$; 31 p. 305,$_{50}$; 306,$_{8}$; $_{12}$; $_{38}$; 307,$_{2}$; $_{6}$; $_{47}$; $_{53}$; 308,$_{7}$; $_{12}$; $_{16}$; $_{17}$) og som Perfectum *παρακεῖσθαι* (Eukl. X, 27; 39; 42; 45; 48; 61; 63; 66; 73; 76; 79; 82; 85; 98; 100; 101; 102; 103; 113; Menaichmos hos Eutokios til Archimed. p. 142,$_{12}$; Diokles ibid. p. 174,$_{26}$; Archimed. p. 263,$_{23}$; Apollonios I, 12; 13 osv.; Serenos de sect. cyl. 16; 24; cfr. *τὸ παρά* ibid. 17). Den Figur, som

---

[1]) Cfr. det anførte Sted af Geminos hos Eutokios til Apollonios p. 9: *ὕστερον δὲ Ἀπολλώνιος ὁ Περγαῖος καθόλου τι ἐθεώρησεν, ὅτι ἐν παντὶ κώνῳ καὶ ὀρθῷ καὶ σκαληνῷ πᾶσαι αἱ τομαί εἰσι κατὰ διάφορον τοῦ ἐπιπέδου πρὸς τὸν κῶνον προσβολήν.*

[2]) *παρεμπέσῃ* skal nemlig sikkert rettes til *παραπέσῃ*.

lægges ved Linien, hedder *παράβλημα* (Archimed. p. 263,35; 295,43; 45; 296,27; 32; 299,7; 8) eller *παραβολή* (Pappos VI, 58 p. 542; 60 p. 544). Men *παραβολή* betegner almindeligt selvè Operationen (Pappos VII, 4 p. 638; Proklos p. 56,10; 58,14; 78,26; 120,20; 201,10). Analog hermed er Brugen af *παραβάλλω* og *παραβολή* om Tal hos Nikomachos II, 27, 7; Theon Smyrn. p. 118; 119 Hiller. — Naar den Linie, ved hvilken Parallelogrammet lægges, ikke bliver Side i dette, men Parallelogramsiden er større, saa at et Stykke af Parallelogrammet kommer udenfor Linien, siges det *ὑπερβάλλειν εἴδει παραλληλογράμμῳ* (Eukl. Element. VI, 29; Data 59; 84; Diokles hos Eutok. til Archim. p. 176,27; Archimedes p. 262,50; 263,11; 294,49; 295,29; 38; 298,45; 299,3; 306,8; 18; 307,3; 308,18; Serenos de sect. cyl. 24; 25; Pappos VI, 58, p. 542; VII, 64 p. 702); Operationen hedder *παραβάλλειν παραλληλόγραμμον παρὰ εὐθεῖαν ὑπερβάλλον εἴδει τετραγώνῳ*, det overskydende Stykke *ὑπερβολή* (Data 59; 84) eller *ὑπέρβλημα* (Archimedes p. 262,51; 263,3; 6; 13; 294,52; 295,1; 296,27; 32; 306,9; 307,4; Serenos de sect. cyl. 24; 35). Naar derimod Parallelogramsiden er mindre end Linien, saa at et Stykke af den rager ud over Parallelogrammet, siges dette *ἐλλείπειν εἴδει παραλληλογράμμῳ* (*παραβάλλειν παραλληλόγραμμον παρὰ εὐθεῖαν ἐλλεῖπον εἴδει παραλληλογράμμῳ* Eukl. Elem. VI, 28; cfr. VI, 27; X, 34; 35; 55; 61; 92; 93; 94; 96; 97; 99; Data 58; 85; Pappos VI, 60 p. 544; VII, 123 p. 774; VII, 146 p. 806; Proklos p. 220,19; 221,1; Serenos de sect. cyl. 16; 17; Diokles hos Eutok. p. 173 extr.; 174,27). Det manglende Stykke, som supplerer Parallelogrammet til et *παράβλημα*, kaldes *τὸ ἔλλειμμα* (Eukl. Elem. VI, 27; Data 58; 85). Et udtømmende Hovedsted om den hele Sag er det ovenfor berørte Excerpt af Eudemos hos Proklos p. 419 (Spengel: Eudem p. 118): *ἔστι μὲν ἀρχαῖα, φασὶν οἱ περὶ τὸν Εὔδημον, καὶ τῆς τῶν Πυθαγορείων μούσης εὑρήματα ταῦτα, ἥ τε παραβολὴ τῶν χωρίων καὶ ἡ ὑπερβολὴ καὶ ἡ ἔλλειψις· ἀπὸ δὲ τούτων καὶ οἱ νεώτεροι τὰ ὀνόματα λαβόντες μετήγαγον αὐτὰ καὶ ἐπὶ τὰς κωνικὰς λεγομένας γραμμάς, καὶ τούτων τὴν μὲν παραβολήν, τὴν δὲ ὑπερβολὴν καλέσαντες, τὴν δὲ ἔλλειψιν, ἐκείνων τῶν παλαιῶν καὶ θείων ἀνδρῶν ἐν ἐπιπέδῳ καταγραφῇ χωρίων πρὸς εὐθεῖαν ὡρισμένην τὰ ὑπὸ τούτων σημαινόμενα*

τῶν ὀνομάτων ὁρώντων [1]· ὅταν γὰρ εὐθείας ἐκκειμένης τὸ δοθὲν χωρίον πάσῃ τῇ εὐθείᾳ συμπαρατείνῃς, τότε παραβάλλειν ἐκεῖνο τὸ χωρίον φασίν, ὅταν μεῖζον δὲ ποιήσῃς τοῦ χωρίου τὸ μῆκος αὐτῆς τῆς εὐθείας, τότε ὑπερβάλλειν, ὅταν δὲ ἔλασσον, ὡς τοῦ χωρίου γραφέντος εἶναί τι τῆς εὐθείας ἐκτός, τότε ἐλλείπειν. Gaaende ud fra den her oplyste Sprogbrug har altsaa Apollonios dannet hine tre Navne paa Keglesnittene. Om Parablen beviser han nemlig (κων. I, 11), at Quadratet paa en Linie dragen fra Parablen til Axen parallel med Parablens Skæringslinie med Keglens Basis, er lig et Rectangel med Parameteren og det Stykke af Axen til Sider, som Parallelen afskærer henimod Toppunctet; altsaa kan dette Rectangel lægges paa (παραβάλλειν) Parameteren. I Hyperblen er derimod en saadan Parallels Quadrat = et Rectangel, som, lagt paa Parameteren, overskrider (ὑπερβάλλει) den med et Rectangel af en vis Beskaffenhed (κων. I, 12); den anden Side i Rectanglet er ligesom ved Parablen det Stykke af Axen, som Parallelen afskærer henimod Toppunctet. Ved Ellipsen endelig vil det tilsvarende Quadrat være = et Rectangel med det analoge Stykke af Diametren som den ene Side, der, lagt paa Parameteren, vil behøve som Supplement (ἐλλείπειν) et vist Rectangel (κων. I, 13).[2] Disse af Apollonios indførte Navne holdt sig siden stadigt og ere gjennem Latin gaaede over i vort mathematiske Sprog. Dog synes de gamle Navne, rigtignok tildels med en meget uheldig Forandring, at have holdt sig i Brug idetmindste en Tid ved Siden af de andre; idetmindste siger Heron defin. 95: τῶν δὲ τοῦ κώνου τομῶν ἡ μὲν καλεῖται ὀρθογώνιος, ἡ δὲ ἀμβλυγώνιος, ἡ δὲ ὀξυγώνιος· ὀξυγώνιος μὲν οὖν ἡ αὐτῇ συνάπτουσα καὶ ποιοῦσα σχῆμα θυροειδές· καλεῖται ὑπό τινων καὶ ἔλλειψις· ἡ δὲ τοῦ ὀρθογωνίου καλεῖται παραβολή, ἡ δὲ τοῦ ἀμβλυγωνίου ὑπερβολή. Cfr. defin. 96: αἱ μὲν παραλληλόγραμμοι, αἱ

---

[1]) Kan maaske betyde: undersøgte. Dog forekommer det mig sandsynligt, at der skal læses: ὁρισάντων (definere).

[2]) Disse Egenskaber udtrykke vi i Toppunctligningerne $y^2 = px$ (Parablen), $y^2 = px + \frac{px^2}{2a}$ (Hyperblen) og $y^2 = px - \frac{px^2}{2a}$ (Ellipsen).

δὲ ὀξυγωνίων κώνων (sc. τομαί). Men disse heroniske Definitioner ere en meget uren og blandet Kilde.

Det er paafaldende, at Eutokios synes at have miskjendt den her udviklede Grund til Apollonios' Benævnelser; i Commentaren til dennes κωνικά p. 9—10 angiver han nemlig to andre, mindre heldige Forklaringer af disse Navne.

Endnu skal her blot omtales det andet, usystematiske Navn for Ellipsen, ὁ θυρεός (dørformet, aflang; cfr. Heron def. 95: ποιοῦσα σχῆμα θυροειδές). Det nævnes af Eutokios Comm. til Apollon. p. 10: ἔλλειψιν, ἣν καὶ θυρεὸν καλοῦσι, og bruges af og til hos Proklos. Paa det ene Sted (p. 111,6) er det i et Excerpt af Eudemos (se forøvrigt p. 103,6 ff., p. 126,19 ff.), saa det er sandsynligt, at Proklos heri har fulgt dennes Exempel. Det er nu lidet rimeligt, at et saa uvidenskabeligt Navn skulde være kommet op efter at de andre correcte og udtømmende Navne vare komne i Omløb. Man tør derfor maaske antage, at vi her have Ellipsens ældste Navn, givet dèn efter dens mest i Øjne faldende Egenskab, Formen, inden man endnu havde undersøgt dens Egenskaber i Forhold til andre Linier. Saa har maaske den lærde Eudemos gjenoptaget denne Benævnelse som en curieus Antiquitet, der havde vakt hans Opmærksomhed under hans Studier af ældre Mathematikere.

II.

Som bekjendt existerer der intet græsk Arbejde over Keglesnitslæren før Apollonios; den eneste Levning er Menaichmos' Løsning af det deliske Problem, som er opbevaret hos Eutokios Comm. til Archimedes p. 141 ff., men ikke med Forfatterens egne Ord. Den eneste Forfatter, som benytter og behandler Keglesnit i dette Tidsrum, er Archimedes; til ham ere vi derfor henviste med Hensyn til denne Disciplins før-apolloniske Terminologi. Her skal derfor gives en Sammenstilling saa vel af, hvad der lejlighedsvis fremkommer hos Archimedes af ældre Betegnelser, som ogsaa af de nye, han selv indførte (Cfr. Müller p. 28 ff.).

Parablen. Parablens Axe hedder διάμετρος (quadr.

parab. 1; 2; 3; 4 osv.; de conoid. 13 p. 275 osv.), et eneste Sted (p. 55,29) *ἀρχικά*[1]) (sc. *διάμετρος*) i. Modsætning til de med Diametren parallele Linier, *αἱ παρὰ τὰν διάμετρον* (quadr. parab. 1; 2; 3; 5; 14; 15), som selv kunne blive Diametre i Segmenter af Parablen; en saadan Diameter hedder *διάμετρος τοῦ τμάματος* (i Modsætning til *διάμετρος τᾶς τομᾶς* ɔ: Parablens Diameter, Axen), f. Ex. *ἐπιπ. ἰσορρ.* II, 5; 8; 10. En Definition af denne gives *περὶ κωνοειδ.* 4 p. 264: *διάμετρον δὲ καλέω παντὸς τμάματος τὰν δίχα τέμνουσαν τὰς εὐθείας πάσας τὰς παρὰ τὰν βάσιν αὐτοῦ ἀγομένας.* Apollonios giver en fuldstændig almindelig Definition *κων.* I def. 10: *πάσης καμπύλης γραμμῆς, ἥτις ἐστὶν ἐν ἑνὶ ἐπιπέδῳ, διάμετρον μὲν καλῶ εὐθεῖαν, ἥτις ἠγμένη ἀπὸ τῆς καμπύλης γραμμῆς πάσας τὰς ἀγομένας ἐν τῇ γραμμῇ εὐθείας, εὐθείᾳ τινὶ παραλλήλους, δίχα διαιρεῖ.* Axen hedder hos ham *ὁ ἄξων*, og defineres saaledes *κων.* I def. 18: *ἄξονα δὲ καλῶ καμπύλης γραμμῆς ἢ δύο καμπύλων γραμμῶν εὐθεῖαν, ἥτις διάμετρος οὖσα τῆς γραμμῆς ἢ τῶν γραμμῶν πρὸς ὀρθὰς τέμνει τὰς παραλλήλους.* I Overensstemmelse med denne af Apollonios indførte Sprogbrug siger Eutokios Comm. til Archimed. p. 37: *οὐ γὰρ πάντως ἄξων ἐστὶν ἡ ΒΔ* og: *δέδεικται γὰρ ἐπὶ τῆς παραβολῆς, ὅτι πᾶσαι αἱ παρὰ τὴν διάμετρον ἀγόμεναι διάμετροί εἰσιν τῆς τομῆς*, hvor *διάμετροι τῆς τομῆς* netop ikke er, hvad Archimedes forstaar under dette Navn, men efter Archimedes' Sprogbrug vilde hedde *διάμετροι τῶν τμημάτων.* Derimod stemme Ordene *αἱ παρὰ τὴν διάμετρον* med Archimedes' Betegnelse, medens her efter Apollonios burde staa *αἱ παρὰ τὸν ἄξονα.* Iøvrigt er Apollonios ved denne Brug af *ἄξων* afvegen fra den constante Betydning af dette Ord i det mathematiske Sprog. Det bruges nemlig ellers kun om Midtlinien i et Legeme, som kan tænkes opstaaet ved en Omdrejning om denne Linie; saaledes om Keglen Eukl XI def. 19: *ἄξων δὲ τοῦ κώνου ἐστὶν ἡ μένουσα εὐθεῖα, περὶ ἣν τὸ τρίγωνον στρέφεται,* altsaa egenlig kun om den retstaaende Kegle; men ved Analogi overførtes Navnet paa alle Kegler, uagtet det ikke passer paa den skævtstaaende, som ikke er opstaaet ved Omdrejning; derfor giver Apollonios I def. 6

[1]) Saaledes Haandskrifterne.

følgende Definition: ἄξονα δὲ τὴν ἀπὸ τῆς κορυφῆς ἐπὶ τὸ κέντρον τοῦ κύκλου ἀγομένην εὐθεῖαν; cfr. Heron def. 87, hvor der i Erindring om Euklids Definition er tilføjet: τουτέστιν ἡ μένουσα. Ligeledes er ἄξων paa sin Plads ved den retstaaende Cylinder: Eukl. XI def. 22: ἄξων δὲ τοῦ κυλίνδρου ἐστὶν ἡ μένουσα εὐθεῖα, περὶ ἣν τὸ παραλληλόγραμμον στρέφεται, og derfra overført paa enhver Cylinder: Serenos de sect. cyl def. 4: ἄξων δὲ ἡ διὰ τῶν κέντρων αὐτῶν (ɔ: τῶν βάσεων) ἀγομένη εὐθεῖα. Det er mærkeligt nok, at Heron, som har optaget Apollonios' Definition af Keglens Axe, ved Cylindren beholder Euklids (def. 96: ἡ δὲ μένουσα εὐθεῖα, περὶ ἣν ἡ στροφή, ἄξων λέγεται). Grunden hertil er, at, medens den skæve Kegle allerede tidligt blev dragen med ind i Undersøgelserne over Keglesnit, saa blev den skæve Cylinder og Cylindren overhovedet først meget senere benyttet til Frembringelsen af Keglesnittene, som Serenos udtrykkeligt bemærker i Fortalen til sin Afhandling de sectione cylindri, hvoraf det fremgaar, at han var den første, der forsøgte det. Man tør vel heraf slutte, at Serenos er yngre end Heron. Endvidere anvender Archimedes ἄξων ved de af ham opdagede Konoider og Sphaeroider (περὶ κωνοειδ. p. 257: ἄξονα μὲν αὐτοῦ (ɔ: τοῦ ὀρθογωνίου κωνοειδέους) τὰν μεμενακοῦσαν διάμετρον; om det hyperbolske Konoid p. 258,$_{24}$, om Sphaeroider p. 259,$_{18}$ ff.) og ved Afsnit deraf (p. 258,$_{1}$; $_{38}$; 259,$_{31}$). Derimod hedder den anden Diameter i den Ellipse, der frembringer Sphaeroidet, διάμετρος (p. 259,$_{22}$). Aldeles tilsvarende er det, at ἄξων bruges om enhver Linie, hvorom en plan Figur drejer sig (Pappos V, 45 p. 366; 47 p. 374; VII, 42 p. 682: ὁ μὲν τῶν τελείων ἀμφοιστικῶν λόγος συνῆπται ἔκ τε τῶν ἀμφοισμάτων καὶ τῶν ἐπὶ τοὺς ἄξονας ὁμοίως κατηγμένων εὐθειῶν κτλ.). Særlig interessant er Anvendelsen af Ordet ἄξων ved Kuglen, fordi Forskjellen her fremtræder særlig klart. Euklid sondrer nemlig bestemt mellem de to Begreber διάμετρος og ἄξων: XI def. 15: ἄξων δὲ τῆς σφαίρας ἐστὶν ἡ μένουσα εὐθεῖα, περὶ ἣν τὸ ἡμικύκλιον στρέφεται og XI def. 17: διάμετρος δὲ τῆς σφαίρας ἐστὶν εὐθεῖά τις διὰ τοῦ κέντρου ἠγμένη καὶ περατουμένη ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη ὑπὸ τῆς ἐπιφανείας τῆς σφαίρας. Men senere forsvinder denne Adskillelse, da jo enhver Diameter kan tænkes som

Axe; Heron def. 79: *ἡ δὲ διάμετρος τῆς σφαίρας ἄξων καλεῖται καί ἐστιν εὐθεῖά τις διὰ τοῦ κέντρου ἠγμένη καὶ περατουμένη ἐφ' ἑκάτερα τὰ μέρη τῆς σφαίρας, ἀμετακίνητος, περὶ ἣν ἡ σφαῖρα κινεῖται καὶ στρέφεται*; ligesaa Stereom. I, 10 og Theodosios sphaer. I def. 3; cfr. Heron Stereom. I, 4: *σφαῖρα, ἧς ἡ διάμετρος, τουτέστιν ὁ ἄξων.* Smlgn. ogsaa Proklos Comm. til Euklid p. 156: *ἀλλ' ἐπὶ μὲν τούτων* (ɔ: *τῶν παραλληλογράμμων*) *καὶ διαγώνιος προσαγορεύεται* (sc. *ἡ διάμετρος*), *ἐπὶ δὲ τῆς σφαίρας καὶ ἄξων καλεῖται, διάμετρος δὲ μόνως ἐπὶ τῶν κύκλων, ἐπεὶ καὶ τῆς ἐλλείψεως ἄξονα λέγειν εἰώθασι καὶ τοῦ κυλίνδρου καὶ τοῦ κώνου.*

Efter denne Digression skal her endnu tilføjes et Par Navne vedrørende Parablen. For Parametren har Archimedes Benævnelsen *ἁ παρ' ἂν δύνανται αἱ ἀπὸ τᾶς τομᾶς* (*περὶ κωνοειδ.* 4 p. 264) ɔ: den Linie, parallelt med hvilken man kan drage Linier fra Parabelomkredsen (*ἁ τομά*; cfr. p. 265,17) til Diametren, saaledes at deres Quadrater (*δύναμαι* betyder nemlig: er i Quadrat lig med) ere lige store med de Rectangler, som dannes af denne Linie og de Stykker, Parallelerne afskære paa Diametren henimod Toppunctet. Denne Linie er for Archimedes det dobbelte af Parabeldiametrens Afstand fra Keglens Toppunct (p. 264,2 fn.: *ἁ διπλασία τᾶς μέχρι τοῦ ἄξονος* ɔ: Keglens Axe), fordi han tænker sig Parablen frembragt ved Snit i den retvinklede Kegle. Da Archimedes bruger dette Navn uden Forklaring, maa man antage, at det har været det til hans Tid gængse, og vi have altsaa her en Egenskab ved Parablen, som maa høre til de tidligst opdagede, ligesom ogsaa den deraf umiddelbart afledede Sætning, at i Parablen Quadraterne paa de Linier, der drages til Diametren parallelt med Parametren, ere proportionale med de Stykker, disse Paralleler afskære paa Diametren henimod Toppunctet (Apollon. I, 20, bevist ved hin Egenskab ved Parablen), forudsættes bekjendt af Archimedes (quadrat. parab. 3 osv.). Om denne Benævnelse ogsaa har været brugt ved Ellipsen og Hyperblen, er uvist, da Forholdet dér er mere indviklet. Apollonios bruger den i Overensstemmelse med de Grundegenskaber, hvorefter han benævner de tre Snit, ved dem alle tre (I, 11; 12; 13; osv.), men han indfører saa tillige Benævnelsen *ἡ ὀρθία* (latus rec-

tum) derfor (I, 11: ἡ δὲ ΘΖ ἡ παρ' ἣν δύνανται αἱ καταγόμεναι τεταγμένως ἐπὶ τὴν ΖΗ διάμετρον· καλείσθω δὴ (læs δὲ) καὶ ἡ αὐτὴ ὀρθία).

Slutteligt kan endnu mærkes følgende almindeligere Definitioner, som Archimedes særligt anvender paa Parablen i quadratura parabolae og ἐπιπέδων ἰσορρ. II: quadr. parab. 17 p. 30: τῶν τμαμάτων τῶν περιεχομένων ὑπό τε εὐθείας καὶ καμπύλας γραμμᾶς βάσιν μὲν καλῶ τὰν εὐθεῖαν, ὕψος δὲ τὰν μεγίσταν καθετὸν ἀπὸ τᾶς καμπύλας γραμμᾶς ἀγομέναν ἐπὶ τὰν βάσιν τοῦ τμάματος, κορυφὰν δὲ τὸ σαμεῖον, ἀφ' οὗ ἁ μεγίστα καθετὸς ἄγεται. Smlgn. Apollonios' af Eutokios til Archim. p. 37 anførte Definition af κορυφή I def. 11: κορυφὴν δὲ τῆς καμπύλης γραμμῆς τὸ πέρας τῆς εὐθείας (ɔ: τῆς διαμέτρου) τὸ πρὸς τῇ γραμμῇ; cfr. I def. 14.

Hyperblen. At man tidligt havde opdaget Asymptoterne, vide vi af Menaichmos' Løsninger af det deliske Problem hos Eutokios til Archim. p. 141 ff., hvor de benyttes i den første. Vi finde der Navnet ἀσύμπτωτοι (p. 142,8; 16), men det er indført af den, der i det hele har omskrevet dette Fragment af Menaichmos i det senere mathematiske Sprog[1]), hvad enten det nu er Eutokios selv eller en anden. Det utvivlsomt oprindelige Navn αἱ ἔγγιστα findes hos Archimedes (p. 258,20; αἱ ἔγγιστα τᾶς τοῦ ἀμβλυγωνίου κώνου τομᾶς p. 258,14; 27; αἱ ἔγγιστα εὐθεῖαι τᾶς τοῦ ἀμβλυγωνίου κώνου τομᾶς p. 258,18). Benævnelsen ἀσύμπτωτοι skriver sig fra Apollonios, som bruger den uden særlig Definition κων. II, 1 ff., og er siden staaende. Det defineres ikke af Apollonios, fordi det er forstaaeligt i sig selv, og fordi det ikke er indskrænket til Hyperblen allene, men har en langt videre Anvendelse (cfr. Proklos p. 192,19: τὸ γὰρ εἶναί τινας γραμμὰς συνιούσας μὲν ἐπ' ἄπειρον, ἀσυμπτώτους δὲ ὑπαρχούσας, καίτοι δοκοῦν ἀπίθανον εἶναι καὶ παράδοξον, ὅμως ἀληθές ἐστι καὶ πεφώραται ἐπ' ἄλλων εἰδῶν τῆς γραμμῆς); saaledes ἡμικύκλια ἀσύμπτωτα paa Kuglen Theodosios II, 13 osv. Om Forskjellen mellem ἀσύμπτωτος og παράλληλος handler Proklos p. 175 ff.

---

[1]) Der findes saaledes, foruden Navnene παραβολή og ὑπερβολή, ἄξων p. 142,9; 42; 48; 53; 143,2 og ὀρθία p. 142,9, af utvivlsomt senere Oprindelse (se ovenfor).

Endnu kan her nævnes, skjønt det er noget, der mere angaar det hyperbolske Konoid end Hyperblen selv, at Linien mellem dette Konoids Toppunct og den af Asymptoterne dannede Kegles Toppunct (*ὁ περιέχων κῶνος* p. 258,26 ff.) af Archimedes benævnes *ἁ ποτεοῦσα* (ɔ: *προσοῦσα*) *τῷ ἄξονι* (Konoidets Axe); p. 258,29: *τὰν δὲ μεταξὺ εὐθεῖαν τᾶς τε κορυφᾶς τοῦ κωνοειδέος καὶ τᾶς κορυφᾶς τοῦ κώνου τοῦ περιέχοντος τὸ κωνοειδὲς ποτεοῦσαν τῷ ἄξονι καλεῖσθαι*; ligesaa ved Afsnit af et saadant Konoid (p. 258,24). Cfr. *περὶ κωνοειδ.* 27 og 28.

Ellipsen. Ellipsens *κέντρον* forudsætter Archimedes som et bekjendt Begreb (*περὶ κωνοειδ.* 8 p. 268; 9 p. 270; 15 p. 278); det halverer alle Linier i Ellipsen, som gaa derigjennem (herpaa hviler Beviset i *περὶ κων.* 20 og 32). Apollonios bruger I, 15 *ἡ διχοτομία τῆς διαμέτρου* og først I def. II, 1 findes Definitionen: *τῆς ὑπερβολῆς καὶ τῆς ἐλλείψεως ἑκατέρας ἡ διχοτομία τῆς διαμέτρου κέντρον τῆς τομῆς καλείσθω*, gjentaget af Serenos de sect. cyl. def. 12. Cfr. Pappos VI, 101 p. 590: *ὁμοίως δὲ καί, ἥτις ἂν ἄλλη διὰ τοῦ Θ διαχθῇ, φανήσεται διχοτομουμένη κατὰ τὸ Θ· κέντρον ἄρα φαίνεται τῆς ἐλλείψεως τὸ Θ.*

Hvad de senere fra Apollonios (f. Ex. V, 11) af kalde Ellipsens store og lille Axe (Proklos p. 119,26: *τὸν μείζονα τῶν ἀξόνων*; p. 120,1: *τὸν ἐλάσσονα*; Pappos VIII, 28 p. 1076: *ὁ ἐλάσσων ἄξων*; *ὁ ἐλάχιστος* VIII, 32 p. 1082), hedder hos Archimedes i Overensstemmelse med hans ovenfor udviklede Sprogbrug ved Parablen: *ἁ μείζων διάμετρος* og *ἁ ἐλάσσων διάμετρος* (p. 259,11; 14; *περὶ κωνοειδ.* 5; 8; 13; 14; 15; 29 osv.). At de andre Linier gjennem Centrum, som hos Apollonios hedde *διάμετροι*, i den ældre Terminologi ikke havde dette Navn, se vi allerede af Brugen af Comparativerne *μείζων* og *ἐλάσσων*; ogsaa kaldes disse to ligefrem *αἱ διάμετροι* (Archimed. *περὶ κωνοειδ.* 6; 7 osv.). Hine andre Linier hed vistnok simpelthen *αἱ διὰ τοῦ κέντρου*, om end selve denne Benævnelse ikke kan paavises; smlgn. dog *περὶ κωνοειδ.* 19 p. 282,7.: *πεσεῖται δὴ αὐτὰ διὰ τοῦ κέντρου*; p 282,11: *ἐσσεῖται δὲ αὐτὰ διὰ τοῦ κέντρου ἀγομένα*; cfr. p. 282,16; 20 p. 283,1.

De to Diametre (Axerne) ere *συζυγεῖς* (Archimed. *περὶ κων.* 9 p. 270,5 fn.: *τᾷ ἡμισείᾳ τᾶς ἑτέρας διαμέτρου, ἅ ἐστι συζυγὴς τᾷ ΑΒ*). At denne Betegnelse her er tilføjet, viser,

da der efter det foregaaende ikke kan være Tale om andre Diametre, som ikke ere *συζυγεῖς*, at Betegnelsen *συζυγής* ogsaa har været brugt om andre Linier i Ellipsen end de to Diametre (Axer), om *αἱ διὰ τοῦ κέντρου*. Man tør vel derfor antage, at det allerede i den ældre Terminologi havde samme Betydning og Rækkevidde, som hos Apollonios I def. 17: *συζυγεῖς καλῶ διαμέτρους καμπύλης γραμμῆς ἢ δύο καμπύλων γραμμῶν εὐθείας, ὧν ἑκατέρα διάμετρος οὖσα τὰς τῇ ἑτέρᾳ παραλλήλους δίχα διαιρεῖ*; I def. 19: *συζυγεῖς καλῶ ἄξονας καμπύλης γραμμῆς ἢ δύο καμπύλων γραμμῶν εὐθείας, αἵτινες διάμετροι οὖσαι συζυγεῖς πρὸς ὀρθὰς τέμνουσι τὰς ἀλλήλων παραλλήλους*. Cfr. Serenos de sect. cyl. def. 11; Pappos VI. 100 p. 588; 101 p. 590; 103 p. 594; *διάμετροι συζυγεῖς* Pappos VIII, 32 p. 1082.

III.

I min Disputats, Quaestiones Archimedeae p. 165 har jeg gjort opmærksom paa, at de græske Mathematikere regelmæssigt sige *ὀρθὸς πρός*, men *κάθετος ἐπί*. Her skal nu meddeles en nærmere Udvikling og Begrundelse af denne Iagttagelse, ledsaget af de fornødne Bevissteder.

Det er oftere bleven bemærket (saaledes af Müller p. 5), at man i flere af de græske Mathematikeres Benævnelser sporer det oprindeligt anvendte mechaniske Hjælpemiddel, eller ialtfald den mechaniske Operation, hvoraf det mathematiske Begreb er opstaaet. Vi have ovenfor set et Exempel derpaa i den oprindelige Brug af *ἄξων*, og fra det samme Synspunct maa den dobbelte Betegnelse for „lodret“ betragtes for at blive forstaaelig. *Κάθετος* betyder egenligt (*καθίημι*): nedsænket paa (*ἐπί* med Accus.), *ὀρθός* derimod: oprejst imod (*πρός* med Accus.). Derfor bruges *κάθετος* kun om, hvad der er nedfældet lodret paa noget andet. Euklid I def. 10: *ὅταν δὲ εὐθεῖα ἐπ' εὐθεῖαν σταθεῖσα τὰς ἐφεξῆς γωνίας ἴσας ἀλλήλαις ποιῇ, ὀρθὴ ἑκατέρα τῶν ἴσων γωνιῶν ἐστι, καὶ ἡ ἐφεστηκυῖα εὐθεῖα κάθετος καλεῖται, ἐφ' ἣν ἐφέστηκεν*. Heron skjelner mellem *κάθετος* (*κ. δέ ἐστιν ἡ ἀπὸ σημείου εὐθεῖα ἐπὶ εὐθεῖαν ἠγμένη* def. 69) og *κάθετος πρὸς ὀρθάς* (*κ. π. ο. λέγεται ἡ ὀρθὰς ποιοῦσα τὰς ἐφεξῆς γωνίας, τῇ δὲ εὐθείᾳ ἐφεστηκυῖα* def. 70), men denne Forskjel

kjender Sprogbrugen ikke; ἡ κάθετος er overalt, ogsaa hos Heron selv (def. 72; 73 osv.), udelukkende Betegnelse for den lodrette; Forbindelsen ἡ κάθετος πρὸς ὀρθάς findes neppe nogensteds virkeligt anvendt. Man siger saa: κάθετον ἄγειν (Eukl. Elem. VI, 31; X, 33 lemma; Dat. 79; 80; Archimed. quadr. parab. 6 p. 21; 15 p. 27; κωνοειδ. 8 p. 270; Apollonios II, 48; 49; 50; 52; Serenos de coni sect. 21; Pappos III, 32 p. 72; Menaichm. hos Eutokios til Archim. p. 142; Eutokios til Archimed. p. 156). Den fuldstændigste Betegnelse er κάθετον ἄγειν ἐπ' εὐθεῖαν ἀπὸ σημείου (et Punct udenfor Linien): Eukl. Elem. I, 12; II, 12; 13; III, 14; 15; 18; IV, 12; 13; VI, 8; 31; X, 33 lemma; XI, 11; Data 34; 36; 37; 38; 44; 64; 65; 66; 67,2; 79; 80; Opt. p. 626 (ed. Oxon.); Hypsikles (ɔ: Eukl. Elem. XIV—XV) I, 1; 3, 4; Archimed. de sph. & cyl. I, 8 p. 77 (uægte); 15 p. 92 (ligl.); 18 p. 96; 19 p. 97; 20 p. 98; 21 p. 99; 100; 27 p. 105; 28 p. 106; 32 p. 109; 33 p. 110; 34 p. 111; 41 p. 120; 47 p. 125; περὶ ἑλίκ. 7 p. 224; 8 p. 224 (cod. Flor.); 9 p. 225; 18 p. 235; 237; 19 p. 238; 20 p. 239; κων. 4 p. 264; 5 p. 266; 267; 9 p. 271; 10 p. 274; 12 p. 275; 13 p. 275; 276; 14 p. 277; 15 p. 278; 16 p. 280; 25 p. 291; Sporos hos Eutok. til Archim. p. 141; Nikomedes ib. p. 148; Dionysodoros ib. p. 170; Heron ib. p. 136; Eutok. til Archim. p. 37; 153; 92; 93; til Apollon. p. 23; 93; 97; Apollon. I, 6; 9; 14; 52; 53; II, 50; Serenos de sect. cyl. 7; de sect. con. 5; 12; 37; 40; Theodosios I, 13; Pappos III, 34 p. 74; 36 p. 76. Men undertiden mangler den ene af Bibestemmelserne (ἀπό Apollon. II, 46; Serenos sect. con. 6; 8; Hypsikles I, 1; Archimed. κων. 9 p. 271; 10 p. 273; 25 p. 291; ἐπί Menaichm. hos Eutok. p. 143; Eutok. til Archim. p. 199; 200; Eukl. Opt. 19). Ligeledes finder man κάθετος εἶναι ἐπ' εὐθεῖαν ἀπὸ σημείου (Apollon. I, 6; Serenos sect. con. 26; 27; 33) eller blot κάθετος εἶναι ἐπ' εὐθεῖαν (Eukl. Opt. 6; Hypsikles II, 7; Archimed. de sph. & cyl. I, 9 p. 78; κων. 4 p. 265; Apollon. I, 11; III, 50; Theodos. I, 4; Serenos sect. con. 5; 6; 40; 42; sect. cyl. 3; 9; 10; Eutok. til Archim. p. 78; 121; 126). og ἡ κάθετος ἐπ' εὐθεῖαν (Archim. quadr. parab. 6 p. 21; 11 p. 23; 13 p. 24; κων. 13 p. 275; Eutok. p. 80; cfr. Diokles

hos Eutok. p. 171; Pappos V, 31 p. 348). Den lodrette derimod, som oprejses paa en Linie, hedder ἡ πρὸς ὀρθάς (γωνίας) ɔ: under (saaledes at der fremkommer) rette Vinkler. Udtrykket kan nærmest sammenlignes med πρὸς χάριν, πρὸς ὀργήν osv. (Madvig, Gr. Syntax 77,1, e) og findes f. Ex. ogsaa i Forbindelsen τέμνειν πρὸς ὀρθάς (Eukl. Elem. III, 3; 4; 9; 10; 14; 36; Hippokrates 89 (Bretschneider); Archim. de sph. II, 4 p. 156; p. 218; κων. 12 p. 275; 14 p. 276; 15 p. 278; 20 p. 282). Forskjellen fremtræder tydeligt f. Ex. hos Archimedes de sph. II, 9 p. 188: ἤχθω ἀπὸ τοῦ E τῇ EΓ πρὸς ὀρθὰς ἡ EK καὶ ἀπὸ τοῦ B κάθετος ἐπ' αὐτὴν ἡ BΛ; Serenos sect. con. 24: ἡ μὲν EΔ πρὸς ὀρθὰς ἔστω τῇ BΓ, ἡ δὲ AZ κάθετος ἐπὶ τὴν BΓ; cfr. 40, og den samme Linie kan, betragtet fra forskjellige Udgangspuncter, kaldes κάθετος og πρὸς ὀρθάς (Eukl. Elem. VI, 13). Vi have saa her tilsvarende Udtryk ἄγειν εὐθεῖαν πρὸς ὀρθὰς εὐθείᾳ ἀπὸ σημείου (et Punct i selve Linien): Eukl. Elem. I, 11; 13; 46; 48; II, 1; 9; III, 1; 10; 16; 17; 19; 25; 37; IV, 5; 8; 13; VI, 16; XI, 6; 8; 11; 18; 19; XII, 16; XIII, 13; 14; 15; Dat. 95; Archimed. π. ἑλίκ. 18 p. 235; 236; 19 p. 237; 239; 20 p 239; κων. 4 p. 265; 8 p. 269; 10 p. 273; Sporos hos Eutok. p. 141; Apollon. I, 11; 12; 13; 52; 54; II, 10; 52; 53; Serenos sect. con. 40; Eutok. til Apollon. p. 9; 124; Hippokrates 81). For ἄγειν siges ogsaa ἀνάγειν (Theon Smyrn. p. 117; Eukl. Opt. 38; 47; Catopt. 26) eller ἀνίστασθαι (Eukl. Catopt. 26), for ἀπό ogsaa διά, hvor den lodrette kommer til at ligge paa begge Sider af Punctet (dog ikke altid): Eukl. Elem. III, 15; Opt. 29; 30; 32; Apollon. I, 50; 53; Archimed. de sph. II, 8 p. 184; p. 259; κων. 9 p. 271; 14 p. 277; Serenos sect. con. 25; Eutok. til Apollon. 92. Ogsaa kan Bestemmelsen ἀπὸ σημείου mangle (Hypsikles II, 7; Archimed. quad. parab. 6 p. 21; π. ἑλίκ. 6 p. 233; κων. 15 p. 278; 30 p. 303; Eutok. p. 69; 78; Philon hos Eutok. p. 136; Dioklês ibid. p. 172; 174; Pappos III, 24 p. 60; Serenos sect. con. 7; 13; 21; 28; 30; 31; 32; 37; 40; Eukl. Elem. IV, 7) eller Bestemmelsen τῇ εὐθείᾳ (Eukl. Opt. 26; Diokles hos Eutok. p. 173; 174; Hypsikles I, 4 p. 437); saaledes ogsaa ἀνίστασθαι πρὸς ὀρθὰς εὐθείᾳ Serenos sect. con. 26. I Stedet for Dativen kan

træde πρὸς εὐθεῖαν: Archim. de sph. I, 4 p. 71; 5 p. 74. Endeligt kan begge Bestemmelser mangle (ἄγειν πρὸς ὀρθάς Menaichmos hos Eutok. p. 141; 142). Foruden ἄγειν πρὸς ὀρθάς siges ogsaa εἶναι πρὸς ὀρθὰς εὐθείᾳ: Eukl. Elem. XI, 15; Opt. 4; 8; 38; 39; Catopt. 28; 29; Archimed. de sph. I, 36 p. 114; 49 p. 127; II, 4 p. 156; II, 6 p. 177; 7 p. 181; π. ἑλίκ. 8 p. 224; 9 p. 225; 21 p. 241; 22 p. 242; κων. 4 p. 264; 265; 10 p. 274; 16 p. 280; 33 p. 310; fragm. hos Eutok. p. 166; Platon ib. p 135; Diokles ib. p. 139; Menaichmos ib. p. 142; Nikomedes ib. p. 147; Apollon. I, 7; 8; 11; 12; 55; 56; Theodos. I, 10; Serenos sect. con. 21; 33; sect. cyl. 10; 11; 12; 22; 23; Hypsikles II, 7; Eutok. til Apollon. p. 17 (uden Dativ Eukl. Catopt. 27). Analoge Udtryk ere: πρὸς ὀρθὰς ἐφίστασθαι εὐθείᾳ Eukl. Elem. XI, 15; cfr. XI, 4; 5: ἐφίστασθαι πρὸς ὀρθὰς εὐθείαις ἐπὶ σημείου (Genetiv henført umiddelbart til ἐφίστασθαι, ikke til πρὸς ὀρθάς, hvortil Dativen hører og κεῖσθαι ἐπ' εὐθείας πρὸς ὀρθάς (Eratosthenes hos Eutok. p. 145, hvor Genetiven ogsaa hører til Verbet allene).

Det hidtil afhandlede angaar kun Linier lodrette paa Linier og skulde paa en afvigende Form nær, hvorom nedenfor, udtømme den herhen hørende Terminologi hos de Forfattere, hvis Sprogbrug jeg har undersøgt. Med Hensyn til lodrette Planer og Linier lodrette paa Planer maa det først bemærkes, at κάθετος ifølge sin Grundbetydning kun kan bruges om Linier, aldrig om Planer, der ikke saaledes kunne tænkes „nedfældede". Den regelmæssige Sprogbrug angiver Euklid Elem. XI def. 3: εὐθεῖα πρὸς ἐπίπεδον ὀρθή ἐστιν, ὅταν πρὸς πάσας τὰς ἁπτομένας αὐτῆς εὐθείας καὶ οὔσας ἐν τῷ ὑποκειμένῳ ἐπιπέδῳ ὀρθὰς ποιῇ γωνίας og XI def. 4: ἐπίπεδον πρὸς ἐπίπεδον ὀρθόν ἐστιν, ὅταν αἱ τῇ κοινῇ τομῇ τῶν ἐπιπέδων πρὸς ὀρθὰς ἀγόμεναι εὐθεῖαι ἐν ἑνὶ τῶν ἐπιπέδων τῷ λοιπῷ ἐπιπέδῳ πρὸς ὀρθὰς ὦσιν. Cfr. Heron def. 115,2. Herefter skulde altsaa ὀρθός kun bruges om en Linie eller Plan lodret paa et Plan, hvilket ogsaa stemmer vel med Ordets Oprindelse, der nærmest leder Tanken hen paa noget, der er oprejst paa en Flade. Dog findes det enkelte Steder mindre nøjagtigt om en Linie lodret paa en Linie, men hos Euklid selv altid foranlediget ved Udtrykket og Forbindelsen med

ὀρθὴ πρὸς ἐπίπεδον (Elem. XI, 14; 18; XIII, 15; Archytas hos Eutok. p. 144; Archimed. π. ἑλίκ. 20 p. 239; κων. 21 p. 284; Pappos V, 31 p. 348; 88 p. 436; p. 434; VII, 276 p. 958; 274 p. 956; 295 p. 988; 314 p. 1006); ligeledes findes det brugt om et Plan lodret paa en Linie (et Begreb, som slet ikke kommer frem hos Euklid), fordi man nu en Gang var vant til at bruge ὀρθός, hvor der var Tale om Planer: ἐπίπεδον ὀρθὸν πρὸς εὐθεῖαν Archimed. quadr. parab. 6 p. 21; de sph. II, 7 p. 182; 8 p. 186; 10 p. 197; p. 258; 259; 260; κων. 8 p. 268; 9 p. 270; 10 p. 272; 12 p. 274; p. 275; 13 p. 275; 276; 14 p. 277; 15 p. 278; 20 p. 282; 21 p. 283; 284; 22 p. 284; 23 p. 286; 24 p. 288; 25 p. 290; 291; 27 p. 293; 28 p. 296; 29 p. 299; 30 p. 303; 31 p. 304; 32 p. 308; 309; 33 p. 310; 34 p. 313; Dionysodoros hos Eutok. p. 169; Eutok. til Apollon. p. 9; ὀρθὸν εἶναι (ἐπίπεδον) πρὸς εὐθεῖαν Pappos V, 81 p. 424; Archimed. κων. 13 p. 276; 16 p. 280; 22 p. 285; 28 p. 297; 29 p. 300; 31 p. 304; ἄγειν ἐπίπεδον ὀρθὸν πρὸς εὐθεῖαν Archimed. de sph. II, 8 p. 184; κων. 26 p. 292; ἐκβάλλειν ἐπίπεδον διὰ εὐθείας ὀρθὸν πρὸς εὐθεῖαν Archimed. de sph. II, 4 p. 155; 6 p. 178; 7 p. 181; κων. 26 p. 292; Dionysodoros hos Eutok. p. 171; Diokles ibid. p. 175.

Ligeledes skulde man efter Euklids Definition tro, at man ikke kunde bruge κάθετος om en Linie lodret paa et Plan, da han kun anvender og definerer ὀρθός; dog findes κάθετος hyppigt (om den nedfældede lodrette), selv hos Euklid: κάθετος ἐπ' ἐπίπεδον Eukl. Elem. XI, 11; 12; 15; 26; 35; εἶναι Eukl. Opt. 10; cfr. Catopt. 16; Opt. p. 626 (ἐπιπέδῳ); Serenos sect. con. 14; 40; 41; 42; Archimed. κων. 13 p. 275; ἄγειν κάθετον ἀπὸ σημείου ἐπ' εὐθεῖαν Eukl. Opt. 6; 43; Catopt. 13; 19; Apollon. I, 5; Archytas hos Eutok. p. 143; Archimed. κων. 17 p. 281; Theodosios I, 1; 2; 6; 8; 9; II, 1; 11; 12; 21; 22; III, 1; 23; Serenos sect. con. 44; Eutok. til Apollon. p. 15; Hypsikles I, 6; II, 2; 5; 7; διά Serenos cyl. 9; uden ἀπό Eukl. Elem. XI, 31; 35; 38; Catopt. 1[1]).

---

[1]) Efter Proklos p. 283 ff. skjelner man mellem κάθετος ἐπίπεδος (paa en Linie) og κάθετος στερεά (paa et Plan): ἡ μὲν ἐπίπεδος πρὸς εὐθεῖαν ἄγεται, ἡ δὲ στερεὰ πρὸς ἐπίπεδον. Sammesteds

Forøvrigt findes Euklids Terminologi i Reglen gjennemført: εὐθεῖα ὀρθὴ πρὸς ἐπίπεδον Eukl. Elem. XI, 4; 14; 19; XIII, 15; Apollon. I, 54; Theodos. I, 10; II, 1; med εἶναι Archimed. p. 259; κων. 8 p. 269; 9 p. 270; 10 p. 274; 14 p. 277; 16 p. 280; 18 p. 281; Pappos V, 75 p. 416; cfr. VIII, 7 p. 1032; i Stedet for πρὸς ἐπίπεδον findes ogsaa ἐπιπέδῳ Eukl. Elem. XI, 5; 8; 15; Pappos VII, 295 p. 988; Theodos. I, 7; ἀνίστασθαι (εὐθεῖα) ἀπὸ σημείου ὀρθὴ πρὸς ἐπίπεδον Archimed. κων. 8 p. 268; 10 p. 273, eller ἐπιπέδῳ Pappos V, 81 p. 424; Theodos. I, 10. Ligeledes findes regelmæssigt ἐπίπεδον ὀρθὸν πρὸς ἐπίπεδον Eukl. Elem. XI, 38; Archimed. de sph. I, 24 p. 102; 29 p. 107; II, 8 p. 185; κων. 22 p. 285; 24 p. 289; 28 p. 297; Apollon. I, 7; 53; 54; Serenos sect. cyl. 6; Theodos. II, 21; Eutok. til Apollon. p. 23; Pappos III, 76 p. 132; V, 81 p. 424; cfr. VIII, 6 p. 1030; ogsaa ἐπιπέδῳ Pappos V, 81 p. 424; VII, 295 p. 988; med εἶναι Archimed. de sph. I, 48 p. 126; κων. 13 p. 275; 16 p. 279; 280; 17 p. 280; 281; 18 p. 281; 21 p. 283; 28 p. 297; Archytas hos Eutok. p. 144; Eutok. til Archimed. p. 78; ἄγειν ἐπίπεδον διὰ εὐθείας ὀρθὸν πρὸς ἐπίπεδον Archimed. κων. 12 p. 274; 275; 13 p. 275; 14 p. 277; 15 p. 278; ἀνίστασθαι (ἐπίπεδον) ἀπὸ εὐθείας ὀρθὸν πρὸς ἐπίπεδον Archimed. κων. 8 p. 269; 9 p. 270; 10 p. 271; 273; 17 p. 281; 20 p. 283; 24 p. 289.

Dog findes ogsaa her Udtrykket πρὸς ὀρθάς baade om Linien og Planet; om Linien siges saaledes πρὸς ὀρθὰς εἶναι ἐπιπέδῳ Eukl. Elem. XI, 4; 6; 8; 15; 18; 19; 31; 34; 38; XIII, 16; 17; Opt. 36; 40; 41; 42; Archytas hos Eutok. p. 144; Archimed. κων. 18 p. 281 (Quaest. Archim. p. 164); 24 p. 289; Apollon. I, 5; Serenos sect. con. 14; 15; 51 (πρὸς ὀρθὰς πρός Eukl. Elem. XI, 14); ἄγειν πρὸς ὀρθὰς ἐπιπέδῳ Eukl. Elem. XIII, 15; Opt. 35; 60; Eutok. til Archimed. p. 78. I Stedet for ἄγειν findes ἀνάγειν (Opt. 35) og ἀναστῆσαι (Eukl. Elem. XI, 12; 13; 19; 23; 26; XII, 17; XIII, 14; 16; 17; Theodos.

---

betegner han rigtigt Forskjellen mellem κάθετος og ἡ πρὸς ὀρθάς (se ovenfor): τῆς δὲ πρὸς ὀρθὰς ἡ κάθετός ἐστιν αὕτη διαφέρουσα τῇ σχέσει μόνον; cfr. p. 284: ἐπὶ μὲν οὖν τῆς πρὸς ὀρθὰς, ἐπειδὴ τὸ σημεῖον ἐπ' αὐτῆς εἴληπτο τῆς εὐθείας κτλ.

I, 2; Eutok. til Apollon. p. 23). Om Planer bruges dette Udtryk sjeldnere; dog siges ἐπίπεδον πρὸς ὀρθὰς εἶναι ἐπιπέδῳ (Eukl. Elem. XI, 18; 19; Serenos sect. con. 14; 21; 26; 30; 32; 44; 45 πόρισμα) og ἄγειν ἐπίπεδον πρὸς ὀρθὰς ἐπιπέδῳ (Serenos sect. cyl. 19; sect. con. 28 31).

Som ganske særlige Tilfælde kan mærkes κύλινδρος ὀρθὸς ἐπ' ἐπιπέδου (Archytas hos Eutok. p. 143) ɔ: opstillet lodret paa, hvormed kan sammenlignes Archimedes ψαμμ. p. 321,$_{24}$ ff. (Quaest. Archim. p. 176): κυλίνδρου μικροῦ τεθέντος ἐπὶ τὸν κανόνα ὀρθοῦ ɔ: stillet lodret hen paa; i begge Tilfælde slutter Præpositionen sig til Verbet, ikke til ὀρθός (cfr. ovenfor). Endelig findes ἐπίπεδον ὀρθὸν κατ' εὐθεῖαν (Archimedes p. 102; 271) ɔ: et lodret Plan anbragt paa en Linie, hvor ὀρθός ligeledes staar for sig.

Til Slutning skal endnu behandles nogle enkelte Steder, som paa forskjellig Maade stride mod de her opstillede Regler. Om Archimedes p. 283,$_{46}$ se Quaest. Arch. p. 165; der burde være tilføjet, at den samme Fejl findes κών. 16 p. 280,$_{24}$: ἀνεσταχέτω ὀρθὸν ἐπὶ τὸν ἄξονα, hvor der i Overensstemmelse med de andre ovenfor anførte Steder hos Archimedes og med den mathematiske Sprogbrug i det hele skal læses: ὀρθὸν ποτὶ τὸν ἄξονα.

Archytas hos Eutokios til Archim. p. 143,$_{25}$: ἐπὶ δὲ τὴν ΑΔ ἡμικύκλιον ὀρθόν skal rettes til ἐπὶ δὲ τῆς ΑΔ, ligesom der umiddelbart iforvejen staar: νενοήσθω ἡμικυλίνδριον ὀρθὸν ἐπὶ τοῦ ΑΒΔ ἡμικυκλίου (se ovenfor).

Eutokios til Archim. p. 78,$_{39}$: ἐπεὶ γὰρ ἡ ΗΘ κάθετός ἐστι πρὸς τὸ τοῦ κύκλου ἐπίπεδον maa rettes til κάθετός ἐστι ἐπὶ τὸ τοῦ κτλ. Lin. 38 staar efter den rigtige Sprogbrug ἡ ΗΑ κάθετός ἐστιν ἐπὶ τὴν ΔΕ.

Euklids Optik p. 626,$_{38}$ ἀφ' οὗ ἡ ἐπὶ τοῦ κύκλου κάθετος ἀγομένη er en umulig Forbindelse; der maa skrives: ἡ ἐπὶ τὸν κύκλον κάθετος ἀγομένη, hvorved vi faa et ganske regelmæssigt Udtryk.

Hypsikles II, 7 p. 446,$_{1}$: κατ' ὀρθὴν τέμνουσι γωνίαν gaar vist neppe an; der maa læses πρὸς ὀρθὴν κτλ.

Pappos VII, 316 p. 1008,$_{11}$: καὶ κατήχθω ὀρθὴ ἡ ΔΓ strider aldeles mod Betydningen af ὀρθός, som aldrig bruges om

den nedfældede (*κατάγειν*) Perpendiculair. Men disse Ord ere kun indkomne ved en forfejlet Coniectur af Commandinus. Haandskriftet har: *ἐφάπτεται ἡ ΔΓ καὶ ὀρθή*. Hvorledes Stedet skal rettes, er mig ikke klart.

Resultatet af denne Undersøgelse kan altsaa, med Forbigaaelse af enkelte uvæsenlige Uregelmæssigheder, sammenfattes i følgende Schema:

Lodret paa	Linie		Plan
	Nedfældet	Oprejst	
Linie	*κάθετος ἐπί.*	*πρὸς ὀρθάς* (med Dativ). Sj. *ὀρθὴ πρός.*	*ὀρθὸν πρός.*
Plan	*κάθετος ἐπί.*	*ὀρθὴ πρός* (eller Dativ). Sj. *πρὸς ὀρθάς* (Dativ).	*ὀρθὸν πρός* (eller Dativ). Sj. *πρὸς ὀρθάς* (Dativ).

Til Sammenligning mellem antik og modern Figurstil.

Af

Jul. Lange.

Det Efterfølgende er et lille Brudstykke af et større Skrift, som skal give en historisk Udvikling af Billedkunstens — saa vel Malerkunstens som Plastikens — Fremstilling af den menneskelige Skikkelse i den antike og i den moderne Tid. Der handles her om, hvad Billedkunsten lærer om Menneskets Opfattelse af sig selv, af sit eget Væsen; Kunsthistorien har altsaa paa dette Punkt et positivt og uundværligt Bidrag at give til Læren om Udviklingen af Menneskehedens Selvbevidsthed i mere omfattende Betydning.

Winckelmann udtaler et Sted [1]), hvor han sammenligner den nyere Kunst med den antike, Følgende:

„Den Linie, som i Naturen adskiller det Fyldige fra det Overflødige, er meget fin, og de største nyere Mestere have afveget for meget til begge Sider af denne ikke altid tydelige Grændse. Den, som har villet undgaa et udsultet Omrids, er henfaldet til det Svulstige, og den, som har villet undfly dette, er henfaldet til det Magre. — — De græske Kunstnere derimod have i alle Figurer gjennemført Omridset med en Finhed som et Haar.“ —

---

[1]) Gedanken über die Nachahmung der griechischen Werke in der Malerey und Bildhauerkunst (1756.) Winckelmanns Werke, herausgegeben von Fernow, 1. S. 25.

Winckelmann rammer i disse Ord Sagen godt, idet man naturligvis maa tage Hensyn til, at den „nyere Kunst“, hvorom han taler, falder før Midten af det forrige Aarhundrede. Man kan vistnok fremføre en Mængde mer eller mindre tydelige Undtagelser; men jo højere man stiller sig for at tage Overblik over den antike og den moderne Kunst, desmere vil man finde, at han i det Hele og Store har Ret. En saa fyldig Slægt af Mennesker, som de, Rubens eller Jordaens skildre, en saadan Mægtighed i alle Proportionerne, som er ejendommelig for Michelangelos senere Arbejder, f. Ex. alle Figurerne paa „Dommedag“, hører lige saa lidet hjemme i den antike Kunst, som de magre, gamle Rade, som Ribera ynder saa meget, og som han maler med en saa glimrende Dygtighed. Visse bestemte afstikkende Karakterer skildrer Antiken undertiden som meget fede (Silen) eller overdreven muskelmægtige (Herakles); men Overdrivelsen kommer egentlig først frem i den senere antike Kunst og betyder noget ganske Andet, end at en Kunstner eller en Kunstskole gjennemgaaende finder Smag enten i det Overmægtige eller i det Tørre og Magre. Hvor Antiken vil give kunstnerisk Udtryk for sine Skjønhedsforestillinger, iagttager den aabenbart baade i sin tidligere og sin senere Periode en skjøn og sund Midte, som den nyere Kunst kun vanskelig og sjelden har kunnet finde.

Grækerne vare sig bevidste, at de i denne Henseende søgte den skjønne Middelvej. Lukian[1]) lader Solon, Repræsentanten for den ægte helleniske Livsvisdom, udtale for den rejsende Skyther Anacharsis følgende stolte Ord om den gymnastiske Uddannelses Betydning for de græske Ynglinges Skikkelser: „De ere brune i Huden, mørkfarvede, solbrændte og mandige; deres Udseende vidner om deres Fylde af Liv, Varme og Manddomskraft. De nyde det bedste Velvære, idet de hverken ere stive og tørre, eller overflødig fyldige og svære, og Omridset af deres Legeme har et passende Middelmaal (*οὔτε ῥικνοὶ καὶ κατεσκληκότες οὔτε περιπληθεῖς ἐς βάρος, ἀλλὰ ἐς τὸ σύμμετρον*

[1]) Anacharsis, cap. 25, Slutn.

περιγεγραμμένοι). Det Unyttige og Overflødige af Legemsstoffet have de drevet ud ved Sveden, men det kraftige og spændige Stof have de beholdt tilbage, ublandet med det slette, og det vogte de kraftig. Gymnastiken gjør Legemet en lignende Tjeneste, som man gjør ved at skovle Hvede, idet den blæser Avnerne bort, men udskiller og ophober den rene Frugt."

Hine mandige Ynglinge, som den græske Kunst med saa megen Forkjærlighed gjorde til Gjenstand for sine Fremstillinger, og som, idet de tumlede sig nøgne paa Palæstraen, vare Kunstnernes Modeller for Studiet af den mandlige Figur, hvilken Opgave han saa end havde at behandle, vare altsaa selv ikke vildtvoxende Naturprodukter, men uddannede med ethisk-politiske Hensyn for Øje. Billedkunstens Opgave var det da at søge og finde og udvikle den fineste Bevidsthed om denne rette Midte i det uddannede Legemes Bygning. Som det ypperste og berømteste Arbejde i denne Retning, som den græske Kunst havde frembragt, nævnes, som bekjendt, Polyklets „Kanon" (Rettesnor), en Statue af en Yngling, som Lukian selv et andet Sted[1]) fremhæver som mønsterværdig i Henseende til Proportionerne (hverken for lang eller lille og dværgagtig, men af en vel proportioneret Middelstørrelse; lige saa lidt tyk og fed, som altfor mager). Nu er det bekjendt, at Grækerne til forskjellige Tider havde forskjellige Meninger om de skjønneste Proportioner og deres Udtryk i Kunsten; men i den Henseende bleve de sig selv lige, at de altid stræbte efter hint Middelmaal.

Thi dette Krav laae dybt i Grækernes hele aandelige Retning, og hvad de søgte i Kunsten, var netop det Samme, som de søgte i Livet som Rettesnor for Menneskenes Handlinger. Dette kommer især for Dagen i Aristoteles's Ethik[2]), hvor han for at udtale Principet for Dyden, ligefrem henviser til, hvad man kræver af Kunsten. „Det Gode ved enhver Kunst bestaaer netop i at holde sig Midtermaalet

---

[1]) De saltatione, cap. 75.
[2]) Ethica Nicomachea II, cap. 6.

for Øje og lade Værket rette sig derefter; derfor plejer man ogsaa om de gode Værker at sige, at ved dem er der hverken Noget at tage fra eller at lægge til; thi det, som fordærver det Rette, er for Meget eller for Lidet (ὑπερβολὴ καὶ ἔλλειψις); hvorimod det, der ligger midt imellem, iagttager det Rette." Idet han altsaa bestemmer Dyden ligesom Kunsten som Bestræbelsen for at træffe Middelvejen, uddyber han yderligere Tanken saaledes: „Fejle kan man paa mange Maader; thi det Slette hører, efter Pythagoreernes billedlige Udtryksmaade, hen under det Uendeliges Kategori, det Gode derimod under det Begrændsedes; det Rette kan man nemlig kun gjøre paa én Maade. Derfor er ogsaa det første let, det sidste vanskeligt, let at forfejle Maalet, vanskeligt at træffe det. Saaledes falder altsaa for Meget og for Lidt under Lastens Kategori, Midtermaalet derimod under Dydens."

Som en dygtig Bueskytte staaer altsaa Antiken ligeoverfor sit Maal; er den end en nok saa lidenskabelig Jæger, sætter Skjønheden den end i nok saa stærk Begejstring, saa gjælder det om, idet Maalet skal træffes, at Blodet er roligt, Hovedet koldt og Haanden sikker. Det sympathetiske Element i Kunsten, Kjærligheden, om hvilken der siges i et moderne Sprog: dans l'amour trop n'est pas assez, Begejstringen med dens stigende Hastighed skal beherskes. Kunstneren staaer Ethiken og Politiken i det Samfund, hvori han lever, til Ansvar for, hvad han gjør.

Naar vi nu ogsaa med Hensyn paa den nyere Kunst ville see Betydningen af det af Winckelmann rigtig iagttagne Forhold, bemærke vi først, at der er Noget ved Sagen, som Winckelmann har overset, og som han paa hin Tid heller ikke godt kunde være opmærksom for, nemlig at der ligger en historisk Udvikling i Modsætningen mellem det for Magre og det for Svære i Renæssancekunstens Figurer. Michelangelo, der ender sin Kunst med Figurer af en saa overstadig Mægtighed, begynder med Figurer, som snarere ere for fine og gracile (sammenlign hans Christusfigur paa Pietá-Gruppen med hans Christusfigur paa „Dommedag"). Rafael, der dog har mere Sands for Maadehold, mere af

Antikens Følelse for den skjønne Midte, gaaer det, til Dels ved Michelangelos Paavirkning, paa samme Maade: hans seneste Figurer ere uden Undtagelse langt sværere og tungere i Bygningen end Antikens, medens hans tidligste Figurer, malede under Peruginos Paavirkning, snarere ere for tynde end for tykke. At dette beroer paa en Udvikling i Tiden, ikke alene paa den enkelte Kunstners individuelle Udvikling, kan ses ved at føre Tanken tilbage til selve hans Lærer, Perugino, hvis Figurer gjennem alle hans Udviklingsstadier vedblive at være altfor tynde og spædlemmede. Om der end i Italiens Kunst i det 15de Aarhundrede findes mangen Figur, i hvilken vi maa anerkjende en fornuftig og naturtro Middelvej i Proportionerne, er det dog en Kjendsgjerning, at vi yderst sjelden, næsten aldrig i denne Periode, finde Figurer, som ere for brede og mægtige, og at den store Mængde af dem ere for tynde, haarde og tørre i Legemsbygningen. Omvendt finde vi fra det 16de Aarhundredes Begyndelse og langt ind i det 17de Aarhundrede næsten gjennemgaaende Figurerne for bredt, fyldig og yppig anlagte i Forhold til Antiken eller Naturen. Noget lignende finder Sted i den belgiske Kunst. Det er naturligvis ikke nogen Tilfældighed, at alle nederlandske Figurer fra det 15de Aarhundrede, fra v. Eyck'ernes til Quinten Massys's Tid, ere tyndt og magert byggede, medens de senere — efter italienske Forbilleder — blive svære og stærke, endelig hos Rubens aldeles overdreven yppige. Spanierne ere i det Hele moderate; men naar Ribera midt inde i det 17de Aarhundrede finder et saa afstikkende Behag i det Magre, er det en aabenbar Reaktion imod Tidens herskende Retning. Den hele Bevægelse er — taget i sine store Træk — aldeles uomtvistelig: at der fra den egentlige Middelalder af, da Proportionerne tidt ere ganske unaturlig langt og tyndt udtrukne, gaaes gradvis, skjønt paa en ujævn Maade fremad i Retning af Fylde og Mægtighed, indtil man endelig standser ved lige saa store Overdrivelser i modsat Retning.

Der findes altsaa paa denne Udviklingsvej, paa hvilken man ingensteds finder egentlige Spring fremad, et Stade,

der er betegnet ved en lignende naturtro Middelvej, som den vi finde i Antiken (hvilket aldeles ikke betyder, at den er fundet ved en Efterligning af Antiken). Da Kunsten imidlertid ikke over hele Linien bevæger sig fremad i taktfast Marche, kan dette Stade ikke henføres til noget bestemt Tidspunkt med en saadan Nøjagtighed, at der ikke fra forskjellige Kanter kunde gjøres Indvendinger derimod. Omtrentlig kan man dog sige, at det falder i de første tyve Aar af det 16de Aarhundrede, og naar man tager nærmest Hensyn til Udviklingen af den mellemitalienske Kunst, der i den plastiske Formation af Menneskeskikkelsen er den indflydelsesrigeste af alle, da til det første Tiaar. Den meest anførende og ledende Kunstner i denne Henseende var ganske sikkert Michelangelo, og for hans Vedkommende kan man bestemme Gjennemgangsstadet til Aarene 1504—5. Nu var der ganske vist meget Individuelt ved denne mægtige Kunstners Indvirkning paa sin Samtid; og man kan i meget stort Omfang føre hin Overgang i Kunsten tilbage netop til hans Indvirkning paa Samtiden. Men det var blot ham, der kom først; var han hændelsesvis tidligere faldet fra, saa havde nok en anden Hærfører ført Tropperne over Rubicon; Hæren var naaet lige hen til den.

Denne Overgang, der falder inde i en Mængde betydelige Kunstneres Levetid og Virksomhed (foruden Michelangelos og Rafaels f. Ex. ogsaa meget tydelig i Correggios), er, saa lidet haandgribelig den end er, en af Kunsthistoriens vigtigste Grændsebestemmelser Det er egentlig den, som skiller imellem, hvad Italienerne kalde *il quattrocento* og *il cinquecento*, imellem, hvad Tydskerne kalde „*Frührenaissance*“ og „*Hochrenaissance*“. Den medfører en helt ny Figurstil, som behersker Efterslægten i lange Tider. Det 15de Aarhundrede havde i det Hele mere arbejdet paa en naturalistisk Gjennemarbejdelse af Figurens Overflade; nu først blev den helt nye Slægt af humanistiske Skikkelser, som Tiden længe havde gaaet svanger med, født til Verden. Vi tale her nærmest om Billedkunsten, Fremstillingen af Menneskeskikkelsen; men det er værdt at kaste et Blik til Siden, til Arkitekturen, hvor en ganske tilsvarende Bevægelse fore-

gik. En Tidsalders Arkitekturformer og plastiske Former ere overhovedet altid paa det nærmeste beslægtede, Statuen og Søjlen have Stil tilfælles (det er — troer jeg — Tidsalderens Stemning med Hensyn til det menneskelige Legems Former, som virke bestemmende for Arkitekturen, ikke omvendt). Den samme Interesse, som medfører Fordringen til den i Overensstemmelse med Naturen gjennemførte Enkeltfigur, leder ogsaa til at foretrække de antike Arkitekturformer med deres plastiske Corporlighed og bestemte Afslutning foroven og forneden for Gothikens lange, magre Parallelstave (Brunellesco). Men hele det 15de Aarhundrede igjennem er Arkitekturformen dog forholdsvis tynd og mager i Forholdene, ligesom Menneskefiguren, tidt overbroderet med Ornament paa en Maade, der minder om den urolige, smaalige Behandling af Enkeltformerne paa Legemet. Først med den nye Opfattelse af Menneskefiguren fra det 16de Aarhundredes Begyndelse bleve Bygningsformerne fede, brede, store og mægtig artikulerede, efterhaanden mere i Retning af det Barokke. Der er ogsaa i Arkitekturens Historie her et Gjennemgangsstade, som staaer Antikens egen Proportionalitet nærmest, og som for saa vidt staaer i et mere virkeligt Afhængighedsforhold til Antiken end Billedkunsten, som Arkitekturen nødvendigvis maa øse af en Tradition.

Men hvad er nu Grunden til, at der i den nyere Kunst er en saadan Fart fra den ene Yderlighed til den modsatte, medens den græske Oldtid hele sit Liv igjennem forbliver roligere indenfor det samme Princip? Den fra Middelalderen nedarvede altfor store Tyndhed betyder aabenbart (det fremgaaer ogsaa af Figurernes sjælelige Udtryk), at Mennesket opfatter sig selv paa en selvbenægtende Maade, at Mennesket ikke føler Trang til at gjøre sit eget Væsen gjældende Tænk f. Ex. paa Peruginos Figurer; det er dem af alle (i Renæssancens Blomstring), som gaa videst i Tyndhed; deres Unaturlighed i denne Henseende er undertiden saa stor, at den næsten er latterlig. Ikke just at de, som f. Ex. Riberas, bære Præg af Askese, Selvplageri, Udtærethed, det vilde i Reglen heller ikke passe til, hvad de

have at betyde. Tyndheden er kun Udtryk for, at Mennesket i sin Opfattelse af sig selv gjør sig saa smal som muligt. Peruginos Figurer ere ligesom fulde af idel Undskyldninger for, at de overhovedet driste sig til at være til. Ville vi vide, hvad den overdrevne Mægtighed i Figuren betyder, gjøre vi vel bedst i at rette Spørgsmaalet til Peruginos store Samtidige, Uven og Antipode, Michelangelo, som først gjennemførte den i sine Figurer. Den betegner tydelig nok en vældig Pukken paa sit eget Selv, den højeste Potens af Selvbekræftelse. De to Retninger forholde sig altsaa contradiktorisk til hinanden ligesom Ja og Nej; men saaledes, at den ene, Selvbekræftelsen, er i Fremgang i Tiden, medens Selvbenægtelsen mere og mere trænges tilbage i Fortiden. Den dybere Grund til Forholdet er altsaa af religiøs Natur. I det ene Tilfælde opfatter Mennesket sig i sin Intethed i Forhold til en Uendelighed, som ligger udenfor ham; i det andet Tilfælde samler han Uendelighedstanken i sig selv, voxer og svulmer ligesom i Følelsen af sin uendelige Ret og Krav. Det første er Christendom, det andet er foreløbig en titanisk Humanisme; men begge Dele ere lige fremmede for Antiken, som overhovedet ikke opfatter den menneskelige Personlighed i Forhold til Tanken om noget Uendeligt, men i Forhold til det menneskelige Samfund, hvori han lever. Det Uendelige er jo for Antiken netop — som Aristoteles belærte os om — det Slette, det store Felt for alle de forfejlede Muligheder, medens Begrændsningen er det ene Rette. I den med Christendommen begyndte Livs- og Verdensanskuelse udgjør Uendelighedstanken Personlighedens egentlige Værd og Berettigelse; enten sammenknuger og fortærer den den jordiske Existens, idet den drager dens hele Liv og Længsel over mod noget Hinsidigt, eller den viser indad til det uendelige indre Fond af Muligheder, som Personligheden — saaledes som den alt er her paa Jorden — har i Eje. Det Sidste er vistnok alt Andet end Christendom, snarere dens Modsætning, men den uendelige Subjektivitetsfølelse er aldeles betinget af den forud gaaede Christendom.

Til fyldigere Forstaaelse af den ovenfor betragtede Modsætning mellem Selvbekræftelse og Selvbenægtelse, mellem Positivt og Negativt, mellem Humanisme og Antihumanisme i Opfattelsen af Menneskeskikkelsen, vil jeg tillade mig i ganske kort skizzeret Fremstilling, som jeg ellers agter at udføre nøjere, at dvæle lidt ved et historisk Forhold, der er altfor lidt paaagtet af den nyere Videnskab, som synes at have tabt dets sande Betydning af Sigte [1]).

Som bekjendt var den jødiske Nation i Oldtiden lige fra den Tid, da den udviklede sin egen nationale og religiøse Ethik, i høj Grad — om end ikke absolut — billedfjendsk. Henimod Christi Fødsels Tid havde dette Billedfjendskab concentreret sig til et absolut uforsonligt og uovervindeligt Had netop til Fremstillingen af den menneskelige Figur, og det endog uden Hensyn til, om Menneskebilledet gjorde Krav paa at være Gudebillede og paa at dyrkes som saadant eller ikke (— — *ὡς οὐδὲ θεοῦ τι δείκηλον, οὐχ ὅπως ἀνδρὸς, οὐ κατὰ τὸν ναὸν μόνον, ἀλλ' οὐδὲ ἐν εἰκαίῳ τινὶ τόπῳ τῆς χώρας θέσθαι θεμιτὸν εἴη* [2])). Josephus's Skrifter indeholde flere forbausende Exempler paa denne dybt indgroede Aversion, som han selv fremstiller som det haardeste Punkt i hele den jødiske Nationalkarakter (*εἰ καὶ πάντα δοκοῖεν οἰστά, μὴ φέρειν εἰκόνας ἀνθρώπων ἐν τῇ πόλει* [3])) — et Punkt, imod hvilket endog de romerske Magthaveres Villie gjentagne Gange blev knækket. Bød man Jødefolket Menneskebilleder, gjorde det sig stivt som en forfulgt Snog, og al dets mageløs haardnakkede Lidenskabelighed kom for Dagen. At denne Stemning har udviklet sig i Opposition imod de omboende Folk, og at den navnlig tog sin Retning imod Menneskebillederne i Kraft af en bevidst Følelse af Modsætningen til den græske Livsbetragtning, der jo fra

---

[1]) I F. Münter's endnu værdifulde Bog: Sinnbilder und Kunstvorstellungen der alten Christen, Altona 1825, findes Sagen rigtig angivet i sit Hovedtræk, men ikke nøjere efterforsket eller opfattet i dens mere omfattende Betydning. Hans Anvisning til Kilderne har jeg fulgt.

[2]) Josephus, de bello Judaico, II, cap. 10.

[3]) Antiq. Jud. XV, cap. 8.

Alexander den Stores Tid af kom den nærmere og nærmere paa Livet, kan næppe være tvivlsomt, naar man erindrer, hvilken Rolle den kunstneriske Forherligelse og Idealisation af Menneskeskikkelsen spillede blandt Grækerne. Uagtet Accenten ikke blev lagt paa Begrebet Gudebillede, men paa det mere omfattende Begreb Menneskebillede, var den dybere Bevæggrund til denne saa overordentlig udprægede Stemning naturligvis ligefuldt af rent religiøs Art. Man kan formode, at Forargelsens egentlige Ophav beroede paa en Følelse af det Farlige i den flydende Overgang mellem Menneskebilledet og Gudebilledet, som ligger i den idealiserende Opfattelse af Mennesket. Derpaa tyder ogsaa den Betragtning af Billedets Væsen, som indeholdes i Visdomsbogens 14de Capitel (især V. 19—21).

Den jødiske Religions Forbud imod Fremstilling af Menneskeskikkelsen (og af den alene) er gaaet over i Talmud („imagines bestiarum aliorumque præter hominem animalium, item arborum, herbarum et id genus aliarum rerum facere licet“ [1])).

Sagen tilspidses yderligere, saaledes at Forbudet især gjælder den plastiske Fremstilling, allermest Statuen, men overhovedet enhver Fremstilling, som fylder op i Rummet („Unde fit, ut nec e ligno, nec calce, nec saxo imaginem formarent humanam, quæ scilicet promineret seu exstaret“). Dette beroer nu vistnok paa en naiv og ukyndig Æsthetik; thi den udviklede Malerkunst, som formaaer at fremstille den enkelte Skikkelse med fuld illusorisk Runding, kan egentlig ligesaa vel som Plastiken udfolde alle de Egenskaber, hvoraf den antihumanistiske Aandsretning kan tage Forargelse. Men man forstaaer dog nok den Tanke, som ligger til Grund for Betragtningen: Ved at tage Plads op i Volumen, ved at fylde op i Rummet gjør det plastiske Billede — i Modsætning til det, som holder sig til Fladen eller er fordybet i den — sig gjældende som noget Positivt, indeholder altsaa, hvor Talen er om den menneskelige Skikkelse,

---

[1]) Selden, de jure naturali et gentium juxta disciplinam Ebræorum lib. II, cap. 6.

noget Fordringsfuldt, et humanistisk Vigtigmageri, som støder an imod den jødiske Religions Aand og Retning. Talmudisterne gaae saa vidt i spidsfindig Distinktion, at de erklære den graverede, i Fladen fordybede Figur (intaglio) for tilladelig, derimod det ophøjede Aftryk af den samme Figur for utilladeligt („pictas autem, seu ita insculptas figuras humanas, ut non protuberarent, sed aut in plano tantum aut in concavo viserentur, licitas habebant; sic tamen ut ectypas, quæ ex insculptis prominerent, formare nefas"). Saa urimelig som den udspekulerede Kløgtighed end bliver her, er Tanken dog let at forstaae: Det udhulede Billede er noget Negativt, indeholder ingen Prætentioner paa det Menneskeliges Vegne; Aftrykket derimod fremtræder som noget Positivt. Det er en Modsætning af lignende Art som mellem Peruginos tynde Figurer og Michelangelos vældige. Den paa én Gang raa og spidsfindige Betragtning, som forkættrede Plastiken, men begunstigede eller dog saae igjennem Fingre med Maleriet, overførtes som bekjendt til Byzantinerne (efter Billedstriden) og til Muhammedanerne, der særlig ikke taale „Statuer, som kaste Skygge" [1]).

Den jødiske Afsky for Fremstilling af Menneskefiguren er heller ikke blevet uden Følger for de europæiske Nationer, som i nyere Tider have været de anførende i Culturen; Noget af den er gjennem Christendommen forplantet videre og har paa afgjørende Punkter udgjort et mærkeligt Oppositionsferment, netop naar Kunsten har været allermest humanistisk sindet. At det christne Europa saaledes bestandig har havt Antihumanismens Aand lige ved Siden af Humanismens, udgjør atter en af de betydningsfuldeste Modsætninger mellem den moderne og den antike Verden. Hvor besynderligt at tænke sig, at den mest typiske Repræsentant for den kunstneriske Humanisme i den nyere Tid, Michelangelo, han, hvis hele lange Liv var optaget af Begejstringen for Menneskeskikkelsens Herlighed, i sine Ungdomsaar lyttede med den dybeste Ærbødighed til Savona-

[1]) A. F. Mehren, Islam i Forhold til Kunsten (For Romantik og Historie, 17de Bd.).

rola's Prædiken, der var lige saa fjendtlig sindet mod det kunstneriske Studium af Menneskefiguren, som om det var en Muhammedaner, som havde Ordet!

Den Iagttagelse af Winckelmann, som vi ovenfor toge til Udgangspunkt, blev ikke noget dødt Ord med Hensyn til Kunstens Udvikling. Jeg mener ikke dermed, at et enkelt Sted i et Skrift af den tydske Forsker skulde være blevet ophøjet til Grundlov for Udøvelsen af Kunsten — overhovedet var hans praktiske Indflydelse paa Kunsten næppe saa stor, som man undertiden har villet gjøre den —; men han var en Ordfører for Det, som bevægede sig i Dybden af hele hans Tidsalder; og hvad han vilde og kjæmpede for, Anerkjendelsen af Antiken som den ene gyldige Læremester i Kunsten, gjennemførtes jo virkelig i Slutningen af det forrige Aarhundrede. Dermed ophørte da af sig selv hin Svingning imellem det for Fyldige og det for Knappe i Formen, som havde været saa betegnende for Renæssancekunsten, og som Winckelmann allerede ved Aarhundredets Midte havde angrebet.

Ganske pludselig og fuldstændig foregik Forandringen dog heller ikke. Tidligst og tydeligst gjennemførtes den vistnok i den franske Skole: David og hans Samtidige blandt Billedhuggere og Malere brød fuldstændig med Fortiden og opstillede en helt ny Figurstil, i hvis ensformige, spartansk-romerske Helte-Ideal der ikke findes Spor tilbage af den indre Modsætning, der karakteriserede Renæssance-Kunsten. Heller ikke findes der Noget af den hos Thorvaldsen, som renest og skjønnest gjenfremstillede Antikens Figurstil med dens naturlige Maadehold, og som Winckelmann vistnok fremfor Alle vilde have anerkjendt som den, der opfyldte Forjættelserne. Derimod havde Carstens hentet de væsentlige Elementer til sin Figurstil fra Renæssancen og beholdt ikke Lidet af Michelangelos og Giulio Romanos Yderligheder i Retning af det Mægtige eller Svulstige, hvilket fra ham af overleveredes til de efterfølgende tydske Mestere

og atter brød sig imod den vaagnende Interesse for det 15de Aarhundredes Kunst, for de før-rafaeliske Mesteres tynde Figurer, saaledes at Renæssancens gamle Spil paany en Stund kom for Lyset i en afbleget Gjengangertilværelse. Hvad har ikke overhovedet vort tilbageskuende Aarhundrede kaldt frem igjen fra Fortiden! Men den egentlige Livsnerve i hint Spil er dog lammet, og jo mere vor Tid er kommet ind paa sin ejendommelige realistiske, naturgranskende Retning, des mere er ogsaa Modsætningen mellem det „udsultede“ og det „svulstige“ Omrids blevet vist tilbage til Renæssancens Kunsthistorie, hvor den egentlig hører hjemme.

Om Infinitivens Tempusformer

ved ἘΒΟΥΛΌΜΗΝ ἌΝ og lignende Udtryk.

Af

C. P. Christensen Schmidt.

Da jeg i det Samfund, til Erindring om hvis femogtyveaarige Bestaaen nærværende Mindeskrift udgives, har havt den Ære at foredrage Resultaterne af forskjellige Arbeider, der som forberedende eller understøttende stode i mere eller mindre umiddelbar Forbindelse med de „Undersøgelser om Grækernes hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn i indicativisk Form“, som jeg for to Aar siden forelagde det philologiske Publicum i „Nordisk tidskrift for filologi“ III S. 161 ff., vil det maaskee ikke findes upassende, om jeg som mit Bidrag ogsaa til denne Samling Arbeider af Samfundets Medlemmer vælger at meddele nogle Bemærkninger om et specielt Punct af Tempuslæren, som ligeledes staaer i Forbindelse med hine for det græske Sprog eiendommelige Udsagnsformer. De gjøre ikke Fordring paa at indeholde nogetsomhelst egentlig Nyt; men ogsaa Betragtningen af det Kjendte under en særegen Synsvinkel kan jo have sin Nytte, og ved Gjenstandens begrændsede Omfang syntes de mig særlig at anbefale sig netop til saadan leilighedsviis Meddelelse.

Ἐβουλόμην ἄν og de dermed beslægtede potentiale Udtryk for et uopfyldeligt Ønske, d. v. s. et Ønske, der staaer i Modstrid med en given Virkelighed, forbindes i det eneste Tilfælde, som de almindelige grammatiske Lærebøger give

Exempler paa, nemlig hvor Ønsket angaaer en nærværende Tilstand (paa Latin „vellem Panætium nobiscum haberemus") med Præsens Infinitiv baade som enkelt og i Accusativ med Infinitiv [1]), og det Ønskede kan altsaa i dette Tilfælde ligesaavel paa Græsk som paa Latin ansees for betegnet som samtidigt med selve Ønskeverbets Tid. Herved kunne vi imidlertid ikke blive staaende; Gjenstanden for det uopfyldelige Ønske kan jo ogsaa være en Handling eller Begivenhed i Fortiden (paa Latin „vellem te ad Stoicos inclinavisses"), og undersøge vi nu, hvorledes Grækerne udtrykte sig i dette Tilfælde, da finde vi her det Ønskede gjennemgaaende betegnet ved Aorist Infinitiv, baade som enkelt og i Accusativ med Infinitiv. Perfectum Infinitiv bruges om det nærværende Resultat af den forbigangne Handling eller ligefrem om den nærværende Tilstand [2]) og er altsaa væsentlig eensartet med Præsens, ligesom det i Regelen staaer sideordnet med et saadant; kun paa et ganske enkelt Sted, nemlig Isocr. XII, 126 (*περὶ οὗ πρὸ πολλοῦ ἂν ἐποιησάμην* [3]) *μὴ διειλέχθαι πρότερον περὶ τῆς ἀρετῆς καὶ τῶν πεπραγμένων αὐτῷ*), er ved det

[1]) Saaledes ἐβουλόμην ἄν: Eur. Ion. 567 f. Arist. Vesp. 960 (Infinitiven underforstaaet). Xen. Cyr. V, 5, 26. VII, 2, 16. Apol. 28. Plat. Prot. p. 335 C. Antisth. Aj. 1. Lys. III, 21. 44. XII, 22. Isocr. VIII, 36. XV, 114. XVIII, 51. XIX, 28. Ep. II, 23. Æsch. III, 115. Demosth. IV, 51. XL, 32. XLVII, 4. Prooem. 16, 1. 23, 3. 32, 1; — ἤθελον ἄν: Pind. Pyth. III, 1 ff. Plat. Criton. p. 43 B (ogsaa Soph. Aj. 88 er *ἐκτὸς ὢν τυχεῖν* væsentlig liig *ἐκτὸς εἶναι*; sml. f. Ex. *τυχεῖν ἔχουσαν* Plat. Phæd. p. 87 E, *τυχεῖν ἔξω ὄντα* Parm. p. 127 C); — πρὸ πολλοῦ ἂν ἐποιησάμην: Isocr. V, 138. XV, 15; — πρὸ πολλῶν ἂν χρημάτων ἐτιμησάμην: Isocr. XIII, 11.

[2]) Saaledes ved ἐβουλόμην ἄν: *ἱδρῦσθαι* Plat. Euthyphr. p. 11 D, *ὑπειλῆφθαι* Lyc. in Leocr. 3; ved ἤθελον ἄν: *ἀπολωλέναι* Andoc. I, 136; ogsaa Is. fr. 22, 2 Scheibe, hvor der ved *ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην* er underforstaaet Infinitiv fra en Række Perfecter (*ἀνῄρηκε, πέπρακε, διολώλεκεν*), have disse væsentlig samme Charakteer.

[3]) Jeg maa her endnu (jfr. „Unders. om d. hyp.-bet. og pot. Uds" S. 164 Not.) tillade mig gjennemgaaende uden nærmere Begrundelse at medtage potentiale Udsagn ogsaa i Aorist Indicativ, forsaavidt jeg betragter dem som udsagte fra Nutidens Standpunct; sml. de sidste Exempler i den første Note.

tilføiede πρότερον Fortidighedsmomentet mere bestemt antydet. Derimod finde vi som sagt Aorist paa ikke saa faa Steder, af hvilke jeg her skal anføre syv, nemlig: Soph. Oed. R. 1348 (ὥς σ' ἠθέλησα μηδαμὰ γνῶναί ποτ' ἄν[1])). Eur. Andr. 687 (οὐδ' ἄν σε Φῶκον ἤθελον κατακτανεῖν). Eur. Suppl. 769 (οἴμοι· πόσῳ σφιν συνθανεῖν ἂν ἤθελον). Arist. Ran. 672 f. (ὀρθῶς λέγεις· ἐβουλόμην δ' ἂν τοῦτό σε πρότερον νοῆσαι, πρὶν ἐμὲ τὰς πληγὰς λαβεῖν). Isocr. XV, 176 (πρὸ πολλῶν δ' ἂν ἐποιησάμην, εἴπερ ἦν εἱμαρμένον μοι φεύγειν τὴν γραφὴν ταύτην, ἀκμάζοντί μοι προσπεσεῖν τὸν κίνδυνον). Isocr. Ep. II, 12 (πρὸ πολλοῦ δ' ἂν ἐποιησάμην ἐπιστεῖλαί σοι ταῦτα πρὸ τῆς στρατείας). Demosth. Prooem. 39, 2 (ἐγὼ δὲ οὐδαμῶς μὲν ἂν ἠβουλόμην ταῦτα συμβῆναι τῇ πόλει οὐδ' ἀτυχεῖν ὑμᾶς οὐδέν). Ogsaa Demosth. LIV, 3 (ἐσκήνωσαν οὖν οἱ υἱεῖς οἱ Κόνωνος τουτουὶ ἐγγὺς ἡμῶν, ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην) er Infinitiven til ὡς οὐκ ἂν ἐβουλόμην at underforstaae i Aorist.

Vilde man nu her gaae ud fra, at der ogsaa i dette Tilfælde maatte være den samme Overeensstemmelse mellem det latinske og det græske Udtryk i Henseende til det Ønskedes Tidsforhold til Ønskeverbet, som i det første Tilfælde, maatte man altsaa i denne Forbindelse tillægge Aorist Infinitiv Præteritumsbetydning, hvorved disse Steder vilde komme i Strid med hele den øvrige Brug af Aorist Infinitiv ved Villiesverber (Madv. gr. Ordf. § 172 b), ifølge hvilken den saaledes betegnede Handling tvertimod er fremtidig i Forhold til Hovedverbet[2]). Jeg seer ikke, hvorledes

[1]) Saaledes Dobree; Dindorf læser ὡς ἠθέλησα μηδέ σ' ἂν γνῶναί ποτε, Par. A. har ὥς σ' ἠθέλησα μηδ' ἀναγνῶναί ποτ' ἄν. Hvilken Læsemaade man vil følge, er ligegyldigt for det foreliggende Spørgsmaal.

[2]) Jeg veed kun eet eneste Exempel paa, at Aorist Infinitiv ved et Villiesverbum utvivlsomt maa forstaaes om det Førtidige, nemlig Plat. Alc. II p. 142 C (βουλομένους ἂν ἀγένητα μᾶλλον εἶναι ἢ γενέσθαι), hvor βουλομένους ἂν svarer til pers. βουλοίμην ἄν, og hvor γενέσθαι er bestemt som førtidigt ved det sideordnede perfectiske Præsens ἀγένητα εἶναι (sml. Æsch. III, 217 οὔτε τοὺς εἰρημένους ἐν ὑμῖν λόγους ἐμαυτῷ ἀρρήτους εἶναι βουλοίμην — suppl. ἄν —). Jeg skal ikke lægge nogen Vægt paa, at Stedet ikke er af Platon; det maatte for den Sags

man skulde kunne forklare en saadan Afvigelse, med mindre man maaskee vilde antage, at i disse Forbindelser Infinitivens Forhold til Villiesverbet var analogt med Betingelsessætningens i Steder som Eur. El. 397 f. (ἐβουλόμην δ' ἄν, εἰ κασίγνητός με σὺς εἰς εὐτυχοῦντας ἦγεν εὐτυχῶν δόμους) eller Demosth. I, 1 (ἀντὶ πολλῶν ἄν, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, χρημάτων ὑμᾶς ἑλέσθαι νομίζω, εἰ φανερὸν γένοιτο τὸ μέλλον συνοίσειν τῇ πόλει περὶ ὧν νυνὶ σκοπεῖτε — omtr. liig Prooem. 3, 1 —), saa at βουλοίμην ἂν γενέσθαι blev liig βουλοίμην ἄν, εἰ γενοίμην og ἐβουλόμην ἂν γενέσθαι liig ἐβουλόμην ἄν, εἰ ἐγενόμην[1]) (hvorved det rigtignok ikke vilde være klart, i hvilken Form man skulde tænke sig den med Infinitiv ved et ganske almindeligt βούλομαι analoge Betingelsessætning). Hvilke Forestillingsformer der i Virkeligheden fra først af have ført Grækerne til at forbinde Villiesverber med Infinitiv, er nu ganske vist skjult i den fjerneste Fortids uudgrundelige Mørke, og en dristig Phantasi kunde vel ogsaa (f. Ex. ved Hjælp af fælleds oprindelig Locativbetydning i Infinitiv og i εἰ) construere en Theori som den antydede; men saaledes, som Sproget foreligger, er der ikke det Mindste, der taler derfor. Her præsenterer Infinitiven (og Acc. m. Inf.) sig ligefrem som G j e n s t a n d for Villiesverbet, saa at den analoge Sætningsform snarere bliver den conjunctiviske Gjenstandssætning[2]), en Betingelsessætning der-

---

Skyld gjerne være hundrede Aar ældre end Platon; thi det indeholder netop kun en Undtagelse fra Regelen, som vi ved Infinitiven γενέσθαι i Betydningen „natum esse" ogsaa finde i andre Forbindelser, saaledes med Artikelen Æschyl. ap. Stob. 121, 17 = fr. 395 Dind., 392 Nauck. (τὸ μὴ γενέσθαι δ' ἐστὶν ἢ πεφυκέναι κρεῖσσον κακῶς πάσχοντα) og Hyperid. ap. Stob. 124, 36 = p. 67 Blass. (εἰ μὲν ἐστι τὸ ἀποθανεῖν ὅμοιον τῷ μὴ γενέσθαι).

[1]) Sml. Plut. Fab. Max. c. 16 (τοῦτ', ἔφη, μᾶλλον ἠβουλόμην ἢ εἰ δεδεμένους παρέλαβον), hvor vel ogsaa det andet Leds underforstaaede ἐβουλόμην ἄν vilde tilhøre Fortiden, men παρέλαβον dog ogsaa i Forhold til dette være førtidigt.

[2]) En saadan finde vi hos attiske Forfattere rigtignok ikke ved de ligefremme Villiesverber βούλομαι eller ἐθέλω (med mindre man vil regne βούλει — βούλεσθε med Conjunctiv herhen som elliptisk Udtryk), men at Forbindelsen ikke var fremmed for Græsk, fremgaaer — foruden af de talrige Ana-

imod fremtræder mere med Charakteer af blot Bibestemmelse, saa at Villiesverbet, hvor det har en saadan hos sig, kan antages at have en noget modificeret Betydning, omtrent liig *βουλομένῳ ἂν ἦν* eller *εἴη* „det vilde være mig kjært"[1]). Kun een Art af Betingelsessætning synes efter sin eiendommelige Charakteer at kunne qvalificere sig til at afgive en Analogi med Infinitiv, nemlig den, hvis Form er *ἐάν* („si forte") med Conjunctiv (ved fortidigt Hovedverbum *εἰ* med Optativ)[2]); men i denne vilde igjen, ligesaavel som ved den conjunctiviske Gjenstandssætning, Verbets Førtidighed i Forhold til *ἐβουλόμην ἄν* være udelukket eller ialtfald kun kunne forekomme enkeltviis som Undtagelse[3]), medens

---

logier — af Il. *Α*, 133 f.: *ἦ ἐθέλεις, ὄφρ' αὐτὸς ἔχῃς γέρας, αὐτὰρ ἔμ' αὔτως ἧσθαι δευόμενον*; At tvivle om Forbindelsen *ἐθέλεις, ὄφρα* eller søge at bortforklare den ved umulige Betydninger af *ὄφρα* og *αὐτάρ* („medens — derimod") forbyder bl. A. *λελιημένος, ὄφρα Δ*, 465 og *Ε*, 690, for ikke at tale om *θυμὸς ἐπέσσυται, ὄφρα Ζ*, 361, *δοάσσατο κέρδιον εἶναι, ὄφρα Π*, 652 f. eller *φρονέων, ὄφρα* Od. *χ*, 51 f. (sml. *φρονέων, ἵνα* Il. *Ε*, 564 og Hes. Theog. 461, *ἀρώμενος, εἷος* Od. *τ*, 367 o. a. L.).

1) Som f. Ex. Od. *γ*, 227 f. (*οὐκ ἂν ἔμοιγε ἐλπομένῳ τὰ γένοιτ', οὐδ' εἰ θεοὶ ὣς ἐθέλοιεν*), hvor rigtignok Betingelsessætningen ikke indeholder ligefrem selve den event. kjærkomne Begivenhed, ligesaalidt som Od. *υ*, 315 f. eller Il. *Ω*, 224 ff. Med Stedet af Demosthenes kan man sammenligne Plat. Theag. p. 127 B (*οὐκ ἔσθ' ὅ τι τούτου μεῖζον ἂν ἕρμαιον ἡγησαίμην, ἢ εἰ οὗτός τε ἀρέσκοιτο τῇ σῇ συνουσίᾳ καὶ σὺ ἐθέλοις τούτῳ συνεῖναι*).

2) Dog have vi paa Anvendelsen af denne Sætningsform ved et almindeligt Villiesverbum, saavidt jeg veed, ogsaa kun enestaaende Exempler hos Herodot, nemlig VI, 52 (*εἰδυῖαν μὲν καὶ τὸ κάρτα λέγειν ταῦτα, βουλομένην δέ, εἴ κως ἀμφότεροι γενοίατο βασιλέες*) og IX, 14 (*θέλων, εἴ κως τούτους πρῶτον ἕλοι*). Heller ikke disse Forbindelser bør betvivles; thi det samme *εἰ* (der navnlig hos Homer jævnlig har Charakteer næsten af en reen Finalconjunction) finde vi hos Herodot ogsaa ved andre Verber kun repræsenteret i enkelte Exempler, saaledes ved *ἐδέοντο* „bade" V, 30, ved *ἔμελε* VI, 101, ved *φρονήσαντες* VII, 145; men alle den Slags Betingelsessætninger høre ifølge deres oprindelig conjunctiviske Form under særegne Tempus- og Moduslove.

3) Om saadanne Undtagelser i den conjunctiviske Gjenstandssætning s. „Undersøgelser om Ønskesætningen" (Udsigt over

jo i Infinitiven omvendt Førtidigheden skulde være det hyppigere, Eftertidigheden det sjeldnere Tilfælde[1]). Desuden staaer ved *ἐβουλόμην ἄν* og lignende Udtryk den førtidige Handling ogsaa undertiden i Præsens Infinitiv[2]), hvad der jo vilde gjøre Forholdet endnu ugunstigere.

Hele denne Argumentation imod en Opfattelse af Infinitiven i disse Forbindelser som analog med en Betingelsessætning vil man maaskee være tilbøielig til at betegne som en Kamp med Veirmøller, og jeg skal ikke sige Noget derimod, undtagen at man jo før har seet Veirmøller gerere sig som veritable Kæmper. Den Slags Kunster behøve vi imidlertid heldigviis heller ikke, naar vi kun ikke frygte for at give Afkald paa den temporale Overeensstemmelse mellem

---

d. phil.-hist. Samfunds Virksomhed 1874—1876) S. 33, om Undtagelser i Relativ-, Tids- og Betingelsessætningen „Unders. om d. hyp.-bet. og pot. Udsagn“ S. 169 Not.

[1]) Om den fremtidige Handling, som man er vis paa ikke vil indtræde, kan Aorist Infinitiv forstaaes Herod. I, 86 (*τὸν ἂν ἐγὼ πᾶσι τυράννοισι προετίμησα μεγάλων χρημάτων ἐς λόγους ἐλθεῖν*) og maaskee Soph. Trach. 734 ff. (*ὦ μῆτερ, ὡς ἂν ἐκ τριῶν σ' ἓν εἱλόμην, ἢ μηκέτ' εἶναι ζῶσαν, ἢ σεσωσμένην ἄλλου κεκλῆσθαι μητέρ', ἢ λῴους φρένας τῶν νῦν παρουσῶν τῶνδ' ἀμείψασθαί ποθεν*); sml. *γενέσθαι* efter *ἐβουλόμην ἂν . . . μᾶλλον ἤ* Plat. Euthyphr. p. 11 D og Phædr. p. 228 A, hvor kun det første Led er uopfyldeligt, saa at der i andet Led egentlig maa tænkes *βουλοίμην ἄν*. I Soph. Phil. 1278 ff. (*ἀλλ' ἤθελον μὲν ἄν σε πεισθῆναι λόγοις ἐμοῖσιν* — sml. Vers 1280 *πάκτα γὰρ φράσεις μάτην*) kan Tilbøieligheden til Ønsket allerede have været tilstede i Fortiden, i Æsch. Ch. 700 ff. (*ἐγὼ μὲν οὖν ξένοισιν ὧδ' εὐδαίμοσι κεδνῶν ἕκατι πραγμάτων ἂν ἤθελόν γνωστὸς γενέσθαι καὶ ξενωθῆναι*) kan der desuden ogsaa være Tvivl om Infinitivernes Tidsforhold (sml. *κατεξενωμένον* V. 706 — og V. 668 ff.).

[2]) Saaledes Soph. Phil. 1239 (*ἀρχὴν κλύειν ἂν οὐδ' ἅπαξ ἐβουλόμην*) og 426 f. (*οἴμοι· δύ' αὖ τώδ' ἐξέδειξας, οἷν ἐγὼ ἥκιστ' ἂν ἠθέλησ' ὀλωλότοιν κλύειν*) — hvis man da ikke vil antage, at *κλύειν*, ligesom *ἔκλυον*, ogsaa kunde fungere som Aorist (sml. Eur. Hipp. 270 *σοῦ δ' ἂν πυθέσθαι καὶ κλύειν βουλοίμεθ' ἄν* og 904 *βουλοίμην δ' ἂν ἐκ σέθεν κλύειν* om det Fremtidige) —, ligeledes Arist. Eccl. 151 f. (*ἐβουλόμην μὲν ἕτερον ἂν τῶν ἠθάδων λέγειν τὰ βέλτισθ', ἵν' ἐκαθήμην ἥσυχος*) og Lys. XXI, 6 (*ὃν ἐγὼ περὶ πολλοῦ ἂν ἐποιησάμην μὴ συμπλεῖν μοι*).

det græske Udtryk og det tilsvarende latinske. Den simple og naturlige Forklaring af, at ἐβουλόμην ἄν σε παρεῖναι betyder „vellem adesses“ — eller „vellem affuisses“ — og ἐβουλόμην ἄν σε παραγενέσθαι „vellem affuisses“ — eller „vellem (aliqvando) advenires“ —, er den, som jeg „Unders. om d. hyp.-bet. og pot. Uds.“ S. 208 har opstillet for hele Brugen af Indicativ om Nutid i hypothetisk-betingede og potentiale Udsagn — baade Imperfectum og Aorist —, nemlig at denne Brug beroer paa Forholdets formelle Henførelse til Fortiden som den Tid, i hvilken ogsaa Modsætningen til den nu givne Virkelighed var tilstede som Mulighed. En saadan Genesis er for ἐβουλόμην ἄν ogsaa antydet i Madvigs græske Ordføiningslære (§ 117 b Anm. 2) ved den forklarende Oversættelse „jeg vilde, kunde (under andre Omstændigheder) have ønsket, jeg vilde (nu) ønske“, og det er kun at beklage, at den ikke udtrykkeligt er gjort gjældende for hele den hypothetiske Indicativ om Nutiden [1]). Denne Forklaring finder sin umiddelbare Begrundelse i selve den hypothetiske Indicativs (ved Augmentet constituerede) Fortidsform, samt ved den historiske Kjendsgjerning, at Brugen af Indicativ i al den Slags Tale har gjort sig gjældende først i Udsagn om Fortiden, og den har en yderligere Støtte i Anvendelsen af det blotte Imperfectum (uden ἄν), hvor der tales om en ikke stedfindende Handlings Mulighed, Tilbørlighed eller Ønskelighed: ἐξῆν og ἐχρῆν med de beslægtede Udtryk, samt det enkeltviis (dog, som G. Hermann de part. ἄν p. 66 rigtigt bemærker, kun i Forbindelse med μέν)

---

[1]) Allerede hos Matthiä (gr. Gramm. § 508 c) er Fortidsforestillingen lagt til Grund for Forklaringen af den hypothetisk-betingede Indicativ, navnlig ogsaa i Imperfectsformen; men han opfatter Forholdet for massivt, idet han i samme overalt seer en Betegnelse af saadanne nærværende Handlinger, som „zugleich in die Vergangenheit gehören, und aus dieser in die Gegenwart hinübergehen“, hvad der ganske vist er berettiget for Homers Vedkommende (s. „Unders. om d. hyp.-bet. og pot. Uds.“ S. 191), men ingenlunde, naar der er Tale om attiske Forfattere.

forekommende ἐβουλόμην [1]). Et indirecte Beviis paa Forklaringens Rigtighed have vi netop i det heromhandlede Forhold med Aorist Infinitiv ved ἐβουλόμην ἄν, og der tør vel sættes nogen Priis derpaa, da det, saavidt jeg veed, er det eneste i sin Art, der existerer; thi i Forhold til afhængige Sætningers Modusform har den hypothetiske Indicativ som bekjendt ikke gjort sig gjældende som Præteritum (s. Madv. Bem. über einige Puncte d. griech. Wortfügungsl. S. 18 ff.).

Idet nemlig Grækerne i Tilfælde af en given modstridende Virkelighed formelt henførte den ellers ved βουλοίμην ἄν betegnede Ønsketilbøielighed til den allerede forbigangne Tid, kom de ligesom bagved den givne Virkelighed og fik saaledes Gjenstanden for det ved ἐβουλόμην ἄν betegnede Ønske som fremtidig i Forhold til Ønskeverbets formelle Tid, hvad enten den som Gjenstand for et Ønske fra den virkelige Nutids Standpunct vilde have fremstillet sig som eftertidig, samtidig eller førtidig. Ligesom nu ved βουλοίμην ἄν baade Præsens og Aorist Infinitiv i Regelen ere brugte om det Fremtidige [2]), saaledes kommer da ved det formelt fortidige ἐβουλόμην ἄν baade det i Præsens Infinitiv og det i Aorist Infinitiv Udtrykte i Forhold til Hovedverbet til at ligge som fremtidigt, og Aorist — eller Præsens — Infinitiv om dét i Forhold til Ønskets virkelige Tid Forbigangne har saaledes her lige saa lidt noget Paafaldende ved sig, som Præsens — eller præsentisk Perfectum — Infinitiv om det paa Ønskets virkelige Tid Nærværende.

Da imidlertid ἐβουλόμην ἄν eller ἤθελον ἄν (for ikke at tale om ἐβουλήθην ἄν eller ἠθέλησα ἄν) fremdeles findes som

---

[1]) Ἐβουλόμην (μέν) have vi: med Præsens Infinitiv (om den nærværende Tilstand) Arist. Ran. 866. Antiph. V, 1. Is. fr. 22, 1. Æsch. III, 2; med Aorist Is. X, 1 (δυνηθῆναι om det Fremtidige); baade med Præsens og Aorist Is. fr. 4 (ἀδικεῖσθαι om det Nærværende, τυχεῖν om det Fortidige). Sml. ἐδεόμην Arist. Av. 1027 (om virkelig Fortid Plat. Theag. p. 121 A).

[2]) Naturligviis kan Præsens Infinitiv ved βουλοίμην ἄν forekomme ogsaa om det netop Nærværende, f. Ex. Demosth. VI, 33 (καὶ οὐχὶ βουλοίμην μὲν ἂν εἰκάζειν ὀρθῶς· φοβοῦμαι δέ, μὴ λίαν ἐγγὺς ᾖ τοῦτ' ἤδη).

Betegnelse for et „beskedent“ Ønske (opfyldeligt eller uopfyldeligt) ogsaa i den virkelige Fortid[1]), fremkom der ved hiin formelle Omsætning af *βουλοίμην* eller *θέλοιμι ἄν* til *ἐβουλόμην* eller *ἤθελον ἄν* en for os undertiden besværlig Amphiboli, idet vi stundom kunne være i Tvivl om, hvorvidt et *ἐβουλόμην* eller *ἤθελον ἄν* er udsagt som virkelig eller kun som formelt fortidigt, ligesom vi i det sidste Tilfælde endnu kunne nære Tvivl om, hvorvidt den ønskede Handling eller Tilstand er at betragte som førtidig, samtidig eller eftertidig i Forhold til Ønskets virkelige Tid. Men disse Spørgsmaal er det kun os, der maa plage os med, for at kunne oversætte rigtigt paa Dansk; for Grækerne existerede denne Dobbelthed i det Hele taget slet ikke; i det Øieblik, Forestillingen om den hindrende Virkelighed lod Ønsket fremstille sig som uopfyldeligt, var det dem aldeles ligegyldigt, om det under andre Omstændigheder kunde næres i Nutiden eller kunde have været næret i Fortiden, ligesom det, naar Ønsket tilhørte Fortiden, var dem ligesaa ligegyldigt, om det dengang kunde realiseres eller ikke. Alt, hvad der ikke fremstillede sig som nu realisabelt, traadte for dem tilbage i een stor, liig Skyggernes Rige „altmodtagende“ Fortidens og Uvirkelighedens Fælleds-

[1]) Saaledes *ἤθελον ἄν*: Od. ι, 334 (*οἱ δ' ἔλαχον, τοὺς ἄν κε καὶ ἤθελον αὐτὸς ἑλέσθαι*). Plat. Leg. p. 632 C (*οὕτως, ὦ ξένοι, ἔγωγε ἤθελον ἂν ὑμᾶς καὶ ἔτι νῦν βούλομαι διεξελθεῖν*); *ἐβουλόμην ἄν*: Plat. Leg. p. 631 B (*πῇ δὴ οὖν σε ἔτ' ἂν ἐβουλόμην διελόμενον λέγειν αὐτός τε ἀκούειν, βούλει σοι φράζω*; Stedet er parallelt med det foregaaende). Theag. p. 122 A (*σὺ οὖν ἡμῖν εἰς καλὸν παρεφάνης, ᾧ ἂν ἐγὼ μάλιστ' ἐβουλόμην περὶ τῶν τοιούτων μέλλων πράξειν συμβουλεύσασθαι*). Gorg. Palam. 21 (*ὅτι μὲν οὖν οὔτ' ἂν — ἐδυνάμην οὔτ' ἂν* add. Saupp. — *ἐβουλόμην προδοῦναι τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῶν προειρημένων δέδεικται*). Is. X, 9 (*γνησίου γὰρ ὄντος αὐτῷ Δημοχάρους υἱέος οὔτ' ἂν ἐβούλετο ταῦτα πρᾶξαι οὔτε ἐξῆν δοῦναι τὰ ἑαυτοῦ ἑτέρῳ*). Demosth. XVIII, 64 (*ἀλλὰ νῦν ἔγωγε τὸν μάλιστα ἐπιτιμῶντα τοῖς πεπραγμένοις ἡδέως ἂν ἐροίμην, τῆς ποίας μερίδος γενέσθαι τὴν πόλιν ἐβούλετ' ἄν*). Sml. Plat. Gorg. p. 516 C, hvor Infinitiven er underforstaaet.

sphære, hvor kun selve Handlingens Form havde Krav paa at betegnes, men hvor Tids- og Mulighedsforhold havde tabt deres Betydning. At naturligviis en enkelt Gang een eller anden Forskjel kunde komme til Bevidsthed, var ikke derved udelukket; derpaa have vi et Exempel i et Fragment af en komisk Digter — efter Meineke Aristophanes — (fr. anon. CLXXXVII, i vol. IV p. 650, opbevaret hos Hermogenes *περὶ μεθόδου δεινότητος* c. 34 = vol. III p. 440 sq. Walz., vol. II p. 453 sq. Spengel.), hvor Amphibolien har frembragt et næsten mere fra det grammatiske end fra det æsthetiske Synspunct morsomt *ἀπροσδόκητον*, idet det hedder: *βδελυρὸν μὲν οὖν τὸ πρᾶγμα, κοὐκ ἂν ἐβουλόμην λαχεῖν· ἐπειδὴ δ' ἔλαχον, οὐκ ἂν ἐβουλόμην* (sc. *λαχεῖν* naturligviis). Det første *οὐκ ἂν ἐβουλόμην λαχεῖν* skal være et Udsagn fra den virkelige Fortids Standpunct (saa at *λαχεῖν* i Forhold til Hovedverbet bliver fremtidigt), det andet derimod skal være et ikke-realisabelt Ønske i Nutiden, som kun formelt er henført til Fortiden (saa at *λαχεῖν* i Forhold til Ønskets virkelige Tid bliver førtidigt); men Formen er i begge Tilfælde den samme, og den komiske Virkning beroer netop paa, at Tilhøreren fra først af naturligen maatte opfatte hiint *οὐκ ἂν ἐβουλόμην λαχεῖν* som et „jeg vilde ønske, det ikke var hændt mig", og først ved det andet Led bragtes til at besinde sig paa Muligheden af en anden Opfattelse [1]).

Men, vil man sige, hvorledes stemmer det nu med denne

---

[1]) Sml. Æsch. Prom. 244 f. (*ἐγὼ γὰρ οὔτ' ἂν εἰσιδεῖν τάδε ἔχρῃζον εἰσιδοῦσά τ' ἠλγύνθην κέαρ*) og Isocr. Ep. IV, 2 (*μάλιστα μὲν οὖν ἠβουλόμην ἂν αὐτὸν συσταθῆναί σοι δι' ἡμῶν· ἐπειδὴ δὲ δι' ἑτέρων ἐντετύχηκέ σοι, λοιπὸν ἐστί μοι μαρτυρῆσαι περὶ αὐτοῦ καὶ βεβαιῶσαι τὴν γεγενημένην αὐτῷ πρὸς σὲ γνῶσιν*), hvor der i det andet Led Intet er, der nøder til at forstaae det første anderledes end som uopfyldeligt Ønske i Nutiden (thi *ἠλγύνθην* i det første Sted kan forklares efter Madv. gr. Ordf. § 111 Anm. b). I Optativ staaer der paa lignende Maade Plat. Leg. p. 628 B *ὃν μάλιστα μὲν ἅπας ἂν βούλοιτο μήτε γενέσθαι ποτὲ ἐν ἑαυτοῦ πόλει γενόμενόν τε ὡς τάχιστα ἀπαλλάττεσθαι*, hvor begge Ønsker ere lige opfyldelige.

Forklaring af *ἐβουλόμην ἄν* som et til Fortiden henført Ønske og Infinitiven derved som fremtidig i Forhold til Hovedverbet, 1) at vi dog idetmindste paa eet Sted (Isocr. XII, 126) finde Perfectum Infinitiv om den ønskede fortidige Handling, og 2) at der, ligesom der paa dette Sted udtrykkeligen staaer *διειλέχθαι πρότερον*, saaledes paa andre Steder ogsaa til Aorist Infinitiv kan være føiet en udtrykkelig Fortidsbestemmelse (som Arist. Ran. 672 f. *πρότερον* ... *πρὶν ἐμὲ τὰς πληγὰς λαβεῖν*, Isocr Ep. II. 12 *πρὸ τῆς στρατείας*)? Den sidste af disse Indvendinger er egentlig ikke af grammatisk Natur og har i det Hele ikke Stort paa sig; thi Indtrædelsen af en Handling eller Begivenhed før en anden (hvad der jo her netop er Ønskets Gjenstand) kan lige godt betegnes ved *πρότερον, πρότερον* ... *πρίν* eller *πρό*, hvad enten de to Handlinger begge ere tilkommende (saaledes som de fremstille sig ved et *ἐβουλόμην ἄν* seet som fortidigt), eller de begge ere forbigangne (Arist. Ran., Isocr. Ep.), eller den ene forbigangen, den anden nærværende (Isocr. XII); at man, idet man med sit Ønske sætter sig tilbage i en tænkt Fortid, i denne med det Samme maa tænke sig vidende ogsaa om den sildigere, i Virkeligheden først nu ad Erfaringens Vei bekjendte, event. tidligere uforudseelige Begivenhed (sml. den Isocr. Ep. II, 12 tilføiede Hensigtssætning og Isocr. XII, 127 Ordene *ὃν οὐ προῄδειν ἐσόμενον*), er en Selvfølge. Og hvad dernæst det første Punct angaaer, da var det jo i Stedet hos Isocr. XII, 126 netop kun det tilføiede *πρότερον*, der gjorde dette Sted forskjelligt fra de andre, hvor vi havde *ἐβουλόμην ἄν* med Perfectum Infinitiv; uden dette *πρότερον* vilde *διειλέχθαι* ogsaa der uden Videre have kunnet opfattes som betegnende det nærværende. Resultat. Naar altsaa nu den fra *πρότερον* hentede Betænkelighed er fjernet, da staaer endnu kun tilbage at gjøre Rede for Perfectum Infinitiv ved *ἐβουλόμην ἄν* overhovedet, hvilken Form jo nemlig, naar Hovedverbet skal betragtes som henført til Fortiden, ligesaavel som Præsens og Aorist Infinitiv maa blive fremtidig i Forhold til Hovedverbet. I saa Henseende maa man da lægge Mærke til, at jo ogsaa ellers, og navnlig

netop ved Villiesverber, Perfectum Infinitiv bruges istedenfor Præsens ogsaa om fremtidige Handlinger, „for at betegne Handlingens fuldstændige Udførelse eller den derved frembragte Tilstand" (Madv. gr. Ordf. § 171 a Anm. 1)[1]. Man kan ogsaa fra Nutidens Standpunct meget vel sige f. Ex. *βούλομαι τοῦτο διωρίσθαι πρότερον* („jeg ønsker dette fastsat forinden") og i negtende Form *οὐ βούλομαι τοῦτο διωρίσθαι πρότερον* („jeg ønsker ikke dette fastsat forinden") eller *βούλομαι τοῦτο μὴ διωρίσθαι πρότερον* („jeg ønsker dette ikke fastsat forinden"), hvor *διωρίσθαι* overalt staaer om det Fremtidige, saa at altsaa heller ikke i Stedet af Isokrates Perfectsformen i *μὴ διειλέχθαι πρότερον* kan lægge nogen Hindring i Veien for at opfatte Ønsket som formelt henført til Fortiden.

Det endelige Resultat af disse Betragtninger bliver da, at alle de forskjellige Besynderligheder, der ved første Øiekast, og navnlig naar man gaaer ud fra Tidsbetegnelserne i de tilsvarende latinske Udtryk, kunde synes at frembyde sig i Infinitivens Tempusformer ved *ἐβουλόμην ἄν* og andre dermed beslægtede Udtryk, fuldstændigt forsvinde, naar man gaaer ud fra, at disse Udtryks Form beroer paa Ønsketilbøielighedens formelle Henførelse til Fortiden, idet under denne Forudsætning baade Præsens, Perfectum og Aorist Infinitiv (hver med sin særegne Charakteer i Henseende til selve Handlingens Fremtrædelsesform) blive formelt fremtidige i Forhold til det styrende Villiesverbum. At klare sig dette Forhold har, som ovenfor paapeget, en vis Betydning for den correcte Opfattelse af hele det potentiale og hypothetisk-betingede Udsagn i indicativisk Form, og mig

---

[1]) Jeg skal her kun tilføie et eneste Exempel, hvor netop den ved Perfectum Infinitiv betegnede Handlings Egenskab som f r e m t i d i g er specielt fremhævet, nemlig Solon. ap. Plut. Sol. c. 14 = fr. 33 Bergk. (*ἤθελεν γάρ κεν* — nemlig Solon, hvis han havde „været klog" — *κρατήσας πλοῦτον ἄφθονον λαβὼν καὶ τυραννεύσας Ἀθηνῶν μοῦνον ἡμέραν μίαν ἀσκὸς ὕ σ τ ε ρ ο ν δεδάρθαι κἀπιτετρῖφθαι γένος*).

selv har det ikke altid været saa ganske let, altid at fastholde det rette Synspunct og gjennemføre den rigtige Opfattelse ligeoverfor alle mødende Enkeltheder; jeg har derfor antaget, at det maaskee ogsaa for Andre kunde have nogen Interesse at see Spørgsmaalet særligt behandlet; ialtfald er der da i de samlede Forfattersteder givet et Materiale, som vil kunne tjene til Grundlag for ærede Medstuderendes egne nøiere Undersøgelser.

UNE QUESTION DE PHONÉTIQUE ROMANE.

T + *R* EN PROVENÇAL.

PAR

KR. NYROP.

Le groupe *TR (DR)* précédé par une voyelle s'est développé, on le sait, d'une manière un peu singulière en provençal, où il est devenu *IR*, ainsi *cathedra*, *fratre-*, *latro*, *latrare*, *matre-*, *metere*, *nutrire*, *patre-*, *petra*, *putrere*, *quadrum*, *retro*, *vitrum* ont donné *cadeira*, *fraire*, *laire*, *lairar*, *maire*, *meire*, *noirir*, *paire*, *peira*, *poirir*, *caire*, *reire*, *veire*. Ce développement paraît étrange au premier coup d'œil, surtout si on le compare à celui qu'a subi ce même groupe de consonnes dans la partie septentrionale du gallo-roman; là le *t* a fini par tomber sans laisser aucune trace: *chaire*, *frère*, *lere*, *mère*, etc. Il est vrai que le *t* a dû d'abord s'adoucir en *d* avant de disparaître complètement. Les serments de Strasbourg contiennent ainsi la forme *fradre* (*fradra*), la vie de St. Léger *nodrit* (*nutrivit*; v. 5, c), la vie de St. Alexis, à côté de *pere*, *mere* et *frere*, les formes telles que *pedre* et *medre*:

Ço dist li *pedre*: „Chiers filz, com t'ai perdut!"
Respont la *medre*: „Lasse, qu'est devenuz?" (v. 22).
Dreit a Lalice rejuint li sons *edrers* (*iterare*, v. 38, e).

On peut aussi rappeler ici la forme *edre* (*hedera*) du fragment de de Valenciennes, dont le *d* remonte à un *d* latin[1].

---

[1]) On trouve aussi dans ce même document *eedre* (l. 15 du verso) avec un *e* double; cet épel nous représente sans doute ce que

Cette même forme *edre* se retrouve dans les glosses hébraïques-françaises étudiées avec tant de soin par M. Darmesteter[1]). Encore la chanson de Roland nous offre, dans le mot *arrement* (*atramentum*), une trace intéressante de l'intermédiaire *dr.* Le ms. d'Oxford porte aux vers 1932—3:

> Quant Rollanz veit la contredite gent,
> Ki plus sunt neir que nen est arrement, etc.

ce qui est rendu dans la précieuse traduction islandaise par: „Nú sá Rollant þetta lið blámanna, ok var hundrað hlutum svartara en *aðrir menn*". Ceci prouve d'une manière éclatante, comme l'a déjà fait voir M. Unger[2]), que le traducteur a eu sous les yeux un texte plus ancien que celui qui nous est conservé et datant d'un temps où le *d* devant *r* n'avait pas encore disparu; *arrement* devait y sonner *adrement*, que vraisemblablement le traducteur n'a pas bien compris, et qu'il a essayé de rendre tant bien que mal par l'expression presque homophone de *aðrir menn.*

Ainsi en français dans le groupe *TR* (*DR*), *T* tombe ou s'assimile avec *R*, mais en provençal au contraire il devient toujours *I.* Diez a essayé d'expliquer ce phénomène en disant que „le provençal syncope *t* et comble la lacune par un *i* euphonique, d'où naissent les diphtongues: on doit supposer ici l'intermédiaire *dr* (fradre, etc.)", et il ajoute un peu plus tard au même endroit: „Il est difficile d'admettre que l'*i* provienne de *t*, ces deux sons sont trop étrangers l'un à l'autre."[3]) Donc, selon lui, l'*i* de *paire* est une espèce de voyelle de compensation qui ne dérive pas directement du *t* latin; mais nous avouons que nous ne comprenons guère ce qu'il veut dire par cela, le *t* pouvant très bien tomber, ce nous semble, sans qu'il fallût

---

M. Louis Havet appelle „la réfraction des voyelles". Un peu plus tard dans la langue le premier *e* a pris une articulation plus distincte et est devenu *i*; de là la forme *ierre*, où enfin l'article est venu s'agglutiner comme dans *landier* (**anderius*), *lendemain*, *lendit* (*indictum*), *luette* (dimin de *uva*), etc.

[1]) Romania I, p. 156

[2]) Karlamagnus Saga ok kappa hans p. p. Unger. Christiania 1860. Préf. p. XXXII.

[3]) Diez, Gramm. des langues romanes. Trad. fr. I, p. 213.

combler „la lacune". M. Delius, qui, à l'ordinaire, n'est pas très heureux quand il veut corriger Diez, se contente en ce cas de répéter l'opinion du grand maître en se prononçant, lui aussi, contre la possibilité de la vocalisation d'un *t* en *i*. „Den Uebergang von lat. *pater* zu provenz. *paire* durch eine Auflösung des *t* in *i*, selbst durch Vermittlung eines erweichten *d*, zu erklären, scheint uns bei dieser den Vocalen doch ferner stehenden Muta nicht so leicht, wie bei einer Liquida." Il pense, comme Diez, que le *t* (*d*) est tombé „und dass die so entstandene Lücke (!) durch den Hiatus eines kurzen unbestimmten Vocals angedeutet wurde, patrem, padre, pa(e)re, paire"[1]). M. C. Chabaneau, le savant professeur de Montpellier, vient de proposer une tout autre explication de notre phénomène. Il n'adopte plus la théorie peu vraisemblable de l'*i* euphonique, mais essaie d'expliquer *paire* d'une manière plus conforme aux lois de la phonétique en admettant un changement de *patre-* en *pacre-*, et de cette dernière forme il fait régulièrement dériver *paire* (comp. *faire* de *fac're*)[2]). Cette hypothèse, d'ailleurs très ingénieuse, manque absolument de preuves; M. Chabaneau, pour soutenir sa théorie, s'appuie sur le changement bien connu de *tl* en *cl* (veclus, sicla, capiclum etc. pour vetulus, situla, capitulum)[3]), mais nous ne pensons pas qu'on ait droit d'admettre un pareil changement de *tr* en *cr*, lorsqu'aucun texte ne nous en offre des exemples et qu'aucune autre des langues romanes ne nous autorise à l'admettre.

Après avoir ainsi exposé et examiné les différentes hypothèses émises jusqu'à présent, nous demandons au lecteur la permission de proposer une nouvelle explication, qui également, il est vrai, reste hypothèse, mais qui nous semble plus naturelle que l'explication donnée par M. Chabaneau et surtout plus conforme aux lois de la phonétique que l'explication de Diez.

---

[1]) Jahrbuch für rom. Sprache und Literatur. I, p. 356.
[2]) Revue des langues romanes. Prem. série 1873, III, p. 64, 66.
[3]) Comp. Joret, Du C dans les langues romanes p. 61—63.

Commençons par dire que l'assertion de Diez et de Delius sur l'impossibilité de la vocalisation de *t* (*d*) devant une consonne, nous paraît fausse. „Ces deux sons sont trop étrangers l'un à l'autre, les grammairiens qui s'appuient sur l'expérience résisteront toujours à cette théorie", voilà ce qu'en dit Diez. Mais bien certainement il y a des langues qui offrent des exemples incontestables de ce changement. Ainsi pour nous en tenir aux langues scandinaves, l'islandais *betri* est devenu en danois *[bedre]*, *beðre*, *bejr* (*bejer*, en norvégien *beire*), de même *Petr*(*us*) *[Pedr]*, *Pêðr*, *Päjr* (ou *Pejr*), et devant *l*: *ketill [kedl]*, *keðl*, *kejl*[1]). Nous ajouterons quelques exemples, où déjà la forme islandaise offre la dentale adoucie ð; ainsi *veðr*, *tjóðr*, *tjóðrar*, *brœðr*, **hiðla*, *meðal* (contracté en *meðl*), *heðan* (contracté en *heðn*), *faðmr*, *vaðmál* sont devenus *vejr*, *töjr*, *töjre*, *bröjr* (pat. jut.) *bejle*, *mejl* (au sens de 'malade' propre à la partie occidentale du Jutland), *hèjn* (Mols), *fajm* (Als), *vajmel* (pat. jut.); en norvégien on trouve de même *leir* pour *ledr*, *veir* pour *vedr*, *aire* pour *adre*, *sail* pour *sadl*, etc., enfin la langue verte de Copenhague nous offre dans différents mots le même changement[2]).

Il faut ici surtout tenir compte du son qui forme la dernière étape, pour ainsi dire, du développement du *t* (*d*)

---

[1]) Ces dernières formes (*bejr*, *Pejr*, *kejl*) appartiennent au patois jutlandais. On pourrait peut-être s'étonner de ce que nous avons recours à ce dialecte pour soutenir une hypothèse concernant une question de phonétique provençale; mais il ne s'agit ici que d'établir un parallèle et de prouver que la vocalisation de *t* est possible, n'étant pas contraire aux lois de la phonétique. Nous nous permettrons de mentionner en passant une autre modification phonétique propre à la prononciation slesvicoise, le passage de *d* ou *ð* en *r*; on dit ainsi *ur*, *Knur*, *bir'*, etc. pour *ud*, *Knud*, *bide* (comp. L. Varming, Det jydske Folkesprog p. 49). Ce phénomène semble analogue à ce qu'on voit se produire en français dans certains mots *grammaire* (*grammatica*), *mire* (*medicus*), etc.; seulement on ne trouve pas dans le dialecte danois les formes avec *l*, ce qui nous semble parler en faveur de la théorie de M. Havet (Romania 1877, p. 254 ss.) et contre celle de MM. Mussafia et Paris (ib. p. 129, 309).

[2]) La plupart de ces renseignements nous ont été fournis par M. Varming, dont nous avons cité le livre plus haut.

avant sa vocalisation, et c'est la spirante sonore ð (z^4 selon la transcription de Brücke). Ce son très doux est le même son qu'on entend en danois dans les mots *gade*, *bedre*, *mod*, et qui, prononcé avec une articulation un peu plus forte, devient le *th* (doux) anglais[1]). C'est encore le même son qu'on entend dans la prononciation castillane dans des mots tels que *nada*, *sentido*, *Madrid*, *salud*, etc.[2]), et selon Schuchardt[3]) nous le rencontrons aussi dans des dialectes suisses, p. ex. *fadha* (*fata*, fr. *fée*), ainsi le son en question n'est pas étranger aux langues romanes dans leur état actuel.

La série des changements subis par *patrem* en provençal sera donc selon nous: *patre(m)*, *padre*, *paðre*, *payre* (*paire*) et nous admettons ainsi que le *t* (*d*) devant *r* et après une voyelle ait subi le même sort qu'entre deux voyelles. Ceci bien établi, nous sommes conduit à admettre pour *patre(m)*, *matre(m)* et leurs pareils une autre prononciation dans le gallo-roman qu'ailleurs: il faut que l'une des consonnes finisse une syllabe et que l'autre ouvre la syllabe suivante, les deux consonnes ont été partagées entre les deux syllabes, *pad-re* (*pað-re*), *mad-re* (*mað-re*) etc.[4]). Nous pensons donc que les quelques formes qu'on trouve en provençal avec un *d* conservé devant une consonne ont été prononcées avec ð, ainsi *Salvadre* de la traduction de l'Évangile selon Saint Jean[5]) a dû sonner *Salvað-re*, et nous pensons de même qu'on a dit *peð-re* et *međ-re* dans le plus vieux français[6]). Le ð a cependant bientôt disparu de ces

---

1) Sweet, On danish pronunciation p. 15.

2) En Andalousie ce *đ* est entièrement tombé; on prononce ainsi *na'a*, *la'o* etc., et le *d* final ne s'entend presque plus (Storm, Engelsk filologi p. 50—51). Comp. les formes *stra'a contra'a*, *spa'a* en Suisse (Ascoli, Saggi ladini p. 306).

3) Vocalismus III, p. 316.

4) Cette hypothèse nous a été suggérée par M. Paul Meyer dont l'opinion fait justement autorité dans de telles questions.

5) Meyer, Recueil d'anciens textes. Partie provençale II, § 1.

6) Au vers 89 de la vie de St. Alexis le ms. L porte „*A lasse mezre, com oi fort aventure*"; la forme *mezre* semble avoir embarrassé les éditeurs. M. Gaston Paris (Alexis p. 191) et d'autres ont voulu y voir le latin *misera*, explication que semble confirmer

formes, et encore ici l'analogie avec le danois nous vient en aide, car le même phénomène s'observe dans cette langue: ou le *d* disparaît complètement ou il reste comme *j*, et nous pouvons mettre en équation les formes suivantes, *paðre: paire: pere = veðr: vejr: vær = tjóðr: töjr: tyr* (pat. jut.).

Nous avons dit plus haut que le *t* (*d*) avait subi devant *r* une transformation égale à celle qu'il a subie entre deux voyelles. En vérité il est prouvé jusqu'à l'évidence par G. Paris que le *d* en vieux français avant de disparaître devait sonner ð, quand il se trouvait entre deux voyelles ou à la fin des mots[1]); témoin les épels *cadhuna*, *aiudha*, *Ludher*, *Lodhuvigs* des serments de Strasbourg, *abeth*, *gabeth*, *uetheir*, *fetheilz*, *ueuthes*, etc. de St. Brandan (v. 13, 14, 61, 206, 213), *cuntrethe*, *dunethe*, *emperethur*, etc. de la vie de St. Alexis, *fethele*, *fethoilment* des glosses sur le texte latin du *Credo* et du *Pater* publiées par P. Meyer[2]). „Rien n'est plus conforme à ce que permettent de supposer les lois habituelles du développement des sons", ajoute M. Paris, et nous sommes porté à croire que le ð a existé à une certaine époque en provençal aussi entre deux voyelles. Il est bien

---

la leçon de A (*lasse maleuree*); mais outre que *mesre* en ce sens serait un ἅπαξ εἰρημένον, on peut objecter à M. Paris que *misera* probablement eût donné **mestre* (comp. *prisTrent* v. 16 e, *esTre* v. 19 e), enfin les deux autres mss. (P et S) portent bien *mere*. C'est pourquoi nous enclinons à regarder *mezre* comme représentant le latin *matre-*: le *z* doit provenir du *ð* de *meðre* (sur le rapport de ces deux sons v. ci-dessous). En ce cas *mezre* n'est pas une simple variante orthographique pour *medre* et M. Paris semble avoir eu tort de dire, que le *z* n'était pas à sa place dans aucune des deux hypothèses.

1) Préface de la vie de St. Alexis p. 92 ss.; comp. d'Arbois de Jubainville, Romania I, p. 327 et L. Havet, ib. VI, p. 256. Schuchardt se prononce aussi formellement pour l'existence de ce son. „Die Existenz von *gh*, *dh* im Romanischen wird darum nicht unwarscheinlicher, dass sich so wenig Spuren derselben nachweisen lassen, es waren eben nur Uebergangsformen", etc. (Vocalismus III, p. 66).

2) Jahrbuch für rom. Sprache VII, p. 53—54.

connu que le *d* latin en cette position a été traité de deux manières: ou il est tombé comme dans *airar* (*adirare*), *envair* (*invadere*), *meola* (*medulla*), *suar* (*sudare*) ou il est devenu *z* (doux) comme dans *azesmar* (vfç. *aesmer*, lat. *adæstimare*), *benezir* (*benedicere*), *obezir* (*obaudire*); parfois aussi le même mot a revêtu les deux formes: *aorar* et *azorar* de *adorare*, *cruel* et *cruzel* de *crudelis*, *caer* et *cazer* de *cadere* etc.[1]). Enfin on trouve des formes avec *d* conservé; le poème sur Boèce contient ainsi: *cadegut* (v. 72), *adornar* (v. 85), *veder* (v. 122,165), *laudaven* (v. 139), *dechaden* (v. 147), etc. à côté de *fiel* (v. 45), *feeltat* (v. 219) et *traïcios* (v. 236).

De tous ces faits réunis nous tirons la conclusion suivante: tout *d* latin entre deux voyelles a commencé par s'adoucir en ð et les formes du poème sur Boèce nous représentent les dernières traces de cette première modification (*aðornar*, *veðer*, etc.); ce ð ensuite a eu un double sort, ou il s'est tellement adouci qu'il a complètement disparu comme en français (*aorner*, *veeir*), ou il a été articulé un peu plus fortement et s'est changé en *z*. Ce dernier changement n'offre rien d'étonnant; on n'a qu'à recourber la langue un peu, de sorte que l'émission du souffle se heurte contre les dents pour faire passer la spirante proprement dite dentale ð à la dentale alvéolaire *z*.[2]) Sans recourir au *Dzal* arabe qui dans la bouche des Turcs et des Bédouins se confond avec *s* doux[3]), on peut se borner à renvoyer à l'altération que subit souvent le *th* (doux) anglais dans la bouche des étrangers, altération qui passe aussi dans des livres imprimés, ainsi Selig (Die Sprache der Engländer) dit que la phrase „this is the way" doit sonner „sis is se uäh"[4]). Les allemands surtout semblent trouver

---

[1]) Diez, Grammaire I, p. 217.

[2]) Comp. Brücke, Grundzüge der Physiologie und Systematik der Sprachlaute. Wien 1856. P. 39.

[3]) Brücke, l. c. p. 40. Voyez aussi Wallin, Ueber die Laute des Arabischen etc. (Zeitschr. der deutsch. morgenl. Gesellschaft XII, p. 628--9).

[4]) Storm, Engelsk filologi p. 13.

des difficultés à produire ce son[1]), et Diez lui-même n'a pas eu des idées bien nettes sur le *d* espagnol, quand il dit que *Madrid* sonne *Madrizd*[2]). Enfin dans la prononciation de Copenhague un ð passe souvent à *s*: 'Gus (ɔ: Gud), barn, du står jo og bliver ganske våsʿ (ɔ: våd)[3]).

Le changement de ð en *z* admis, on pourrait peut-être penser que les épels *adne* (*asne*), *bedlei* (*beslei*), *maidnée* (*maisnée*), *madle* (*masle*) et le dérivé *madlars* (Manière de langage etc. p. 389; *maslars*), *medler* (*mesler*), etc. dérivent des formes avec *s* par une transformation contraire[4]); en ce cas le *d* doit avoir sonné ð (*meðlée*) et alors il ne faut pas, avec Diez[5]), le regarder comme signe simplement muet.

Mais résumons nous, et que le lecteur nous pardonne ces dernières digressions. L'*i* du prov. *paire* n'est pas une voyelle de compensation mais représente le dernier degré d'un développement régulier de *t* (*d*); seulement il faut admettre comme intermédiaire la dentale spirante et sonore ð, son étranger, tant que nous savons, à l'état actuel de la langue littéraire et des patois de la France, mais qui a dû exister en certains cas en provençal aussi bien qu'en vieux français.

---

[1]) Max-Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache, II, p. 126.
[2]) Grammaire I, p. 338.
[3]) Storm, l. c. p. 5.
[4]) *S* devant les liquides devait être sonore en ancien français comme dans la langue moderne (p. ex. législateur; v. Mätzner, Französische Grammatik. Zweite Auflage. P. 23).
[5]) Grammaire I, p. 424.

Den egentlige Betydning af Udtrykket provinciæ consulares og prætoriæ.

I Anledning af Cic. de prov. cons. 15, 37.

Af

J. L. Ussing.

Ciceros Tale de provinciis consularibus er, som bekjendt, holdt i Slutningen af Maj (eller Begyndelsen af Juni) 56, da Senatet var samlet for at bestemme, hvilke Provinser de endnu ikke udvalgte Consuler for Aaret 55 skulde bestyre i Aaret efter deres Consulat og altsaa tiltræde d. 1. Januar 54. At denne Bestemmelse skulde tages saa tidlig, var foreskrevet ved C. Gracchus' Lov, og man plejer at antage, at Lovgiveren havde villet det saaledes for at forebygge Partiskhed i Afgjørelsen; det var at formode, at Senatet vilde tilkjende sine Venner de mest indbringende og sine Modstandere de fattigste Provinser; men, toges Bestemmelsen, før man vidste, hvem der vilde blive valgt til Consuler, bortfaldt dette Hensyn. Det kan ikke nægtes, at der allerede før Gracchus havde været mange Exempler paa Embedsmænd, der havde beriget sig paa deres Undersaatters Bekostning, og mange vare allerede blevne anklagede og dømte repetundarum; men kan det virkelig antages, at en Lovgiver som Gracchus skulde betragte et saadant Forhold som selvfølgeligt og kun bestræbe sig for, at Fordelen ikke tilfaldt Optimaterne alene? Kan der være Tvivl om, at han ved en saadan Bestemmelse har

havt Statens Velfærd og ikke Embedsmændenes Fordel for Øje?

Hvad vi vide om den Semproniske Lov, er — naar vi se bort fra de os her ikke vedkommende Bestemmelser om Senatets Ret til at bevilge den fornødne Medhjælp og Pengemidler — kun dette. Provinciæ consulares skulde bestemmes af Senatet før Consulvalget, og denne Bestemmelse kunde ikke hindres eller omstødes ved nogen Intercession (Cic. p. dom. 9, 24; prov. cons. 7, 17). Begge disse Bestemmelser sigte til at fjerne ethvert personligt Hensyn. Det kommer an paa, hvad Staten trænger til, og det maa Folket vide, før det vælger sine Consuler, at det kan indrette sit Valg derefter: vælge en dygtig Feltherre, hvis der skal føres en alvorlig Krig, en Statsmand og Lovgiver, hvis det er den indre Politik, der træder i Forgrunden. Og provincia consularis er, som Ordet selv siger, ikke det Hverv, en Consul har at udføre efter sit Consulat, men i sit Consulat.

At dette forholder sig saaledes, fremgaar klart af Sallust Jug. 27, 3 (Aar 112): „Lege Sempronia provinciæ futuris consulibus Numidia et Italia decretæ; consules declarati P. Scipio Nasica, L. Bestia Calpurnius; Calpurnio Numidia, Scipioni Italia obvenit“. Og Calpurnius gaar strax i sit Consulatsaar over til Afrika. De følgende Aar frembyde talrige Exempler paa det Samme. Marius blev 5 Gange valgt til Consul netop for at føre Krig i sit Consulat. Først fra Sulla af bliver Forholdet et andet. Consulerne blive regelmæssig i Hovedstaden i deres Consulatsaar, og i det følgende Aar faa de en Provins at bestyre; Prætorerne forestaa i deres Embedsaar Retsplejen i Rom; i det følgende sendes de ud som Provinsstatholdere. Med Hensyn til Consulernes Provinser bestaar den Semproniske Lov uforandret: Senatet skal bestemme dem før Consulvalget. Det er altsaa deres Provinser, saa snart de blive Consuler, men kun nominelt, thi Hovedstaden gjør Krav paa deres Nærværelse; først naar dette ikke længere er Tilfældet, fordele de deres Provinser imellem sig ved Lodtrækning eller Aftale og drage ud til dem i Krigerdragt. Indtil den

Tid bestyres Provinsen af en tidligere Embedsmand, hvem Senatet har overdraget dette Hverv som en Forlængelse af hans Embede.

Mommsen kan altsaa paa en Maade have Ret i, at Sulla gjorde Consulatet og Præturet toaarigt; det første Aar skulde Consulen og Prætoren fungere i Byen, det næste i Provinsen; men den romerske Statsret anerkjender ikke dette. Efter den ere Embederne bestandig kun étaarige; hvad der gaar ud over det ene Aar, er en Prorogation, hvor de fungere som Embedsmænd uden virkelig at være det, selv om denne Forlængelse, som i nærværende Tilfælde, blev gjennemgaaende Regel. Det er muligt, at der i Sullas Lov har staaet, at Consulerne i det første Aar skulde blive i Byen, skjøndt Cæsars Klage B. C. 1, 6: „consules, quod ante id tempus accidit numquam, ex urbe proficiscuntur“, ikke beraaber sig paa en Lov, men paa Praxis; men der kan ikke have staaet, at Consulerne og Prætorerne efter deres Embedsaar skulde overtage en Provins; thi vi have ikke faa Exempler paa, at de have frabedt sig Provinsen, uden at Nogen har bestridt deres Berettigelse dertil (Pompejus i hans første Consulat, se Vellei. II, 31, Hortensius o. A., fremfor alle Cicero). Provinsbestyrelsen var et stort personligt Emolument, som der var nok, der ønskede at overtage, uden at Nogen behøvede at tvinges dertil. Dette indtræder først Aar 53, da Senatet for at modarbejde den for Staten og for den Enkelte lige ødelæggende Ambitus bestemte, at Ingen maatte faa nogen Provins at bestyre før 5 Aar efter, at han havde beklædt Embedet i Rom, se Dio Cass. 40, 46. Saa manglede man det fornødne Antal Provinsbestyrere, og Cicero maatte f. Ex. meget imod sin Villie overtage Cilicien. Denne Bestemmelse tager Senatet uden Videre; det er klart, at der ikke var nogen Lov, der forhindrede det. Det følgende Aar, hedder det hos Dio 40, 56, stadfæstede Pompejus som Eneconsul denne Bestemmelse τὸ δόγμα ἐπεκύρωσεν, d. e. han gav en Lov, som slog denne Regel fast. Drumann III, 365 og Mommsen, Staatsrecht II, 1, 219 forstaa dette om en simpel Fornyelse eller Gjentagelse af Senatets Beslutning, en Forklaring, som Or-

dene ikke tilstede, og Mommsens Mening, at en Lov af dette Indhold først skulde være givet det næste Aar af Consulen Marcellus, bevises ikke ved Cic. ad Fam. XV, 9, 2, hvor Cicero beder Marcellus at sørge for „ne quid accedat temporis ad id, quod tu mihi et senatus consulto et lege finisti.“ Loven (Pompejus' fra Aar 52) har foreskrevet, at Provinserne skulle fordeles mellem dem, der have været Consuler mindst 5 Aar tidligere, og deri har det vel været opstillet som Regel, at Provinsbestyrelsen var étaarig; Senatet har i Overensstemmelse med denne sendt Cicero til Cilicien, men hvis Senatet ikke udnævner en Eftermand, kan Cicero ikke komme hjem. Denne Lov blev imidlertid, som bekjendt, af kort Varighed. Cæsar havde betragtet den som en med hans Vel uforenelig Foranstaltning, og, saasnart Borgerkrigen gjorde ham til Herre over Staten, førte han den gamle Tilstand tilbage, at Embedsmændene strax efter Udløbet af deres Embede i Byen tiltraadte Provinsen. Allerede i sit Consulat 59 havde Cæsar givet en Lov de provinciis; den indeholdt Bestemmelser om Grænserne for Statholderens Myndighed og om Regnskabs Aflæggelse (Cic. in Pison. 25, 61. Fam. V, 20, 2. II, 17, 2. Attic. VI, 7, 2.) Nu blev, særlig paa Grund af Pompejus' Lov, en ny Provinsiallov nødvendig, der ophævede Pompejus Bestemmelser og med det Samme fastsatte, at Consularprovinserne ikke maatte beholdes af den samme Mand i mere end 2 Aar, Prætorprovinserne ikke længere end 1 Aar, se Cic. Philipp. I, 8, 19. V, 3, 7. VIII, 9, 28. Dio Cassius 43, 25 anfører som Bevæggrund hertil Cæsars egen Erfaring; det var netop hans lange Provinsbestyrelse, der havde sat ham i Stand til at gjøre sig til Statens Herre; Saadant ønskede han at forebygge for Fremtiden.

Medens vi saaledes, i alt Fald fra et korrekt og romersk Standpunkt, ikke kunne godkjende Mommsens Udtryk, at Sulla gjorde Consulatet og Præturet toaarigt, maa vi nedlægge en endnu bestemtere Indsigelse imod den anden hermed i Forbindelse staaende Paastand, som han opstiller i sin Afhandling „Die Rechtsfrage zwischen Cæsar und dem Senat“ (Abhandl. d. hist. phil. Gesellschaft in

Breslau I), at militær Kommando (og altsaa Provinsbestyrelse) skulde være uforenelig med Consulatets og Præturets Væsen („dass der Prätor und Consul als solcher nothwendig ohne Commando ist“ S. 30). Han erklærer det for unødvendigt at bevise denne Sætning og henviser kun ligesom i Forbigaaende til et Par bekjendte, ogsaa her ovenfor omtalte Fakta af den almindelige Praxis. Derimod anfører han selv en Række Tilfælde, der modbevise hans Sætning. Aar 74 sendtes Consulerne L. Lucullus og M. Cotta endnu i Consulatsaaret til Asien for at bekrige Mithridat; Aar 67 Glabrio ligeledes. Aar 60, da Efterretningen kom, at Æduerne vare blevne fuldstændig slagne af Helvetierne, blev Senatet saa betaget af Frygt for en Gallerkrig, at det bestemte, at Consulerne (de daværende, Metellus Celer og Afranius) skulde forberede sig til at rykke ud strax: „ut coss. duas Gallias sortiantur delectusque habeatur etc.“ (Cic. Att. I, 19, 2), og Metellus er meget kjed af det, da der kort efter komme bedre Efterretninger fra Gallien (otium nuntiatur), saa han kan blive i Rom (Cic. Att. I, 20, 5). Vi vide ikke, om begge Gallierne allerede før disse Consulers Valg, saaledes som den Sempronisk Lov foreskrev, vare bestemte som consulariske Provinser, eller om Senatet paa Grund af Faren tager en ny Bestemmelse; men der er Intet til Hinder for at antage det Første. Derimod ere disse usikre Forhold i Forbindelse med Partistriden i Rom Aarsag til, at Senatet nu ikke overholder Loven. Cæsar og Bibulus blive valgte til Consuler for Aaret 59, uden at Senatet har bestemt dem nogen Provinser, og først efter Valget bestemmer det dem „silvæ callesque“ (Sueton Cæsar 19), d. e. de skulde blive i Italien og sørge for dets Sikkerhed imod Røverbander. Provins skulde de have; men man var bange for at give Cæsar en Hær, og derfor bestemte man Noget, der var saa godt som Intet. Det var et naturligt Svar herpaa, naar Vatinius ved Lov overgav Cæsar Gallia cisalpina og Illyrien med 3 Legioner paa 5 Aar, hvorefter saa Senatet for at gjøre gode Miner til slet Spil og for at give den frygtede Hær noget at bestille, end ydermere gav ham Gallia transalpina og endnu 1 Le-

gion paa de samme 5 Aar. — Mommsen omtaler paa det anførte Sted endnu, hvorledes selv Piso og Gabinius Aar 58 forlod Rom inden Consulatsaarets Udløb, og Crassus 55 ligeledes som Consul gik til Syrien og mod Partherne. Han tilføjer de Exempler, hvor Consulerne paa Grund af Urolighed og Krig i Italien selv faa en Kommando der, Lepidus og Catulus Aar 78, C. Antonius 63, Marcellus og Lentulus 49, M. Antonius 44, Hirtiusog Pansa 43. „Men," siger han, „alle disse Undtagelser stadfæste kun Regelen, thi de bære alle Charakteren af overordentlige Foranstaltninger"! Sagen er, at Consulernes og Prætorernes almindelige og regelmæssige Virksomhed er i Hovedstaden, men saa snart Staten kræver deres Anvendelse andensteds, sendes de derhen, og den militære Kommando kan altsaa ikke stride imod disse Embeders Væsen.

Mommsen var maaske heller aldrig faldet paa at opstille denne besynderlige Sætning, naar han ikke havde ment deri at finde et Bidrag til Løsningen af Spørgsmaalet om Grænserne for den Vatiniske Lovs Varighed. Cæsar tiltraadte Bestyrelsen af Gallierne d. 1. Januar 58; de 5 Aar, hvori han skulde være dér, udløbe altsaa d. 31. Dcbr. 54, og Lex Trebonia, der i Aaret 55 bestemte, at han skulde beholde Gallierne i 5 Aar endnu, tilkjender ham Tiden fra d. 1. Januar 53 til d. 31. Dcbr. 49. Saa er der forløbet fulde 10 Aar siden hans Consulat, og han kan lovlig blive Consul for Aaret 48. Denne Regning synes klar, og saadan var maaske ogsaa den almindelige Opfattelse af Forholdet (se Mommsen, Rechtsfrage S. 37 ff.); men ved Siden af denne gjøres en anden Opfattelse gjældende, der synes korrektere, hvorefter den Vatiniske Lov skulde ophøre d. 1. Marts 54, og den Treboniske d. 1. Marts 49. Dette se vi af Ciceros Tale ved Senatsforhandlingen om, hvilke Provinser Consulerne for Aar 55 skulde have. En, formodentlig Consulen Lentulus Marcellinus, havde foreslaaet Gallia cisalpina og Syrien. Cicero (15, 37) roser ham, fordi han som en god Senator tager Hensyn til Statens Vel og ikke vil fratage Cæsar Gallia transalpina, hvor han ikke kunde undværes; men han bebrejder ham den Inkonsekvents, at han, som

altid havde protesteret imod Vatinius' Lov og sagt, at man ikke kunde anerkjende den, da den var givet trods Bibulus' Indsigelse, nu betragter den som gyldig og ikke vil disponere over Gallia cisalpina før d. 1. Marts, da Lovens Termin udløber. Ordene ere tydelige: „legem quam non putat, eam quoque servat; præfinit enim successori diem.“ Dernæst indvender Cicero, at det er stridende mod alle Regler, at Consulen ikke faar sin Provins d. 1. Januar, men først d. 1. Marts. „Lad gaa, at han i hele sit Consulat ingen Provins har, skjøndt der før hans Udnævnelse var bestemt ham en Provins: hvad saa, naar Embedstiden er omme, og Tiden til at gaa til Provinsen er kommen? Skal han lade være at trække Lod med sin Collega om Provinserne? Det vilde jo være urimeligt. Eller skal han trække Lod, og saa dog ikke kunne faa det, som Loddet giver ham? Skal han drage ud i Krigsdragt? Men han maa jo ikke komme til sin Provins. I Januar og Februar har han ingen Provins; den 1. Marts faar han lige med ét Provins“. (Quo nihil mihi videtur alienius a dignitate disciplinaque maiorum, quam qui consul Kal. Januariis habere provinciam debet, is ut eam desponsam, non decretam habere videatur. Fuerit toto in consulatu sine provincia, cui fuerat, ante quam designatus esset, provincia decreta: sortietur an non? Nam et non sortiri absurdum est et, quod sortitus sit, non habere. Proficiscetur paludatus? Quo? quo pervenire ante certam diem non licebit. Januario, Februario provinciam non habebit; Kalendis ei denique Martiis repente nascetur provincia.) Kan der tænkes en mere tydelig Udtalelse af, at Consulen har sin Provins fra det Øjeblik, han er Consul? men som bunden til Byen kan han ikke bestyre den; først den 1. Januar næste Aar tiltræder han den, men ogsaa umiddelbart da.

Den Vatiniske Lov gav Cæsar Provinsen fra 1. Marts 59. Hvad er nu Grunden hertil? Uden Tvivl den, der strax tilbyder sig, og som ogsaa Peter i sin Römische Geschichte II, S. 282 har opstillet, at Loven var givet paa denne Dag. Senatet havde, som vi ovenfor saa, af Uvillie og Frygt for Cæsar ingen Provins bestemt ham; Tribunen raa-

der Bod derpaa; han bestemmer ham med rund Haand 5 Aar; men de maa tage deres Begyndelse strax; thi han skal ikke i sit Consulat være uden Provins. I Aaret 49 er Senatspartiets Fordring til Cæsar heller ikke den, at han skal opgive sin Provins, men at han skal afskedige sin Hær inden Consulvalget for næste Aar, og han svarer ikke, at dette strider imod Trebonius' Lov, men at han ikke med Tryghed kan afskedige sin Hær, naar Modstanderen staar rustet lige over for ham. Quinquenniet er aabenbart udløbet; men man har ikke vovet at sende Cæsar en Efterfølger; derfor beholder han baade Provins og Hær. (Mere se Mommsen anf. St. S. 40 f.)

Mommsen har opstillet en anden Forklaring af den Tidsfrist, vi her omtale. Han mener; at da man i Aaret 153 f. Chr. forandrede Aarets Begyndelse fra 1. Marts til 1. Januar, vedblev d. 1. Marts dog at være Begyndelsen paa det militære Aar, og Tjenesteaarene regnedes derfra. Dette kunde visselig være muligt; men Beviset derfor savne vi. Mommsen anfører (Rechtsfrage S. 14) en Indskrift (Kellermann, Vigiles n. 12 = Orelli-Henzen n. 6752), hvorefter 16 Vigiles, der alle have tjent over 3 Aar, og altsaa erholdt romersk Borgerret, ere blevne optagne paa Listen over dem, der faa frit Korn (frumentum publicum) fra d. 1. Marts 203 p. Chr.; men der staar jo kun, at Beregningen af Frumentum publicum begyndte d. 1 Marts; der staar Intet om Militæraaret. Var det dette, der skulde angives, maatte der staa, at de havde været Vigiles fra d. 1. Marts 200, men i dets Sted angives den Dag, da enhver Enkelt er indtraadt i Tjenesten, for at man kan se, at det er mere end 3 Aar siden. Han anfører fremdeles nogle Indskrifter, hvor en Del Veteraner afskediges, som have begyndt deres Tjeneste i 2 efter hinanden følgende Aar (133—34, 124—25, 152—53); men dette kan dog kun sige, at Nogle have begyndt i det ene, Andre i det andet Aar; den Samme kan dog ikke begynde i 2 Aar; den, der indtræder i Tjenesten d. 1. Marts 124, begynder Glabrione et Torquato coss. og ikke Glabrione et Torquato, item Asiatico II et Aquilino coss.

Det er rimeligt nok, at Provinsbestyreren i Almindelighed

ikke gik til sin Provins før i Marts Maaned; der kunde være Meget at ordne forud, som nok kunde medtage 2 Maaneder, og skulde han over Havet, saa vide vi jo, at de Gamle nødig sejlede om Vinteren. Men vi læse intet Sted noget om, at han ikke maatte drage ud før d. 1. Marts, at Loven de imperio ikke maatte gives eller ikke gjaldt før d. 1. Marts, ja vi begribe ej engang, hvorledes de nødvendige Forberedelser, som Udskrivning, skulde kunne foretages uden dette Imperium. Ovenfor have vi jo endog set Exempler paa, at Consuler ere gaaede til Provinsen før d. 1. Januar; der findes sikkert endnu flere Exempler paa, at de ere gaaede ud i Januar eller Februar; men jeg har ikke havt Tid til at opsøge dem. Efter Mommsens Mening begyndte Cæsars Provinsbestyrelse d. 1. Marts 59, altsaa dog med den Cumulering af civilt og militært Imperium, som han erklærer for stridende mod romersk Statsret, men, det maa indrømmes, kun i de 5 Sjettedele af Aaret, ikke i det hele Aar. Jeg véd ikke, om Nogen vil tage denne Undskyldning for gode Vare; men jeg vil erindre om, hvad der allerede er anført, at med Ciceros Forestillinger stemmer det ikke, han, som finder det aldeles uhørt, at man ingen Provins har i Januar og Februar, og saa pludselig d. 1. Marts faar en (se ovfr. S. 61).

Jeg skjønner ikke rettere, end at vi maa opgive dette kunstige Forklaringsforsøg og vende tilbage til vor først udtalte Mening, at lex Vatinia gav Cæsar Gallierne paa 5 Aar fra d. 1. Marts 59, fordi Loven blev givet den Dag.

Bidrag til den nordiske Balladedigtnings Historie.

Af

Sophus Bugge.

I.

Marsk Stig.

En af de mærkeligste Frembringelser af den nordiske Middelalders Balladedigtning er en dansk Vise, som man betegner ved Marsk Stigs Navn, og hvis Æmne er Kong Erik Glippings Mord 1286, de Begivenheder, som fremkaldte dette, og som var en Følge deraf. De i 16de Aarhundred optegnede og ikke vilkaarlig omændrede Former af denne Vise og af de dermed sammenhørende Kvad er først fremlagte i tredje Del af Svend Grundtvigs Udgave af Danmarks gamle Folkeviser (1862). Derved er man først bleven sat istand til at studere Visens Historie, ligesom Grundtvigs Værk først har gjort det muligt paa et trygt Grundlag at undersøge den danske Folkevisedigtnings Udvikling overhoved. Under én Vise om Marsk Stig sammenfattede Grundtvig mange Optegnelser, der alle behandle Begivenheder, som staa i Forbindelse med Erik Glippings Mord, Optegnelser af forskjelligt Omfang, tildels af forskjelligt Indhold og Versemaal samt med forskjellige Omkvæd. Han søgte at godtgjøre, at Kvadet om Marsk Stig vel oprindelig havde udgjort et Hele, men at dette fra første Færd havde delt sig i en Række af Afsnit.

Dette blev bestridt af A. D. Jørgensen i hans Bidrag til Nordens Historie i Middelalderen (1871). Han paaviste, hvad allerede Molbech havde antydet, at forskjellige kortere Optegnelser meddele os indbyrdes tildels uafhængige, fra forskjellig Stemning og Opfatning udgaaede Viser om Begivenhederne ved Kong Eriks Mord, og at der med Benyttelse af flere af disse senere er dannet et længere episk Digt. Nogle af de kortere Viser sé Begivenheden fra et politisk, andre fra et romantisk Synspunkt. For enkelte ligger de kongeligsindedes Opfatning til Grund, andre dreie sig om Marsk Stig som sit Midtpunkt.

Julius Martensen er den første, som ved Sammenligning med de historiske Kilder nærmere har bestemt de herhen hørende Visers Alder og Forhold til de virkelige Begivenheder (Historisk Tidsskrift, fjerde Række, fjerde Bind, Kjøbh. 1873—1874). Den ældste Vise om Daaden i Finnerup er den med Omkvæd „Nu stander Landet i Vaade“ (Opskrifterne F G hos Grundtvig), der slet ikke handler særlig om Marsk Stig, og hvori Kongemordet fremstilles som udgaaet fra Herskesyge. Den synes at have sit Udspring i den nærmeste Tid efter Tildragelserne.

Den ældste Vise, hvori Marsk Stig optræder, er den med Omkvæd „Men vi er dreven af Danmark“ (Opskrift K hos Grundtvig). Den er i tolinjet Versemaal og nævner Marsk Stig kun som den ypperste af sine Jævninger, der er fredløse som han. Her staar han endnu ikke i det uhistoriske Forhold som den enkelte Ridder overfor Kongemagten, saaledes som i de øvrige Viser, hvis Helt han er. Ældst af disse synes den korte Vise med Omkvæd „Min ædele Herre, hin unge Herr Marstig“, der foreligger i to Opskrifter (H I hos Grundtvig). Den aabnes i Lighed med flere ældre Viser med en Samtale, hvori Marsken fortæller sin Hustru sine ildevarslende Drømme, men det antydes ikke, at denne Hustru er krænket af Kongen, som allerede er dræbt. Dagen efter Samtalen bliver Marsken paa Danehoffet af Kongesønnen sigtet for Kongemordet og dømt fredløs, men Digteren siger ikke, at det er ham, der har forøvet det.

Medens den Opfatning, som her kommer til Orde, er forenelig med den, som raadede i de fredløses egen Kreds, saa maa derimod de Viser, som fremstille Kongens Mord som voldt af Marsken til Hævn, fordi Kongen har krænket hans Hustru, være digtede længe efter Marsk Stigs Tid. Ti da han i disse er den feirede Helt, maatte de, hvis de var fra de fredløses egen Tid, have været sungne i Kredse, hvor en gunstigere Stemning for hans Sag var tilstede. Men i saadanne Kredse søgte man at gjøre gjældende, at han ikke havde Del i Kongemordet, og Marsk Stig kunde derfor ikke i dem besynges som Kongens Banemand.

Af de Viser, i hvilke Hævn for den krænkede Hustru fremstilles som Motivet til Kongemordet, fortæller den korte Ballade med Omkvæd „Men Fruen sidder i Sælland, saa mangt der hun sørger“, hvilken foreligger i tre Opskrifter (C D E hos Grundtvig), slet ikke Hævnens Udførelse, men retfærdiggjør kun den Gjærning, for hvilken Marsken fredløs søger til Hjælm, derved, at Kongen har krænket hans Hustru. I en anden Optegnelse (Grundtvigs B) med Omkvædet „Min ædele Herre, hin unge Herr Marstig“ drager Marsken, efter at Hustruen har fortalt ham Kongens onde Gjærning, til Kongsgaarden med sine rustede Mænd, og efter et kort Ordskifte med Kongen dræber han denne med egen Haand.

Endelig er Kongemordet fremstillet som Hævn for Krænkelsen af Marskens Hustru i den store Digtning, som findes optegnet i Karen Brahes og Anna Munks Haandskrifter (Grundtvigs A). Udførlig skildrer den Marsk Stigs hele Optræden, indtil han endelig sætter sig fast paa Hjælm, og har herved benyttet flere af de ældre kortere Viser, der behandle Kong Eriks Mord og de fredløses Færd. Denne Digtning, der af Jørgensen betegnes som den yngste af Viserne om Marsk Stig, er almindelig beundret som noget af det ypperste, Middelalderen af folkelig episk Poesi har frembragt.

Naar Kongens Mord fremstilles som øvet af Marsk Stig til Hævn, fordi Kongen har krænket hans Hustru, saa er denne Motivering vistnok ikke en vilkaarlig Opfindelse af

Forfatteren til en af de os foreliggende Viser, men er sandsynlig vokset frem lidt efter lidt i Folkesagnet, ligesom dette overhoved gjærne søger Grunden til mærkelige Begivenheder i individuelle Følelser, særlig de, der udspringe fra Familielivets Forviklinger. Den nævnte Motivering fremkaldtes paa den éne Side derved, at Marsk Stig som den virksomste ved de fredløses Hærjinger i Danmark for Folkets Opfatning kom til at staa som Føreren for de Stormænd, der blev erklærede for fredløse, hvilket igjen ledede til, at man forestillede sig ham som Hovedmanden ved Kongemordet. Paa den anden Side synes Kong Erik at have levet et ukysk Levned, og dette er af Rygtet tidlig blevet nævnt som Grund til hans Mord. En paa Valdemar Atterdags Tid fuldført Krønike, som har faaet Navn af *Thomæ Gheysmeri Compendium*, siger, at Kong Erik krænkede adelige Fruer (Martensen S. 109 f.), og en nordtydsk Aarbog, *Annales Lubicenses*, der stanser ved Aaret 1324, nævner som et Rygte, at han blev myrdet af sine Hirdmænd paa Grund af sin Utugtighed (Martensen S. 107). De ældste og eneste Aarbøger fra Middelalderen, i hvilke Kongen siges at være dræbt, fordi han havde krænket Marsk Stigs Hustru, er to Aarbøger fra Unionstiden, nemlig de Visbyske Minoriters Annaler, der gaa til Aar 1412, og en Aarbog af unævnt Forfatter, der rækker til Aaret 1415 (Martensen S. 114—118).

Det er altsaa vel i Henhold til en udbredt Folkemening, at Gjærningen i Finnerup er bleven udledet fra det nævnte Motiv i en Vise, som opstod, efter at Kongens Mord og de fredløses Færd havde været besunget i ældre Viser fra afvigende Synspunkter.

Hermed forlader jeg Martensens Udvikling for at paapege, hvad man hidtil ikke har været opmærksom paa, at denne Vise, der lader Marsk Stig hævne sin Hustru, tildels er en Omdannelse af en ældre Vise, der har handlet om ganske andre Personer. Den Vise, hvoraf den er en Omdannelse, har ikke nævnt den danske Konge Erik Glipping og hans Marsk Stig, men to i den tydske heroiske Sagndigtning navnkundige Personer, den gotiske Konge Erman-

rik og hans troløse Marsk Sibeke. At dette forholder sig saaledes, slutter jeg af en Fortælling i den norske omkring 1250 forfattede og for største Delen paa nordtydske Mænds Fortællinger grundede Thidriks Saga og af en med Thidrikssagas Fortælling nærbeslægtet Fremstilling i den prosaiske Indledning til Das deutsche Heldenbuch.

I *Þiðriks saga* udgivet af Unger, Kap. 276—277 S. 247 heder det[1]): *Oc þat er æitt sinn at Erminrikr konungr sendir raðgiava sinn. sa heitir Sifca. til þess staðar er heitir Sarcasteinn. hann skal þar skipa ollum konungs malum oc dœma log. oc með honum* (*riða* A) *margir riddarar. oc er þetta fær en vegligsta* (*oc er — vegligsta* mangler i AB). *Oc nv ferr Sifka með erendi sitt allt. sua sem honum hævir sagt Erminrikr konungr. en heima var kona hans er het Odila* (*Odilia* AB her og senere). *hon er allra kuenna friðust þeirra er menn hafa set. Oc þat bersc at. sem aðr hæuir ætlat konungrenn. at æinsaman er stodd Odila i husi nockvrv. oc fyrr en hana varir. kemr þar Erminrikr konungr .i. saman læynilega. oc hann segir henni. at hann vill hava hennar vilia sem hann hæfir aðr firir ætlat oppt. En hon vill þat vist æigi. oc þo þorir hon æigi annan veg vera lata en konungr vill. Oc hann gerir sva sem hann hæfir aðr ætlað. at hann a lag við hana. oc aðr bryz hon við. sva at i sundr rifnuðu hennar klæði. oc fær hon harðleicit firir aðra sæc* (*aðr en lykr* A). *Nu gengr hann a brott en hon annan veg.*

277. *Nv kemr Sifka heim* (*aptr or þessi for* A, *heim aptr* B) *oc hæfir vel rekit erendi. oc gengr nu heim i sinn garð oc i sin hus oc hittir konu sina Odilam. En er hon ser Sifca. stendr hon upp oc gengr i moti honum oc veinar ser oc grætr allsarlega. Oc nu mællti Sifka. Hvi grætr þv frv. ec hugða attu mundir helldr fagna er ec vera heim kominn* (*varri heimkomu* A, *minni heimkomu* B) *en grata æigi. Nu suarar hon. þat er langt at sægia hvi ec græt.*

---

[1]) Hovedtexten efter det i Stockholm bevarede Pergamenthaandskrift; A og B betegne de to islandske Papirhaandskrifter. Flere Varianter har jeg her udeladt.

en þvi velldr Erminrikr konungr oc hans illzca. Þat var .i. sinn. er þv vart i brottu farinn. er ec sat i minni litilli stofu oc saumaða ec þina silkiskyrtu. en þar kom Erminrikr konungr. oc aðr hann fœri ðaðan i brottu. munttu aldregi honum fa golldit með illu þa vsœmð er hann gerði mer. Oc sægir honum allt glœglega hversu farit hævir. Nu suarar Sifka. Ver kat fru. oc lat sem þetta havi æcki verit. En ek skal sua til haga. at konungr skal þessa giallda með margskonar osœmð aðr en ec hætta. Nu gengr Sifka til konungs oc lytr honum oc heilsar honum oc er allra glaðastr. en konungr tecr honum vel. oc hava nu saman oll rað sem aðr.

I Adelbert von Kellers Udgave af Das deutsche Heldenbuch efter det ældste kjendte Tryk fra 1477 (Stuttgart 1867) S. 8 fortælles:

Zů wissen das keiser ementrich ein marschalk het der hiefs der getrüw Sibiche der het gar ein schöne frume frawen. Die het der keiser gern beschlafen. das wolt sie jm nit ferhengen. Da gedacht er den marschalck hinweg zů schicken, da můst er zwölfe wochen aufs sein. Die weile leit der keiser mit den anderen frawen an, das sie einen hofe sölten machen vnd het mit etlichen dienern vnd frawen bestelt das sie jm sölten helffen weg sůchen wie er sie überkeme. als nu der hofe gemachet ward da mochts nit sein da lies er aber ein machen, vnd so vil bifs an den fierden hofe, da ward eyn fund erdacht mit bösen weiben das sie můste seinen willen thůn über ires herczen willen vnd mit grossem leid, also ward sie gar sere betriebet bis ann ir ende. Da nu sibich ir man her heim kam da seit jm die fraw wie die sach ergangen was. Da sprach sibich nu bin ich allewegen ein getrüer frumer man gewesen, vnnd ward mir der nam geben der getrüw sibich. nu will ich werden der ungetrüw sibich. Vnd darnach sprach er zů seinem herren keiser emetreich . . . . .

Jeg skal nu nærmere sammenholde den danske Digtning med den tydske. De to mandlige Hovedpersoner er i begge en Konge (saa efter Thidr., „keiser“ Heldenb.) og hans høitbetroede Marsk („marschalk“ Heldenb.) Kongens

Navn *Erminrikr* (Thidr.) eller Ementrich (Held.) har umiskjendelig Lydlighed med den danske Vises Erik. Marsken heder i Held. *Sibiche*, *Sibich* (*Sifka* Thidr.); „Marsk Sibich (Sivke, Sivek)“ ligger i Lyd ikke saa fjærnt fra „Marsk Stig“, skjønt der naturligvis ikke er Tale om etymologisk Overensstemmelse. Disse Navneligheder har sikkerlig virket med til at overføre den oprindelig tydske Digtning paa de danske historiske Personer, som indehavde de samme Stillinger. Marsken har paa begge Steder en fager Hustru, hvis Gunst Kongen vil vinde. Hun er i Held. ikke nævnt, men heder i Thidr. Odila eller Odilia. Det kan ikke godtgjøres, at der er nogen Forbindelse mellem dette Navn og Navnet paa Marsk Stigs Hustru. Mulig har det historiske Navn paa Marsk Stigs Hustru været Ingeborg, som hun kaldes i Opskrifterne A og D, medens derimod Navnet Mettelil i B vistnok kun hører hjemme i Visen.

For at faa fremmet sin Vilje sender i den tydske som i den danske Digtning Kongen Marsken ud af Landet for at røgte hans Ærinde, og med ham rider et talrigt Følge. Men Sibekes Ærinde er ikke betegnet som en Ledingsfærd.

Paa Toget vinder Marsken stor Ære (*oc er þetta fær en vegligsta* Thidr.; *han vandt baade Hæder og Ære* dansk C 1 ² jfr. B 28 ²). Imens sidder hans Hustru hjemme (*en heima var kona hans er het Odila* Thidr.; *igjen sad stolte Fru Mettelille* dansk B 9 ³ jfr. A 19 ³, hvor oprindelig før *igjen* kan have lydt *hjemme* som A 40 ³, C 1 ³, D 1 ³, E 1 ³). Til hende gaar Kongen i hendes Ensomhed. Efter Thidr. sømmer Sifkas Hustru da en Silkeskjorte til sin Mand. Hermed sammenholde man Kong Eriks Tiltale, da han kommer til Stigs Hustru:

Her sidder I, skjønne Fru Ingeborg!
og vil I nu være mig huld,
da giver mig Skjorten af Silke
og sømmer den vel med Guld.

(dansk Ab 22)

og hendes Svar:

Giver jeg Eder Skjorten af Silke
og sømmer jeg den med Guld,
spør det hin unge Herr Marsti,
han bliver mig aldrig huld.

(dansk Ab 23).

Da Marskens Hustru ikke frivillig gjør Kongens Vilje, voldtager han hende. Derover sørger hun altid siden (*also ward sie gar sere betriebet bis ann ir ende* Held.; *det angrer mig al min Tid* dansk A 34). Da Marsken kommer hjem, efter samvittighedsfuldt at have udført sit Ærinde, gaar hans Hustru ham grædende imøde. Han spørger hende, hvi hun græder (Saa Thidr. og dansk B 17.18.) Da fortæller hun ham, hvad der er skeet. Derefter søger Marsken med hævnfuld Hu Kongen, hvem han siden sviger. I Udførelsen af Hævnen er der ingen Berørelse mellem den tydske og danske Digtning. Det er her vistnok uden Betydning, at den ene Vise om Marsk Stig (Grundtvig C) slet ikke fortæller, hvorledes Hævnen bliver udført. Men det kan mærkes, at Ermanrik efter andre Kilder bliver overfaldt om Natten og dræbt. Den danske Digter, der først besang Marsk Stig som sin Hustrus Hævner, kan hverken have kjendt den i Thidriks Saga eller den i Heldenbuch nedskrevne Fortælling om Ermenrik (Ementrich) og Sifka (Sibeche), men han har kjendt og benyttet en Vise, der behandlede det samme Æmne som disse Fortællinger. Ligesom Fortællingen i Thidr. sikkert forudsætter en nedertydsk Vise, saaledes tør vi tro, at den Vise om Ermenrik og Sibeke, som Marstigvisens Digter kjendte, i sin Oprindelse var nedertydsk. Men der er ingen Nødvendighed for at antage, at han havde hørt Visen i nedertydsk Sprogform; tværtimod taler Sandsynligheden for, at den Sibekevise, som her forudsættes, var overført til dansk Sprog, inden den afgav Vers til Marstigvisen.

Den danske Ballade slutter sig i flere Tilfælde, hvor Heldenbuch afviger, til Sagaen, medens den dog i et enkelt væsentligt Punkt, der i Thidr. mangler, viser Overensstemmelse med Heldenbuch. Den nedertydske Sibekevise, som Marstigvisen forudsætter, synes altsaa at have været et

selvstændigt Sidestykke til Sagaens og Heldenbuchs Originaler.

Alene Held., ikke Thidr., kalder Sibeke Marsk, ligesom Stig er Marsk. I Thidr. er Ermenrik Konge ligesom Erik i den danske Vise, derimod i Held. Keiser. Det i Thidr., men ikke i Held., nævnte Træk, at Hustruen sømmer en Silkeskjorte til sin Mand, da Kongen kommer til hende, slutter sig, som ovenfor paavist, til et Par Vers i den danske Vise. Thidr. véd ligesaalidt som den danske Vise noget om det, Held. fortæller, at Fyrsten, for at faa fremmet sin Vilje, under Fester søger Hjælp hos onde Kvinder, og at han først ved fjerde Fest naar sit Maal.

Ligesom en Optegnelse af den danske Vise fortæller Thidr., at Hustruen gaar sin Mand grædende imøde, da han kommer hjem, og at han spørger hende, hvi hun græder, medens Held. intet véd derom. Her ligger endog Fremstillingen i Thidr. saa nær ved Ordene i den danske Vise, at vi mulig kan rette en Feil i denne efter Sagaen. Det heder i dansk B 18:

Hør i ded, skønne fruuv Mett-lille,
hui rinder [eder] taare paa kinnd?
och huii gredder i for kommenn,
och nu imod kommen min?

Her er Ordene *for kommenn* meningsløse. Efter *fagna* i Thidr. Kap. 277 formoder jeg i den danske Vise:

hvi græder I for Gammen
nu imod Komme min?

for Gammen d. e. istedenfor at vise Glæde; dette Ord bringer tillige Allitteration. Omvendt gjør den danske Vises Ord *kommen min* det sandsynligt, at Papirhaandskriftet B af Thidr. ved *minni heimkomu* har bevaret et oprindeligere Udtryk end Pergamenthaandskriftet, der har *er ec vera heim kominn*.

Fortællingen om Sibeke i Thidr. og Held. giver os ved flere Punkter Veiledning til at finde, hvilke Optegnelser af Marstigviserne har bevaret det oprindelige. Med rette har man antaget, at Forfatteren af det lange episke Digt, der er trykt som A hos Grundtvig, har benyttet flere ældre

kortere Viser om Marsk Stig og Kong Eriks Mord, deriblandt den, hvis Omkvæd er „Men Fruen sidder i Sælland, saa mangt der hun sørger“. Men den benyttede Form af sidstnævnte Vise har været fuldstændigere end de Optegnelser af den, som nu foreligge os. Dette fremgaar deraf, at Replikkerne om Skjorten i A 22, 23, der mangle i CDE, som paavist staa i Forbindelse med et Træk i Thidrikssagas Fortælling om Sifka. Sagaen giver os her endog et med andre Momenter samstemmende Vidnesbyrd om, at Optegnelsen af det lange episke Digt om Marsk Stig i Anna Munks Haandskrift ikke, ialfald ikke i alt, er afhængig af Optegnelsen i Karen Brahes Haandskrift. Ti alene Anna Munks Haandskrift har Udtrykkene „Skjorten af Silke“ og „sømmer“, der begge gjenfindes i Thidrikssaga.

En dansk Optegnelse (D) kalder Kongens Daad udtrykkelig Voldtægt, medens den andensteds synes at fremstilles som Forførelse. Voldtægten har Støtte i Fortællingen om Ermenrik, og denne Vending maa derfor ansees for den ældre, om end vistnok saaledes, at Kongen har været fremstillet som den, der først søgte ved lokkende Ord at faa fremmet sin Vilje. Optegnelsen B har, som Overensstemmelsen med Sagaen viser, alene bevaret det oprindelige, naar den lader Hustruen gaa Marsken grædende imøde, hvorefter han spørger, hvi hun græder. Naar dette af en følgende Digter er forandret dertil, at Hustruen ikke gaar Marsken imøde og ikke reiser sig ved hans Komme; har han derved vistnok villet udtrykke hendes Blusel, dog neppe hendes Skyldbevidsthed, eftersom sidstnævnte Træk i D er forenet med Voldtægten.

Hvormeget af Sagnet om Ermenrik og Sibeke den her forudsatte, fra Tydsk overførte Vise har omfattet, lader sig efter Marstigvisen ikke paapege. Fra Sibekevisen har Forfatteren af den danske Vise, hvori Marsk Stig besynges som sin Hustrus Hævner, optaget Versene om Marskens Bortreise, om Voldtægten og om Marskens Samtale med sin Hustru efter Hjemkomsten, mulig uden andre væsentlige Forandringer end de, der fandt Sted i Navnene. Men den danske Digter har uden noget Forbillede i Sibekevisen

tildigtet Slutningen ligefra Samtalen mellem Marsken og Kongen, eller mulig ligefra de sidste Replikker, der skiftes mellem Marsken og hans Hustru efter hans Hjemkomst. Og Marsk Stigs Karakter og hele Personlighed, saaledes som den fremtræder i denne Visens Slutning, er væsentlig forskjellig fra Sibekes. Dog taler den Omstændighed, at Vers om Marsk Sibeke er omgjorte til Vers om Marsk Stig, for at den danske Digter trods al Sympathi for Stig har opfattet Kongemordet som Troløshed af Marsken mod hans Herre og Konge.

Som før nævnt, er den Vise, der besynger Stig som sin Hustrus Hævner, digtet rum Tid efter Marskens Død; snarest er den kanské fra Slutningen af 14de Aarhundred. Ialfald tør vi tro, at Sibekevisen ikke senere end i 14de Aarhundred fra det nordlige Tydskland er vandret over til Danmark og der er bleven omsat i dansk Sprogform. Denne Vise har altsaa undergaaet samme Forandring som adskillige andre Ballader af samme Art. Ti flere danske Viser, hvis Æmner høre hjemme i Sagnkredsene om Nivlungerne og Didrik af Bern, er, som Svend Grundtvig først har vist, grundede paa nedertydske Originaler.

Ligesom Vers i den Vise, der først fremstillede Marsk Stig som sin Hustrus Hævner, oprindelig havde besunget Sibeke, saaledes er et Par andre Viser, i hvilke Marsk Stigs Navn forekommer, Omdannelser af ældre Viser, der har handlet om andre Personer. Visen om Erik Menveds Dronning, paa hvis Forbøn Marsk Stigs Døtre faa sin Frihed igjen (Grundtv. Nr. 153), er en Omdannelse eller Efterligning af en ældre Vise (Grundtvig Nr. 133), der nævner Dronning Dagmar, som udfrier Biskop Valdemar. Og en Æventyrvise, der handler om to landflygtige Kongsdøtre fra Engeland eller fra Kollen (Grundtvig Nr. 146), er bleven omdannet til en Vise om Marsk Stigs Døtre.

II.

Holofernes.

Fjerde Bind af Svend Grundtvigs store Samling af Danmarks gamle Folkeviser aabnes (Nr. 183) med en Vise, som han har kaldt „Kvindemorderen“, og som i skiftende Former er en af de i Europa, navnlig inden det germanske Folkeomraade, videst udbredte og mest sungne Ballader. Man tør da vente, at det vil kaste noget Lys over Folkevisedigtningens Historie overhoved, om det lykkes at paavise denne Ballades Oprindelse, hvor dens Hjemsted er, og hvorfra den har hentet sit Æmne. Det faste og uundværlige Grundlag, hvorpaa Forsøget til en saadan Paavisning maa bygge, er lagt af Grundtvig, der i en ypperlig Indledning har givet en omfattende Oversigt over Visens Udbredelse og for første Gang kritisk har sammenstillet og ordnet dens forskjellige Former. Hovedtrækkene af denne hans Udvikling gjengiver jeg i det følgende.

Visen er almennordisk. Den synges ganske almindelig i øvre Telemarken, hvorfra Landstad meddeler to Optegnelser (Nr. 69 og 70). I det østlige Sverige er den vel kjendt. Og i Danmark, hvor den ligeledes har holdt sig ind i Nutiden, foreligger den allerede i Optegnelser fra 16de Aarhundred. Endog til Island har den fundet Vei, og er der optegnet allerede Aar 1665. Visens Fortælling er efter den danske, svenske og norske Sagnform omtrent følgende:

Til en Ungmø kommer en fremmed Beiler og lover, hvis hun vil følge ham, at føre hende til et Vidunderland. Hun rider uden sine Slægtningers Vidende med ham paa hans Ganger ind i Skoven. Der stige de af for at hvile. Han graver en Grav, og Jomfruen spørger da, til hvem den er bestemt, idet hun ytrer, at den er for lang til hans Hund og for trang til hans Hest. Han svarer, at den er bestemt til hende: han har her forhen myrdet otte[1]) Møer, og hun skal være den niende. Hun lokker ham da til først

[1]) Tallet skifter.

at hvile sit Hoved i hendes Skjød; og medens han slumrer der, binder hun ham Fod og Haand, vækker ham saa, forkynder ham hans Død og dræber ham med hans eget Sværd, uden at agte paa hans Bønner. Paa hans Ganger rider hun derpaa hjem til sin Fædrenegaard.

De forskjellige Optegnelser afvige dog naturligvis fra hverandre i flere enkelte Træk. Undertiden slutte de fleste Optegnelser fra Nutiden sig sammen i Modsætning til de ældre, saaledes deri, at de lade Møen under sit Hjemridt møde Røverens Søstre eller Brødre.

Nær ved den nordiske Sagnform staar den, der fremtræder i Visen, som den lyder i Folkemunde paa mange Steder i Skotland og England. Ogsaa her frelser Møen sig selv ved List: efter én Form af Visen gjennemborer hun den falske Ridder med hans egen Dolk, efter andre styrter hun ham i Vandet.

Med mange eiendommelige Træk synges Visen i Brabant og Flandern. Da den nederlandske Form har særegen Betydning for Visens Historie, skjønt den først er optegnet i dette Aarhundred, gjengiver jeg her Indholdet af den bedste Optegnelse (trykt f. Ex. hos Uhland Volkslieder Nr. 74 d), der begynder saaledes:

Heer Halewijn zong een liedekijn,
al die dat hoorde wou bi hem zijn.

Herr Halevein sang en Vise, saa alle, der hørte den, vilde være hos ham. En fager Kongsdatter lyttede til Sangen og gik saa for sin Fader at staa med Bøn om at maatte gaa til Halevein. Faderen siger nei: hvo der gaar til ham, vender aldrig tilbage. Samme Svar faar hun af Moder og Søster. Endelig spørger hun sin Broder, og han svarer: Far, hvorhen du vil, naar du kun vogter din Ære. Kongsdatteren smykker sig paa det bedste, og med Guldkrone over sit lyse Haar rider hun paa sin Faders bedste Ganger syngende ind i Skoven, hvor Herr Halevein møder hende og byder hende velkommen. De ride videre, medens de tale mangt Ord sammen, indtil de komme til en Mark, hvor en Mængde Kvindelig hænge i Galger. Da siger Halevein: Fordi du er den allerfagreste Mø, saa maa du selv vælge din Død.

Hun vælger da at dø for Sværdet, men føier til: Drag dog først din Overkjortel af, ti Jomfrublod sprøiter saa vidt. Han vil følge Raadet; men før han har faaet draget Kjortelen af, har Møen grebet hans Sværd, og hans Hoved ruller for hans Fødder. Da taler Tungen i det afhugne Hoved og beder hende først blæse i hans Horn, saa alle hans Venner kan høre det; derpaa beder den hende at gaa under Galgen og tage en Kop med Salve at stryge paa hans røde Hals. Men hun afslaar begge Gange at følge en Morders Raad. Hun griber Hovedet ved Haaret, tvætter det i en Kilde og rider saa dermed syngende hjemad. Paa Veien møder hun Haleveins Moder, der spørger hende om sin Søn. Hun svarer: Jer Søn, Herr Halevein, er gangen at jage, I sér ham ikke alle jer Levedage.

> Jer Søn, Herr Halevein, er død,
> jeg har hans Hoved i mit Skjød..

Da hun kommer til sin Faders Port, blæser hun i Hornet som en Mand. Hun modtages med Glæde, og der bliver da holdt et Gilde, hvori Hovedet sættes paa Bordet.

> Daer werd gehouden een banket,
> het hoofd werd op de tafel gezet.

Paa Tydsk foreligger Visen i en stor Mængde tildels meget afvigende Former. Grundtvigs Undersøgelse af disse har ført til følgende Resultat Man maa adskille tre tydske Hoved-Sagnformer. Den første, der ligger den nederlandske Sagnform nærmest, synes indskrænket til Rhinegnene nord og vest for Mainz og kan betegnes som den nedertydske. Den anden Sagnform, den overtydske, foreligger i Flyveblade fra anden Halvdel af 16de Aarhundred, trykte i Basel og Augsburg, samt i Tradition fra Aargau, Schwaben og Kuhland i Mähren. Den tredje, som er udgaaet fra den anden, har hjemme i det østlige, oprindelig slaviske Tydskland, men er derfra atter vandret mod Vest til Rhinen, og denne Sagnform betegnes af Grundtvig som den nytydske. Den første eller nedertydske Sagnform udmærker sig særlig derved, at den, ligesom Visens nordiske, engelske og nederlandske Former, lader Jomfruen selv ved List beseire sin Forfører og under sit Hjemridt møde hans

Moder, hans Svend eller hans Brødre. Den anden, den overtydske Sagnform, lader Befrielsen hidføres ved Jomfruens Broder. Den tredje lader Møen falde for Røverens Sværd og kun hævnes af Broderen eller vel endog af Justitsen. Den sidstnævnte Sagnform kan kun ansees for en Fordreielse af den anden, medens denne ved Siden af væsentlig ægte Træk, der kan tjene til at fuldstændiggjøre den første, dog i det hele taget ligeoverfor den viser sig som den afledede, navnlig i det afsluttende Hovedpunkt. Visen maa da i Tydskland være udgaaet fra de vestlige nedertydske Egne; derfra har den endnu i Middelalderen vandret igjennem de sydlige overtydske Lande, hvorfra den i en nyere Tid har fundet Indgang i de østligste Landskaber.

Fra det østlige Tydskland er Visen i forholdsvis sen Tid kommen over til Slaverne: der foreligger en vendisk Form, som tydelig viser sig at være en Aflægger af den nytydske, og en servisk.

Derimod gjenfindes i en kort piemontesisk Optegnelse (fra Alessandria) den oprindeligere Sagnform, som lader Møen dræbe Forføreren med hans eget Sværd, og Visen synes derfor allerede i gammel Tid at være ført over fra Germanerne til Italienerne.

Grundtvig har paavist en Bevægelse, der er foregaaet ved Visens fortsatte Liv og Vandring gjennem de forskjellige Lande og Tider, en Bevægelse, der har været stadig nedadgaaende saavel i poetisk som i social Henseende: istedenfor en dæmonisk Ridder og en Kongsdatter faa vi en simpel Forbryder og en Bondepige, istedenfor et heroisk Sagn en sørgelig Mordhistorie. Denne Forvandling foregaar ikke paa én Gang; den tilbagelægger en hel Række af Trin, og samtidig foregaar der en Mængde dermed stemmende Ændringer i Sagnformen, dels ved Tab af noget ægte, dels ved Tilkomst af noget uægte.

Grundtvig drister sig ikke til at paapege Visens egentlige Hjemland. Den staar, som den kjendes fra Norden og tildels fra England, efter hans Mening de nederlandske og nedertydske Former i Oprindelighed saa nær, at det

efter Sagnformen alene neppe tør afgjøres, om Udgangspunktet skal søges i Skandinavien eller i Nederlandene.

Medens Møen paa forskjellige Steder nævnes med flere indbyrdes aldeles uafhængige Navne, vise aabenbart, som Grundtvig har paapeget, saagodtsom alle de Navne, Morderen i de forskjellige nederlandske, tydske og nordiske Optegnelser bærer, tilbage til én fælles Grundform, og i denne Form maa da Navnet have tilhørt Visen fra første Færd af.

Den oprindelige Navneform er i de forskjellige Lande paa mange indbyrdes stærkt afvigende Maader bleven forandret, ikke efter faste Lydovergangsregler, men ved Tillæmpning til andre i Lyd lignende Navne, som paa vedkommende Steder var mere kjendte. Allerede før jeg havde nogen Tanke om Viseæmnets Oprindelse, havde en Sammenligning af Navnets skiftende Former ført mig til at opstille som Grundform for dette, ikke efter Grundtvigs Formodning Oldemor, som i en dansk Opskrift, men Hollevern, Holevern eller Olevern, skjønt dette ingensteds uforandret foreligger. *v* er bevaret i dansk *Ulver*, nederlandsk *Halewijn*, rimelig i engelsk *elf-knight.* Det er let forklarligt, at *v* gik over til *g*, tildels ved Indflydelse af de almindelige Navne paa *-gêr*, i tydsk *Ulinger* (hvilken Navneform er paavirket af et Stedsnavn *Ulingen*, se Uhland, Schriften IV, 58), *Ollegehr*, *Adelger*, *Hilsinger*, medens disse Former ikke saa let lade sig føre tilbage til *Oldemor.* Ligeledes kunde *v* ved Indflydelse af forskjellige Ordstammer, der var sædvanlige i Mandsnavne, let blive til *b* i tydsk *Olbert*, *Albert*[1]), norsk *Rullball;* til *m* i dansk *Hollemen*, *Oldemor*, *Olmor*, norsk *Alemarken* o. s. v. Grundtvig har seet, at det *r*, der begynder flere af Navnets nordiske Former (norsk *Rullball*, *Rullemann*, *Rulemann*, dansk *Romor*, *Remord*, *Reimvord*, svensk *Rymer*), er draget over fra et forudgaaende „Herr". Selvlyden i sidste Stavelse er fra først af vist ikke *o*, der bare forekommer i Dansk (hvor det let kan

[1]) Af „Albert" er maaské „a bird" i den ene skotske Optegnelse at forklare.

være kommet ind i Lighed med de sædvanlige Navne paa *-mor* eller *-maar* og *-vord*), og som der ikke er den eneste Selvlyd; af en Grundform med *e* i sidste Stavelse lade de forskjellige Ændringer sig bedst forklare. Og naar vi endelig i Navnet paa mange Steder dels finde *r*, dels *n*, saa tør vi mulig slutte, at baade *r* og *n* oprindelig hører hjemme i Navnet.

Naar saaledes Morderen i Visen oprindelig har været kaldt *Holevern* eller *Olevern*, tør man heri finde det bibelske Navn *Holofernes*, som i gamle tydske Haandskrifter skrives *Holofern*, *Holoferni*, *Oloferni*. Og i dette Navn paa Visens mandlige Person finder jeg en Hovedstøtte for den Formodning, som jeg her skal begrunde, at Visen om Kvindemorderen er et vildt Skud af Fortællingen om J u d i t h og H o l o f e r n e s.

At denne bibelske Fortælling i den tidlige Middelalder har været almindelig kjendt hos de Folk, indenfor hvis Kreds Visens Oprindelse maa falde, er vist. Man tør neppe heller tvivle om, at Judiths Daad paa flere Steder har været behandlet i mere folkelige, fra Grundtexten væsentlig forskjellige Former. Ingen af de mig bekjendte digteriske Behandlinger røber dog umiddelbart Slægtskab med vor Vise. Fjærnt ligger os her det oldengelske Digt om Judith. Det hos du Méril, Poésies populaires latines antér. au douzième siècle p. 184 f. aftrykte fortællende Digt lader sig heller ikke benytte til Sammenligning, navnlig fordi det levnede Stykke bryder af før Holofernes's Møde med Judith. Vigtigere er os her et høitydsk Digt om Judith, der er trykt i Diemers Deutsche Gedichte der XI. und XII. Jahrh. (1849) S. 119—23 og i Müllenhoffs og Scherers Denkmäler 2te Ausg. Nr. XXXVII. Det kjendes alene af et Haandskrift, der er bevaret i et Bibliothek i Vorau i Østerrig. I dette Haandskrift er Digtet om Judith og Holofernes skrevet i en ikke lidet forvansket Form som Slutning af et Digt om Kong Nabochodonosor og de tre Ynglinger i Ildovnen. Det er et i Stropher inddelt folkeligt Rimdigt „Bänkelsängerlied", forfattet, som det synes, i Slutningen af 11te eller Begyndelsen af 12te Aarhundred i Mellemtydsk-

land paa Frankisk. Scherer S. 429 f. charakteriserer det paa følgende Maade. Raskt og energisk i sin Gang dvæler det kun ved Hovedpunkter og lader de fortællende Dele fremtræde som Ramme for korte og knappe Taler. Heri ligesom ved det formelmæssige i Udtrykket viser sig afgjort Folkedigtningens Stil. Forfatteren har vist ikke kjendt Grundtexten. Om han allerede forefandt Æmnet i lignende Behandling paa Tydsk, eller om han lagde sig det tilrette efter mundtlig Meddelelse, er uafgjort. Hans nærmeste Kilde har havt ett Punkt tilfælles med det hos du Méril trykte Digt. Mangt og meget i det tydske Judith-Digts Fremstilling afviger fra Bibelen og maa være Forfatterens eller hans Hjemmelsmands egen Opfindelse. Den jødiske Borg tænker Digteren sig som en tydsk Biskopsby, i hvilken en Borggreve staar i Spidsen for Borgerne lige overfor Biskoppen.

Dette oldtydske Digt kan umulig være enten umiddelbar eller middelbar Kilde for vor Ballade, da dennes Grundlag maa have været en langt fuldstændigere Meddelelse om Judith-Fortællingen. Men der er dog, som jeg skal søge at vise, flere ikke tilfældige Overensstemmelser mellem Balladen og det oldtydske Digt. En noget yngre tydsk digterisk Behandling af Fortællingen om Judith (udgiven af Diemer, Deutsche Gedichte S. 134 f.), der strængt holder sig til Grundtexten, vedkommer os her ikke nærmere.

Efter disse Bemærkninger skal jeg gjennemgaa Balladen, som den foreligger i de mangfoldige skiftende Former, for at paavise Forbindelsen med Fortællingen om Judith og Holofernes. Medens Voldsmandens bibelske Navn lader sig gjenkjende i de fleste tydske og nordiske Optegnelser af Visen, kaldes Heltinden paa de forskjellige Steder med mange indbyrdes aldeles forskjellige Navne. At hun heder Judith, er glemt, medens Røverens Moder paafaldende nok i en nedertydsk Optegnelse kaldes Fru Jutte. Heltinden heder i Visens nedertydske Form enten *Odilia* eller *Helena*. Disse Navne, der bæres af navnkundige Helgeninder, tale maaské for, at den i Visen besungne Kvinde for det tydske Folks Opfatning har staaet nærmere ved en

from Helgeninde end ved en verdsligsindet Mø, og at Visen fra gammel Tid af, som tildels i de overtydske Former, har havt et legendemæssigt Præg. Dog er den oprindelige Motivering overalt tabt af Syne og ombyttet med en ny paa Folkedigtningens Omraade sædvanligere; Visen besynger ikke en Enke, som for at tjene sin Gud opsøger sit Fædrelands Undertrykker, men en Ungmø, som lokkes fra Hjemmet af en falsk Beiler.

Det er et oprindeligt Træk i Visen, at Kvindemorderen, saaledes som det i en nedertydsk og en svensk samt flere engelske Optegnelser udtrykkelig siges, er fra fremmed Land. Han kommer efter en engelsk Form af Visen fra Norden, ligesom Holofernes efter Bibelen (Judith 16, 5). Hans Myrdelyst har, som Grundtvig paapeger, oprindelig ikke været motiveret i Balladen, der opfatter ham som en dæmonisk Charakter. Den naturlige Spire til denne Opfatning ligger i de bibelske Forhold. I det oldtydske Digt er denne Opfatning allerede tilstede; det heder der:

der streit widir goti gerni.
er hîz dî alliri wirstin man
sînin siti lernan.
. . . .
daz was dir argisti lîb.

Hans Myrdelyst maatte stærkt fremhæves i Visen og særlig i Forhold til Møen for at retfærdiggjøre hendes Daad, efter at det oprindelige Motiv til denne var tabt af Syne. I det Træk, at han før har myrdet mange Møer, og i Skildringen af Myrdestedet med sine blodige Strømme er vel hjemlige Forestillinger og Sagn, beslægtede med Blaaskjæg-Sagnet, smeltede sammen med Træk hentede fra de bibelske Ord, hvori Holofernes's Ødelæggelser og Trusler omtales. For Kvindemorderens Horn og lokkende Sang (hvorom Grundtvig S. 28 taler) finder jeg ingen Tilknytning i Fortællingen om Holofernes, og om disse Træks Oprindelse vover jeg ikke at udtale nogen bestemt Mening. Mulig er Hornet tillagt den fremmede som naturligt Attribut for den, der jager i den vilde Skov, og Hornblæsten er da vel senere forandret til Sang eller til Harpeslaatt. At Beileren i Visen optræder

alene, er foranlediget ved denne Digtarts almindelige Behandlingsmaade, og dog tør vi vel formode spredte Levninger af Holofernes's Hær i de Svende, den Staldknægt eller de Brødre, som Møen efter forskjellige Optegnelser møder paa Hjemveien. Naar den falske Beiler kommer ridende og jævnlig kaldes Rytteren, saa kan dette sammenlignes med Udtrykket i det oldtydske Digt: *er reit verri hini westir.* Efter flere tydske Former af Visen kaldes Møens Opholdssted, ligesom Judiths i det oldtydske Digt, en Borg. Fristeren lover Møen i den nordiske Vise at føre hende til et Vidunderland, et jordisk Paradis, og i en engelsk Optegnelse siger han:

Og jeg er mig en Ridder saa rig, jeg raader for Borge saa mange;
du skal være Frue paa alle dem, om du kun med mig vil gange.

Ogsaa tydske Optegnelser nævne rige Løfter af Fristeren. Dette kan naturlig have udviklet sig af Bibelens Fortælling, hvor Holofernes, hvis Seng skildres som virket af Purpur og Guld og besat med Smaragd og dyrebare Stene, siger til Judith: Du skal være stor i Nabochodonosors Hus, og dit Navn skal nævnes i alt Landet (Vulg. XI, 21).

I den nederlandske Vise beder Møen den ene efter den anden af sine Slægtninger om Tilladelse til at maatte gaa til Halevein; Broderen, hvem hun spørger sidst, svarer: Far, hvorhen du vil, naar du kun vogter din Ære! Jeg véd ikke, om dette er traadt istedenfor Judiths Samtaler, før hun drager ud, med Byens Ældste, hvem hun tiltaler „Brødre“.

Det fremhæves stærkt i de fleste Former af Visen, navnlig i den nederlandske og de tydske, at Møen, som Judith, først smykker sig paa det bedste. Den nederlandske Vise skildrer dette bl. a. i følgende Vers:

Wat deed zi aen haren lijve?
een hemdeken fijnder als zijde.
Wat deed zi aen haer schoon korslijf?
van gouden banden stond het stijf.

Disse to Vers synes at være Variationer af ett og samme, i hvilket altsaa det faste Rimord er *lijf.* I den rhinlandske Form hos Erlach IV, 598 heder det: [sie] kämmt das Haar

und ziert den Leib. Det er neppe tilfældigt, at vi finde det samme Rimord ved Skildringen af, at Judith smykker sig, i det oldtydske Digt:

[sû zîriti woli] den ir lîb.

Efter den nederlandske Vise og efter den rhinlandske Optegnelse hos Simrock, Volkslieder Nr. 7, drager Møen ud, ligesom Judith (Vulg. X, 3; XVI, 3), med Krone over sit Haar.

Den nederlandske Tradition har fremfor de andre bevaret det oprindelige, naar den fortæller, at Møen alene forlader Hjemmet for at drage til den fremmede, og at hun først i Skoven finder ham. Judiths Terne er overalt i Folkevisen forsvunden. I den engelske Vise og i den ældste danske Optegnelse forlader Møen, ligesom Judith, sit Hjem om Natten. Allerede det oldtydske Digt synes at tænke sig, at Holofernes holder til ude i Skoven eller paa Marken, ti det siger om Judith, da hun umiddelbart før Drabet vil bede: *dô gî sû vallin an diz gras*, hvormed man sammenligne *ins grüne gras* i den tydske Vise (Uhland B 8), *int grune gras* (C 5). I den piemontesiske Vise kommer Møen til Morderens *casté* (Borg), hvilket Udtryk minder om Holofernes's *castra* (Leir). Den Fremstilling, at den fremmede bortfører Møen (efter mange Viseformer saa, at han løfter hende paa sin egen Hest), gaar vel ud fra den ved en Misforstaaelse af *elevaverunt* Vulg. X, 20 fremkomne Opfatning, der udtales i det oldtydske Digt: at Holofernes straks, da han sér Judith, optændes af Begjærlighed efter hende og byder sine Svende at bringe hende til sig. De løfte hende da op og bære hende i hans Telt.

Det er oprindeligere, at Jomfru og Ridder, som i den nederlandske Vise V. 21, tale mangt Ord sammen, end at de, som i den engelske Vise, ride tause. I nedertydske Optegnelser (Erlach IV, 598 og Uhland C V. 4) siges, at de ride tre Dage og tre Nætter, ligesaa i dansk D i tre Dage (dette Vers behøver da ikke, som Grundtvig S. 1 formoder, at være laant fra en anden Vise Nr. 184). Uagtet Tallet tre er typisk i Folkeviserne, kan mindes om, at Ju-

dith dræber Holofernes den fjerde Dag efter sin Komme til hans Leir. Efter to nedertydske Optegnelser (C hos Uhland og Visen hos Erlach IV, 598) udtaler Møen, da de har redet længe, Ønske om, at de skal spise og drikke, hvilket saa skér. I det oldtydske Digt er det ligeledes Judith, som beder om, at Mad maa anrettes: der holdes da Gilde, hvorved Judith skjænker. Det Sted, hvor Parret efter den overtydske Vise A hos Uhland hviler, ligger i dybe Dal, hvilket stemmer overens med Stedet for Holofernes's Leirplads.

Næsten alle Former af Visen nævne ved Hvilestedet en Brønd eller Kilde eller Strøm eller et Vand. I den nederlandske Vise er det „een bronne klaer", hvori Møen tor Haleveins afhugne Hoved, i den ene nedertydske Optegnelse en „Brunnenborn kühl und klar", hvorved de hvile. Dette minder om den Kilde ved Holofernes's Leir, hvori Judith bader sig om Nætterne. Jeg tror da i Modsætning til Grundtvig S. 28, at det er en mindre oprindelig Fremstilling, naar andre Former af Visen nævne en Blodkilde.

Ved Overgangen til Visens Hovedpunkt er alle Former i det væsentlige enige: da Ridtet er stanset, forkynder den fremmede Møen hendes Død; han siger, at han vil dræbe hende paa det rædselsfulde Sted, som han der har dræbt mange Kvinder før hende. I den overtydske Vise A hos Uhland V. 7 heder det f. Ex.:

> der Ulinger hat eilf junkfrawen ghangen,
> die zwölft hat er gefangen.

Denne grulige Skildring af Forføreren i Visen staar vel i Forbindelse med Ordene i Judiths Bog (Vulg. XVI, 6): *Dixit se incensurum fines meos et juvenes meos occisurum gladio, infantes meos dare in praedam, et virgines in captivitatem.* Og det synes rimeligt, at Visen forudsætter en Gjengivelse af de bibelske Ord, der har været vidt forskjellig fra disses oprindelige Mening. I den overtydske Vise har Kvinden været advaret af en hvid Due paa Hasselgren. I det oldtydske Digt sender Gud sin Engel til Judith, for at han skal forkynde hende, hvad hun skal gjøre.

Til det i den oldtydske Digtning stærkt fremtrædende Træk, at det er Judiths Værk, at Holofernes falder i en dyb Søvn, slutter sig tildels den Fremstilling i de nordiske Optegnelser og i den ene engelske Vise, hvorefter Møen faar sin Efterstræber til at slumre ind med Hovedet i hendes Skjød. Hun beder om at faa „lyske hans fagre Haar“. Dette Træk med Haaret forekommer ogsaa i de overtydske og nytydske Viseformer, men er der ikke henført til Jomfruens List:

er sprach: sie solt im lausen,
sein gelbes har zerzausen.

Uhland A V. 10. Trækket er tildels fremkaldt derved, at Judith, efterat Holofernes er sovnet, griber hans Hovedhaar, umiddelbart førend hun dræber ham; men ogsaa Fortællingen om Samson og Dalila har vel havt Indflydelse paa den nordiske Fremstilling.

Efter den overtydske Sagnform tilsteder Morderen Møen at udstøde tre Skrig, i hvilke hun først paakalder Jesus, derpaa Jomfru Maria, endelig sin Broder (*Hilf Jesu — Hilf Maria*, Uhlands A); eller hun udsender tre Suk, det første til Gud Fader, det andet til Jesus, det tredje til sin Broder (Erlach III, 450). Disse tre Skrig eller Suk synes at være traadt istedenfor Judiths Bøn, der i det oldtydske Digt begynder: *nu hilf mir alwaltintir got!* Vulg. XIII, 7: *Confirma me, Domine Deus Israel,* hvorhos det maa erindres, at Holofernes har givet Judith paa hendes Bøn Tilladelse til hver Nat at gaa ud for at bede til sin Gud.

Den nederlandske, nedertydske, italienske samt den nordiske Sagnform og den skotske Vise om Lady Isabel and the Elfknight er enige med den gammeltestamentlige Fortælling og det oldtydske Digt om Judith deri, at Kvinden dræber den fremmede Voldsmand med hans eget Sværd (Kniv i flere Viseoptegnelser, *pugionem* Vulg.).

Drabet fortælles i dansk A 39 og D 33 saaledes:

Saa kvindelig hun Sværdet drog,
saa mandelig hun til hannem hug.

Dette Vers forekommer i flere Ballader ved tilsvarende Situation. Det viser en mærkelig Overensstemmelse med

Udtrykket i det oldtydske Digt, hvor en Engel siger til Judith om Sværdet (efter Haandskriftets forvanskede Læsemaade):

du zuhiz wiblichi
undi slabranihichi.

„Du drag det kvindelig og slaa . . . .“ *wîblîchi* har man villet rette til *wîglîchi* (saa Müllenhoff) eller *willîchi* (saa Conrad Hofmann, Sitzungsberichte der philos.-philol. Cl. der k. b. Akad. d. Wiss. zu München, 1871, S. 561); men den danske Vise synes at godtgjøre, at *wîblîchi* er det rette. Efter denne tør man kanské ogsaa rette det forvanskede *slabranihichi* til *slâ mannlîchi.* Rigtignok fremfører Scherer Grunde mod den Strophes Ægthed, hvori Engelen nævnes. Men Engelen optræder ogsaa i Bibelens Fortælling (Vulg. XIII, 20), hvilket Scherer ikke har bemærket, og det synes mig i hvert Fald ikke urimeligt at antage, at de Udtryk, hvori Engelen her byder Judith at udføre Drabet, har sluttet sig nær til de Ord, med hvilke et ældre Digt, hvoraf det nu bevarede er en Omarbeidelse, episk har fremstillet Holofernes's Drab. Dette ældre Digt kan da have havt følgende Linjer:

sû zôhiz wîblîchi
undi sluoc mannlîchi.

I den bibelske Fortælling træffer Judith før Drabet ingen Forsigtighedsregler for at betrygge sig imod, at Holofernes gjør Modstand. Men i det oldtydske Digt stiller hun sin Terne ved Sengen for at hindre ham fra at reise sig (hvilket Træk synes fremkaldt ved Ordene i Vulg. XIII, 15: *Dixitque Judith puellae suae, ut staret foris ante cubiculum, et observaret*). I Visen binder Møen Voldsmanden i Søvne.

Den nederlandsk-nedertydske Viseform har bevaret et oprindeligt Træk ved at lade Møen hugge Hovedet af Morderen. Den Sagnform i de fleste engelske Optegnelser, at hun styrter ham i Strømmen, har vel oprindelig været forenet med hin saaledes, at hun hugger Hovedet af og styrter Kroppen i Kilden; jævnfør Vulg. XIII, 11: *evolvit corpus ejus truncum.* De før omtalte Ord i den bibelske Text „hun

greb hans Hovedhaar" (Vulg. XIII, 9) gjenfindes anvendte om det afhugne Hoved i den nederlandske Vise V. 31:

Zi nam het hoofd al bi het haar.[1])

Atter er det den nederlandske Vise, som har bevaret den oprindeligste Sagnform ved at lade Møen føre det afhugne Hoved hjem med sig. „Zingend en klingend" rider hun her gjennem Skoven nu, da den falske Beiler er dræbt, som før, da hun forlod Hjemmet. Den bibelske Grundtext lader Judith synge til Herrens Pris ved den Glædesfest, Jøderne feire efter Assyrernes Fordrivelse. I en engelsk Form af Visen kommer Møen „May Colvin" hjem før Daggry ligesom Judith.

Den nederlandske Vise fortæller videre:

Toen ze aen haers vaders poorte kwam
zi blaesde den horen als een man.

Dette kan jævnføres med Vulg. XIII, 12—13: *venerunt ad portam civitatis. Et dixit Judith a longe custodibus murorum: Aperite portas!* Foran er nævnt, at Træk baade i det oldtydske Digt og i Balladen synes at forudsætte Misforstaaelse af den latinske Grundtext. Det tør da mulig formodes, at Udtrykket: hun blæste Hornet „som en Mand" er udgaaet fra en feilagtig Opfatning af *cum audissent viri vocem ejus* Vulg. XIII, 14, som om *viri* var Genitiv i Ental.

Den nederlandske Vise fortsætter: Da Faderen hørte Lyden af Hornet, glædede han sig over sin Datters Hjemkomst. Jfr. Vulg. XIII, 14: *Et factum est, cum audissent viri vocem ejus, vocaverunt presbyteros civitatis.* Den nederlandske Vise slutter:

---

[1]) Efter Visens overtydske Form bliver Morderen bunden og hængt. Vulg. XIII, 8 heder det: *accessit ad columnam, quae erat ad caput lectuli ejus, et pugionem ejus, qui in ea ligatus pendebat, exsolvit.* Skulde det være muligt, at man her havde feilagtig forstaaet Ordene som „hun løste den Dolk, der tilhørte ham, som bunden hang paa Støtten", og at dette havde fremkaldt Trækket i den overtydske Tradition? Denne Gjætning er saa vovelig, at jeg forsigtig stikker den ned i en Anmærkning.

Daer werd gehouden een banket,
het hoofd werd op de tafel gezet.

Judith lader ophænge Holofernes's Hoved paa Stadens Mur, og efterat Fienderne er forjagede, holde Jøderne en Glædesfest.

Den islandske Vise, der ellers er meget afstumpet, har et Slutningsvers, der efter sit Indhold vistnok med rette hører hjemme i Visen:

Ása gékk-í helgan stein,
aldrei gerði hún manni mein.

Dette stemmer overens med den foran paapegede Opfatning af den i Visen besungne Kvinde som en Helgeninde og med Bibelens Fortælling, at Judith levede al sin Tid efter Husbondens Død kysk og ugift.

Den danske Opskrift D er ene om et oprindeligt Træk. Røveren har vist Møen „den liden Knold", hvor de myrdede Jomfruers „møgle Guld" ligger (V. 21). Da hun har hugget ham til Døde, siger hun: Jeg skal have det møgle Guld, og hun tager med sig saameget, hun kan føre. Hermed sammenligne man, at Holofernes lader Judith gaa ind i det Rum, hvor hans Skatte er gjemte (Vulg. XII, 1). Da hun har dræbt ham, tager hun Sparlagenet (*conopoeum*) og fører det med sig (XIII, 10). Siden, da den fiendtlige Leir er plyndret, faar Judith alle Holofernes's Eiendele, Guld og Sølv, Klæder og Ædelstene og Bohave (XV, 14). Det er maaské et forvansket Spor af det samme Træk, at Røveren i den overtydske Viseform ikke i Døden faar Lov til at beholde sine kostbare Klæder. Ogsaa en engelsk Optegnelse (D hos Grundtvig) synes at have bevaret et oprindeligt Led af Fortællingen, skjønt i forandret Form, naar den lader Møen om Morgenen fortælle alt til sine Forældre, som da følge med til Stranden, hvor de finde Røverens Lig, som de lønlig jorde. Grundlaget herfor er vistnok Bibelens Fortælling om, at Judith aabenbarer sin Daad for Stadens Ældste; Jøderne gaa da om Morgenen ud af Staden og overfalde den fiendtlige Leir, hvori Holofernes's Lig ligger.

En svensk Optegnelse lader Røverens Søstre jamre sig

ved hans Lig. I Bibelen udstøder Holofernes's Kammersvend og de assyriske Høvdinger Veraab, da de finde Hærføreren død.

I det foregaaende tror jeg at have godtgjort, at Balladens Æmne er den bibelske Fortælling om Judith og Holofernes, uagtet den svage Lighed ved mange af de nævnte enkelte Træk meget vel kan være tilfældig. Til Grund ligger Oversættelsen i Vulgata, hvis Latin paa flere Steder synes at have været slemt misforstaaet. Men jeg antager, at den latinske Text ikke har været Visens umiddelbare Kilde, og at den ulærde Digter overhoved ikke har havt nogen skreven Behandling af Æmnet for sig. Det oldtydske Digt kan ikke være Kilden til Balladen, da denne forudsætter Fortællingen om Judith i langt større Omfang end det, hvori den fremtræder i det oldtydske Digt. Men dette synes ikke blot i flere Træk, men endog tildels (saaledes ved [*sû zîriti woli*] *den ir lîb* og ved *zûhiz wîblîchi*) i den poetiske Form at vise særligt Slægtskab med Balladen. Dette Forhold maa vel forklares saaledes, at det bevarede oldtydske Digt er en Omarbeidelse af eller blev omarbeidet til et udførligere folkeligt Digt om samme Gjenstand, og at Folkevisens Grundlag er blevet til under Benyttelse af dette sidste. Det lader sig ikke med Sikkerhed bestemme, naar og hvor Æmnet først er behandlet i en Digtning, hvis enderimede Stropher skulde synges til Dansens Trin. Men det har vist ikke været senere end i 13de Aarhundred, mulig allerede i 12te. Digteren har havt hjemme i det vestlige Tydskland (naar vi lade dette Navn omfatte Nederlandene), mulig hos en af de frankiske Stammer. Efterat Bevidstheden om Æmnets Oprindelse er gaaet tabt, har Balladen løsrevet sig fra enhver fortsat Indflydelse af den bibelske Text; den har forandret og udviklet sig efter de Vilkaar, som overhoved gjælde for en gjennem mundtlig Tradition forplantet Digtning. Den Fortælling, hvortil først Kredsen i Klosterets Hal har lyttet, er bleven baaren af Toner, som har ført den ud i den frie Natur. Gjennem Sangen gaar der næsten overalt en frisk Luftning fra Skov og Mark. Den taler ikke længer om den fromme jødiske Enke, i hvis

Haand Israels Gud gav sine Fiender, men om skjøn Jomfru, som lokkes af den fremmede falske Ridder ud i Skoven, som der for at værge sit eget Liv dræber Voldsmanden:

som Hind, om fordes Ulv saa led,
saa glad den Jomfru unden red [1]).

En ensartet Forvandling kan i Folkevisedigtningen oftere paavises. Jeg nævner Sangen om liden Karen: ogsaa denne har „aflagt sine Klosterklæder og iført sig verdslig Dragt“ [2]). Den handler nu om en uskyldig Mø, en Terne blandt andre Terner smaa, som foretrækker Døden for Vanære; men oprindelig har den handlet om den ægyptiske Kongsdatter St. Katharina, der for sin kristne Tros Skyld led Martyrdøden under den romerske Keiser Maxentius.

Sandsynlig allerede fra første Færd har Visen om Holofernes optaget Motiver, der var den bibelske Fortælling fremmede; under dens senere Vandringer har mangfoldige nye Træk, Vendinger og Tilknytninger føiet sig ind fra de forskjelligste Sider, medens gamle Led er faldne ud. Alle de Former af Visen, vi har, selv de reneste og oprindeligste, maa være vidt fjærnede fra Balladen i dens første Skikkelse baade i Sagnform og i Sangform. Mangfoldige forskjellige Optegnelser har fastholdt ægte Enkeltheder, som andensteds er tabte, men den nederlandsk-nedertydske Tradition har fremfor andre bevaret de oprindelige Hovedtræk, hvilket stemmer med Grundtvigs ad anden Vei vundne Resultat.

Visen om Holofernes er overført til Nordisk fra Tydsk, og da vel nærmest til Dansk fra en nedertydsk Form. Dette følger af, hvad jeg her foran har udviklet, og jeg finder det støttet ved flere Enkeltheder i nordiske Optegnelser. I en telemarksk Form af Visen har jeg saaledes hørt Navnet *Alemarken* tillagt Morderen. Denne Navneform hører nærmest sammen med *Oldemor* i en dansk Optegnelse; men *-ken* synes at være den tydske Diminutivendelse, der her kun kan forklares deraf, at Visen er indvandret fra Tydskland.

---

[1]) Saa omtrent læser jeg det i dansk E 56 forvanskede Vers.
[2]) Svend Grundtvig i Danm. gl. Folkev. II, 543.

Til Slutning et Ord om Visens nordiske Omkvæd. Idetmindste ett Omkvæd maa med rette høre hjemme her, fordi det indeholder Navnene paa Visens Personer. Det er det Indstev, som foreligger i følgende forvanskede Former:

Dansk A:	*Men leinenn grodt*
og	*Men lienden groer.*
Dansk B:	*Se Vindelraad til ædele Herre din!*
Dansk C:	*Se Hollemen ind til Vendelraad!*
Norsk I: (hos Grundtv.)	*Hør Hjelmer, hør Hjelmer Herren sin.*

Da den ældste danske Optegnelse (A) har samme Efterstev som dansk C og norsk I, formoder jeg, at ogsaa Indstevet er det samme. Hvis dette er rigtigt, maa *Men lienden groer*, saaledes som Optegnelsen har i sidste Vers, være en vilkaarlig Ændring af det forvanskede *Men leinenn grodt*, som Indstevet er skrevet i første Vers; „*leinenn grodt*“ svarer da til de andre Optegnelsers *Vindelraad*, *Vendelraad*, hvori vi har Heltindens Navn, der i A udenfor Omkvædet er skrevet *Wener*, *Wenelild*, *Wenerlild*. Af Indstevet i A slutter jeg, at Navnet engang har lydt *Lenel*, *Lennel* eller *Linnel* og at *raad* (= *grodt* i A) ikke oprindelig har hørt til Navnet; af *Lenel* er *Wener*, *Wenelild* en Forandring. *Lenel*, *Linnel* er ligesom *Linnich* i en nedertydsk Form af Visen Diminutiv af *Helena*, som Heltinden kaldes i Optegnelsen fra Münsteregnen. Hvorledes det nævnte Indstev i sin Helhed oprindelig har lydt, vover jeg ikke med Tryghed at angive. Mulig:

Se, Lennel, raad til Hollevern ædele Herre din!

Indstevet kunde i saadan Form indeholde et Paabud udtalt af en Engel til den unge Kvinde om at bære Vaaben paa (*ráða til*) Holofernes. I det oldtydske Digt forkynder en Engel Judith, hvorledes hun skal faa fældet Holofernes. Denne tiltales baade i Grundtexten og i tydske Viseformer af Kvinden, der volder hans Død, som hendes Herre.

De oldgræske Præpositioners Skæbne i det nygræske Folkesprog.

Et Bidrag til det nygræske Sprogs Udviklingshistorie.

Af

Jean Pio.

Det nuværende græske Folkesprog har ligesom de moderne Sprog af latinsk Afstamning — om end ikke i fuldt saa stort Omfang — mistet en betydelig Del af Oldsprogets Bøjningsformer. For Nomenernes Vedkommende har det bevaret Kjønsbøjningen af adjektiviske Ord, men af Tallene er Dualis bortfaldet, og af Deklinationerne er 3dje Bøjning (den konsonantiske) omtrent ganske forsvundet for Enkelttallet; de fra Oldsproget bevarede Nomener af denne Bøjning have Nominativsformer paa *-ας* i Hankjøn (*κόρακας*, *πατέρας*) og paa *-α* i Hunkjøn (*γυναῖκα*, *μητέρα*); 2den Bøjning (*O*-Deklinationen) er bevaret i Enkelttal og Flertal baade for Ord paa *-ος* og for Nevtrumsord paa *-ον*, 1ste Bøjning (*A*-Deklinationen) ligeledes for Ord paa *-α* og *-η*, dog saaledes at denne sidste Bøjning i Flertallet ved Analogi har antaget Endelsen *-ες* (Nom. og Akk.). Af de enkelte Kasusformer er Dativ forsvundet, og Genetiv bruges væsentlig som Ejeform; kun i ganske enkelte Formler og Fraser optræder førstnævnte Kasus i Oldsprogets Form og Brug og minder da om danske, fra det gamle Sprog bibeholdte Styrelser og Former som „til Vogns“, „i Søvne“, „fordum“, „stundom“.

Under denne Bevægelse fra Oldsprogenes Synthese til de moderne Sprogs Analyse, idet Sproget i sin nyere Skik-

kelse kun beholder en Subjektskasus (Nominativ) og én Rektionskasus (Akkusativ), komme selvfølgelig Præpositionerne til at spille en endnu større Rolle end i Oldtiden, men ikke desto mindre ere — som i de romanske og andre moderne Sprog — Oldsprogets Præpositioner for en stor Del gaaede ud af Brug, og derimod nye fremstaaede dels ved Sammensætning og Omdannelse af gamle Præpositioner dels ved i disses Sted at anvende Partikler eller selvstændige Ord, henhørende til andre Ordklasser. At man i Overgangstiden, inden Akkusativen udviklede sig til eneste Rektionskasus, og inden Sprogfølelsen endnu ganske havde vraget de gamle Dativ- og Genetivstyrelser og de gamle, senere aflagte Præpositioner, har haft en stærk Vaklen og en hyppig Forblanding af Kasus (om *σύν* med Genetiv, *μετά* [„med"] og *ἐκ* med Akkusativ se ndfr.), vil ikke forbavse os, da et lignende Fænomen er os bekjendt fra den middelalderlige Latins Barbarismer.

Hvorledes Forholdet nu stiller sig, vil ses af nedenstaaende Undersøgelse af hver enkelt Oldtidspræpositions Skæbne under det moderne Folkesprogs Udvikling, samt en dertil knyttet Oversigt over de Nydannelser, som Tab eller Betydningsændring af de gamle Styrelsesord har fremkaldt. En Del Bidrag har jeg erholdt fra efternævnte grammatiske Arbejder, blandt hvilke dog de fleste tage et altfor stort Hensyn til det bekjendte nygræske Maalstræv, der søger at tilbagegive Ord og Former fra Oldsproget den tabte Livskraft: *K. Ἀσώπιος, Εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἑλληνικὴν σύνταξιν. Κερκύρᾳ.* 1841; Mullach, Grammatik der griech. Vulgarsprache. Berlin. 1856; Sophocles, Modern greek grammar. London. 1866; *Δ. Μαυροφρύδης, Δοκίμιον ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἐν Σμύρνῃ.* 1871; A. Jeannarakis, Neugriechische Grammatik. Hannover. 1877, og É. Legrand, Grammaire grecque moderne. Paris. 1878.

ἀμφί findes ikke i det nye Testamentes Græsk (s. Winer, Grammatik d. neutest. Sprachidioms, 9te Aufl. p. 333) og heller ikke i byzantinsk Græsk (opføres i alt Fald aldeles ikke i Sophocles, Greek Lexicon of the Roman and

Byzantine Periods. Boston. 1870) og er uden Tvivl tidlig gaaet af Brug i daglig Tale; nu er det aldeles forsvundet, baade som Præposition og som Partikkel til nye Orddannelser ved Sammensætning. Selv de dermed sammensatte oldgræske Ord ere kun bevarede i yderst ringe Omfang; *ἀμφιβάλλω, ἀμφίβολος, ἀμφιβολία, ἀμφίβιος, ἀμφιθέατρον* opføres vel i nygræske Ordbøger og forekomme i dannet Talesprog, men i Menigmands Sprog repræsenteres *ἀμφί* vist kun igjennem det deraf afledede oldgræske Ord *ἄμφιον*, der anvendes for Præstens Ornat (*τὰ ἱερὰ ἄμφια*).

ἀνά forekommer (s. Winer, l. c. p. 355) i det nye Testamente i Forbindelsen *ἀνὰ μέσον, i Midten*; ellers, navnlig ved Talord, med distributiv Betydning: *ἔλαβον ἀνὰ δηνάριον, de fik hver en Denar*, Matth. 20,9; *ἀνὰ δύο χιτῶνας ἔχειν, at have hver to Kjortler*, Luk. 9,3; *ἀνὰ δύο*, 10,1; *ἀνὰ πεντήκοντα*, 9,14; *χωροῦσαι ἀνὰ μετρητὰς δύο ἢ τρεῖς, rummende hver to eller tre Kander*, Joh. 2,6; endogsaa med Nominativ: *ἀνὰ εἷς ἕκαστος τῶν πυλώνων, enhver af Portene*, Apokal. 21,21; og i denne distributive Betydning findes det hyppig hos Byzantinerne, især med Genetiv; derimod er det i Nygræsken gaaet tabt som Præposition og kun opbevaret dels i endnu brugelige oldgræske Sammensætninger (*ἀνάθεμα, ἀναμεταξύ, ἀνεβαίνω*, dialektalt ogsaa *ἀνηβαίνω*, = **ἀναβαίνω*[1]), heraf atter ved Nydannelse *ἀνεβοκατεβαίνω, gaar op og ned*[2]); *ἀνεβάζω* = **ἀναβιβάζω, ἀναφέρνω* = **ἀναφέρω, ἀνάφτω* ell. *ἀνάβω* = **ἀνάπτω, ἀνασηκόνω, løfter*, = **ἀνασηκόω. ἀνασκουμβόνω, smøger op*, = **ἀνακομβόω, ἀνασταίνω* = **ἀνίστημι, ἀναλήφω*[3]), *gjør usynlig, bortfører* [dannet af **ἀνελήφθην: ὁ διάβολος τὸν ἀναλήφει, Djævlen tager ham*], *ἀνοίγω, ἄνοιξι, Foraar*, = **ἄνοιξις*, osv.), dels i enkelte rent nygræske Sammensætninger, som Adverbierne *ἀνάλαιμα, i Vrangstruben, ἀνάρηα, spredt, ἀνάποδα, forkert, ἀνάσκελα, paa Ryggen, omvendt, ἀνάκατα* = **ἄνω κάτω*, og det deraf dannede Verbum *ἀνακατόνω, blander mellem hverandre, ἀνακούρκουδα, paa Hug, ἀνάτριχα, imod Haarene, ἀνάμεσα* ell.

---

[1]) En Stjærne foran et Ord betegner, at det er en oldgræsk Form.
[2]) Smlgn. *ἀνοιγοκλείω* og *ἀνοιγοσφαλῶ, aabner og lukker*.
[3]) Se K. Asopios, *Εἰσαγωγή*, p. 671.

ἀνάμεσο, imellem, iblandt (ogsaa som Præposition: *ἀνάμεσό τους*, Solomos, Hymn. 147), *ἀνήφορα, opad* (Subst. *ὁ ἀνήφορος, stejl Opgang*), endvidere forbundet med Præpositionen *ἐξ*: *ἐξανα-*, nygræsk *ξανα-*, i en Del saavel ældre som nyere Sammensætninger: *ξανάφτω = *ἐξανάπτω, antænder igjen, ξαναφέρνω = *ἐξαναφέρω, ξαναδιαβάζω, læser igjen, ξαναπανδρεύομαι, gifter mig igjen, ξαναπιάνω, tager igjen, ξαναγυρίζω, vender tilbage, ξαναφορτόνω, belæsser igjen, ξανάστροφα, forkert, ξαναβλέπω, ser igjen* (*πότε θὰ σὲ ξαναϊδοῦμε, naar skulle vi se dig igjen?*).

ἀντί eller, som det i vulgært Sprog almindelig hedder, *ἀντίς* findes med Akkusativ allerede hos Byzantinerne (s. Sophocles, Lex. p. 179); i middelalderligt Nygræsk er Akkusativ selvfølgelig overvejende (s. de hos Mavrophrydes i Ἐκλογὴ μνημείων. 1866. p. 448 under *ἀντί* og *ἀντίς* citerede Steder). I det nuværende Sprog anvendes det sjælden som Præposition: *ἐμάλλωσεν ἐμένα ἀντὶς ἐκεῖνον, han skjændte paa mig i Stedet for* (paa) *ham, μὲ λέγει ἄλλ' ἀντ' ἄλλα, han siger mig ét i Stedet for et andet*; hyppigere (s. Asopios Εἰσαγωγή, p. 638) adverbielt foran Præpositionen *ἀπό*: *ἀντὶς ἀπὸ τοῦτο, i Stedet for dette, ἀντὶς ἀπὸ κεῖνο*; ogsaa med *γιά* (ɔ: *διά*): *ἀντὶς γιὰ τὴν δροσιά, i Stedet for Dug*, Solomos, Hymn. 72; ligeledes med *νά* som Konjunktion, *i Stedet for at*: *ἀντὶς νὰ φύγῃ* (smlgn. *ἀντί* med Infin. i Orac. Sibyll. ed. Friedlieb. Lips. 1852. fragm. 2,25: *ἀντὶ δὲ χρυσήεντα πόλον κατὰ πίονα ναίειν*). Hvor det forbindes med Nominativ, maa denne opfattes som Subjekt for et underforstaaet Verbum: *ἀντὶ στρατηγὸς* (ɔ: *ἀντὶ νὰ γείνῃ σ.*) *μόλις ἔγεινε σημαιοφόρος, i Stedet for General blev han med Nød og næppe Fændrik.* (*I Stedet for* udtrykkes nu almindelig ved *τόπος*: *σ' τὸν τόπο μου, i Stedet for mig.*) Derimod forekommer det hyppig i Sammensætninger, endog nydannede: *ἀντηλιά* (i St. f. *ἀνθηλιά* = „*τὸ ἀπαύγασμα τῶν ἀκτίνων καὶ τῆς θερμότητος τοῦ ἡλίου*", s. Skarlatos, Λεξικόν. 1857. p. 26); *ἀντίδωρον, indviet Brød, ἀντικλείδι = *ἀντίκλεις, ἀντικλωτσῶ, sparker, slaar bagud, ἀντίκρυ = *ἀντικρύ* (og det deraf dannede Adj. *ἀντικρυνός*), *ἀντιλαλιά, Echo, ἀντιλαλῶ, gjenlyder, τὰ ἀντίλαμπρα, Søndag efter Paaske, ἀντιμεύω* (i St. f. *ἀνταμείβω*) = **ἀνταμείβομαι, gjengjælder, ἀντιλογιά, Svar, ἀντιλογοῦμαι, svarer igjen, ἀντιστέκο-*

μαι, staar imod, ἀντιχαιρετῶ, *hilser igjen*, ἀντίπροχθες eller rettere (s. Asopios, Εἰσαγ. p. 639) ἀντίπροψε, *i Overgaars*, ἀντιπρόπερσι, *i Aaret før i Forfjor*, ἀντιπρόπαππος, *Tipoldefader*.

ἀπό har i det moderne Sprog (ligesom Latinens de i de romanske Sprog overfor ab og ex) næsten fortrængt alle de andre oldgræske Præpositioner med lignende Betydning (*af, fra*) og er benyttet i en langt videre Udstrækning end i Oldsproget. — For ἀπό siges undertiden ἀπαί (ἀπέ) baade som Styrelsesord og i Sammensætning[1]; foran Vokaler udelades i Reglen Slutningsvokalen (ἀπ' αὐτό); da Spiritus asper ikke lyder mere, kan i nye Forbindelser, hvor ἀπ' kommer foran en dermed betegnet Vokal, π ikke forvandles til φ (ἀπ' ὅλους; ἀπ' ὅ,τι φορεῖ κλέφτῃ δὲ φοβᾶται, *af hvad han bærer, er han ikke bange for Røvere*, Mundheld i Venizelos' Samling af Παροιμίαι. 1867. p. 29); derfor Vaklen: ἀφόντας eller ἀφόντες (Passow, Popul. carm. Græciæ recentioris. 1860. p. 603) ɔ: ἀπὸ ὅταν ell. ὅτε, *siden*, = ἀπόντας ell. ἀπόντες; ἀφ' οὗ, *efter at*, ἀφ' ὅτου, *siden*, men ἀπ' ὅπου, *hvorfra saa end*, ἀπῆς eller ἀπῆτις (s. Legrand, Chansons popul. grecques. 1874. p. 56 og p. 102; og Koraïs, Ἄτακτα, II p. 56) eller ἀπῆν (Mavrophrydes, Ἐκλ. μνημ. p. 451) = ἀφ' οὗ. Foran τ findes ofte (allerede i middelalderlige Digte) snart ἀπ' snart ἀφ' (ἀπ' τὸ ἄλογο, ἀφ' τῇ θλίψι). Mærkeligt er det indskudte τ i ἀποτ' ἐμένα, *fra mig*, ἀποτ' ἐσένα, *fra dig*[2]; i Forbindelserne ἀποδεκεῖ, *derfra*, og ἀποδευτοῦ, *derfra* ell. *herfra* (Koraïs, Ἄτακτα, V p. 20), ligesom ogsaa i Sammensætningen ἀποδέλοιπος (= * ἐπίλοιπος), findes et δ, som maaske er fremgaaet af et saadant oprindeligt τ[3]. Hvad Styrelsen angaar, da er Forbindelsen

---

[1]) ἀπαί er ogsaa Tidsadverbium, *derefter*; s. Legrand, Gr. p. 169.

[2]) Findes ligeledes i διατ' ἐμένα, διατ' ἐσένα, ja endogsaa efter εἰς (vulgært σέ): σ'τ' ἐσένα (s. Νεοελληνικὰ Παραμύθια, publ. par Jean Pio. 1879. p. 56), og er formodentlig indkommet ved Analogi fra Præpositionen μετά; man sagde nemlig μετ' ἐμένα, μετ' ἐσένα (*med mig, med dig*) paa en Tid, hvor Sprogbrugen længst havde afkortet μετά til μέ (s. Koraïs, Ἄτακτα, I p. 79).

[3]) Koraïs forklarer ἀποδεκεῖ og ἀποδευτοῦ af ἀπὸ-ὧδε-ἐκεῖ, ἀπὸ-ὧδε-αὐτοῦ!

med Akkusativ vist meget gammel (Scholiasten til Lukians D. D. XIV, 2 forklarer Varianten *ἀπὸ τὸν Ταΰγετον* som en Atticisme! I Sophocles' Lex. p. 213 findes Exempler hentede fra byzantinske Forfattere); forøvrigt har det vulgære Sprog[1]) bevaret Genetivstyrelsen eller Spor af denne i en Del adverbielle Udtryk: *ἀπ' ἀρχῆς, fra Begyndelsen, ἀπὸ καρδιᾶς, af Hjærte* (Legrand, Chansons populaires grecques. 1874. p. 54), *ἀπὸ μιᾶς, énstemmig* (Koraïs, *Ἄτ.* IV p. 323), *ἀποχαραγῆς, nyslaaet* (om Mønt, s. Kor. IV p. 677), *ἀποπολλῆς, for lang Tid siden, ἀποκαινουργῆς, fra ny, ἀπὸ στεργιᾶς* (Skarlatos, *Λεξικόν*. 1857. p. 336), *til Lands, ἀπ' ἀλλοῦ, fra anden Side, ἀπὸ 'φτοῦ* (ɔ: *ἀπὸ αὐτοῦ*), *derfra*; *ἀφ' οὗ, fra det at, saa snart som*; *ἀφ' ἑαυτοῦ 'του, „de son propre gré"*, Skarl., *Λεξ.* p. 100; *ἀποσπερῆς* og *ἀποβραδῆς, fra Aften af, om Aftenen* (i Epiros *ἀπὸ βραδυοῦ*, s. Chasiotes, *Συλλ. τῶν κατὰ τὴν Ἤπειρον δημοτικῶν ᾀσμάτων*. 1866. p. 143); i kyprisk Dialekt findes ifølge Sakellarios, *Κυπριακά*, III p. 239, hyppig Genetiv, hvor der betegnes Bevægelse fra et Sted. Koraïs (II p. 248) anfører Talemaaden *ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου* som endnu existerende; og Folket forstaar og anvender selv enkelte staaende Udtryk som *ἀπὸ χρόνου, om et Aar, ἀπὸ Χριστοῦ*, siden Kristi Fødsel (dog maa man her vel lægge Mærke til Ligheden i Udtale mellem Genetivendelsen *ου* og Akkusativens *ο*). Undertiden staar *ἀπό* (som en Slags Konjunktion eller Adverbium; smlgn. *ἀντί*) med Nominativ: *ἀπὸ παπουτσῆς* (*fra Skomager* ɔ: fra

[1]) Filologen F. A. Wolf var som bekjendt af den Mening, at et Folk, der lod *ἀπό* styre Akkusativ, ikke kunde du til noget! og dette eklatante Bevis for Nationens Uværdighed gaar de græske Maalstrævspatrioter nær til Hjærte. Den lærde Universitetsprofessor Asopios anfører (*Εἰσαγωγή*, p. 643) til Nygræskens Forsvar, at Oldsproget dog egentlig ogsaa kunde føje Akkusativ til *ἀπό*, idet man jo sagde: *ἀπαιτῶ σὲ χρήματα*, „hvad der visselig ikke er meget forskjelligt fra *αἰτῶ ἀπὸ σὲ χρήματα*"! Dog derpaa kommer den karakteristiske Tilføjelse: „Muligt og let er det dog i mange Tilfælde uden Vold (!) at forandre Akkusativen til Genetiv: *ἀπὸ 'Αθηνῶν, ἀπὸ μέρους μου*, hvilket ganske vist er smukkere" (i St. f. *ἀπὸ τὴν 'Αθῆνα, ἀπὸ μέρος μου*)!

det, at du har været osv.) ἔγεινες πολιτικός; ἀπὸ μικρὸς ὀρφάνεψα (*fra lille af blev jeg forældreløs*); ἀπὸ μυλωνᾶς δεσπότης, *fra Møller* (er han bleven) *højærværdig Herre*, Mundheld hos Venizelos, Παροιμ. p. 25; ἀπὸ ἕνας ἕνας, *én ad Gangen*, ἀπ' ὀλίγοι ὀλίγοι (Skarlatos, Λεξικόν p. 29). — Med Hensyn til Betydningen bruges ἀπό: 1) om Fjærnelse og Afstand i Sted, om Udgangspunkt og Oprindelse: ἐβγῆκε ἀπὸ τὸ σπίτι, *han gik ud af Huset*; ἀπὸ τοῦτο ἀρχίσετε, *begynd herfra*; ἀπ' τὰ κόκκαλα βγαλμένη τῶν Ἑλλήνων τὰ ἱερά, *udsprungen af Hellenernes hellige Knogler*, Solomos, Hymne 2; ἑκατὸ μίλια μακριὰ ἀπὸ τὴν Πόλι, *hundrede Mile fjærnt fra Byen* (Konstantinopel); ἀπὸ μέρος μου („*de ma part*"), *fra mig*; ἡ κόρη τοὺς ἀγνάντευε ἀπὸ τὸ παραθύρι, *Pigen blev dem vár fra Vinduet*; πολεμοῦσαν ἀπὸ τὰ καράβια, *de kæmpede fra Skibene*; δὲν ἠμπόρεια νὰ βαστάξω ἀπὸ γέλια, *jeg kunde ikke bare mig for Latter* (fra at le); ἀπὸ τὴ δεξιὰν τὴ μεριά, „*a dextra*", *paa højre Side*, Chasiotes, Συλλ. p. 170; δὲν τὸ ἤκουσα ἀπὸ κανέναν, *jeg har ikke hørt det fra nogen*; νὰ τὰ πάρῃ ἀπὸ τὸν πατέρα μου, *lad ham faa dem fra* ell. *af min Fader*; deraf 2) om Middel og Aarsag: τὸν δένω ἀπό 'να στύλο, *jeg binder den ved en Pille*, Chas., p. 202; ἀπ' τὰ μαλλιὰ μ' ἁρπάζει, *han griber mig ved Haarene*; τὸν βαστῶ ἀπὸ τὸ χέρι, *jeg holder ham ved Haanden*; ἀπὸ τὸ χέριν τὴν κρατεῖ, Flores og Blanceflor v. 713 (i Mavrophr. Ἐκλ. μνημ.); ἀπ' αὐτὸ 'μπορεῖς νὰ γνωρίσῃς, *deraf kan du kjende*; σὲ γνωρίζω ἀπὸ τὴν ὄψι, *jeg kjender dig af Blikket*, Solomos, Hymne v. 1; κουρασμένοι ἀπὸ τὴ νίκη, *trætte af* ell. *fra Sejren*, smstds. v. 143; ἀπ' τὴν καλή μου συντροφιὰ μὲ ἀγαποῦσαν τὰ πουλιά, *Fuglene elskede mig paa Grund af mit behagelige Selskab*, Chas., p. 221; μὲ σκοπὸ νὰ τὸν σκοτώσῃ ἀφ' τὴ ζούλια του, *med den Hensigt at dræbe ham paa Grund af sin Skinsyge* (om den hindrende Grund: δὲν κοτοῦσε ἀπ' τὸν πατέρα του, *han vovede det ikke for sin Fader*); φοβοῦμαι ἀπὸ τοὺς κλέφταις, *jeg er bange for Røverne*; ψοφῶ ἀπὸ τὸ κρύο, *jeg kreperer af Kulde*; ἔσκασε ἀπ' τὰ γέλια, *han brast* (var nær ved at briste) *af Latter*; ἐκρύφτηκε ἀπὸ τὸν φόβον του, *han skjulte sig af Frygt*; herfra skriver sig da atter 3) Anvendelsen ved passive Verber om den handlende Person (Oldtidens ὑπό m. Genetiv): λέγεται ἀπὸ ὅλους, *det siges af alle* (smlgn. Malalas, 26,13: ἐκλήθη

ἀπὸ τῶν Αἰγυπτίων Τρισμέγιστος Ἑρμῆς; s. Winers Gr. p. 331; om en langt ældre, lignende Brug af ἀπό hos Thukydid s. Madvigs Syntax § 78, Anm.); og 4) om Stoffet, hvoraf noget bestaar: σπαθὶ ἀπὸ ξύλο, *et Sværd af Træ*; στεφάνι ἀπὸ λουλούδια, *en Krans af Blomster*; κοῦπα ἀπὸ μάλαμμα, *et Drikkekar af Guld*; ligeledes om Indholdet: γεμάτο ἀπὸ νερό, *fuldt af Vand* (smlgn. ἐπλήθυνεν ἀπὸ τῶν ταύτης ἑταιρίδων ἡ Ἑλλάς, Athenæus, XIII p. 569); 5) om Tiden: ἀπὸ τῆς πέντε ὡς τῆς ἐννηά, *fra Kl. 5 til 9*; ἀκόμα δὲν ἀπέρασαν τρία χρόνια ἀπὸ τὸν καιρό, ποὺ σὲ εἶδα, *der er endnu ikke gaaet tre Aar fra den Tid, da* (ɔ: siden) *jeg saa' dig*; 6) partitivt: ἕνας ἀπ' αὐτούς, *en af dem* (i Flores og Blanceflor v. 931 jævnsides med ἐκ: καὶ εἷς ἀπὸ τοὺς ἄρχοντας, ἐκ τοὺς πραγματευτάδες); ἀπ' ὅσοι = ἀπ' ὅλους ὅσοι, *af alle dem, som* (B. Schmidt, Griechische Märchen. 1877. p. 162); δίνουμε ἀπ' τὸ σπόρο, καὶ μᾶς τὸν θερίζουν, *vi give dem* (noget) *af Kornet, og saa høste de det for os*, Chas., p. 203; ἔπια ἀπὸ τοῦτο τὸ νερό, *jeg drak af dette Vand*; ἀπ' ὅλο σου τὸ πρόσωπο τὰ μάτια σου μ' ἀρέσαν (Passow, p. 492), *af hele dit Ansigt behagede dine Øjne mig*; ἔχει ἀπὸ τὸ ἴδιο κρασί, *han har af den samme Vin*; ἀπὸ κλεφτιὰ δὲ ξέρει, *han kjender ikke til* (egentl. *af*) *Kleftvæsen*; 6) distributivt: κάθε σπίτι ἔχει ἀπὸ τρία πατώματα, *hvert Hus har tre Stokværk*; καὶ πῆραν κι' αὐτοὶ ἀπὸ ἕνα φλουρί, *ogsaa de fik hver en Dukat*; ἀπ' ἕνα ἕνα, *ét for ét*; med Nominativ: ἀπὸ ἕνας ἕνας, *én ad Gangen*, s. det Foreg.; 7) komparativt (ligesom „*de*“ i visse Tilfælde i Fransk): εἶνε πειὸ μαργιόλος ἀπὸ μένα, *han er mere forslagen end jeg*, *Νεοελλ. Παραμ.* p. 196; τὸ 'ξεύρει καλλήτερ' ἀπ' ἐμένα, *det véd han bedre end jeg*; μ' ἔδειχναν ἀλλοιώτικα ἀπ' ὅ,τι μ' ἔδειχνεν ἐκεῖνος, *de viste mig noget andet end hvad hin viste mig*; ὕστερα ἀπὸ τὸν πόλεμο, *senere end Krigen*. — Det findes hyppig foran Adverbier: ἀπεδῶ, *herfra*, ἀπεκεῖ, *derfra*, ἀπὸ τώρα, *fra nu af*; ἀπὸ μακριά, *langt fra*, ἀποποῦ, *hvorfra*? ἀποκάτω (ell. rettere ἀποκάτου), *neden under*; ἀποπάνω (ell. ἀποπάνου), *over*; ἀπὸ μέσα, *i Midten*; ἀπὸ κοντά, *nær*. — Som Sammensætningspartikkel bruges det baade i bevarede oldgræske Ord og i Nydannelser til Angivelse af Fjærnelse, Mangel, Ophør, Afslutning: ἀπανεμία, *Læ*; ἀπανεμίζει, *det stiller af med Vinden*; ἀπάνθρωπος, *umenneskelig*; ἀπόγευμα (ell. ἀπόγεμμα), *Eftermid-*

dag; ἀποδιαβάζω, *læser færdig*; ἀποκοιμειοῦμαι, *sover ind*; ἀποκρηά = *ἀπόκρεως (hos Byzant.), *Faste*; ἀπομαθαίνω, *lærer færdig* eller *til Gavns* (ξεμαθαίνω derimod: *glemmer*, omvendt af Oldtidens *ἀπομανθάνω, *glemmer*, og ἐκμανθάνω, *lærer fuldstændig*; s. Asopios, Εἰσαγ. p. 649); ἀποῤῥίχνω = *ἀποῤῥίπτω; ἀποτυχαίνω = *ἀποτυγχάνω, osv. En særegen Brug af ἀπό er Sammensætningen med αὐτός: ἀπατός μου, *jeg selv*; ἀπατός σου, osv. s. Legrands Gr. p. 152, Koraïs, Ἄτ. IV p. 25.

διά (lyder almindeligvis γιά) forekommer nu i Folkets Mund saa godt som aldrig i Forbindelse med Genetiv og med den dertil hørende Betydning: διὰ ξερᾶς, *til Lands*, anføres af Skarlatos, Λεξ. p. 251; διὰ μιᾶς = ἀπὸ μιᾶς, *samtidig*, *enstemmig*, af Koraïs, Ἄτ. IV p. 716; herhid hører Udtr. διὰ μέσου μου (Skarl., Λεξ. p. 87) = μὲ τὸ μέσο μου, *ved min Hjælp* ell. *Mellemkomst*[1]). Hyppig anvendes det derimod med Akkusativ i forskjellige Betydninger: om 1) Grund og Aarsag, for — Skyld: ἀπέθανε διὰ τὴν πατρίδα, *han døde for Fædrelandet*; ὅλο τὸ αἷμα ὁποὺ χυθῇ γιὰ θρησκεία καὶ γιὰ πατρίδα, *alt det Blod, der udgydes for Tro og for Fædreland* (Solomos, Hymne v. 147); διὰ τῆς ἁμαρτίαις μου ἔπαθα τοῦτο, *jeg har lidt dette for mine Synders Skyld*; ἔτσι θὰ σκοτωθῶ κ'ἐγώ, κόρη μου, γιατ' ἐσένα, Passow, Carm. p. 477 (om det indskudte τ s. S. 97 Anm. 2), *saaledes, min Pige, vil jeg blive dræbt for din Skyld*; γιὰ τὸ Θεὸ μὴν τὸ κάμετε, *gjør det for Guds Skyld ikke!* φοβᾶται διὰ τὰ παιδιά του μήπως σκλαβωθοῦν, *han er bange for sine Børns Skyld, at de skulle blive gjorte til Slaver*; διὰ τί (i Dialekterne: γιάντα ɔ: γιὰ ἴντα), *hvorfor?* Derfor om 2) Pris, Betaling: ὑποσχέθηκε νὰ τὸ κάμῃ διὰ τριακόσιαις δραχμαίς, *han lovede at gjøre det for 300 Drachmer*;

---

[1]) Da διά med Genetiv hyppig anvendes i det litterære Græsk og det saakaldte højere Talesprog, finde vi i Ordbøger og Grammatikker mange flere Exempler; men selv Asopios (Εἰσαγωγή, p. 675) indrømmer: Ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα μόνον τὴν μετὰ αἰτιατικῆς σύνταξιν γνωρίζει τῆς Διὰ εἰς τὰ στόματα τοῦ λαοῦ. Allerede tidlig maa saadanne Forbindelser være forsvundne: i hele den af Mavrophrydes udgivne Samling af middelalderlige nygræske Digte findes ikke et eneste Exempel.

om 3) Bestemmelse: *πάγει γιὰ νερό, διὰ ξύλα, han gaar efter Vand, efter Brænde*; *ἀνεχώρησε διὰ τὸν τόπον του* (*il est parti pour son pays*); *φεύγει γιὰ τὸ σπίτι του, han flygter til sit Hus*; *γιὰ τὴν ὕστερη φορά, for sidste Gang*; *ἄξιος διὰ βασιλέα, værdig for en Konge*; *νέα διὰ 'πανδρεία, ung til Giftermaal*; *τὸ ἐνοίκιασε διὰ δέκα χρόνια, han lejede det for ti Aar*; om 4) Æmne: *ὁμιλοῦν διὰ τὸν πόλεμον, de tale om Krigen*; *τί σᾶς φαίνεται δι' αὐτό; hvad synes eder om det?* — Ligesom *ἀντίς* og *ἀπό* findes *διά* elliptisk med Nominativ: *καλὸς διὰ παπᾶς* (= *διὰ νὰ ἦνε π.*), *god til* (at være) *Præst*; *σπουδάζει διὰ ἰατρός* (= *διὰ νὰ γένῃ ἰ.*), *han studerer til* (at blive) *Læge* (derimod: *ἐσπούδασεν ἰατρός* = *ἐσπούδασε καὶ ἔγεινε ἰατρός*, s. Asopios, *Εἰσαγ.* p. 675); *ἔχει φήμη γιὰ φαγᾶς, han har Ord for* (at være) *Æder*, Laskaratos, *Ληξούρι.* 1845. p. 29. — I Forbindelse med Adverbier findes *διά* undertiden: *διὰ* ell. *γιὰ ποῦ, hvorhen* (*γιὰ ποῦ πηγαίνετε; hvor gaa I hen?*), *διὰ κάτω* („*par en bas*", Legrand, Gr. p. 165), men meget hyppig med Konjunktionerne *ὅτι* og *νά* (ɔ: *ἵνα*): *διότι* (alm. *γιατί*) og *γιὰ νά*, f. Ex. *ἤφαγε ὅσο 'μποροῦσε, γιατὶ ἦτανε λιμασμένος, den aad saa meget, den kunde, fordi den var forsulten* (*Νεοελλην. Παραμύθια* p. 116); *πάρ'τε με σ' τὸν κόσμο τὸν ἀπάνου, γιὰ νὰ βυζάξω τὸ παιδί, tag mig med op i Oververdenen, for at jeg kan die mit Barn* (Passow, Carm. p. 301). — I Sammensætninger, saavel gamle, som nye, har *διά* bevaret sin Betydning fra Oldsproget: *διαβάζω, gjennemgaar, læser*; *διαλαλῶ, bekjendtgjør*; *διαλέγω, udvælger*; *διαμονή, Ophold*; *διασκεδάζω, adspreder, morer*; *διατάζω* = **διατάσσω, bestemmer*; *διαφορά, Forskjel*, osv.

εἰς (hedder nu almindeligvis *σ'* foran Vokaler og foran den bestemte Artikkel, ellers *σέ*) forblandedes i Brug allerede indenfor Oldtiden med det beslægtede *ἐν*: *διατρίβων εἰς τὰς νήσους τὰς καταντικρὺ τῆς 'Ιωνίας*, Diodor. 5,84; *τὸ χρυσίον, ὃ εἰλήφεσαν εἰς 'Ρώμην*, 14,117; om lignende Forblanding i det nye Testament s. Winers Gr. p. 371; Exempler fra Byzantinerne findes baade her og i Sophocles' Lex. (s. v. *εἰς* og s. v. *ἐν*) samt i dennes Gr. p. VIII og IX. Endnu i middelalderlige vulgærgræske Digte forekommer *ἐν* (med Betydning

af „i“ og „til“) baade med Genetiv ἐν σωμάτων (= ἐν σώμασι), med Dativ ἐν τοῖς μάντευσιν (= εἰς τοὺς μάντεις) og med Akkusativ ἐν τὸ χρυσοῦν τὸ μῆλον (= εἰς τὸ χρ.), ἐν τὴν χρῆσιν (= εἰς τὴν χρ.), s. Mavrophrydes, Ἐκλ. p. 475; i det levende Sprog var ἐν vist tidlig veget for εἰς; nu er det omtrent helt forsvundet, thi af de faa Talemaader og Forbindelser, som opføres i Grammatikker og Ordbøger (ἐν ᾧ, *imedens*, ἐν ταὐτῷ, *i det Samme*, ἐν καιρῷ, *i Tide*, ἐν χρήσει, *i Brug*, ἐν ἀληθείᾳ, *i Sandhed*, ἐν ἔργῳ, *med Flid*, samt i Brevstil ἐν Κωνσταντινουπόλει o. desl.), findes næppe en eneste i det virkelige Folkesprog; derimod er ἐν bevaret som Sammensætningspartikkel baade i gamle og i nye Ord: ἐγγαστρόνω (ell. 'γκαστρόνω) = byzantinsk ἐγγαστρόω, *besvangrer*; ἀντάμα (= ἐν τῷ ἅμα), *sammen*, deraf ἀνταμόνω, *møder*; ἐμβαίνω (ell. 'μβαίνω), *gaar ind*; 'μπλέκω = *ἐμπλέκομαι; ἐμπρός og ἐμπροστά, *frem*; ἐνδύνω, *ifører*; ἔννοια (sædv. ἔγνοια), *Bekymring*; 'νοίκι (ɔ: ἐνοίκιον), *Leje*; ἐντρέπομαι, *skammer mig*; osv. Men forøvrigt har εἰς foruden sin oprindelige Betydning i udvidet Brug tillige overtaget Betydningen af det svundne ἐν baade om Sted og Tid. Dette ses af følgende Exempler: τρέχω σ' τὴ γειτονιά, *jeg løber til Nabohuset*; θὰ πάγῃ σ' τὸ σπίτι της, *han vil gaa til hendes Hus*; og med den bekjendte Ellipse: θὰ πάω σ' τῆς γυναίκας μου (*til min Kones*, nemlig *Hjem*); ogsaa til at erstatte Oldsprogets Dativ: τὸ εἶπε σ' τὸν πατέρα μου, *han sagde det til min Fader*; — τί βαστᾷς σ' τὰ χέρια σου; *hvad holder du i dine Hænder?* σὲ κάθε μέρος καὶ καιρό, *paa hvert Sted og Tid*; εἶνε εἰς παντοτινὸ φόβο, *han lever i stadig Frygt*; εἶνε σ' τὴ ξενιτεία, *i Udlandet*; εἰς τὰ νειάτα μου, *i min Ungdom*; εἰς τὰ γεράματά μου, *i min Alderdom*; σ' τὴν τιμή μου, *paa min Ære*; σ' τὸ θεό σου = *πρὸς θεοῦ (Skarlat., Λεξ. p. 107); σ' ταὶς εἴκοσι τοῦ Μαρτίου, (*paa*) *den 20de Marts*; εἰς (ell. σ') τὸ χρόνο, *i Aarets Løb*; αὔριον σ' ταὶς ἑπτά, *imorgen Kl. 7*; σ' τὸ ταξείδι, *paa Rejsen*; σ' τὸ τραπέζι, *ved, paa Bordet*; σ' τὴν ἀράδα, *i Række*; ogsaa foran (Steds-) Adverbier: σὲ κάτω, *dernede*, σ' ἐκεῖ, *hist*, σ' αὐτοῦ, *her*. Sjælden anvendes εἰς til Sammensætning af nye Ord; jeg tror kun at have truffet ét Exempel: 'σπολλάτη = *εὐχαριστία („δὲν μὲ εἶπεν οὔτ' ἕνα 'σπολλάτη, *il ne m'en a pas seulement dit grand merci*“, Skarlat., Λεξ. p. 332), dannet af εἰς πολλὰ ἔτη

ell., som man ogsaa siger, *σ' ἔτη πολλά* og *πολλὰ τὰ ἔτη σας*, *gid De maa leve i mange Aar*. Af ældre Sammensætninger ere foruden de kirkelige Udtryk *εἴσοδος* (*Præstens højtidelige Indgang for Altret*) og *τὰ εἰσόδια* („*festum præsentationis Deiparae*“, d. 21. November) næppe andre i Brug i Folkesproget end: (*εἰ*)*σόδημα*, *Indtægt*, (*εἰ*)*σοδιά*, *Forraad* (Skarl., *Λεξ.* p. 107) og (*εἰ*)*σοδιάζω*, *faar i Indtægt*, i Modsætning til *ἔξοδα*, *Udgifter*, og *ἐξοδιάζω*, *giver ud* (som i et bekjendt Ordsprog fra Chios: *ὁποὺ 'ξοδιάζει δεκοχτὼ καὶ δὲ 'σοδιάζει τριάντα, σ' τὴ φυλακὴ τὸν βάζουνε καὶ δὲν ἠξέρει γιάντα*, *den som giver 18 ud og ikke faar 30 ind, ham kaster man i Fængsel, og han véd ikke hvorfor*; s. Venizelos, *Παροιμίαι* p. 223).

ἐξ (*ἐκ*) forbindes allerede i byzantinsk Græsk af og til med Akkusativ (s. Sophocles, Lex. p. 430); hos Middelalderens nygræske Digtere er dette almindelig Regel (*ἂν σὲ δώσῃ ὁ Θεὸς ἐκ τὰ καλὰ τοῦ κόσμου* osv., *πιάνει τὴν κόρην ἐκ τὸ χέριν*, *han tager Pigen ved Haanden*, s. Mavrophrydes, *Ἐκλ.* p. 472; *ἐκ τὰ ῥουθούνια τους*, *af deres Næsebor*, Kor., V p. 157). I Nutidens Vulgærgræsk har *ἐξ* veget Pladsen for *ἀπό*, nogle meget faa Archaïsmer fraregnede; af disse er *ἐξαιτίας* ell. *ἐξαιτιᾶς* (*ἐξαιτιᾶς του*, *for hans Skyld*, Solom., Hymn. v. 154) den hyppigste; sjældnere ere: *ἐξαρχῆς*, *fra Begyndelsen*, *ἐξάργου* (ɔ: *ἐξ ἔργου*), *netop*, *med Flid* (s. Kor., IV p. 126) og *ἐξόψις*, *tilsyneladende*, *udvendig* (Kor., IV p. 129). I enkelte Dialekter (f. Ex. i Epiros og paa de ioniske Øer) findes dog *ἐκ* af og til under Formerne *ἀχ* og navnlig *ὀχ*[1]): *ἀχ τὸ πλευρό*, *fra Siden* ell. *ved Siden*, Chas., p. 176, *σήκου ἀχ τὴ γῆς*, *rejs dig op fra Jorden*, p. 172, *ἀχ τὰ ξένα*, *fra fremmed Land*, *ἀχ τὸ πωρν' ὡς τὸ βράδυ*, *fra Morgen til Aften*, p. 167; jævnsides med *ἀπό*: *πουλάκι 'βγῆκεν ἀχ τὴ γῆς κι' ἀπὸ τὸν κάτω κόσμο*, *en Fugl udgik fra Jorden og fra Underverdenen*, p. 172; *ὀχ τὸν ᾅδη*, *fra Underverdenen*, Passow, Carm. p. 300; *πιν' ὀχ τὰ δυό μου μάτια*, *drik ud af mine to Øjne*, p. 292; *πιάσε με*

[1]) Smlgn. *ὄξω*, den almindelige Form for *ἔξω*. Allerede i de middelalderlige Digte findes begge Former, s. Mavrophrydes, *Ἐκλ.* p. 459 og p. 510 under Ordene *ἀχ* og *ὀχ*.

ὀχ τὸ χέρι, tag mig ved Haanden, σκύλοι ὀχ τὰ μαγγελειὰ κι' ἀπὸ τσῇ στράταις, Hunde fra Slagterboderne og fra Gaderne, Laskaratos, *Ληξούρι* p. 32; *ὀχ τὸν οὐρανό, fra Himlen*, Vilarás, Batrachomyom. p. 18. — I Sammensætninger, hvoraf findes særdeles mange baade fra Oldsproget og i ny Dannelse, findes sjælden Formen ἐκ, almindeligvis ξε (foran Vokaler ξ'): *ἐκκλησία, Kirke, ἐκλέγω, udvælger, ἐκλογή, Valg*; foran δ lyder det ἐγ: *'γδέρω* = * *ἐκδέρω, ἐγδικοῦμαι* (for *ἐκδικέομαι*), *hævner mig, 'γδύνω* = * *ἐκδύω*, smlgn. *'βγαίνω* (for *'γβαίνω*) = * *ἐκβαίνω* og *'βγάζω*, Aor. *ἔβγαλα* (for *'γβάζω, ἔγβαλα*) = * *ἐκβάλλω*; — *ξαπλόνω* = * *ἐξαπλόω, ξελογιάζω, forfører, ξεμαθαίνω* (s. ovf. p. 101), *glemmer, ξεπεζεύω, stiger af* (Hesten), *ξεπέφτω* = * *ἐκπίπτω, ξεπλύνω* = * *ἐκπλύνω, ξερνῶ* = * *ἐξεράω, ξεῤῥιζόνω* = * *ἐκριζόω, ξεχάνω* ell. *ξεχνῶ, glemmer, ξημερόνει, det dages, ξοδεύω* ell. *ξοδιάζω* = * *ἐξοδιάζω, ξυπνῶ* = * *ἐξυπνίζω*, osv.; om Forbindelsen *ξανα-* s. under *ἀνά*.

ἐπί er kun bevaret i enkelte Hellenismer (*ἐπὶ ταὐτοῦ* eller *'πιταυτοῦ, just, særlig, ἐπὶ ζωῆς, i levende Live, ἐπ' ἴσης, ligeledes, ἐπ' ἀληθείας, i Sandhed, 'πινομῆς* (i kretensisk Dial., = *ἐπὶ ὄνομα*, s. Jeannarakis, *Ἄισματα Κρητ.* 1876. p. 362), *ἐφέτος* = *ἐπ' ἔτος, i Aar, 'πὶ κοιλιᾶς, paa Maven, 'πίστομα* ɔ: *ἐπὶ στόμα, næsgrus*), og i nogle Sammensætninger, dog ikke nye: *ἐπάνω* (alm. *ἀπάνου*), *oven, over, ἐπικίνδυνος, ἐπίσκοπος, ἐπιστρέφω, vender tilbage, ἐπιτυχαίνω, har Held*, osv.

κατά findes i Folkesproget alene med Akkusativ (Levninger af Genetivstyrelsen haves i *καταγῆς til* ell. *paa Jorden* [endog *ἀπὸ καταγῆς, op fra Jorden*], *καθ' ὅλου, aldeles, καταμεσῆς, lige i Midten*); det betegner 1) Retning: *πηγαίνει κατὰ τὸ παλάτι, han gaar henimod Slottet, κατὰ τἄστρα, op imod Stjernerne* (Solom., Hymn. v. 110); 2) Overensstemmelse: *κατὰ τὴν συνήθειάν του, ifølge hans Sædvane*; 3) Maade: *κατὰ τύχην, tilfældigvis*, og 4) Tid: *κατὰ τὸ παρόν, for nærværende Tid, κατὰ τὸν καιρόν* = * *πρὸς τὸν καιρόν* (Skarl.). — Det forekommer ogsaa som Sammensætningspartikkel, dog sædvanligvis i Ord fra Oldsproget: *καθεῖς* ell. *καθένας* ell. blot *κάθε* (opstaaet af *καθ' ἕνα*; om Brugen i det nye Testamente og hos Byzantinerne s. Winer p. 223 og Sophocles' Lex.

s. v.), *enhver*, καθημερ'νός, *daglig*, καθίζω, *sætter mig*, κατεβαίνω = *καταβαίνω, κατακέφαλα, *paa Hovedet*, *hovedkulds*, καταπόδι og κατόπι, *bag efter*, κατακράτος, *fuldstændig* (Νεοελλ. Παραμύθια p. 39), καταρχάς, *i Begyndelsen*, κατευόδιο ell. καταυόδιο, (*lykkelig*) *Rejse*, κατρακυλῶ = *κατακυλίω, κατόχι, *Rem*; ofte med forstærkende Betydning: κατακόκκινος, *meget rød*, κατάβραδα, *meget silde*, κατάμονος, *ganske ene*, osv.

μετά forekommer allerede hos Byzantinerne (s. Sophocles' Lex. s. v.) med Akkusativ i Betydningen *med* (baade = *tilligemed* og *med* om Redskab); i Vulgærsproget anvendes det særdeles hyppig i forkortet Form μέ[1]), med Akkusativ, til at angive 1) Forbindelse og Sammenstilling: πηγαίνει μὲ τὸν πατέρα του, *han gaar med sin Fader*; ἔρχεται μὲ διακόσια καράβια, *han kommer med 200 Skibe*; ἐζοῦσε καλὰ μὲ τὴ γυναῖκα του, *han levede godt med sin Kone*; θὰ σὲ στεφανώσω μὲ τὴ θυγατέρα μου, *jeg vil gifte dig med min Datter*; τρώγει τὸ μαῦρο ψωμὶ μὲ τῆς ἐληαίς, *han spiser det sorte Brød med Oliven*; μοιράστηκε μὲ τὸν ἀδελφόν του, *han delte med sin Broder*; μὲ τὸν καιρό, *med Tiden*; μὲ τέτοια ψύχρα, *med* (ɔ: *i*) *saadan en Kulde*; μὲ τὴν ἀράδα, *i Rad*; μὲ τιμή, *med Ære*; μὲ κἀνένα τρόπο δὲ θέλει νὰ 'πανδρευτῇ, *han vil paa ingen Maade gifte sig*; μέ 'γειά σου, μὲ χαρά σου, (*brug det*) *med Helsen og Glæde*; μὲ συμπάθιο, *med Forlov*; 'μοιάζει ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλο, *den ene ligner* (med) *den anden*; ποιὸς εἶν' ἄξιος νὰ μετρηθῇ μὲ σέ; *hvem er værdig til at maale sig med dig?* (smlgn. ἴσια μὲ τώρα, *lige til nu*); μὲ ὅλην του τὴν δύναμι δὲν τὸν φοβοῦμαι, *med* (ell. *trods*) *hele hans Magt frygter jeg ham ikke*; μ' ὅλα ταῦτα, *med* (*trods*) *alt dette*; μ' ὅλον ὅτι, *med alt det at, skjønt*; eller 2) Middel: μὲ τὰ μάτια του τὸ εἶδε, *han saa' det med sine Øjne*; δεμένος μὲ ἕνα σχοινί, *bundet med et Reb*; μὲ τὸ δάχτυλο, *med Fingeren*; μὲ τὸ νὰ ἐθύμωσε, τί κατώρθωσε; *hvad opnaaede han ved* (det) *at han blev vred?* μὲ τὸ πῶς ἤτανε 'μπιστεμμένος, *derved at* (ɔ: *fordi*) *han var tro*, Νεοελλ. Παραμ. p. 212; διαβάζω μὲ τὸ κερί, *læser ved Lys* (smlgn. περιπατῶ τὴν νύχτα μὲ

---

[1]) Dog μετὰ μένα, μετὰ σένα, μετὰ κείνονα (Skarl., Λεξ. p. 221) eller μετ' ἐμένα, μετ' ἐσένα, μετ' ἐκεῖνον (s. ἀπό, S. 97, Anm. 2).

τὸ φεγγάρι, jeg spaserer om Natten ved eller *i Maaneskin*). Genetiv er bevaret i enkelte Udtryk[1]: *μὲ μιᾶς, med ét* (Laskaratos, *Ληξούρι* p. 22; s. Legrand, Gr. p. 165; Solomos Hymn. v. 151 har dog *μὲ μία*); *μὲ τῆς ὑγείας σου* (egentl. *med din Sundhed*), *vel bekomme!*[2]) — Den fuldstændige gamle Form *μετά* i Betydningen *efter* findes sjældnere: *μετὰ ταῦτα, derefter, μετὰ τὸ Πάσχα, efter Paaske*; *μετὰ πολλὰ παρακάλια, efter mange Opfordringer* (*Νεοελλην. Παραμύθια* p. 149). *Μετὰ* med Genetiv er bevaret i enkelte adverbielle Fraser: *μετὰ χαρᾶς, med Glæde*, *μετὰ βίας, med Il, Hastværk, med Nød og næppe* (smlgn. *μετὰ κακῆς, med Ondt, med Haardt*, s. Kor., IV p. 207). — Af Sammensætninger, mest gamle, med *μετά* findes en Del (aldrig med *μέ*); i Folkesproget lyder det da ofte *ματα-*[3]): *μεθαύριον, iovermorgen*; *μεταλαβαίνω, nyder den hellige Nadvere*; *μεταλλάζω, skifter*; *μετάνοια, Knæbøjning* (i Kirken); *μεταπουλῶ* = **μεταπωλέω*; *μετατοπίζω, skifter Sted, flytter*; *μεταχειρίζομαι, bruger*; *μεταμορφόνω, forvandler*; *ματαπηγαίνω, gaar atter* (*Νεοελλ. Παρ.* p. 31); *ματάρχομαι, kommer atter* (Chasiotes, *Συλλ.* p. 178).

παρά findes i det nuværende Græsk kun med Genetiv i enkelte stereotype Fraser, væsentlig hentede frà det kirkelige Sprog, som *παρὰ θεοῦ, παρὰ πατρὸς καὶ υἱοῦ*, s. Asopios, *Εἰσαγωγή* p. 709. Med Akkusativ anvendes det hyppig og angiver da: 1) Modsætning eller Overskridelse: *παρὰ συνήθειαν, imod Sædvane*; *παρὰ τὸν νόμον, imod Loven*; *πάρα* (Akcenten trækkes i denne Forbindelse tilbage) *πολύ* ell. *πάρα πολλά, altfor meget*; 2) Undtagelse: *τέσσερες δραχμαὶς παρὰ τρία λεπτά, 4 Drachmer paa 3 Lepta nær*; *ἡ ὥρα εἶνε τρεῖς παρὰ τέταρτον, Klokken er 3 Kvartér til 3*; og 3) Sammenlig-

---

[1]) I ældre vulgærgræske Digte hyppig, s. Mavrophrydes, *Ἐκλ.* p. 500; É. Legrand, Poèmes Historiques. Paris. 1877. p. 348.

[2]) Saaledes skriver Reinhold (Noctes Pelasgicae. Athenis. 1855. p. 37); hos Skarlatos og andre Lexikografer skrives Flertals Akkusativ: *μὲ τῆς ὑγείαις σου.*

[3]) *μάτα* findes ogsaa dialektalt (i Epiros, s. Mavrophrydes, *Δοκίμιον ἱστορίας τῆς ἑλλην. γλώσσης.* p. 101) som Adverbium = *αὖθις*.

ning (*end*, smlgn. ἀπό): *χαλλίτερα αὐτὸ παρὰ ἐκεῖνο, heller dette end hint.* Ofte gaar det i denne sidste Anvendelse over til at blive en Sammenligningspartikkel uden Indflydelse paa det efterfølgende Ords Kasus: *ἄλλος δὲν ἦλθε παρὰ ὁ διδάσκαλός μας, ingen Anden kom end vor Lærer*; ja endog til en Konjunktion = ἀλλά: *δὲν μοῦ τὸ εἶπε ὁ Γεώργιος, παρὰ ὁ ἀδελφός του, det har G. ikke sagt mig, men hans Broder.* Det forbindes ogsaa med νά: *προχρίνει νὰ ἀποθάνῃ παρὰ νὰ ἀτιμαστῇ, han foretrækker at dø fremfor at lide Vanære.* I Sammensætninger (saa vel gamle som nye) findes det meget almindelig: *παραβλέπω, oversér, παραγίνομαι* eller *παραγένουμαι, bliver for moden, παραδίνω, overgiver, forraader, παράθυρο* ell. *παραθύρι, Vindue, παραχάτω, under, længer nede, παραπάνω, over, længer oppe, παρέχει, παρεμπρός, videre frem, παραχαλῶ* (lyder i Folkesproget ofte *περιχαλῶ*), *beder, παραχόρη, Plejedatter, παραμάννα, Amme, παραλαλῶ, taler over mig, παρεχχλῆσι, Kapel, παραμιχρός, meget lille, παρανέος, meget ung, παράξενος, løjerlig, παραμύθι, Æventyr, παραστέχω, staar bi*; osv.

περί forekommer allerede i det nye Testamente aldrig med Dativ; hos Byzantinerne anvendes det overhoved sjælden som Præposition og endnu sjældnere nu til Dags i Folkesproget; Udtryk med Genetiv som *περὶ πατρίδος, περὶ ἐκκλησίας* forstaas vel let og ere i den dannede Tale meget anvendte, men den jævne Mand selv bruger for denne Betydning (*om, angaaende*) διά; mere vulgært er περί med Akkusativ (*omkring*): *περὶ τὸ χεφάλι, om Hovedet; περὶ ταὶς πέντε, omtrent Kl. 5.* — I Sammensætninger træffe vi det hyppig[1]): *περ(ι)βόλι, Have; περιβολάρης, Gartner; περιγελῶ, spotter; περιγιάλι, Strandbred; περίεργος, mærkværdig, nysgjerrig; περιθώρι, Rand, Margen* (i Bøger); *περίχαλος, meget god* (i Epiros, if. Asopios); *περίλυπος, meget bedrøvet; περίφημος, berømt; περ(ι)πατῶ, spaserer; περεχύνω* (= **περιχέω*), *overgyder; 'μπερ'δεύω* (ɔ: *ἐμπεριδέω*), *indvikler; περίπου, omtrent*; osv.

πρό optræder ifølge Sophocles (Lex. p. 918) allerede hos Byzantinerne kun med Tidsbetydning; da det styrede

[1]) Om *περιχαλῶ, beder, opfordrer,* i St. f. *παραχαλῶ* s. ovenfor.

Genetiv (Exempel paa Akkusativkonstruktion: *πρὸ ἔτη εἰκοσιδύο,* hos Johann. Mosch 2985, C, anføres hos Sophocles l. c.), findes den antike Konstruktion kun i enkelte Udtryk fra Bogsproget: *πρὸ Χριστοῦ, før Kristus*; *πρὸ δέκα χρόνων, for 10 Aar siden*; *πρὸ τοῦ νά, førend* (*ἀπέθανε πρὸ τοῦ νὰ τελειώσῃ τὸ ἔργον, han døde, førend han fik fuldført Værket,* Skarlat., *Λεξ.* p. 305); *προκαιροῦ, før Tiden*; i det vulgære Sprog, hvor det forøvrigt ikke anvendes hyppig, forbindes det selvfølgelig heller med Akkusativ: *πρὸ πέντε ἡμέραις, for 5 Dage siden.* — I Sammensætninger, baade gamle og nye, findes det derimod ofte: *προβάλλω, hælder mig frem*; *πρόγεμμα* (= **πρόγευμα*), *Frokost*; *προκόφτω, gjør Fremskridt*; *πρόμυτα* ell. *προύμυτα, næsgrus, paa Maven*; *προμυτῶ, falder, kaster mig paa Maven*; *πρόπερσι* = **προπέρυσι, i Forfjor*; *προφτάνω* ell. *-φταίνω, kommer i Forkjøbet*; *προχθές* ell. *προψές, iforgaars*; osv.

πρός mangler ligesom det foregaaende i det egentlige Folkesprog; allerede i det nye Testamente træder *πρός* med Genetiv tilbage i Brugen for *ἀπό* og *ἐκ* (Winer p. 334), og Dativkonstruktionen er betydelig indskrænket; for byzantinsk Græsk opføres det af Sophocles (Lex. p. 936) alene med Akkusativ. Asopios (*Εἰσαγωγή* p. 724), som indrømmer, „at det i det nuværende Græsk kun er bevaret i meget faa Forbindelser“, anfører af saadanne navnlig: med Genetiv *πρὸς ὥρας, for et Øjeblik,* med Dativ *πρὸς τούτοις, desforuden,* og med Akkusativ *ἔγραψα πρὸς τὸν φίλον* (heraf Udskriften paa Breve: *πρὸς τὸν κύριον δεῖνα, til Hr. N. N.*), Ordsproget: *„πρὸς τὸν τοῖχο τὸ χορό, μωρ' ποντίκι χολοβό“* (se Venizelos, *Παροιμ.* p. 265, hvor der findes ét Ordsprog endnu med denne Præposition: *„πρὸς τὴ φωτιά μου, θέ μου, τὴ βροχή“*), *ἔτρεξα πρὸς τὸν φίλον* (og saaledes oftere ved Bevægelsesverber, om Personer), *πρὸς καιρόν, for en Tid,* og *πρὸς τὰ ξημερώματα, ved Daggry*; Skarlatos (*Λεξ.* p. 303) opfører alene Exemplet: *ἐδάνεισεν ὁ τάδε τὸν τάδε τόσαις δραχμαῖς πρὸς τόσα ταῖς ἑκατόν, N. N. laante N. N. saa mange Drachmer til saa mange Procent,* og bemærker om denne Præposition: *„τὴν μεταχειριζόμεθα ὅμως σπανιώτατα“* (*men vi anvende den meget*

sjælden), og vist er det, at alle Udtryk som de ovennævnte egentlig tilhøre Bog- og Forretningssproget. — Derimod findes πρός som Sammensætningspartikkel i mange almindelig brugte Ord, som langt fra alle tilhøre Oldsproget: προσάναμμα (Asop., Εἰσαγ. p. 725), *Tændstof*, προσευχή, *Bøn*, προσέχω, *passer paa*, προσθέτω, *tilføjer*, προσκαλῶ, *indbyder*, προσκυνῶ *hilser*, προσήλιος, *solbeskinnet Sted*, προσόψι, *Haandklæde*; προστάζω = *προστάσσω, *befaler*; προσθηλάζω (i Epiros), *lægger* (Lammet) *til Moderens Yver*; προσπαθῶ, *forsøger*; προσφέρνω, *fremfører*; πρόστυχος, *den første den bedste*, *simpel*; πρόσωπον, *Ansigt*, o. fl.

σύν forbindes i det oldgræske Sprogs Forfaldsperiode foruden med Dativ tillige med Akkusativ og Genetiv, se Soph. Lex. p. 1033; i Middelalderens Folkesprog afløstes det mere og mere af μετά (μέ); Exempler fra ældre vulgærgræske Digtere, hos hvilke det i Flæng forbindes med alle tre Kasus, findes hos Mavrophrydes, Ἐκλ. Μνημ. p. 530 (σὺν τὴν ζήτησιν, σὺν τὸ στόμα, σὺν τῶν ῥαφῳδίων, σὺν τούτων). Menigmand kjender nu til Dags σύν som Præposition kun fra det religiøse Sprogs σὺν θεῷ, *med Gud*, *med Guds Hjælp*; hvorimod det findes i en Del hyppig anvendte Sammensætninger: συϐράζω (Kor. II p. 337), *koger sammen*; συγγενής, *Slægtning*; σύγκαιρα. *betimelig*; σύναυγα, *ved Morgengry*; σύννυχτα, *ved Nattens Frembrud*; συγυρίζω, *ordner*; συγκάνω, *forliges*; συγχαίρω, *lykønsker*; συγχαρίκια (udt. almind. σχαρίκια), *Løn for godt Budskab*; συγχωρῶ ell. συχωρνῶ, *tilgiver*; συμμαζόνω, *forener*; μὲ συμπάθιο, *med Forlov at sige*; συμπεθεριάζω, *indgaa Slægtskab med*; συνάζω, *samler*; συ(μ)φωνῶ, *er enig med*; συνατοί (μας, σας, τους), *indbyrdes* (*mellem os*, *mellem eder*, *mellem dem*); συνεϐγαίνω, *følge* (B. Schmidt, Griechische Märchen. p. 154); συνήθεια, *Sædvane*; συνοδεύω, *ledsager*; συννεφιά, *bedækket Himmel*, σύννεφο (lyder ofte σύγνεφο), *Sky*; σύῤῥιζα, *med Rode*; συστένω ell. συστήνω, *anbefaler*, o. a.

ὑπέρ er helt forsvundet i Folkesproget som Præposition; de af Koraïs (Ἄτ. IV p. 627) og Asopios (Εἰσαγ. p. 687) anførte Udtryk: ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος, ὑπὲρ τὸ δέον,

ὑπὲρ τὸ μέτρον ere ganske vist Fraser, der almindelig anvendes i Bogsproget nu til Dags, og som derfor forstaas ogsaa af Menigmand, men de kunne ikke med Rette siges at tilhøre det levende Folkesprog; derimod findes ὑπέρ i ganske enkelte Sammensætninger, nemlig 'περήφανος (ɔ: ὑπερήφανος), *stolt*, og de deraf afledede Ord; ὑπερβολικός, *overvættes stor*, tilhører derimod næppe det egentlige Folkesprog; og et Par Ord fra det ældre Nygræsk: 'πέρπυρα (ɔ: ὑπέρπυῤῥα, s. Kor., II p. 296), *Penge*, og 'περμαχιόνι (s. Kor., II p. 294 og Mavrophrydes, Δοκίμιον p. 88), *Skanse*, *Vold*, ere sandsynligvis ikke længer i Brug.

ὑπό bruges ikke i Folkesproget som Præposition; Udtryk som λαμβάνω ὑπ' ὄψιν, εἶνε ὑπὸ κρίσιν ere rene Hellenismer, alene tilhørende Skriftsproget. I Sammensætninger findes det derimod: 'πανδρεύομαι, *gifter mig*, ὑπάγω (ell. 'πάγω, πηγαίνω), *gaar*, ὑποκάμισο (ell. 'πουκάμισο), *Skjorte*, ὑποκάτω (= ἀποκάτω), *under*; 'πόδημα, *Støvle*, *Sko*; 'πολήνι, *Kar til Optagning af den persede Vin*, ὑποφέρνω, *døjer*, o. a.

Resultatet af denne Fremstilling af hver enkelt Præpositions Anvendelse bliver altsaa det, at egentlig kun ἀπό, διά, εἰς (σέ) og μετά (μέ) have bevaret en fyldigere og organisk Tilværelse i det nygræske Folkesprog, men det fremgaar tillige af det om de andre Præpositioners nuværende Forhold Anførte, at de saa godt som alle have en vis Tilværelse indenfor det levende Sprogs Enemærker enten i stereotype Fraser eller som Sammensætningspartikler, og det næsten for alle de Betydninger, Oldsproget havde tillagt dem; og heri har da ligget og ligger ikke alene Fristelsen men ogsaa Muligheden for, at selv de mest forældede blandt dem af Maalstrævere lige fra det nygræske Folkesprogs første Udvikling indtil vore Dage kaldes til Live igjen saa vel i Skriftsproget som i det saakaldte højere Talesprog, et Fænomen der, som bekjendt, er saa almindeligt i Nygræsk og særlig da viser sig for Bøjningslærens og Ordforraadets Vedkommende.

Da de nævnte, af Folkesproget til virkelig, levende Brug bevarede Præpositioners Betydning ingenlunde dækker alle Oldtidspræpositionernes, har Nygræsken, udenfor

de Tilfælde, hvor enten ved Ordstilling eller ved en særegen, ny Anvendelse af de bevarede Kasus (Akkusativ og Genetiv) Præpositioners Brug er bleven overflødig [1]), søgt den fornødne Erstatning dels ved ligesom Oldsproget at anvende Adverbier som Forholdsord, dels ved Nydannelser, navnlig ved Sammensætning af en Præposition med et Nomen eller ved Tilføjelsen af en adverbiel Bibestemmelse til de gængse Præpositioner; som Exempler herpaa kunne tjene: δίχως κεφάλι, *uden Hoved*; χωρὶς γνῶσι, *uden Forstand*; ἀναμεταξύ μας, *iblandt os*; ἀνάμεσά τους, *iblandt dem*; ἀντίκρυα μου κι' ἀγνάντια μου, *lige over for mig* (Passow, Carm. p. 491); τριγύρου τοῦ σπιτιοῦ, *omkring Huset*, ell. τριγύρου σ'τὴ λίμνη, *omkring Søen*; ὡς (ɔ: ἕως) τὴ βρύσι, *hen til Kilden*; ὡς τὰ μεσάνυκτα, *indtil Midnat*; ἐξαιτίας (s. ovfr. under ἐξ); εἰς τόπον θεοῦ, *i Stedet for Gud*; εἰς τὸ ποδάρι σου, *i dit Sted* (s. Νεοελλ. Παραμ. p. 184); διὰ μέσου του, *igjennem* ell. *ved Hjælp af ham*; καταπόδι ell. κατόπι ell. ἀπ' ὀπίσω του, *bag efter ham*; ἐπάνω σ'τὸ τραπέζι, *(oven) paa Bordet*; ἀποκάτου (ell. ὑποκάτω) σ'τὸ τραπέζι, *under Bordet*; θὰ πάγω 'μπροστὰ (ell. ἐμπροσθὰ) ἀπὸ σένα, *jeg vil gaa forud for dig*; μαζὶ μὲ τὸν πατέρα μου, *(sammen) med min Fader*; 'βγῆκεν ὄξω (ell. ἔξω) ἀπὸ τὴ χώρα, *han gik ud af Byen*; ἀπόξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, *udenfor Kirken*; ὕστερ' ἀπὸ τοῦτα, *senere end* ell. *efter dette*; ἀπομέσα ἀπὸ τὸ σπίτι, *inde i Huset*; κοντὰ σ'τὸ σπίτι, *(nær) ved Huset*. Sluttelig mærkes, at Lighedspartiklen σάν (ɔ: ὡς ἄν) i Nygræsk kan optræde som Præposition: κάνετε· σὰν τοὺς τρελλούς, *I handle som Gale.*

---

[1]) Herom skal jeg blot henvise til Udtryk som ἀπέθανε τῆς πείνας, *han døde af Sult* (Mullach, Gr. p. 327); δῶσε μιὰ πεντάρα τοῦ στραβοῦ τοῦ καϋμένου, *giv en Femøre* (eg. 5 Lepta) *til den blinde Stakkel* (s. Mullach, l. c.); πόσο τὸ ἐπῆρες αὐτὸ τὸ φόρεμα, *for hvor meget kjøbte du* (ɔ: *hvad gav du for*) *den Klædning?* ἕνας νειὸς ρέμμα ρέμμα ἀνεβαίνει, *en Yngling stiger opad langs med Bjærgstrømmen* (saaledes betegnes *langs med* ofte ved Gjentagelse af Substantivet, s. Mullach p. 331; smlgn. Diez. rom. Gr. 2den Udg., II p. 451).

Nyere Digteres Bearbeidelser af Plautus' „Amphitruo“.

Af

Emil Gigas.

Den Rolle, som det græske Sagn lader „Guders og Menneskers Fader“ spille ligeoverfor den thebanske Helt Amphitryon, maa forekomme en umiddelbar, moderne Betragtning mindre passende for Olympens Hersker. Man har Vanskelighed ved at tænke sig en Historie som denne fortalt om en Gud. Rigtignok skal ogsaa den hævde paa sin Vis Zeus' Storhed og Overlegenhed over de Dødelige; men det Skær af Latterlighed, der hviler over den bedragne Ægtemand, meddeler for os uundgaaelig et lille Gjenskin af sig til den olympiske Forfører — maaskee mere end ved nogen anden af Zeus' Kjærlighedshistorier —, og Mythen indbyder derfor i høi Grad til Behandling af en Lystspildigter. Alligevel er det ved første Blik forunderligt, at denne er bleven den tildel i selve Oldtiden, at Folk den ene Dag kunde opsende Bønner og Offre til den Gud, som de den næste Dag kunde see optræde paa Scenen i en saadan Situation. Det lader til, at man temmelig tidlig har gjort Sagnet til Gjenstand for dramatisk Fremstilling, og det med en Opfattelse til Udgangspunkt, der ialtfald tilsyneladende laa den naivt troende fjernt, og med ikke ringe Stænk af Ironi. De Tragedier, i hvilke Æschylos og Sophokles behandlede Amphitryonsmythen, havde til Æmner sandsynligvis andre, mere tragiske Optrin af hans Liv, men

det synes, at Euripides har valgt Herakles' Fødsel til Æmne for et Drama, og af Archippos, attisk Digter fra Overgangsperioden mellem den gamle og mellemste Komedie, haves nogle faa Brudstykker af en Komedie „Ἀμφιτρύων“ i to Bearbeidelser. De findes i Meineke's „Fragmenta poetarum comicorum græcorum“. Den Oldtidsdigter, man imidlertid strax kommer til at tænke paa, naar Talen er om dramatisk Behandling af denne Mythe, er jo *Plautus*, hvis „Amphitruo“ hører til hans aandfuldeste Stykker, dog mere i Anlægget end i Gjennemføringen ud i det Enkelte. Hvormeget af Alkmenes smukt tegnede Karakteer, af den sindrige Plan og af de høist komiske Situationer der skyldes græske Forbilleder, er det i vore Dage umuligt at bedømme; men iblandt Vittighederne og Ordspillene er der ved Siden af adskillige mindre heldige flere vellykkede, der bære Præget af ægte plautinske „sales“. Digteren lader vel Jupiter tage sig lovlig jordisk ud af og til, men naar det gjøres fornødent, klæder han ham atter i behørig Majestæt, — slige Overgange have jo aldrig været saa stødende for et sydlandsk Publikum, og Middelalderens Poesi frembyder Exempler nok derpaa. Hans — og vel ogsaa Publikums — Sympathi har aabenbart særlig været for Gudetjeneren Mercur, hvis Spilopper med Amphitruo's Slave Sosia optage en stor Del af Stykket. Der er udsaaet en hel Regn af Ordspil, tildels kommende ind under Kategorien „Brandere“, over den første store Scene mellem den falske og den rigtige Sosia; her faaer den snilde Gud sin Part lige saa godt som Heltens lidet heltemodige Slave, og ligesom en almindelig jordisk Komedietjener kommer han med lidt spydige Sidebemærkninger om sin Herre og Fader:

Nimis hic scitust sycophanta, qui quidem meus sit pater.
Observatote eum, quam blande suppalpatur mulieri.
(Ussings Udg. V. 502—3).

Forresten synes det, at Plautus en enkelt Gang har faaet en Smule Skrupler; det gik dog ikke an, har han pludselig tænkt sig, at fremstille Alkmene som ufrivillig utro mod sin Mand, uden at der siges et Par undskyldende og forklarende Ord, der imidlertid ramme Jupiter selv paa en mærkelig Maade:

Quid igitur? nemo id probro
Profecto ducet Alcumenæ. Nam deum
non par videtur facere, delictum suum
suamque culpam expetere in mortalem ut sinat. (V. 488—91).

Slutningen lader Læseren være i Tvivl om, hvordan Tilskuerne og Digteren til Syvende og Sidst have taget det hele Optrin. Jupiter holder en pæn Tale til Amphitruo, og denne takker sjæleglad for den ham viste Ære og bereder Offringer til Tordenguden, som har aabenbaret sig i al sin Herlighed. I dette Øieblik skulde Publikum rimeligvis dele Amphitruo's Følelser, men man veed dog heller ikke her rigtig, hvorledes Digteren egentlig stiller sig, thi paany bryder ligesom et lille, lunt Smil frem i Ordene:

Nunc, spectatores, Jovis summi causa clare plaudite! —

Slutningsverset af det eiendommelige Digterværk.

Plautus' „Amphitruo" er hyppig bleven Gjenstand for Efterdigtning i den nyere Tid, hvad der er let forstaaeligt paa Grund af det morsomme og for Renaissancetiden ingenlunde stødende Motiv. Religiøse Betænkeligheder kunde der jo ikke være Tale om, og vel var den olympiske Gudeverden i sin mest straalende Skikkelse bleven en nødvendig Faktor i den „høie" Poesi og i Kunsten, men derfor kunde man godt til sine Tider gjøre lidt Løier med de store Guder: Lukian var jo ogsaa antik, altsaa et Mønster, og han havde jo vist Veien til en ironisk Opfattelse af Olympen. Og endelig i moralsk Henseende var dette Sujet ikke mere anstødeligt end saamange andre, man hver Dag saae behandlede digterisk; de italienske Noveller fremstille saare ofte slige Forhold, og i Komedierne ere de bedragne Ægtemænd typiske Figurer. Saadanne vare nemlig Sæderne; man behøver blot at læse Bibbiena's „Calandra" og Macchiavelli's „Mandragola" for at finde Bekræftelse derpaa i fuldt Maal.

Det var i Slutningen af det 15de Aarhundrede, at de lærde Humanister i Italien begyndte at fremføre Plautus for deres Samtids Publikum ved at foranstalte Opførelser af hans Stykker, tildels i Originalsproget, og udgive Oversættelser af dem. De latinske Forestillinger betragtede

man mest som sproglige Øvelser og satte stor Pris paa dem af den Grund; men da de gik af Brug omtrent 1520 til de Lærdes store Sorg, gav man sig til at udmønte det antike Guld i „Vulgærsprogets“ ringere Metal og bragte derved den italienske Renaissancekomedie ind paa dens snævert afgrændsede Bane, som den saagodtsom aldrig helt forlod. „Amphitruo“ var netop blandt de Komedier, der oftest spilledes, især ved Hoffesterne i Ferrara, hvor der synes at have været lagt uforholdsmæssig Vægt paa Udstyrelsen. 1487 gaves Stykket med Illumination og Fyrværkeri, og 1491 maatte det atter frem for at forherlige Hertug Alfonso af Este's Bryllup med Anna Sforza, idet man ved at vælge dette Stykke antydede fint en ny Herkules' Fødsel (Regentnavnene Alfonso og Ercole skiftede paa Ferraras Hertugtrone). Som det synes, benyttedes ved disse Leiligheder en versificeret Oversættelse af *Pandolfo Collenuccio*, trykt i Venedig 1530 med Titel „L'Anfitrione“.

Endnu tidligere var der imidlertid udkommet en spansk Oversættelse, nemlig den, der første Gang tryktes i Zaragoza 1515 og senere optryktes tre Gange, sidst 1574. Den skyldes en i sin Levetid høit anseet Mand, Doctor *Francisco de Villalobos*, Livlæge hos Ferdinand den Katholske og Karl den Femte. Rimeligvis blev den aldrig opført, men de forholdsvis mange Udgaver vidne om, at den vandt Yndest ved sin smukke Prosa, der minder om de pyntelige Scener mellem de Elskende i „La Celestina“. Moratin meddeler et lille Brudstykke af den i sit Catálogo de piezas dramáticas anteriores á Lope de Vega. For det spanske Dramas Udvikling fik denne Oversættelse ingen Betydning: det havde allerede med Gil Vicente betraadt en hel anden Vei end den i Plautus' Fodspor, og just samtidig med Villalobos' „Anfitrion“ lagde Bartolomé de Torres Naharro ret egentlig ved sine Dramer Grundstenen til den stolte Bygning, der paa sin Tinde bærer Navnene Lope de Vega og Calderon, — Spaniernes nationale Drama. Forøvrigt kan maaskee Villalobos snarere henregnes til Bearbeiderne end til dem, der ligefrem have oversat; thi han har udeladt den uægte Prolog samt Merkurs og Jupiters overflødige

Monologer, en Frihed, der meget vel kan billiges, eftersom disse Scener synes beregnede paa en grumme enfoldig Tilskuerkreds. De to Guder fortælle hver for sig omstændelig, at de ikke ere den, de give sig ud for, og at de nu ville narre Amphitryon og Sosia rigtig ved at bære sig saadan ad og gaa derhen osv. — Den næste spanske Bearbeider tager sig større Friheder mod Plautus, og det ingenlunde altid med Held. *Fernan Perez de Oliva* hører forøvrigt til de berømte Navne i Spaniens Litteratur; men det er rigtignok ikke som Poet, at han har vundet sin Navnkundighed. Han fødtes omtr. 1497 og døde 1544, var Embedsmand og lærd Filolog og Mathematiker, og ved sin „Diálogo de la dignidad del hombre" indtager han en betydelig Plads i Rækken af ældre spanske Filosofer. Oversættelsen af „Amphitruo" saae Lyset 1529 og kaldes paa Titelbladet: „Prøve paa det kastilianske Sprog i 'Herkules' Fødsel' eller Komedien om Amphitryon, idet Stoffet (el argumento) er taget af Plautus' latinske". Af Udeladelser har Oliva for det Første foretaget de samme fornuftige som sin Forgænger Villalobos; havde han nøiedes med dem, kunde han jo ifølge Schillers Ord være værdig til Benævnelsen „Mester i Stilen" ved sine „vise Fortielser" og ved ikke at lade Tilskuernes Indbildningskraft have det altfor mageligt, men han har tillige udeladt adskillige af Plautus' bedste Morsomheder og lader Personerne undertiden tale et Sprog, der vidner om meget ringe dramatisk Takt. Der filosoferes i det Uendelige, naar Handlingen burde ile som hos den romerske Digter, og i de vidtløftige, pathetiske Udbrud er Oliva ofte ubevidst komisk ved sine rhetoriske Antitheser, der skulde vise, hvad det unge klassiske Spanske formaaede, og ved sit lidet smagfulde Valg af Udtryk. „Hvad er dette?" raaber den fortvivlede Amphitryon i 4de Akt; „er jeg maaskee bleven forrykt, siden jeg føler mig saa forvirret? Alle mine Lemmer ere i Uro: min Sjæl er forfærdet, mit Legeme skælver, og mit Hjerte fyldes af Harme. I min Mund mærker jeg Galde, i mine Tænder Raseri, i min Næse Brænden (mostaza, egl. Sennop!), Susen for Ørerne og Lyn for Øinene. Jeg faaer pludselige Lyster til at slaae istyk-

ker, fare løs paa Noget, saare Noget, kort sagt: gjøre større Ting, end mine Kræfter formaae" osv. Slutningen er meget kuriøs. Da det ikke gik an, at en kristen Forfatter lod Titelhelten bøie sig med Andagt for en Hedningeguds Magt, lader han Amphitryon ende Stykket med Haan og Trods mod Guderne og — med at spaae Kristi Komme. Til Erstatning for den kvindelige Person, Bromia, som han har strøget, indfører Oliva Amphitryons Ven Naukrates (hvem Plautus blot lader nævne), og det er maaskee hos ham, Molière har hentet denne Person. Oliva var forresten heldigere som Bearbeider af antike Tragedier end af antike Komedier: hans „Venganza de Agamemnon" (efter Sophokles' Elektra) og „Hecuba triste" (efter Euripides) ere ret gode, naar man erindrer, at de ere første Forsøg paa at indføre den græske Tragedie i den spanske Litteratur.

Samtidig finde vi ogsaa en fri Bearbeidelse i den italienske Digtekunst, Dolce's „Il Marito". Venetianeren *Lodovico Dolce*, rimeligvis f. 1508, † 1568 eller maaskee allerede 1566, forsøgte sig i alle Litteraturens Grene; han skrev episke Digte, erotiske Fortællinger, dramatiske Arbeider, filologiske og pædagogiske Afhandlinger. Tragedien „Didone" er en af den italienske Renaissances bedste, — hvad forøvrigt ikke vil sige overdrevent meget. Hans fem „Commedie" udkom samlede i Venedig 1560 efter først at være udgivne hver for sig; af disse er „Il Capitano" en ligefrem Efterligning af Plautus' „Miles gloriosus", hvilket Digteren da ogsaa er ærlig nok til at berette i Prologen, medens „Il Marito" giver sig selv tilkjende som en Bearbeidelse af „Amphitruo". Imidlertid vilde man vel snarere søge en anden Original til den iblandt den romerske Komediedigters Stykker, idet nemlig det mythiske Element er skudt ud. Den arme paduanske Borger Muzio kommer i en lignende Stilling som Amphitryon ved sin forbausende Lighed med en ham ubekjendt Tvillingbroder, Fabrizio: det er altsaa Motivet fra „Menæchmi", vi gjenfinde; men den ædle og uskyldige Hustru, Virginia, er aabenbart Plautus' Alkmene, og Tjenerne Roscio og Nespito parodiere deres Herrer ved deres ligesaa store indbyrdes Lighed, ganske

som i Shakespeare's „Comedy of errors" og med tydelig Efterligning af de to Sosia'er. Naar J. L. Klein i sin Geschichte des ital. Drama's sætter de to Stykker i Forbindelse med hinanden gjennem den Komedie med Titel „The History of error", som opførtes i Hampton-Court 1577, lyder det ikke usandsynligt, men er dog kun en Hypothese, thi om Stykket fra 1577 vide vi intet Andet end den engelske Litterærhistoriker Colliers Notits om dets Opførelse. (Slg. R. Genée, Shakespeares Liv og Værker ved Birket Smith, Pag. 201). Til at løse Knuden benytter Dolce ret sindrig en Munk, der er Skriftefader i Muzio's Hus og kun seer paa sit Klosters Velfærd, som han tjener med baade rene og urene Midler. Macchiavelli's fortræffelige Broder Timoteo i „Mandragola", denne tidligste komiske, gjennemførte Munkefigur, som viste sig paa Brædderne, og som derved er saa overordentlig interessant i kulturhistorisk Henseende, har aabenbart været hans Forbillede. Da Muzio ved sin Tilbagekomst fra en Reise seer Følgerne af det Held, den listige Forfører har havt hos hans Hustru, bliver han rasende forbittret; men Munken stiller Stormen ved at fortælle, hvorledes det Hele hidrører fra en „Geist", der har drevet sit Spil med den skikkelige Paduaner og bragt ham selv isøvne til hans Hjem for atter at føre ham bort, inden han vaagnede. Det klarer Sagen ganske, saa at Munken naturligvis ikke gaaer tomhændet hjem til sin Celle. Stykket er i urimede iambiske Vers (Versi sciolti) som Ariosto's Komedier og udmærker sig ikke ved noget fremragende poetisk Fortrin fremfor Massen af det 16de Aarhundredes italienske Komedier, ligesaa lidt som det Allermeste af, hvad Dolce har frembragt, kan siges at besidde stor Værdi. Den gode Dialog og den forstandige Scenebygning (samt det slibrige Indhold) har det tilfælles med de jævnaldrende Digteres Stykker. Det er øiensynlig en „Mester i Lavet", hvem det skyldes; men Lavet er saa umaadelig talrigt: dersom der foruden „Il Marito" kun var efterladt vor Tid en halv Snes Prøver af det 16de Aarhundredes Drama-Produktion i Italien, vilde Dolce sandsynligvis have et stort Navn, men nu maa han finde sig i at henregnes til Forfatterne af anden eller tredie Rang.

Følge vi Plautus' Komedie et kort Stykke videre paa dens Vandring gjennem Verdenslitteraturen, træffe vi paa et Digternavn, der er maaskee endnu mere glimrende end Plautus' selv. *Luiz de Camões* beundres af sine Landsmænd ikke blot for „Os Lusiadas", men ogsaa for sine talrige lyriske Digte og for sine dramatiske Værker. Disse hedde „El-Rei Seleuco", „Filodemo" og „Os Amphitriões" (Amphitryonerne), som synes forfattet omtr. 1550, altsaa i den stormfulde Periode af Digterens Liv, der omfatter hans Flugt til Indien formedelst ulykkelige Omstændigheder hjemme og hans Forvisning til Macao, efter Sigende paa Grund af Satiren „Disparates na India", og som afløstes af en lykkeligere Tid, da Kong Sebastian lønnede hans klassiske Digt med stor Gavmildhed, hvad dog som bekjendt ikke sikkrede ham mod Armod i hans sidste Dage. De portugisiske Udgivere af den smukt udstyrede, nyeste Udgave af Camões' samlede Værker, i hvis 4de Bind (Lisboa, 1863) Komedien findes — efter i lang Tid kun at have existeret i den sjeldne editio princeps (1587) —, gaae saa vidt i deres patriotiske Glæde over Digteren, at de erklære „Os Amphitriões" for at staae ligesaa høit som Plautus' „Amphitruo", — ja Camões overgaaer maaskee endda baade Romeren og Molière. Ikke-portugisiske Læsere ville imidlertid ikke underskrive denne Dom; thi Camões eier ingenlunde Plautus' mageløse Lune, og Stykket kan vel betegnes som respektabelt, men ikke mere. Digterens Samtidige sparede forøvrigt heller ikke paa deres Ros over det: det opførtes for et aristokratisk og akademisk Publikum, der gav sit Bifald lydelig tilkjende, og en begeistret Poet improviserede en Sonnet, hvori han erklærede, at havde Rom kjendt denne herlige Digter, vilde det have sat ham en Statue af Guld og ikke lovprist Terents i saa høie Toner. „Os Amphitriões" er delt i fem korte Akter, — der skulde saamange til en rigtig klassisk Komedie, hed det jo i Oldtidens Smagslove —, og Versemaalet er de noget tunge Quintillas (ottestavelses Vers af overveiende trochæisk Klang, tre og to rime sammen), der egne sig bedre for Lyrik end for et livligt dramatisk Replikskifte. Formen er ellers let og smuk. Til den plau-

tinske Personliste har Camões føiet tre Personer, nemlig Alkmenes Fætter Aurelio og Tjenerne Callisto og Feliseo, hvilken Sidste er den vigtigste af disse, men dog ikke har meget Andet at bestille end at deklamere selvlavede Smaavers i en noget skruet Stil og gantes temmelig spidsfindig i Datidens Smag med Kammerpigen Bromia i en længere Scene, der ikke vedkommer Handlingen det Allermindste. Et interessant Træk er det, at Sosia (og som Følge heraf ogsaa hans guddommelige alter ego) taler Kastiliansk, ligesom Gracioso'erne og Bønderne i Camões' andre Stykker samt Lægen i „Seleukus". Strax i de første Scener afviges der betydelig fra Plautus: den ypperlige Exposition er forandret, og Scenen mellem Merkur og Sosia lagt midt ind i Stykket. Det aabnes med en Monolog af Alkmene, der længes efter sin Mand, hvem Krigen saa længe har holdt borte fra hende; Bromia søger at trøste hende, men koketterer dernæst i den følgende Scene en god Stund med Feliseo, som har faaet Befaling til at see efter nede i Havnen, om Amphitryons Skib skulde være i Sigte. Saa komme Jupiter og Merkur; den Første udbryder i Klager over sin taabelige Forelskelse og denne dødelige Kvindes Haardhed. „Hvad nytte Himlene mig, hvor jeg hersker saa mægtig, naar jeg nu maa bøie mig for Den som Herskerinde, der tilbeder mig som Gud! Den, der vender sit Hjerte og Sind til noget Ringe, kjender saa daarlig til Kjærlighed, som Kjærlighed til Forstand. Men hvad Middel skal jeg gribe til mod en saa frygtelig Kvinde, der ei lader sig beseire?" — „Høie Herre, din Magt gjør det Vanskelige muligt," svarer Merkur hofmandsmæssig, men raader ellers Gudekongen til at paatage sig Amphitryons Skikkelse, saa vil han selv spille Tjeneren Sosia. „Du er Kjøbmændenes Gud, men du kunde ligesaa godt være de Forelskedes, saa snild er du!" siger Jupiter henrykt. Resten af første Akt er en lang æsthetisk Diskussion mellem Feliseo og Callisto, der tale om Job og Petrarca, Roland, Portugisere og Englændere; Feliseo sværmer for en Dame af Stand og digter fine Vers til hende, hvilke han citerer til Callisto's skrømtede Beundring. Jupiter og hans Følgesvend mødes

derpaa og glæde sig gjensidig over deres fortrinlige Maske, — alt Dette er holdt i en meget alvorlig Stil. Naturligvis skuffes Alkmene strax saavel som Bromia, hos hvem Merkur forsøger sin Lykke, og nu følger Scenen, hvor Sosia ikke faaer Lov at slippe ind i Amphitryons Hus for sin egen Gjenpart. Camões har her forkortet Plautus endel, men alligevel beholdt de fleste Morsomheder, saaledes det frygtsomme Sendebuds Forundring over den lange Nat:

Pienso yo
Que el sol que no se acordó
De con el dia venir,
Que anoche, cuando cenó,
Algun buen vino bebió
Que le hace tanto dormir.

(Jeg troer nu, at Solen, der har rent glemt at komme med Dagen, igaar drak nogen god Vin til sin Attensmad, saa at den sover idag saa længe.)

og Ordspillet med den „flyvende Stemme“ („Gid det var mig, der kunde flyve bort!“), og Sosia's Hemmelighed, som han forbauses høilig ved at høre den Anden være i Besiddelse af:

Sosia. Hvad bestilte du, dengang du saae Slaget begynde?

Merkur. Hør, nu skal jeg sige dig det; saa bliver der vel en Ende paa din Paastaaelighed. Mens min Herre gik i Kampen og udøste en eller anden elendig Fyrs Blod, styrkede jeg mit med en Flaske Vin.

Prygl hagler det med ligesaa godt som hos Plautus. Mærkeligt er det imidlertid, at den portugisiske Bearbeider ikke har benyttet saa fortrinlige Indfald som Slavens Svar: „Ita di faciant, ut tu potius sis, atque ego te ut verberem!“ og hans Spørgsmaal til sig selv: „An egomet me illic reliqui, si forte oblitus fui?“ Ogsaa i Scenen mellem den virkelige Amphitryon og Sosia, hvori Denne fortæller sin Herre, hvor ilde det er gaaet ham, savner man det kostelige Udraab, da Herren beskylder Slaven for at være drukken: „Utinam ita essem!“ Derimod synes Replikken:

Él tenia mi aparéncia,
Empéro yo nunca ví

Tal fuerza, ni tal potencia:
Esta sola diferencia
Le tengo hallado de mí.

(Han havde samme Udseende som jeg, men jeg har aldrig seet saamegen Kraft og Styrke hos mig: det var den eneste Forskjel, jeg fandt mellem ham og mig.)

at være Camões' eget Paafund, og fra ham er det vel, at Molière har faaet den. Det lidenskabelig ømme Sprog, som den portugisiske Digter lader Jupiter tale, da Alkmene bortviser ham, harmfuld over de Beskyldninger, den rigtige Amphitryon har rettet imod hende, stemmer ret med Camões' Digterindividualitet og med det Ry for erotisk Begavelse og bestandig Forelskelse, som især Nabofolket gav den Tids Portugisere og gjorde sig lystigt over. Medens Plautus tager Herakles' og Halvbroderen Iphikles' Fødsel med — just ikke med megen Sandsynlighed —, arrangerer Camões de sidste Scener af Stykket lidt anderledes, efter at han har udfyldt Lakunen i „Amphitruo" ved Hjælp af den senere Interpolation (slg. Ussings Udgave, P. 330 ff). Skibsføreren Belferrão (Blepharo) har seet de to Amphitryoner sammen og staaet længe tvivlraadig; begge have jo Kong Pterelaos' Bæger, og begge kunne fremvise samme Saar fra Kampen, men tilsidst dømmer han, at den falske Amphitryon er den rette. Da den ulykkelige Mand er lukket ude af sit eget Hus og i Raseri vil storme det med væbnet Haand, lyder et frygteligt Tordenskrald, Belferrão og de andre Gjæster styrte forfærdede ud af Huset og berette, hvorledes deres Vært pludselig forsvandt for deres Øine. Jupiters Røst høres fra Skyerne, men han selv lader sig ikke tilsyne for at løse Gaaden, og Amphitryon svarer ikke et Muk til Forudsigelsen af den stærke Halvguds Fødsel og til de smigrende Ord, som Guden henvender til ham:

Quiz-me vestir en teu gesto,
Por honrar tua geração!

(Jeg besluttede at iføre mig din Skikkelse for at hædre din Slægt).

I Aaret 1638 udkom „Amphitruo" i fransk Bearbeidelse, under Benævnelsen „les Sosies" af *Jean Rotrou* (1609—50),

denne interessante og navnlig ved sin Personlighed tiltalende Digter, der er at betragte som en Forløber for Corneille og Racine og i sine endnu umodne Dramer kan udmærke sig ved en Friskhed og Kraft, som vi undertiden savne i den udviklede, klassiske Kunstform og da mest hos den fine Racine. Hans Komedier ere de svageste blandt hans Frembringelser, men han har dog ogsaa ved disse ofte det Fortrin at have været den Første til at gribe et Sujet eller indføre et ældre Mesterværk af en fremmed Forfatter i sit Fædrelands Litteratur. Ligesom han ved sin Bearbeidelse af „Menæchmi" forbereder Regnard, er han ved „les Sosies" kommen selve den største franske Komediedigter i Forkjøbet. Stykket bragtes paa Scenen 1636 og udgaves ogsaa 1650 med Titelen „La Naissance d'Hercule, ou Amphitryon, comédie représentée avec les machines", men blev snart aldeles glemt.

Vi ere nu naaede til den Omdigtning af „Amphitruo", der har stillet alle de øvrige i Skygge, ja endog ganske overfløiet Plautus' Original. Enhver gjætter let, at hermed menes *Molière's* treakts Komedie „Amphitryon", opført første Gang i Januar 1668 med Digteren selv i Sosia's og hans unge Hustru i Alkmenes Rolle. Dengang Molière traadte i den beskedne Rotrou's Fodspor som Bearbeider af det antike Stykke, havde hans Geni begyndt at udfolde sig i al sin Storhed: „L'École des Femmes", „Don Juan", „Le Misanthrope" og „Tartuffe" havde vundet baade Hoffet og Smagsdommerne for ham, medens det store Publikum især lo hjertelig over „Le Médecin malgré lui". Han var ti Aar før kommen til Paris med sin Trup for at blive der indtil sin Død, og de Forestillinger, han dengang begyndte i l'Hôtel de Petit-Bourbon, og som snart stilledes under Hertugen af Orléans' specielle Protektorat, havde vakt saa meget Bifald, at Kongen selv skaffede dem et nyt Lokale i Palais-Royal 1660, da den gamle Theaterbygning maatte give Plads for Louvrekolonnaden, og at Selskabet i Aaret 1665 fik Titel af „Troupe du Roi". Netop i Aaret 1668 stod Ludvig den 14de paa Høidepunktet af sin Magt og Herlighed; saavel i den indre som i den ydre Politik trium-

ferede han over Kronens eller Frankrigs Modstandere, og ved hans Hof herskede en hidtil ukjendt Pragt, der væsentlig laante sin Glands af „le Roi-Soleil" selv. Som alle Andre er Molière et Øieblik bleven blændet af denne Storhed, og det er just heraf, at „Amphitryon" er fremgaaet; men den har desuden en mere direkte Foranledning. Dels havde Boileau raadet ham at studere og efterligne de Gamle, med Optagelsen i Akademiet for Øie, dels havde man for nylig været Vidne til en lignende Komedie i det virkelige Liv som den mellem Jupiter og den thebanske Hærfører, idet den smukke Madame de Montespan var bleven Hoffets Dronning ved „den jordiske Guds" Naade trods hendes Mands Indsigelser, der blot havde bragt ham en Forvisning. Ligesom i Molière's næste Stykke, „George Dandin", der aabenbart ogsaa er paavirket af denne Begivenhed, er Moralen i „Amphitryon" af temmelig tvivlsom Art, ialtfald ved første Betragtning: „naar man selv er lille, bør man finde sig i Alt, hvad de Store falde paa at byde En, endog det Uretfærdigste"; men seer man lidt nærmere til, opdager man i „George Dandin" en melankolsk Grundstemning, der i Virkeligheden tager Parti for den narrede og forhaanede Bonde, og i Slutningen af „Amphitryon" træffer Digterens fine Spot ikke blot den sølle Thebaner, men streifer ogsaa den Mægtige selv, omend en overfladisk Tilskuer maaskee kunde oversee Dette. Molière's „Amphitryon", — der er tilegnet den store Condé —, udmærker sig ved en i høi Grad glimrende Form; de lette rimede Vers, af forskjelligt Antal Fødder, ere behandlede med en forbausende Overlegenhed. Man mindes Boileau's Ord i hans anden Satire:

Enseigne-moi, Molière, où tu trouves la rime:
On dirait, quand tu veux, qu'elle te vient chercher.

Og der er en utrolig Rigdom paa morsomme Indfald i de rent komiske Scener, medens Dialogen imellem de fornemme Hovedpersoner besidder den samme kjølige Elegance og rhetoriske Værdighed som den i Racine's Tragedier. Man har jo paa Grund af „Amphitruo"s eiendommelige Stilling mellem Plautus' Komedier fundet sig beføiet

til undertiden at indordne den under Rubrikken Tragicomedia, og som en lignende Undtagelse kunde man maaskee betragte Molière's „Amphitryon“ mellem hans Værker; man pleier da ogsaa ved Opførelserne af Stykket i Théâtre français at betroe de Skuespillere, som ere mest øvede i tragisk Deklamation, Roller som Alkmene og Jupiter (f. Ex. sidst Sarah Bernhardt og Mounet-Sully), medens f. Ex. Merkurs og Sosia's ere i Hænderne paa de ypperste Komikere (Got, Coquelin o. A.). Hvor stor en Virkning den paa saa mange Steder epigrammatisk pointerede Dialog har frembragt hos Digterens Publikum, sees af, at adskillige Indfald og Udtryk ere ligefrem blevne til Ordsprog. Saaledes Talemaaden „dorer la pilule“, der er gaaet over i Spansk og Italiensk, samt Betydningen „Vært“ af Ordet Amphitryon, hvilken hidrører fra Sosia's Udbrud i 3die Akts 5te Scene, hvor Jupiter i Amphitryons Skikkelse kalder sine Gjæster tilbords:

Le véritable Amphitryon
Est l'Amphitryon où l'on dîne.

Hos Plautus har den franske Digter, foruden adskillige Vittigheder, laant Scenefølgen i det Hele taget, og hvor han fjerner sig fra den, er det næsten altid for at give noget Bedre. Hvor langt fortrinligere er ikke Sosia's første store Monolog bleven under Molière's Hænder! Plautus lader Slaven give en lang, ganske alvorlig og temmelig kjedelig Beretning om Slaget, et ligefremt Deklamationsnumer, men Molière tegner med Mesterhaand det natlige Sendebuds komiske Ængstelighed, Madkjærligheden og dertil Glæden over, hvor snildt han vil kunne belægge sine Ord, idet Digteren (rigtignok med Straparola som Forbillede) lader ham holde en Prøve paa Slagberetningen i en fingeret Samtale med Madame Alcmène. Molière alene tilkommer Æren for det mesterlige Forspil — Samtalen mellem Gudernes Sendebud og Nattens Gudinde —, fremdeles for at have opfundet en af Stykkets mest fremtrædende Figurer, Sosia's Kone Cléanthis, hvis Scener vel ere noget dristige, men til Gjengjæld overordentlig morsomme.

Man skulde troe, at Ingen vilde give sig i Lag med

Æmnet efter Molière; ikke destomindre ere adskillige senere Bearbeidelser fremkomne, af hvilke dog kun een findes indenfor de romanske Litteraturer. — Toogtyve Aar, efterat Pariserne første Gang saae den gamle romerske Digters Stykke i dets nye Skikkelse paa Scenen, opførtes *John Dryden's* „Amphitryon or the two Sosia's" i London. I Tilegnelsesbrevet til Sir William Gower, dateret 24de Oktober 1690, udtaler han sig meget beskedent om sit Arbeide: „Hvis denne Komedie fuldstændig var min egen, vilde jeg sandelig kalde den en Bagatel og maaskee ikke ansee den for værdig til Eders Beskyttelse; men naar Plautus' og Molière's Navne ere forenede i den, det vil sige den antike og den moderne Komedies to største Navne, maa jeg ikke forestille mig Noget, der saa lidt stemmer med deres Berømmelse, ved at tænke, at deres bedste og mest enstemmig roste Frembringelser skulde kunne agtes ringe. Jeg vil ikke optage Eders Tid med at belære Eder om, hvad jeg har tilføiet eller forandret hos hver Enkelt af dem, — det kan gjerne være, at det ikke er for det Bedste —, men blot, at Forskjellen mellem vor Skueplads og den romerske og den franske fordrede det. Men for min egen Skyld er jeg bange for, at Verden altfor let vil opdage, at mere end Halvdelen er min Eiendom, og at det Øvrige snarere er en svag Efterligning af det Udmærkede hos dem end en tro Gjengivelse." Han takker derpaa Westminsterabbediets Organist Henry Purcell (f. 1658, † 1695, en af Englands mest navnkundige Komponister) for de tre ypperlige Melodier, han havde komponeret til Sangene i „Amphitryon", og som havde saa stor en Del i det Bifald, Komedien havde faaet. — Stykket begynder med en Samtale mellem Merkur og Phøbus, der „stige ned paa Machiner"; de forarge sig over, at deres Fader har befalet dem at møde her i Theben, og ane, at der er en thebansk Skjønhed med i Spillet. Men Jupiter kommer til og afbryder dem med de Ord: „Hvad, staae I her og kritisere mine Handlinger?"; han bekræfter deres Formodning om, hvad Sagen dreier sig om. „Det er nu engang Skjæbnens Villie!" Phøbus finder imidlertid i al Ærbødighed, at det er en daarlig Undskyldning, og saavel

han som Merkur gaae Faderen haardt paa Klingen. Merkur siger:

„Jeg mener, Fader Jupiter, at dengang I skabte Skjæbnen, var det med den snilde Hensigt at skaffe Jer en Fridag engang imellem. Thi I Konger give aldrig en Lov, uden at I have Jeres egne Prærogativer for Øie.

Phøb. Hvis der ikke er saadant Noget til for et evigt Væsen som Ret og Uret, saa trækker jeg mig tilbage, men hvis der er . . .

Jup. Ti stille, du trættekjære Dumrian, og vid, at dersom du kunde forstaae mine Veie, saa var du Jupiter og ikke jeg. Saameget vil jeg dog lade dig vide, at jeg inat vil avle en tilkommende Herkules til Menneskeslægtens Held; han skal hævne de forurettede Dødelige, han skal overvinde Uhyrer og skabe en bedre Tilstand i Verden.

Merk. Ja, Broder Phøbus, og vor Fader skabte alle de Uhyrer, for at Herkules kunde overvinde dem, og satte alle de Laster ind i Verden, for at han kunde gjøre Ende paa dem, — det er det Morsomme ved det.

Phøb. Siden Enevælden ikke vil høre Fornuft, er det Visdom at tie.

Merk. Ja, det er Sagen. Den Enevælde er et Argument, som slaaer til Jorden, — et Ord et Slag. Nu taler min Tro vor Fader rent ud af Posen som den ærlige ligefremme Gud, han er; han lægger Eftertryk paa det rette Sted, paa den absolute Herskermagt. Jeg tilstaaer, at havde han været et Menneske, saa vilde han være kaldet en Tyran, hvis hans Undersaatter da turde drage ham til Ansvar. Men du, Broder Phøbus, er kun en simpel Landjunker, som aldrig kommer til Hoffet, af den Slags, der hele Dagen streife om tilhest og gjør Besøg i alle Verdenshjørner, og som hele Natten sidde og drikke og brumme over Regeringen i Jeres Bægere. Aa de Patrioter, de Bønderknolde af Patrioter, det er en meget dum Dyreart!“

Paa Jupiters Befaling maa Phøbus gjøre den næste Dag kort, og Merkur overbringer Nattens Gudinde Ordre til at kjøre langsomt (Scenen ligner meget Molière's Prolog). Medens Alkmene sidder sørgmodig og længselsfuld i sit

Palads, kommer hendes Pige, Phædra, en ægte Pernille med løs Tunge og stadig paa Udkig efter Sportler, og melder hende det glade Budskab, at hendes Mand vender seirrig hjem. Bromia, Sosia's Hustru, bringer strax efter Amphitryon, d. v. s. Jupiter i hans Skikkelse, og denne er nærved at blive kjed af sin Rolle, da han overfaldes med Spørgsmaal af dem Alle.

„Man behøver virkelig at være en Gud," siger han, „for at udholde tre Kvinders Sladder. Jeg troer paa Ære og Samvittighed, at jeg har givet dem Tordenkiler istedenfor Tunger;" og lidt efter: „Er en stakkels Gud nogensinde bleven mere plaget? Jeg kunde ønske, at jeg var oppe i Himlen igjen hos Juno."

Phædra tigger naturligvis ogsaa af ham, der udbryder (med en Reminiscents af Hamlet): „Det er en rigtig Kvinde, hendes Kjøn er Havesyge." Omtrent Halvdelen af anden Akt udgjøres af den store Scene mellem de to Sosia'er; her har Dryden benyttet baade Plautus og Molière stærkt. Da Sosia giver Ondt af sig mod sin Herre og de Fornemme i Almindelighed, bemærker Merkur: „Den Fyr har endel Republikansk ved sig," og ved at høre hans Tale til Lygten, der skal forestille Alkmene, yttrer han, at „han besidder alle de naturlige Betingelser for at være en Vigtigmager, han mangler kun Uddannelse." Den paafølgende Scene er mellem Jupiter og Alkmene (slg Molière's A. I, Sc. 3), men nu indfører Dryden et nyt Moment i Handlingen, idet han lader Merkur forelske sig i Phædra og, bestandig i Sosia's Skikkelse, spørge hende, hvad hun vilde sige, hvis han var en Gud, f. Ex. Handelens Gud, Merkur. „Hvad, Guden for Høkervarer og gamle Klæder, for Bissekræmmere og Lommetyve? Jeg saae hellere, at du var Plutus, Pengenes Gud, eller Jupiter, da han kom som Guldregnen." Hun tager gjerne imod et Guldbæger, han forærer hende, men vil ikke vide Noget af saa grim og gammel en Elsker; saa foretrækker hun dog langt Dommeren Gripus, skjøndt han ogsaa er gammel og hæslig, — men han er rig og af Stand og vil gjøre hende til Frue. Phædra smutter bort, da Sosia's aldrende og skinsyge Kone, Bromia (Molière's Clé-

anthis), kommer til og plager Merkur med sine Bebreidelser og sine Kjærtegn, saa at han ikke seer anden Udvei end at berøre hende med sin Caduceus, der strax dysser hende i Søvn. „Du mangler bare Udødeligheden for at være Juno, Tungefærdigheden har du!" siger Guden og gaaer bort. I tredie Akt sees Amphitryon selv komme tilbage, han vil ikke troe sin Slaves Fortælling, men bliver ude af sig selv af Skinsyge ved Mødet med Alkmene. Mellem Sosia, Bromia og Phædra fortsættes Forviklingen som en Parodi paa den anden. Akten slutter med, at Sosia sendes af Jupiter ud at indbyde Amphitryons Venner til Maaltid, og nogle Musikanter synge og dandse udenfor Alkmenes Vindue. Af egentlig Nyt er der i den følgende Akt kun et Par Scener mellem Merkur og Phædra:

Phæd. For Alt i Verden, hvad er du i Virkeligheden, du som er Sosia og dog ikke Sosia?

Merk. (som har pryglet den rigtige Sosia ud af Scenen). Hvis du vil vide Mere om mig, er min Person ganske til din Disposition.

Phæd. Saa overlader jeg dig igjen at disponere over den; thi den er saa hæslig, at jeg ikke vil vide af den.

Merk. Jeg kan være hæslig eller smuk efter Behag, jeg kan gaae iseng som en gammel Mand og staae op som en Yngling. Jeg har saadant et Oplag af Personer hos mig, at jeg kan skifte Udseende, saa ofte jeg vil.

Phæd. Saa er du altsaa en Nar, siden du tager dine sletteste Klæder paa, naar du skal ud at beile.

Merkur forsikkrer da, at han ogsaa kjender hendes Hjerte og veed alt, hvad hun har i sine Lommer:

Merk. I din høire Lomme er der, lad mig see, tre Elskovsbreve fra Dommer Gripus, paa tre helt beskrevne Sider, fulde af svulstig Lidenskab og hjerteligt Vrøvl, og i samme Lomme et Brev, du vil sende ham, bestaaende af halvtiende Linie, daarlig skrevet og bogstaveret, saa at man kan see, at du er en Kvinde, og fuldt af Svig og Tvetydighed og falske Kjærlighedsyttringer til ham, et Brev, der lover Meget, men Intet betyder, — kort sagt, som viser, at du er en rigtig Kvinde.

Phæd. Pokker maa staae i dig, at du kan see alt det! Se nu for Himlens Skyld ikke i den anden Lomme ...

Merk. Der er ingenting Andet end en lille Bønnebog og en smudsig satirisk Roman og ...

Phæd. Jeg beder dig, se ikke Mere!

Merk. Og en Sølvske ...

Phæd. (skriger) Aa!

Merk. Som du rapsede forleden Nat fra Bromia. (Slg. Holberg, Maskeraden, A. I, Sc. 11).

For yderligere at imponere hende kalder Merkur en Skare Dæmoner frem af Jorden; de opføre en Dands, efter at Merkur har sunget en Elskovssang, og da Phædra ogsaa faaer Tilladelse af ham til at mane nogle Sangere frem, foredrages der en „pastoral dialogue" mellem Thyrsis og Iris. Det var i Særdeleshed ved denne, at Purcell havde lagt sit Talent for Dagen. — Ganske morsom er den sultne Sosia's Enetale, da han vil ind i Amphitryons Hus og hører den anden Sosia's Stemme, som vækker saa sørgelige Minder hos ham: „Jeg skulde næsten kjende denne Stemme formedelst et hemmeligt Instinkt. Den er i Familie med mig, den tilhører min Broder Sosia; ja, saadan maa det være, thi den har en vis knippelagtig Klang ... Men lad os sætte det Værste, lad os overveie Sagen viselig. Paa den ene Side have vi Bank og en fyldt Mave, paa den anden Side ingen Bank og ingen fyldt Mave. Bank er en slem Ting, men Middagsmad er en god Ting; nu er det, ikke at faae Bank, kun et negativt Gode, men det, ikke at fylde min Mave, er et positivt Onde. Min Beslutning er til Syvende og Sidst at tage baade det Gode og det Onde, naar de følges ad." — Femte og sidste Akt indeholder en Skændescene mellem Gripus og Phædra, en komisk Duel mellem Merkur og Gripus, endelig Knudens Løsning ved Deus ex machina og — Merkurs og Phædras ægteskabelige Forening. En karakteristisk Epilog slutter Stykket; den lyder saaledes:

Cupid was chief of all the deities,
And Love was all the fashion in the skies.

When the sweet nymph held up the lily hand,
Jove was her humble servant at command
The treasury of Heav'n was ne'er so bare,
But still there was a pension for the fair.
In all his reign, Adult'ry was no sin,
For Jove the good example did begin.
Mark, too, when he usurp'd the husband's name,
How civilly he sav'd the lady's fame, etc.

Formen er omtrent som i Shakespeare's Lystspil; Jupiter, Amphitryon og Alkmene tale i Iamber, de øvrige Personer holde sig til Prosaen. Een Egenskab er meget iøinefaldende ved denne Bearbeidelse: det er Dialogens store Smudsighed, et Træk, der jo er fælles for den Tids engelske Lystspil; hvad der hos Molière er sirligt og elegant trods Slibrigheden, er hos Dryden plumpt og grovt, i den Grad at han ikke giver den italienske Renaissances Komediedigtere Noget efter. Som det saaes af de citerede Steder, har Forfatteren lagt endel filosofisk og politisk Satire ind i Stykket; hvilket ogsaa bidrager til at gjøre det drøiere og yderligere bevise, at den lette molière'ske Behandling er den, der klæder dette Sujet bedst.

Camões er ikke den Eneste, som har forfattet en portugisisk „Amphitryon". I Begyndelsen af det 18de Aarhundrede levede der i Lissabon en Advokat af jødisk Herkomst, men opdragen i den kristne Religion, ved Navn *Antonio José da Silva*, der i fire Aar (fra Aaret 1733) forsynede et af Stadens Theatre med en Række ægte folkelige, komiske Sangspil — deriblandt en „Amphitrião" —, hvilke gjorde stor Opsigt og almindelig gik under Navnet „Operas do Judeu", Jødens Operaer. Ferd. Wolf har i Sitzungsberichte der Wiener Akademie for 1860 paa en smuk Maade fortalt denne i lang Tid næsten glemte Digters Liv og stillet ham paa den Plads, der tilkommer ham i Portugals Litteraturhistorie som Den, der fortsatte Gil Vicente's og Camões' Bestræbelser for at frembringe et nationalt Drama og ved sine lystige og træffende Skildringer af sin Samtids Sæder kan lignes med den noget yngre Spanier Ramon de la Cruz, hvem han dog ikke naaer i frisk Iagttagelsesævne. Hans tragiske Endeligt svarede ikke til hans muntre Vær-

ker: efter at Inkvisitionen eengang havde holdt ham i Fængsel som mistænkt for Kjætteri, men løsladt ham af Mangel paa Beviser, faldt han paany i dens Kløer ifølge en Fjendes hemmelige Angivelse, og denne Gang førte Processen imod ham til hans Død paa Baalet ved den store Auto da fé, som afholdtes den 18de Oktober og følgende Dage 1739, — selv Kongens Forbøn havde Intet hjulpet. Han blev kun 34 Aar gammel. — Antonio José's Stykker (som forøvrigt ere temmelig sjeldne, slg. den nys citerede Afhandling af Wolf) ere i udvortes Henseende paavirkede af Apostolo Zeno's og Metastasio's Operaer; lange recitativiske Dialoger vexle med Monologer, idet hver Scene regelmæssig afsluttes med en Arie eller et Par Couplets. Endog Kritikerne af den klassiske Leir anerkjende den ualmindelige Fantasi, der aabenbarer sig i dem og navnlig tumler kjækt med de antike Æmner. Som særlig vittigt fremhæver Wolf netop „Amphitrião", hvilket Stykke imidlertid fik en sørgelig Betydning i Digterens Liv; der var nemlig Folk, som henledte Inkvisitionens Opmærksomhed paa Amphitryons Ord:

Que delicto fiz eu, para que sinta
O peso desta asperrima cadeia,
Nos horrores de um carcere penoso,
Em cuja triste, lobrega morada
Habita a confusão, e o susto mora?

(Hvilken Brøde har jeg begaaet, at jeg skal føle Vægten af denne grumme Lænke blandt et haardt Fængsels Rædsler, i hvis bedrøvelige, mørke Bolig Angsten dvæler og Forfærdelsen har hjemme?)

De maatte jo selvfølgelig være talte ud af hans eget Hjerte og hentyde til hans første Ophold i Inkvisitionens Fængsler!

Vi have endnu kun tvende Bearbeidelser at omtale, begge tydske, omtrent samtidige og 80 Aar yngre end Antonio José's. Den ene er af ingen Ringere end *Heinrich v. Kleist*[1]) og udkom 1807, den anden, som er et Par Aar ældre (fra 1804), har til Forfatter den i sin Tid meget ansete *Johann Daniel Falk*, f. 1770 † 1826, en af de Skjøn-

---

[1]) Slg. Weilbach, Kunst og Æsthetik. Kbhvn. 1870.

aander, som Karl August drog til Weimar, hvor han levede fra 1797 og nød stor Berømmelse som skarp Satiriker og tillige som en sand Filanthrop; egentlig var han Theolog. Falks „Amphitryon“ blev — for Størstedelen — først trykt i Aargangene 1802 og 1803 af den „Taschenbuch für Freunde des Scherzes und der Satire“, som han i syv Aar (fra 1797 at regne) underholdt sine Landsmænd med. — Iblandt Kleists Værker er „Amphitryon“ et af de svageste, men interessant nok til at oplyse Forskjellen mellem den tydske og den franske Aand. Han har faaet det originale, men meget malplacerede Indfald at ville lægge en dybere Betydning ind i Stykket, at hente dets „Idee“ frem, hvoraf Følgen er bleven, at det Hele falder fra hinanden: det Lystspilmæssige bliver til Slutningen aldeles borte, men Tragedie er det dog ikke. De første Akter ere væsentlig kun Oversættelse af Molière; men medens de komiske Optrin tage sig adskillig mattere ud, have Scenerne mellem de tre Hovedpersoner en voldsom Pathos, som ikke passer til Sujettet. Midt i 2den Akt — der er idethele tre — begynder Kleist at fjerne sig fra Molière. Alkmene har med Studsen opdaget Bogstavet J (ɔ: Jupiter!) paa det Diadem, den hjemkomne Amphitryon har foræret hende, og som skulde bære hans Navnetræk; hun udtaler først sin Angst og Forundring for Charis, Sosia's Hustru, og dernæst knælende for Jupiters Fødder, — i hvem hun kun seer sin Ægtefælle. Der følger en lang, uhyre lidenskabelig Samtale mellem de Tvende, under hvilken han antyder, at maaskee selve Tordenguden har besøgt hende; disse Replikker kunne tjene som Prøve paa Stilen i denne Scene:

Jup. Es war kein Sterblicher, der dir erschienen,
Zeus selbst, der Donnergott, hat dich besucht.
Alkm. Wer?
Jup. Jupiter.
Alkm. Wer, Rasender, sagst du?
Jup. Er, Jupiter, sag' ich.
Alkm. Er, Jupiter?
Du wagst, Elender —?
Jup. Jupiter sagt' ich,

Und wiederhol's. Kein anderer, als er,
Ist in verfloss'ner Nacht erschienen dir.

Alkm. Du zeihst, du wagst es, die Olympischen
Des Frevels, Gottvergess'ner, der verübt ward?

Jup. Ich zeihe Frevels die Olympischen?
Lass solch' ein Wort nicht, Unbesonnene,
Aus deinem Mund mich wieder hören.

Alkm. Ich solch' ein Wort nicht mehr —? Nicht Frevel wär's?

Jup. Schweig, sag' ich, ich befehl's.

Alkm. Verlorner Mensch!

Jup. Wenn du empfindlich für den Ruhm nicht bist,
Zu den Unsterblichen die Staffel zu ersteigen,
Bin ich's: und du vergönnst mir, es zu sein.
Wenn du Kallisto nicht, die herrliche,
Europa auch und Leda nicht beneidest,
Wohlan ich sag's, ich neide Tyndarus,
Und wünsche Söhne mir, wie Tyndariden.

Alkm. Ob ich Kallisto auch beneid'? Europa?
Die Frauen, die verherrlichten in Hellas?
Die hohen Auserwählten Jupiters?
Bewohnerinnen ew'gen Aetherreichs?

Jup. Gewiss! Was solltest du sie auch beneiden?
Du, die gesättigt völlig von dem Ruhm,
Den einen Sterblichen zu Füssen dir zu sehn.

Alkm. Was das für unerhörte Reden sind!
Darf ich auch den Gedanken nur mir gönnen?
Würd' ich vor solchem Glanze nicht versinken?
Würd' ich, wär' er's gewesen, noch das Leben
In diesem warmen Busen freudig fühlen?
Ich, solcher Gnad' unwerth? Ich, Sünderin?

Jup. Ob du der Gnade werth, ob nicht, kömmt nicht
Zu prüfen dir zu. Du wirst über dich,
Wie er dich würdiget, ergehen lassen.
Du unternimmst, Kurzsicht'ge, ihn zu meistern,
Ihn, der der Menschen Herzen kennt? osv.

Man mærker tydelig gjennem de pathetiske Iamber Digterens Stræben efter at gaae rigtig tilbunds i det mythiske

Stof, men tillige, hvordan Dette mislykkes for ham. Den næste Scene viser ham som Komiker paa egen Haand, idet Charis har hørt, at der har været Guder i deres Hus, og nu absolut vil have, at Sosia egentlig skal være Apollo. Scenen er ikke synderlig morsom. I det sidste Optrin sprænger Kleists Idee ganske Lystspillet. Han lader Amphitryon, der kommer med en Skare, styrte besvimet om ved at see Jupiter træde ud af Huset med Alkmene ved Siden; Jupiters Stemme kalder ham paany til Live, og han bønfalder Alkmene om at erklære, at han selv og ingen Anden er Amphitryon. Men Alkmene veed at foretrække den ideale Amphitryon for den jordiske og tilraaber Denne, som kalder hende „Geliebte“:

Nichtswürd'ger! Schändlicher!
Mit diesem Namen wagst du mich zu nennen?
Nicht vor des Gatten scheugebietendem
Antlitz bin ich vor deiner Wuth gesichert?
Du Ungeheuer! Mir scheusslicher,
Als es geschwollen in Morästen nistet!
Was that ich dir, dass du mir nahen musstest,
Von einer Höllennacht bedeckt,
Dein Gift mir auf den Fittig hinzugeifern?
Was mehr, als dass ich, o du Böser, dir
Still, wie ein Maienwurm, ins Auge glänzte?
Jetzt erst, was für ein Wahn mich täuscht', erblick' ich.
Der Sonne heller Lichtglanz war mir nöthig,
Solch' einen feilen Bau gemeiner Knechte
Vom Prachtwuchs dieser königlicher Glieder,
Den Farren von dem Hirsch zu unterscheiden. osv.

Efter denne, med Billeder overlæssede, Ordstrøm har Amphitryon ikke Andet at gjøre end at besværge sin lykkelige Medbeiler om at sige ham, hvem han egentlig er. Under Torden og Lynild viser Zeus sig da i sin sande Skikkelse og lover den ydmyg knælende Amphitryon, at han skal blive Fader til en Halvgud („Dank dir!“), men Alkmene synker afmægtig til Jorden, og da de to Guder stige op til Olympen og Sosia letter sit Hjerte med at udskjælde den

forsvindende Merkur, omringe Hærførerne ham, der bøier sig over Hustruen:

Første Feltherre. Fürwahr! Solch' ein Triumph . . .
Anden. So vieler Ruhm . . .
Første Krigsøverste. Du siehst durchdrungen uns . . .
Amph. Alkmene!
Alkm. Ach!

Tableau. Tæppet falder. —

Joh. Falks „Amphitryon" (i 5 Akter) er kjendelig paavirket af Weimarskolen med dens udpræget litterære Sving og dens Kunstbegeistring. Vi have imidlertid at skjelne mellem to Redaktioner af Drama'et; den tidligere, af hvilken Taschenbuch for 1802 meddeler to Akter, er i Iamber, med temmelig livlig fremadskridende Handling og strængere Iagttagelse af Fordringerne til et Skuespil, men den anden, den endelige, er snarere et Læsedrama („nach Art der Neuern", som Forfatteren selv siger), friere og bredere i Behandlingen, med adskillige smaa Episoder og omhyggeligere Udmaling af Bipersonerne, fremdeles for en stor Del skreven i rimede Vers, hvilke han forsvarer som de mest poetiske og de mest tydsk-folkelige. Trods Dette og uagtet han selv betegner det Udvalg af Scener, der findes i Taschenbuch for 1803, som „Volksscenen", er det Hele for æsthetisk til med Rette at kunne benævnes folkeligt. Det overveiende Indtryk, man faaer af Digtningen, er, at den er fremgaaet af et Studium — tildels af Aristophanes, men desuden har Falk laant flere Figurer hos de romerske Efterlignere af den nyere Komedie, særlig hos Terents. Som Aristophanes vil han poetisk lege med Æmnet, men Legen er hæmmet af den tunge tydske Grundighed. Der savnes festivitas undtagen i enkelte Partier af Stykket; thi dets Forfatter var ikke i Besiddelse af det fornødne, brede Lune; hans Vid var mere snærtende og skarpt end egentlig morende, og hans bedste Frembringelser ere derfor de træffende Satirer (fremsprungne af en ædel og alvorlig, human-religiøs Livsopfattelse) over Datidens filosofiske, litterære, socialpolitiske og lignende Udskeielser, f. Ex. „die Charakteristiker" og „Elektropolis, oder die Sonnen-

stadt". Men i „Amphitryon" træder det satirisk Moraliserende næsten ikke frem, og Digtningens Intention betegnes strax ved det antike Vasemaleri, som Titelkobberet gjengiver, og som forestiller Jupiter og Merkur med en Stige udenfor Alkmenes Vindue, øiensynlig Theaterfigurer fra Satyrspillets kaade Genre. — Hovedmotivet er atter undergaaet en Forandring i denne Bearbeidelse. Jupiter bliver nemlig rørt over Alkmenes ædle Optræden og uskyldige Tillid til ham, saa at han afstaaer fra sit Forehavende, og da han til Slutning viser sig som Gud og tilbagegiver Amphitryon hans Hustru, er det med den Erklæring, at hendes Ære er ukrænket. Forøvrigt er det ikke let at faa fat paa, hvad Falk egentlig har ment med de to Gudeskikkelser; thi rigtignok optræder navnlig Jupiter paa sine Steder med megen Værdighed, men den Scene i 1ste Akt, hvor Merkur overbringer ham Ansøgninger om Regn, Vind o. Desl. fra de Dødelige, minder stærkt om Lukian, ligeledes det Træk, at Merkur faaer Pleiaderne, Orion og Syvstjernen til Belønning for sine snilde Raad, og da Guderne skulle tilbage til Olympen, lader Falk dem være forsynede med Paraplyer og have til Hensigt at overnatte i Maanen. Af nye Figurer kunne mærkes den storpralende Soldat Thraso med sine to Parasiter, „Licht" og „Schatten", den forfængelige Kok Doriskus, der med en Hærskare af Kokkedrenge beseirer Thraso i en frygtelig Bataille, den gamle, fornuftige Tærne Damokleia, Amphitryons Svigerfader Elektryon, der ogsaa lukkes ude af den foregivne Sosia, den lille Amyntichus, Amphitryons og Alkmenes Søn, der leger Trojas Beleiring med Husets Slaver og faaer Sosia til at agere Priamus. De yderligere Forviklinger, som Falk har føiet til, vedrøre især Sosia, der omtrent er gjort til Hovedpersonen i Stykket. I 3die Akt seer man ham saaledes forgjæves søgende sin Herre udenfor Huset; der træffer han Barberen Bybachides, som allerede har maattet hjælpe paa fem Mennesker, der have brækket Ben i denne lange, mørke Nat. „Da Sosia ikke har Noget at bestille" (vi følge her Falks egen Indholdsangivelse foran Komedien), „beslutter han sig i en Fart til at lade sig rage, for at han, som han

siger, dog idetmindste i Noget kan adskilles fra den anden Sosia. Bybachides er ogsaa strax villig dertil og beder ham tage Plads Da han er færdig med Indsæbningen og tildels med Afragningen af Skægget, løber han ind i sin Barberstue for at hente en skarpere Kniv. Amphitryon kommer med to Fiskere. Da han seer Sosia" (og troer, at denne har forment ham Adgangen til Huset), „befaler han i den høieste Harme de to Ledsagere at putte ham i en Sæk, snøre den fast til og kaste den ud i Floden Asopus. Fiskerne føre ham bort med Magt. Han skriger, han protesterer; forgjæves. Næppe er han borte, før Merkur kommer ud ad Døren og sætter sig paa den Skammel, som Sosia har forladt. Da Bybachides kommer tilbage med sin Kniv, finder han, til sin høieste Forbauselse, at Haarene i Sosia's Skæg igjen 'ere voxede en god halv Tomme under hans Fraværelse." Hans Forundring deles af den paany indtrædende Amphitryon, der benaader sin mærkværdig seiglivede Tjener. Den rigtige Sosia er imidlertid fisket levende op af Floden, og vi see ham senere i Samtale med Jupiter reformerende Verdensordenen fra sit indskrænkede Slave-Standpunkt, som han endda holder stærkere paa, efter at han har lidt slig grusom Medfart af sin Herre. Jupiter holder ham skadesløs ved at tillade ham at mætte sig ved et rigt opdækket Bord. Her følger en lang lyrisk Udgydelse af den glade Sosia, et Exempel blandt flere paa, hvorledes Digteren nærmede sig den nyere dramatiske Retning. En Skændescene mellem Merkur i Sosia's Skikkelse og Slavens arrige Hustru, Andria, er mærkelig ved, at flere Replikker ere laante af Molière's „Médecin malgré lui", A. I, Sc. 1. — Som Helhed er forøvrigt Falks „Amphitryon" ingenlunde uinteressant at læse, omend den Interesse, det frembyder, er nærmest litteraturhistorisk, og medens man maa kalde H. v. Kleists Stykke saagodtsom mislykket, vil Ingen vistnok bruge denne Betegnelse om denne anden Bearbeidelse af „Amphitruo". Indtil Dato har, saavidt mig bekjendt, ingen Flere behandlet Amphitryon dramatisk.

Lydforbindelsen *fst* i det Arnamagnæanske håndskrift *674, A, 4to*.

Af

Julius Hoffory.

Håndskriftet A. M. *674*, *A*, *4to*, som indeholder et större fragment af den gamle islandske oversættelse af 'Elucidarius', er første gang udgivet af prof. K. Gislason i annaler f. nord. oldk. og hist. 1858, s. 51 ff. Denne udgave er som bekendt besørget med en så overordentlig nöjagtighed og ledsaget af så fortræffelige og indgående kritiske bemærkninger, at den endnu efter mere end 20 års forløb står som et uopnåt mønster på, hvorledes de ældste islandske og norske håndskrifter rettelig bör udgives. De fleste i håndskriftet forekommende forkortelser ere opløste og gengivne ved kursiv men på en sådan måde, at den opmærksomme læser på intet punkt kan være i tvivl om, hvad der virkelig står i håndskriftet. Senere har den Arnamagnæanske kommission under prof. Gislasons auspicier udgivet et særdeles smukt fotolitografisk aftryk af håndskriftet, og endelig har Gislason foretaget en omhyggelig sammenligning af håndskriftet og den fotolitografiske udgave og meddelt udbyttet af denne kollationering i en lærerig afhandling i årb. f. nord. oldk. og hist. 1870, s. 262 ff., i hvilken han på det nöjagtigste meddeler selv de ubetydeligste uoverensstemmelser mellem membranen og aftrykket.

Men tör det således med rette siges, at intet af de ældste islandske eller norske håndskrifter er blevet udgivet

med så megen grundighed og omhu som Elucidarius, så bliver det i endnu höjere grad end ellers pligt for enhver, som efter nöjagtig undersøgelse er kommen til det resultat, at ét eller andet punkt dog er blevet mindre rigtig opfattet, åbent at udtale sin afvigende mening og uforbeholdent at fremsætte de grunde, på hvilke den hviler.

Det spörsmål, hvorom jeg her ønskede at udtale mig, er den lydforbindelse, som af prof. Gislason (i annalerne 1858) overalt gengives ved *fft*. Når jeg her på forhånd bemærker, at jeg anser denne gengivelse for mindre korrekt, og at jeg er overbevist om, at der i El. overalt bör læses *fst*, ikke *fft*, så må jeg dog straks tilföje, at det netop er den fotolitografiske udgaves overordentlig nöjagtige gengivelse af de enkelte skrifttræk, der har sat mig istand til her at nå til et, som jeg håber, uomtvistelig sikkert resultat.

För jeg går over til en detailleret undersøgelse af spörsmålet, tillader jeg mig at bemærke, at jeg naturligvis ganske samstemmer med prof Gislason i, at skrivemåden *fst* for opr. *ft* i oldn. hdskrr. er meget sjældnere end *ft*, resp. *pt*, og i, at denne skrivebrug ikke uden nødvendighed bör antages for regel (årb. 1870, 267 f.). Men prof. Gislason har selv (frp. 100 f.) stillet det udenfor al tvivl, at *fst* for opr. *ft* faktisk forekommer i andre islandske hdskrr., og man må da også på forhånd indrömme muligheden af, at det kan forekomme i El., og at det her kan være 'regel'. Jeg skal nu søge at vise, at denne antagelse ikke blot er en mulighed men en nødvendighed.

Det første punkt, hvorpå jeg vilde tillade mig at henlede opmærksomheden, er den omstændighed, at lydforbindelsen *st* i El. gennemgående skrives således, at den øverste del af ſ hænger sammen med t, medens tværstregen i t berører halsen af ſ: **ſt**[1]. Går der foran **ſt** et **f**, (f. ex i ord som *øfstr*, sup. af *øfri*) så be-

---

[1]) Naturligvis fraséet sådanne tilfælde, hvor ſ ved linjebrud kommer til at stå i slutningen af første linje, t i begyndelsen af anden (f. ex. leyſ- | te 15^{1-2}).

rører tværstregen af f den forreste side af halsen af ſ, ɔ: der strækker sig en uafbrudt tværstreg fra den øverste del af f gennem halsen af ſ til toppen af t: ft. På denne måde skrives f. ex. *offto*. ɔ: øfsto 8[17] og ligeledes *afftemō* ɔ: af steinom 20[6] (de eneste tilfælde, hvor man i El. har et 'virkeligt' *fst*). Vi gå nu over til at betragte de tilfælde, hvor prof. Gislason læser *fft*, medens jeg antager, at der bör læses ſt ɔ: *fst*, hvilken skrivebrug jeg af praktiske hensyn tillader mig at anticipere her. Jeg har ialt fundet følgende exempler:

ofst 1[1], 17[6], *lofste* 19[11.16], 20[3], 37[2.9], *lof|ste* 9[2.3], *lofst* 13[17], *efst* 52[9], *efst'* 9[11], 18[3], 27[2.4], 28[4.17], 30[2.5], 39[6], 41[5], 52[4], 60[15], 62[1], *efster* 20[10], 31[17], *afstr* 9[17], 14[6.11], 34[10], 36[17], *gifst* 27[17], 33[7], *c"fsta* 17[11], *crafstar* 20[17], *skifste* 8[7], *skifsta* 37[14], *skifstasc* 43[17], *skifstesc* 62[16], *skifstēg* 43[12], *skifstīg* 44[17], *oskifstelegre* 44[8], *key-|fst* 48[10.11]. [1])

I alle de anførte exempler skrives nu de to sidste bogstaver af den omtvistede lydforbindelse ganske på samme måde som det virkelige ft, således at toppen af *t* hænger sammen med den øverste del af ſ, og særlig træder dette tydelig frem ved den s. 9[2.3] forekommende form *lofſte*, idet her l. 2 slutter med *lof*, medens l. 3 begynder med ſt*e*, hvor ſt'et er aldeles identisk med ſt'et i det på samme side l. 14 forekommende ſt*apt*. I det hele vil man, når man på et hvilketsomhelst sted i El., hvor den omtvistede lydforbindelse forekommer, lægger fingeren over det første bogstav, se, at det resterende er et aldeles tydeligt og klart ſt, som ikke er til at skille fra alle de 'rigtige' ſt'er, ligegyldigt om de stå i for-, ind- eller udlyd. En nødvendig følge af dette forhold er imidlertid — som også Gislason gör opmærksom på (annaler 1858, 57.61) —, at det 'virkelige' *fst* i *øfstr* o. l. bliver aldeles ligt med den bogstavforbindelse, vi har i *efster* etc., man sammenligne f. ex. *offto* 8[17] med *efft'* 9[11], *afftemō* 20[6] med *effter* 20[10]. Det forekommer

---

[1]) En stor del af ovenst. exx. er allerede anført af prof. Gislason, frp. 100 f. — Endnu to herhenhørende former af særlig interesse skal jeg senere komme tilbage til.

mig allerede af denne grund uberettiget, når prof. Gislason i udgaven af 1858 skriver *ofsto* og *afsteinom* men derimod *effter*, *afftr* osv.; i et håndskr., der er skrevet med en så overordentlig stor omhu; som tilfældet er med El., tör man ikke tillægge den samme bogstavforbindelse forskellige lydværdier. Men hertil kommer endnu et moment, som fuldstændig afgör spörsmålet. Hvor *fst* forekommer i de gamle håndskrifter, svarer det altid til et oprindeligt *ft*. Men *fst* synes — af let forståelige grunde — ikke at indtræde, hvor der i andre former af det pågældende ord findes enkelt *f*, altså f. ex. ikke *þurfsta* men *þurfta* af þurfa. Ligeledes findes aldrig *fst* for *ft* i neutrumsformer som *ljúft*, *eilíft* (af *ljúfr*, *eilífr*), hvor forbindelsen *ft*, som bekendt, først er opstået på nordisk grund. I alle slige tilfælde er den regelmæssige skrivebrug i håndskrifterne *ft*. Af sådanne former findes der nu i El. tre, nl. *þurfte* 22[11], *þurfta* 23[15], *eilift* 47[14], og på alle disse steder hænger den øverste del af *t*'et *ikke* sammen med det foregående bogstav, således som det overalt var tilfældet med t'et i former som **offt**, **lofft** etc. Da det nu står fuldkommen fast, at vi i *þurfte*, *þurfta*, *eilift* har med et virkeligt *ft* at göre, så tör vi med fuldkommen bestemthed påstå, at de to sidste bogstaver i **offt**, **lofft** ikke betyder *ft* men *st*. Når man sammenligner *ft* i *þurfta* 23[15] med **ft** i *crafftar* 20[17], vil man ikke kunne være i tvivl om, at man her har med to ganske forskellige bogstavforbindelser at göre. Jeg anser det hermed for bevist, at der i Elucidarius overalt bör læses *efster*, *afstr*, *ofst*, *lofst* etc.[1])

---

[1]) En tilsyneladende afvigelse fra det gennemgående *fst* må jeg her berøre. Prof. Gislason bemærker (årb. 1870, 268), at der 56[8] står '*ſcriftagăga*' med enkelt f. Men 56[8] står aldeles tydelig '*ſcriftagăga*' med **ft**, ikke med **ft**. Og dette *ſcrifftagăga* er naturligvis skrivfejl for *ſcrifftagăga*. En skrivfejl af ganske lignende art findes 26[18], hvor der står *efter* (ikke *efter*, som prof. Gislason læser). Begge steder har afskriveren først glemt *f*'et, og siden har han tilföjet det i det ene tilfælde men ikke i det andet. Slige udeglemmelser forekomme jo meget hyppig både i ældre og yngre håndskrifter.

Forholdet er altså i korthed følgende: det opr. *ft* optræder i El. regelmæssigt som *fst*[1]). Men ved siden deraf forekommer i former, hvor analogien måtte forhindre fremkomsten af et *fst*, et virkeligt *ft*, som både grafisk og fonetisk er forskelligt fra det nysnævnte. Derimod er der i El. hværken grafisk eller fonetisk nogen forskel mellem *fst* i *efster* og det 'virkelige' *fst* i *øfstr*.

Vilde man nu opkaste det spörsmål, om den mand, der har afskrevet det os bevarede hdskr. af El., har brugt udtalen *fst*, så tror jeg, at vi må svare benægtende. Der findes nemlig et eneste sted (29^{13}) en form: *aptne*[2]) (dat. sing. af aptann), som ikke lader sig forlige med en sådan udtale; ti det er ikke troligt, at den samme person snart har sagt *aptann*, *epter*, *opt* snart *afstann*, *efster*, *ofst*. Men når man betænker, at El. iøvrigt er et håndskrift, som med hensyn til ortografien er særdeles regelbundet, og at de forholdsvis få inkonsekvenser, som forekomme — i alle tilfælde gælder dette det overvejende antal — åbenbart må tilregnes afskriveren, så forekommer det mig sandsynligst, at forholdet er dét, at det originalhdskr., som ligger til grund for vor Elucidarius, overalt har brugt *fst* for det ældre *ft* (hvor ikke analogien hindrede en sådan overgang). Afskriveren derimod har udtalt det opr. *ft* som *pt* (ti denne betegnelse gengiver sikkert udtalen *pt* og tör ikke betragtes som en blot grafisk variant), og denne hans udtale har da givet sig vidnesbyrd i det nysnævnte *aptne*, skönt han iøvrigt på det nöjeste holdt sig til grundhåndskriftets ortografi. Forholdet var altså her et ganske lignende som med hensyn til formerne *es* og *er*: medens *es* (som verbum, pronomen og partikel) forekommer over 320 gange, findes det yngre *er*, som sikkert betegner afskriverens udtale, kun 5 gange (cfr. fortalen til den fotolitografiske udgave). Heraf — såvelsom af håndskriftets ortografi og sprogform i det hele — tror jeg at kunne uddrage den slutning, at originalmanuskriptet

---

1) Også *key-|fst* (48^{10-11}) viser, som bekendt, tilbage til en ældre form med *ft*, cfr. Wimmer, læseb.[2], s. VIII.

2) *egıp-|talan*ðſ 50^{17}—51^{1} hører naturligvis ikke herhid.

af El. må havè tilhørt den sidste tredjedel af 12te årh. og altså omtrent have været samtidigt med A. M. 237 fol. og det ældste stykke af Reykjaholts-máldagi, medens den os bevarede afskrift neppe kan være ældre end begyndelsen af 13de årh. Og det tör måske ved denne lejlighed endvidere være mig tilladt i al korthed at antyde, at der synes at have bestået et vist ortografisk slægtskab mellem det ældste afsnit af Reykjaholts-máldagi og grundhåndskriftet af Elucidarius. Af sådanne ortografiske overensstemmelser skal jeg her kun fremhæve, at lydene *ẏ* (*ẏ́*) og *ø* (*ǿ*) både i Rm. og i El. kan betegnes resp. med *u* (*ú*) og *o* (*ó*) (f. ex. *fúlger* Rm. l. 12 cfr. i El. *hulia* 21[7], *cuᵉqnde* 28[8]; *fort* Rm. l. 14, cfr. i El. *ſoneʀ* 60[10], *ſlogre* 16[17], *ozta* 64[16], m. fl.), hvilke betegnelsesmåder aldrig findes i 237 og den dermed ortografisk nærbeslægtede stockholmske homiliebog. Iøvrigt skal jeg ikke her gå nærmere ind på dette forhold ligesom heller ikke på den sproghistoriske betydning af skrivemåden *fst* for *ft*, da jeg håber snart at kunne behandle disse spörsmål i sammenhæng på et andet sted; det har her kun været mig magtpåliggende at påvise, at det af Elucidarius selv til evidens fremgår, at betegnelsen ﬀt betyder *fst* ikke *fft* — og dermed tillige at levere et lille bidrag til vurderingen af dette vigtige og mærkelige håndskrift.

Berlin d. 8. sept. 1879.

Adnotationes criticæ in suasorias Annæi Senecæ.

Scripsit

M. C. Gertz.

Nuper cum suasorias Annæi Senecæ paulo diligentius perlegerem, in opere, cui neglegentia librariorum plurimas maculas infudit, locos quosdam inveni, quorum emendationem aut certam aut saltim probabilem me proponere posse putarem. Quæ huius generis habeo, quam potuero brevissime, infra adponam et cum studiorum meorum sociis communicabo. Usus sum præter editionem Adolphi Kiesslingii (ap. Teubn. 1872), cuius numeros sequor, editione Bursiani et Elseviriana, quæ prodiit Amstelodami 1672 et notas Schotti, Schultingii aliorumque continet.

Suasoria I. Pag. 2, uers. 16 editur: *litora modo sæuiente fluctu inquieta, modo fugiente deserta.* Sed *inquieta* et *deserta* parum apte inter se contraria ponuntur. Scribendum credo *inpleta*.

p. 2, 23—p. 3, 1 scribo: *modum magnitudini <tu> facere debes, quoniam fortuna non facit*: nisi forte præstat *ipse* addere; certe alterum utrum pronomen necessarium uidetur.

p. 3, 24 scrbd.: *Sacrum quiddam terris natura circumfudit Oceanum.* In codd. et edd. *quidem* legitur, quæ particula hic sensu cassa est.

p. 4, 6: (*de Oceano dubitant,*) *ignem post se cuius augmentum ipse sit habeat, an spiritum.* Quid significet *aug-*

mentum non uideo, nisi forte id est, quo ignis alitur atque augetur; si hoc uoluit Fabianus, *alimentum* eum dixisse certo credo. Scilicet hunc ignem euaporationibus Oceani ali consentaneum erat.

p. 4, 12 sq.: *Aiebat Cestius hoc genus suasoriarum aliter declamandum esse quam suadendum.* Corrupta hæc esse N. Faber aliique iure dixerunt et diverso modo corrigere temptauerunt; mihi Seneca sic scripsisse uidetur: *aiebat Cestius hoc genus suasoriarum <alias> aliter declamandum esse; suadenti enim non eodem modo* cet. Gum *alias* omissum esset, latius serpsit deprauatio, cuius proximus gradus fuit, ut post *aliter* falso *quam* adderetur. In cod. Vossiano est *suadentium*, quod a uero propius abest.

p. 4, 16 sq. miror hoc tolerari potuisse: *inter reges ipsos esse discrimen: quosdam minus aut magis osos ueritatem*; apparet enim *quosdam* aut omitti debuisse aut duplicari aut denique, quod uerum est, mutari. Scribendum enim: *inter reges ipsos esse discrimen, quoddam, minus aut magis osos ueritatem.*

p. 4, 20 credo me Senecæ sua uerba redditurum esse scribendo: *Denique, ut alia dimittantur, argumento ipso suasoria insolentiam eius coarguit.*

p. 4, 24 sine dubio interpretamento addito Senecæ uerba corrupta sunt, quæ hæc fuerunt: *ne accideret idem quod præceptoris eius amitino accidit*, omisso *Aristotelis* nomine.

p. 6, 13 scribo: *qui ab Dolabella* cet.; *quia* ita demum recte haberet, si scriberetur: *quia ab Dol. ad Cassium transiit, a Cassio deinde ad Antonium, nouissime ab Antonio ad Cæsarem*, ceteris omissis.

p. 9, 2 in optimis codd. est: *ita magnitudinis cedat studet non inprudenter discedat a fide*; ueri simile est litteras *scedat* librarium pro *studet* male scripsisse, deinde mendo perspecto uerum statim addidisse, ut sic scribendum sit: *Ita magnitudini studet, <ut> non inpudenter* (sic recte Kiessling.) *discedat a fide.* (p. 9, 18 scribi debebat ἠθικῶς ab iis, qui p. 20, 13 κακοζήλως scribunt).

p. 9, 25: (*Latro . . . non excusauit militem, sed dixit:*)

dum sequor, quis mihi promittit hostem, quis terram . . .? Quamnam uim coniunctio *dum* hic habeat, non intellego. Scribendum uidetur: *duc, sequor; quis mihi promittit hostem?* Hæc cum superioribus uerbis *non excusauit militem* recte conueniunt.

p. 10, 11 sqq. delendum est punctum post *prensis*, tum uerba *Accumulat fragor ipse metus* parenthesis locum habere putanda, denique post hanc parenthesin comma ponendum, ita ut infinitiuus *consurgere* non minus quam *sidere* et *relinqui* a uerbo *credunt* pendeat; alioquin constructio expediri non potest; uers. 15 scribendum uidetur: *Ah! non felici laniandos sorte relinqui*; certe *tam* mendi manifestum est, nec *iam*, quod aliquis rescribendum crediderit, mihi quidem placet.

Suasoria II. Pag. 11, 19 scrbd.: *rudis lecta ætas* <*est*> *et animus* cet.

p. 11, 21—12, 1 præcedenti obiectioni his uerbis respondetur: *Quid dicam potissimos Græciæ an Lacedæmonios? an Eleos?* Quid Elei hic agerent, nemo dicere potuit ita saltim, ut eius uerbis credi posset; sed etiamsi cum cod. A hæc duo uerba abiecerimus, responsum plane ineptum erit. Scribendum certo credo: *Quid dicam? potissimos Græciæ an Lacedæmoniorum electos* (scil. *esse*)? *An repetam* cet. Non rudis ætatis homines electos esse dicit, sed plane e contrario uiros potissimos siue totius Græciæ dicere quis mauult siue solorum Lacedæmoniorum; utrumque enim idem ualet. *Lacedæmonios* ortum est ex compendio peruolgato genetiui terminationis *Lacedæmonio*♃. Item paulo post u. 16, ubi in codd. scribitur *aspera scopulos*, non *scopulis* sed *scopulorum* reponendum uidetur.

p. 12, 19 scribi malim: *Non referam Persarum spolia;* <*at*> *certe super spolia nudus cadam.*

p. 13, 10 in codd. est: *Feminis quoque frequens hoc in mortem pro gloria iter est illud.* Ultimum uerbum tollunt, sed præsens quoque tempus prauum est; quare melius erit *exstitit* scribere.

p. 13, 23 nunc editur: *Scias licet ad finem non peruenisse, quæ ad inuidiam perducta sunt.* Ineptissima hæc sententia

est multoque melius erat, quod antea omissa negatione edebatur; sed scribendum est: *ad finem <bonum> non peruenisse.* Paulo post recentissimi editores immerito mutauerunt, quod in codd. est: *Maria terrasque, rerum naturam statione mutauit sua*; nam *mutare* et hic et proximo uersu (qui locus a corrigendo deterrere debuit) et apud Senecam de benef. VI, 31, 11 (qui hanc declamationem in mente habuisse uidetur) significat: loco suo s. statione sua mouere. Dicere uix opus est, *statione sua* uerum ablatiuum esse, non casum instrumentalem.

p. 14, 5 ex **AB** scriptura eliciendum est: *Uix istud uictoria dedecus elui potest.*

p. 14, 18 sic scribendum esse puto: *In hoc restitimus, ne in turba fugientium lateremus? Habeant quemadmodum se excusent* cet.

p. 14, 26 editur: *ideo Taygeti nemoris difficilia nisi Laconibus iuga.* Sed Taygetum *nemus* nihil est et *nemoris iuga* plane nugatorium; præterea in solo hoc membro orationis uerbum male desideratur. Quare scribendum suspicor: *ideo Taygeti enitimur . . . iuga.* Deinde facili sane mutatione Kiesslingius scripsit: *ideo Hercule gloriamur deo operibus cælum merito*; sed *deo* hic ineptum est. Si sententiam sequemur, audaciore coniectura scribendum erit *auctore* (scil. gentis).

p. 15, 14 recte W. Müller intellexit uerba q. s. *Erimus inter fortes fugacissimi, inter fugaces tardissimi* non suo loco scribi, sed locum his aptum non inuenisse mihi uidetur. Longe melius inter Porcii Latronis uerba p. 14, 4 inserentur.

p. 15, 21 manifestum loci mendum non transponendis, quæ per se recte posita sunt, tollendum credo, sed addendis tribus uocabulis, quæ facile excidere poterant; scribo enim: . . *latus fodere. <At ceteri fugere.> Ego uero* cet.

p. 16, 1 sq. nunc editur: *non potuit non capi, si fugere uoluisset.* Sine ullo sensu hoc est; quod Bursianus interrogatiue hæc efferri uolt, ita sensum ille quidem efficit, sed ab hoc loco plane alienum, idemque de ea scriptura dicendum est, quam editores antiqui probabant: *potui non capi, si fugere uoluis-*

sem. Neque enim orator captiui illius uerba utique laudat, ut ne matrum quidem præcepta, quæ ante commemorauit, nec eius exemplum imitari uolt audientes sed melius quiddam sequi. Quamuis enim fortiter locutus sit captiuus, tamen eo ipso parum fortem eum fuisse censet, quod capi potuerit, atque adeo argumentum hoc esse, eum fugere uoluisse; solum enim eum, qui fugere uoluerit, capi posse, eum uero, qui manendo mori uoluerit, capi non posse. Orator audientes aliter facere uolt, non capi se sinere (nam hoc dedecus ne fortissimis quidem uerbis deleri posse putat), sed manentes mori. Si hanc oratoris sententiam esse perspexerimus, uidebimus sic olim scriptum fuisse: *Non potuit capi, nisi fugere uoluisset.*

p. 16, 5 sq.: *Reuertemur ne nuntii quidem nisi nouissimi.* Ergo reuertentur tamen; sed oratorem eos reuerti omnino nolle apparet; quare *nisi* necessario tollendum est. Præterea locum turbatum esse multi uiderunt, quem hac transpositione refingendum esse arbitror: . . . *audiuimus. Reuertamur* (sic codd., quod mutari non opus est) *ne nuntii quidem nouissimi. Quis fugerit nescio: hos mihi Sparta conmilitones dedit. Uideat trecentos Xerses et sciat, quanti bellum æstimatum sit, quanto aptus numero locus. DESCRIPTIO THERMOPYLARVM.*

p. 16, 24 sq. simpliciter scribendum erat: *uestri arbitrii erit, utrum explicationes eius luxuriosas putetis an uegetas.* Deinde Kiesslingius scripsit: *Polio Asinius aiebat hoc non esse suadere*; quæ deinde in codd. optimis leguntur litteræ *isci uidere*, tamquam ex dittographia ortas abiecit. Permira hæc dittographia etiam ea de causa, quod uera scriptura priore loco est; nec abesse potest infinitiuus, qui *suadere* contrarius ponatur. Sed *irridere*, quod Bursianus proposuerat, K. merito non recepit; credo fuisse *set ludere.* (Paulo post seruanda erat Schultingii emendatio: *alius alia inclinatione*).

p. 17, 10 sententia postulare uidetur, ut scribatur: *deinde <certe> æque periculosum esse fugere et pugnare.*

p. 17, 17 plura supplenda uidentur: *sociorum <fuga, uestra ipsorum> paucitas.*

p. 19, 8 sqq. locus de Niceta pessime mutilatus est, cum et Græca uerba librarius omitteret et cetera neglegenter scriberet; sed ex uestigiis, quæ relicta sunt, apparet Niceten Demosthenis aliquam sententiam surripuisse, deinde hanc sententiam ad similitudinem nobilissimi illius iuris iurandi fictam fuisse, quo Demosthenes in orat. pro cor. § 208 usus est, denique Niceten ideo uituperari, quod hac sententia in hac declamatione parum apte usus sit, cum Xerxes tanto antiquior esset quam Demosthenes. Quare locus hanc fere formam habuisse uidetur: *NICETES longe disertius hanc phantasiam mouit et adiecit: οὐχ ἁμαρτησόμεθα, ὦ ἄνδρες Λακεδαιμόνιοι, τὸν ὑπὲρ τῆς ἁπάντων σωτηρίας κίνδυνον ἀράμενοι, μὰ τοὺς ἀλλαχοῦ προκινδυνεύσαντας τῶν προγόνων καὶ τοὺς ἐν τοῖς δημοσίοις μνήμασι κειμένους ἀγαθοὺς ἄνδρας, οὓς ἡ πόλις τῆς καλλίστης ἀξιώσασα τιμῆς ἔθαψεν: <nitide>, nisi antiquior Xerses fuisset, quam <ut> Demosthenis ὍΡΚΟΝ hic dicere <liceret>*. Nisi quod ueri simile est Niceten Demosthenis uerba paulo licentius mutauisse.

p. 20, 13 scribendum uidetur: *CATIVS CRISPVS <declamator> municipalis*; certe *municipalis* ita per se positum ferri non potest, et substantiuum initio additum fuisse ea uerba ostendere uidentur, quæ proximo uersu in codd. leguntur: *dicebam municipalis*; editores hæc iure abiciunt, sed librarii se ipsum corrigentis uestigia hic agnosco.

p. 20, 18 editur: *qui cupiebat grandia dicere.* Certe etiam hoc cupiebat, sed non hoc solum; et ea, quæ deinceps narrantur, apertissime ostendunt infinitiuum *dicere* a librario male additum delendum esse.

p. 21, 11 Seneca Senianum laudare uidetur; sed alibi semper ineptias eius uituperat, ac ne ea quidem uerba huius hominis, quæ hoc loco adferuntur, ullo modo laude digna Seneca putare potuit, quoniam intolerabili hyperbole et ipsa laborant sicut ea, quæ proxime præcedunt, quamuis hæc etiam peiora sint. Quare sic scriptum fuit: *SENIANVS <non> multo potentius* (sed fere æque impotenter) *dixit.* An simul scrbd. *pudentius*?

p. 22, 22 legimus: (*Coruus*) *dixit: 'quid? si iam Xerses*

ad nos suo mari nauigat, fugiamus antequam nobis terra subripiatur'. Sed illud *quid* defendi uix potest; aut cum antiquioribus scribendum est: *Quod si iam* cet., aut, quod ego equidem prætulerim: *Quidni, si iam . . . subripiatur?* Proximo uersu solum Schottum uerbum *temptaret* offendit, pro quo *ostentaret* coniecit; ego scriptum fuisse crediderim *temparet*, i. e. *temperaret*.

Suasoria III. Pag. 24, 1 sq. ex Haasii coniectura scribitur: *nec ea sors mari tantum est; cælum specta: non sub eadem condicione sidera sunt?* Sed quæ sequuntur, æque aut magis etiam ad terram spectant. Quare scribo: *Nec ea sors mari tantum est, cetera uniuersi* (*uniusi*) *non sub eadem condicione sunt: alias sidera n. i. exurunt solum* cet. Vix opus est dicere negationem (*Nec*) ad utramque sententiam pertinere.

p. 24, 19 sqq. sententiæ sic inter se respondent: '*At non potero* <*aliter?*> *uindicare adulteram*'. *Prior est salus pudicæ. — Ne quid huius uirginitati timerem, persequebar adulterum:* <*ergo*> *uicta Troia uirginibus hostium parcam? nihil adhuc* (?) *uirgo Priami timet?*

p. 24, 24 certo scrbd. est: *sic* (= hac condicione) *reclusuri estis maria? Obserate potius.*

p. 25, 12 necessario scribendum est: . . . *non esse faciendum; id sic tractauit* cet. Nam obiectum uerbi *tractauit* non est idem, quod uerbi *diuisit* (scil. *hanc suasoriam*), quo modo accipiendum erit, si *et* retineamus; immo nouum obiectum habere debet, quod accipit reposito pro *et* pronomine *id*, quo prima quæstio significatur, quam in diuidendo Fuscus posuit, scilicet ea, quæ continetur uerbis: *etiam si aliter nauigari non posset, non esse faciendum.* Alteram quæstionem quam fecit Fuscus, u. 16 inuenimus.

p. 25, 17 scribendum uidetur: *illam enim moram naturæ maris et uentorum* <*deberi*>.

p. 26, 20 scrbd. uid.: *cur iste uates* (cfr. p. 28, 14) <*et*> *eius ministerium placuit?*

Suasoria IV. Pag. 29, 15 scrbd.: *Babylon ei cludetur, cui patuit Oceanus?*

Suasoria V. Pag. 32, 6 sqq. sic interpungendum est: *non sunt tropæa tollenda: confessio seruitutis est iussa facere. Si uenerit, uincemus; hoc non est diu colligendum: de eo dico, quem uicimus* (unde iure se colligere putat orator, iterum Xerxen uictum iri). *Uincemus*, quod in codd. post *dico* legitur, a librario male additum uidetur.

p. 32, 25 potius scripserim: *multo timidiores esse, qui ante superbissimi fuerint.*

p. 33, 12 editur: *ut conspectu tropæorum animi militum accenderentur, hostium frangerentur.* Sed *milites* et *hostes* parum recte inter se respondent. Ultima antecedentis uocis syllaba effecisse uidetur, ut *militum* pro eo q. e. *ciuium* irreperet.

Suasoria VI. Pag. 35, 1 necessario addendum est uocabulum, ut scribatur: *Scipio cum gladium <pectori> penitus abdidisset.* Nisi forte præstat *in pectus* addere.

p. 35, 4 scrbd.: '*Uetat*', *inquisti*, '*Milo rogari iudices*'. (u. 12 ex antiquis edd. *rependuntur* reuocandum est).

p. 36, 17 scribendum uidetur: *domi trucidamur, domi nr̄o sanguini intestinus hostis incubat.* Sequentia uerba pessime corrupta esse mihi uidentur, nam ironiæ hic uix locus est; sed emendationem non inuenio.

p. 36, 20 sqq. partim Maduigii coniecturis usus scribo: *Non te ignobilis tumulus abscondet, <nec> idem uirtutis tuæ qui <uitæ> finis est; immortalis humanorum operum custos memoria* cet.

p. 37, 26 scribendum est: *hoc loco hominum, qui ultro mortem adprehendissent, exempla posuit*; in codd. est *omnium*, sed hoc nimium est; error peruolgatus est.

p. 38, 1 scriptum fuisse suspicor: *uilis tibi salus futura <est> et morte grauior.* Ex *uilis tī* imperitus librarius *utilis* fecit; uocis *salus* prima littera propter præcedentem periit, ex reliquis *illis* factum est.

p. 38, 6 editur: *adiecit sententiam: haut enim placiturus es.* Mira hæc aut uerius nulla sententia est; sed in optt. codd. *haut enim* non scribitur, sed *aut erit.* Credo librarium uoluisse: *aut̃* (i. e. *autem*) *erit*; sic litteras has habemus: *autemerit*, unde facile pulcherrima sententia

efficitur: *aude mori, et placiturus es.* (Pro *et* Pingelius *si*, fort. rectius.)

p. 39, 30—40, 1 sqq. sine dubio sic scribendum est: *Quod grandia loquitur et dicit: 'mors nec immatura consulari nec misera sapienti', non mouet me; idiotam <iam> geret* (et sapientis nomen gloriationemque deponet)*; ego belle mores hominis noui; <satis> faciet, rogabit.*

p. 40, 17 editur: *ipsum exoratum a Uatinio, Gaio quoque Uerri adfuisse.* Hoc nemo umquam de Cicerone narrauit, nec sic de eo quidem Seneca errare potuit. Uiam emendandi Schottus monstrauit adhibitis iis, quæ apud Ualerium Maximum IV, 2, 4 narrantur; unde sine dubio scribendum esse credo: *ipsum exoratum a Uatinio Gabinioque reis adfuisse.*

p. 41, 22 sqq. sic scribendum credo: *Nolo autem uos, iuuenes mei, contristari, quod a declamatoribus ad historicos transeo; satis faciam uobis* (et desiderium uestrum sententiarum rhetoricarum postea explebo; cfr. p. 48, 24 sqq.). *Set* (hic causam adfert, cur ad historicos transierit) *fortasse efficiam, ut, his sententiis* (ex historicis petitis) *lectis, solidis* (datiuo casu) *et uerum habentibus accedatis; et quia hoc, si eam recta uia, consequi non potero, decipere uos cogar* (*cogor*? scilicet has sententias rhetorum declamationibus intermiscendo), *uelut . . . . poculi.* Uidendum tamen, ne pro *lectis* scribendum sit *inlecti.*

p. 42, 19 scrbd. uid.: *nec <hoc> satis stolidæ crudelitati militum fuit.*

p. 45, 17 saltim scribere debebant: *nihil enim ipso aut Cicerone dignum est*; sed in corrupta codicum scriptura *ipse a* nihil aliud latere credo quam *in ea.* Librarius hæc ita legit, quasi scriptum esset *ipea.*

p. 45, 21 ex misere corruptis scripturæ uestigiis hoc elicio, quod rectius quam quæ antea proposita sunt esse credo: *proprias enim simultates deponendas interdum putabat, publicas numquam auide exercendas.*

p. 45, 23 sqq. Aufidi Bassi uerba sic scribuntur: *Sic M. Cicero decessit, uir natus ad rei publicæ salutem, quæ diu defensa et administrata in senectute demum e manibus eius*

elabitur, non ipsius uitio læsa, <sed> quod nihil in salutem eius aliud illi quam si caruisset Antonio placuit. At hoc tamen ipsum uitium aliquod Ciceronis erat. Scribendum est: *elabitur, hoc ipsius uitio læsa, quod nihil* cet.

p. 48, 1 scribendum uidetur: *Hoc non Emathio mitis uictoria Perse,* ut membrorum æqualitati consulatur.

p. 48, 20 Kiesslingius scripsit: *ei interfuisse recitationi Seuerum quoque Cornelium scio,* sed in codd. pro *ei* mire scribitur *ne.* Hinc certa emendatione faciendum est: *Enæ interfuisse recitationi* cet. Nam de Sextilii Enæ recitatione agitur (uers. 9 sqq.).

Suasoria VII. Pag. 49, 5 fortasse scribendum est: *nihilque peccantis magis accendit quam prosperæ turpitudinis conscientia.*

p. 50, 7 sine dubio Cestius dixit: *ad pactionem uocaris, qua pactione melior ante <te> pars tui petitur*; conferatur similis sententia, quæ p. 53, 2 legitur.

p. 50, 12 scrbd. uid.: *Quid <commemorem> consulatum salutarem urbi* cet.

p. 51, 17 sqq. egregia Schotti emendatio recipienda erat: *Permitte populo Romano contra Antonium liceri: si scripta combusseris* cet. Schottus tamen parum recte *licere* scripsit, nisi forte hic typothetæ error est.

p. 52, 7 Triarium dixisse suspicor: *nullum tamen fuit Camilli opus maius quam quod indignum putauit Romanos salutem pactioni debere.* Cum nomen proprium per compendium scriptum esset, ultima antecedentis uocis syllaba cum hoc compendio conflata uocem q. e. *uiros* effecit.

p. 52, 21 sententia postulat, ut scribatur: *ego mirabar, si mors crudelior esset Antonii uenia.* Deinde scribendum est *Q. Scipionem;* significatur enim socer Cn. Pompei.

p. 55, 3 recte Kiesslingius dixit nomen declamatoris intercidisse; suspicor sic scriptum fuisse: *Dixit enim SENIANVS sententiam* cet. Nam stulto huic declamatori eiusmodi sententia plane conuenit.

p. 55, 23 scrbd. uid.: *M. Tullio et natura memoriam ademerat.*

p. 56, 4 in litteris Graecis *ΠΜΠΟΝΠΛΤΠΡΩΝΕΤ cum* hoc latere uidetur, quod ad loci sententiam aptissimum erit: *ἦ μὴν οὐ πατρώζ<εις>; et cum* cet. Quod Bursianus scripsit, uereor ut intellegi et defendi possit. Uerbum q. e. *πατρώζειν* his subesse etiam Schultingius uiderat; sed emendationem perficere non potuit.

Smaabidrag

af

J. N. Madvig.

I.

To sproglige Særheder i gamle græske Oversættelser af romerske Aktstykker.

At gjengive et i en faststaaende officiel Sprogform affattet Dokument i et andet Sprog saaledes, at den hele Bestemthed i Tankens Udtryk bevares, er selv i vore Dage, da Oversætterkunsten er uddannet ved Aarhundreders Øvelse, ingen let Sag. Endnu større var naturligvis Vanskeligheden paa en Tid, da Oversættelser baade i Almindelighed (i det Ringeste skriftlige) og især af Stykker af denne Art vare sjeldne, og der var en Forskjel ved Oversættelse fra et givet Sprog til et andet; thi det er utvivlsomt, at, i det Ringeste hvad litteraire Arbejder angik, meget hurtigere en vis Færdighed i at oversætte fra Græsk til Latin udviklede sig end omvendt. Den Opgave derimod at oversætte officielle Regerings- eller Myndighedsaktstykker til Kundskab og Efterlevelse fremtraadte just for det andet Folk; det herskende Folks Bud og Befalinger skulde meddeles det adlydende. En yderst ængstelig Stræben efter fuldkommen ordret Gjengivelse, en Fastklæben ved hvert Ord og hver Form, som man ikke vover at omsætte til anden Betegnelse, er naturligvis det charakteristiske for al begyndende Oversættervirksomhed. Medens Løsningen af Opgaven vistnok i det Hele lettes meget betydelig ved Sprogenes Slægtskab i

Bygning og Udvikling, gives der dog Tilfælde, hvor selve det nære Forhold kan føre i Forlegenhed eller paa Afveje, fordi Led og Udtryk i det ene Sprog, der tilbyde og paatrænge sig som svarende til Led og Udtryk i det andet, dog kun for en Del dække disse, men paa andre Punkter aldeles afvige og derfor ved Anvendelsen frembringe Forkerthed og Uforstaaelighed. De her fremkommende Phænomener antage forskjellige Skikkelser efter Sprogenes Bygning og fremtræde derfor tildels anderledes i de gamle Sprog med talrige Bøjningsformer, f. Ex. Casus, end i de nyere, i hvilke disse Former ere erstattede ved andre Midler, medens i visse Tilfælde i begge Sprogrækker analoge Phænomener kunne fremkomme, f. Ex. ved Anvendelse af Præpositionerne. Vi have, som bekjendt, en Række Oversættelser (tildels rigtignok kun Brudstykker) af romerske offentlige Dokumenter — saasom Senatsbeslutninger eller Forskrifter og Afgjørelser af Øvrigheder eller Statholdere — paa Græsk, opbevarede fornemmelig i Indskrifter, hvis hidhørende Antal i de seneste Aar er forøget og endnu forøges, men dog ogsaa hos Skribenter fra den senere Tid, navnlig Josephus i hans jødiske Oldhistorie, sædvanlig uden at vi kjende Originalen; i eet Tilfælde foreligge dog større Stykker af Originalen ved Siden af Oversættelsen, nemlig Augusts bekjendte Redegjørelse for en Del af hans offentlige Virksomhed, det saakaldte *monumentum Ancyranum.*[1])

Betragte vi nu disse Oversættelser, af hvilke nogle uden Tvivl ere af officiel Oprindelse, udfærdigede i Rom selv eller i Provindsen for at offentliggjøres til Efterlevelse, andre foranstaltede af græske Communer eller af enkelte Mænd i privat Øjemed, hvilket sidste maa antages om nogle Stykker hos Josephus, ved hvilke han selv henviser til den i romerske Archiver beroende Original, ville vi finde rigelig Bekræftelse paa de ovenfor i Almindelighed fremsatte Bemærkninger. Naar f. Ex. baade andensteds og i den i Nordisk Tidskrift for Philologi og Pædagogik, Ny Række I S. 1 f.,

[1]) Jeg indskrænker mig her til disse ældre Aktstykker med Udelukkelse af, hvad der foreligger i juridiske Kilder fra den senere Kejsertid.

behandlede Oversættelse af en romersk Senatsbeslutning fra A. 170 f. Chr. det hyppige romerske Udtryk *e re publica*, „i Statens Interesse“, „stemmende med Statens Tarv“, oversættes ved *ἐκ τῶν δημοσίων πραγμάτων*, saa tilbyder sig ved *δημόσια πράγματα* for *res publica* let Sammenligningen med „det publique Væsen“ i ældre danske Oversættelser fra Latin; men den i denne Forbindelse aldeles meningsløse Brug af Præpositionen *ἐξ*, som jo almindeligvis svarede til den samme latinske Præposition, kan anskueliggjøres ved at oversætte det tydske „die Bücher vom Staate“ paa Dansk ved „Bøgerne af eller fra Staten“. Uden nu videre at forfølge andre forskjelligartede Exempler, skal jeg her henlede Opmærksomheden paa og dvæle et Øjeblik ved to Tilfælde, hvori det i saa mange Henseender interessante Brud paa Overensstemmelse i Casussystemet imellem Græsk og Latin ved Manglen af Ablativ i Græsk og dens Funktions Fordeling paa Dativ og Genetiv gjør sin Indflydelse gjældende og har bragt Oversætterne til at vælge besynderlige Veje; om intet af disse Tilfælde har jeg fundet nogen Bemærkning hos dem, der have udgivet og behandlet Stykkerne, idet Oversætternes besynderlige Fremgangsmaade ikke fremkalder nogen Tvivl eller Vanskelighed for os med Hensyn til Forstaaelse af Meningen.

Naar Romeren betegner Aaret ved en dobbelt Ablativ af Consulernes Navne og et tilføjet *consulibus*, kunde dette paa Græsk sprogrigtig kun gjengives ved en dobbelt Genetiv, og, da denne ikke kan dannes med et Substantiv alene (*Καίσαρος ὑπάτου*), men nødvendigvis kræver et Participium, maatte Udtrykket gjengives ved et Verbum (*Καίσαρος ὑπατεύοντος*); hvis denne Form ikke valgtes, maatte der bruges Præpositionen *ἐπί* med Genetiv (*ἐπὶ Καίσαρος ὑπάτου*). Medens nu Oversætteren af den opbevarede Senatsbeslutning om Asklepiades fra Klazomenæ fra A. 78 f. Chr. (se C. I. L. I p. 110 nr. 203, Bruns fontes iur. Rom. ant., ed. III p. 134) har valgt denne sidste Form (*ἐπὶ ὑπάτων Κοΐντου Λυτατίου, Κοΐντου υἱοῦ, Κάτλου καὶ Μάρκου Αἰμιλίου, Κοΐντου υἱοῦ, Μάρκου υἱωνοῦ Λεπίδου*), og begge Former idelig bruges hos de græske Historikere, der fortælle om romerske Begivenheder,

har en saadan Frihed i Udtrykkets Forandring været andre Oversættere for stor, og gaaende ud fra, at den latinske Ablativ baade i Formen mest lignede den græske Dativ og ved ordret Oversættelse, f. Ex. ved Præpositioner, oftest gjengaves ved denne, have de trøstigen oversat *C. Pansa et A. Hirtio consulibus* ved Dativen Γαΐῳ Πάνσᾳ καὶ Αὔλῳ Ἱρτίῳ ὑπάτοις, ubekymrede om, at denne Dativ efter græsk Sprogbrug ikke i fjerneste Maade betegnede det, der skulde betegnes; Læserne maatte andenstedsfra vide eller slutte sig til, at de saaledes i Dativ forekommende Navne paa Consuler indeholdt en Tidsangivelse. Det anførte Exempel er taget af den græske Oversættelse i marm. Ancyr. Col. 1, Lin. 5—6, og denne Oversættelsesmaade gjentages i de bevarede Stykker med forskjellige Navne (f. Ex.: Μάρκῳ Μαρκέλλῳ καὶ Λευκίῳ Ἀῤῥουντίῳ ὑπάτοις) 11 eller 12 Gange; kun en eneste Gang, hvor der i Originalen ikke stod et egentligt Øvrighedsnavn, men Udtrykket *me principe*, har Oversætteren (Col. 7 L. 9) vovet sig til det rigtige Udtryk ἐπ' ἐμοῦ ἡγεμόνος. At man endnu i Augusts Tid, da saa mange Romere hyppig skrev Græsk, ogsaa i Breve og slig Form, kunde oversætte saaledes, lader sig kun forklare af, at den ældste Tids naive Gjengivelsesmaade efterhaanden var bleven til Vane. Vi finde den da ogsaa i de hos Josephus opbevarede Dokumenter (XIV, 10 § 13 og 19): Λευκίῳ Λέντλῳ, Γαΐῳ Μαρκέλλῳ ὑπάτοις, een Gang ogsaa om en anden Øvrighed end Consulerne (sammesteds § 10): Κοΐντῳ Ῥουτιλίῳ, Κορνηλίῳ ταμίαις κατὰ πόλιν.

En aldeles tilsvarende Misbrug af den græske Dativ for den latinske Ablativ i en absolut ugræsk Betydning troede jeg en Tid lang at finde i et andet Tilfælde, og en saadan Antagelse maa ogsaa, skjøndt aabenbart uklart, have foresvævet Udgiverne af Josephus. Som bekjendt tilføjes, hvor det gjælder om aldeles nøjagtig at betegne en romersk Borgers Person, Navnet paa den Tribus, til hvilken han hører, imellem Gentilnavnet samt Faderens Navn og Tilnavnet (*Ser. Sulpicius Q. F. Lemonia Rufus*), og der er ingen Tvivl om, at dette Navn staaer i Ablativ, analog med Ablativen af Navnet paa den By, hvorfra En er (*N. Magius*

Cremona Cæs. B. C. I, 24 = *Turnus Herdonius ab Aricia* hos Livius). Denne Ablativ kunde og maatte nu paa Græsk sprogrigtig gjengives enten ved Præpositionen ἐξ (ἐκ τῆς Ῥωμιλίας) eller ved et Adverbium paa -θεν i Analogi med de attiske Demosadverbier af denne Form. Nu findes i de ovenfor omtalte paa Græsk oversatte Senatsbeslutninger et betydeligt Antal Senatorer med fuldstændig Navneangivelse, navnlig ogsaa med Angivelse af Tribus, anførte som Affattelsesvidner (scribendo adfuerunt, oversat ved γραφομένῳ παρῆσαν); en fuldstændig Fortegnelse over de hidtil i denne Form fundne har Mommsen givet i Ephemeris epigraph. IV pag. 213 ff. I Udgaverne af Josephus, hos hvem en stor Del af disse Navne ere opbevarede, vil man nu i 14de Bog (Cap. 8 § 5 og C. 10 § 10. 13. 19) finde trykt: *Λεύκιος Κωπώνιος Λευκίου υἱὸς Κολλίνᾳ καὶ Παπίριος Κυρίνᾳ, Λούκιος Καλπούρνιος Μενενίᾳ Πίσων, Σέρουιος Παπίνιος Λεμωνίᾳ Ποτῖτος* o. s. v., og det laa da nær, hvad ogsaa maa have været Udgivernes Mening, at Dativ her stod for den latinske Ablativ, ligesom i de samme Dokumenter (i cap. 10 § 13 og 19) ved Consulnavnene. Slaaer man efter i 13de Bog Cap. 9 § 2, læses der: *παρόντος Λουκίου Μαννίου Λουκίου υἱοῦ Μεντινᾶ καὶ Γαΐου Σεμπρωνίου Πενναίου υἱοῦ Φαλερνᾶ*, hvor Udgiverne altsaa ved Circumflexen uden iota subscriptum maae have villet betegne den latinske Ablativ med det lange *a* ligefrem overført i det Græske, hvor imidlertid Betegnelsen faldt bort, naar der ikke anbragtes Accenter, hvilket ikke skete i Indskrifterne. Hvorledes det seer ud i Haandskrifterne af Josephus, veed jeg ikke, og de vilde i ethvert Tilfælde her ingen Autoritet have; men vender man sig til Indskrifterne (f. Ex. til Senatsbeslutningen om Asklepiades fra Klazomenæ eller til den i Ephem. epigr. IV p. 214 ff. aftrykte Oversættelse af en Senatsbeslutning, der er funden i Ruinerne af Adramytium i Lilleasien, og som rimeligvis er ældre end Ciceros Tid), finder man der overalt Tribusnavnene uden *iota subscriptum* eller *adscriptum*, som ellers i de samme Indskrifter anbringes ved Dativens *α*. Men ikke nok hermed; i den sidstnævnte, senest fremkomne Indskrift læse vi først *Κόιντος Καικίλιος*

Κοΐντου υἱὸς Ἀνιήνσης, dernæst *Πόπλιος Γέσσιος Ποπλίου Ἀρνήνσης* og endelig *Γάϊος Ἄννιος Γαΐου Ἀρνήνσης*, hvormed aabenbart gjengives den latinske Nominativform *Aniensis* og *Arniensis*. Oversætteren har altsaa slet ikke brudt sig om at gjengive den latinske Casus og derved Tribusnavnets Forhold til Mandsnavnet, da han ikke fandt nogen bekvem Vej hertil, idet ingen af de ovenfor betegnede faldt ham ind, men har hensat Tribusnavnet forbindelsesløst i Nominativ. Man kan ikke engang sige, at Tribusnavnet føjes til Personnavnet i Nominativ som en Udvidelse af dette, omtrent som „Peter Hansen Smørumnedre“ for „fra Smørumnedre“; thi herimod stride de ovenfor fra Josephus anførte Exempler paa Tilføjelsen af denne Nominativ af Tribusnavnet til Personnavnet i Genetiv: *Λουκίου Μαννίου Μεντίνα*.

Vi vinde, som allerede sagt, ved det her anførte ingen bedre Forstaaelse af Noget i Dokumenternes Indhold, men vel kan Betragtningen af disse Phænomener gjøre os det lettere at forstaae enkelte Friheder hos de ældste latinske Skribenter i Gjengivelsen af græske Former, ja endog Phænomener, der have holdt sig længere ned i Tiden, f. Ex. Forbindelser som *in ipsa τῇ πόλει*, hvor latinsk Ablativ og græsk Dativ forbindes, rigtignok begge i deres rette Betydning.

II.

To homeriske Formodninger.

Det er unægtelig dristigt at fremkomme med kritiske Tvivl om Textens Rigtighed i Steder af Homer, om hvilke det er givet, at de ere læste paa samme Maade, paa hvilken de nu skrives i vore Udgaver, adskillige Aarhundreder før Christi Fødsel, ja paa den ældste græske Prosaikers Tid, hvis Værk vi have, Herodots; og dog er det just saadanne Tvivl om to Steder i Iliaden, som jeg her vil fremsætte. Sagen vil dog maaskee vise sig i et noget mindre

betænkeligt Lys, naar man overvejer, hvorledes den homeriske Text forelaa i Oldtiden, og med dette Forhold sammenligner Beskaffenheden af de Formodninger, som her skulle yttres. Om jeg end, idet jeg fastholder Iliaden og Odysseen som udgaaede hver for sig som en Helhed fra en enkelt Digter, hvorved jeg naturligvis hverken udelukker endog stærk Benyttelse af tidligere Sangeres Arbejder eller senere afrundende og udfyldende Tilsætninger, forudsætter Bogstavskriftens Tilværelse og Benyttelse ved Digtenes Fremkomst, gaaer jeg paa den anden Side ligesaa bestemt ud fra, at Opbevarelse i Hukommelsen og mundtligt Foredrag har haft en meget væsentlig Del i Digtenes ældste Overlevering, saa at de i den mere fremrykkede Tid, da i det Hele Bøger (Haandskrifter) kom i Omløb og afløste Rhapsodernes Foredrag, for en stor Del ere nedskrevne af Forskjellige paa forskjellige Steder med enkelte, maaskee ikke ganske faa, Afvigelser, der først efterhaanden forsvandt i en almindelig fulgt Text. Ved denne Nedskrivning kunde da ogsaa stundom ældre Ord og Ordformer faae en mindre korrekt Skikkelse. Den, der har syslet lidt f. Ex. med vore egne middelalderlige Viser og deres Overlevering, vil det heller ikke overraske, naar det udtales, at stundom i et Digt eller Sted af et Digt, der i det Hele forstaaes og bevares med Kjærlighed, en enkelt Unøjagtighed i Udtryk og Tanke, et enkelt urigtigt eller uforstaaeligt Ord kan indsnige sig, gjentages og faae fast Plads, uden at den, der reflexionsløst læser, bevarer og stundom fremsiger Digtet og hengiver sig til dets Stemning, forstyrres af en lille Forvanskning eller af et uklart Ord. Paa samme Maade kan det vel enkelte Gange være gaaet til hos Grækerne med Steder i Iliaden og Odysseen.

1. I Iliadens sjette Bog V. 286 ff. fortælles, som bekjendt, hvorledes Hektors Moder Hekabe efter Sønnens Opfordring fremtager en kostbar Gave, et prægtigt Skrud (πέπλος), der imellem andre prægtige var det dyrebareste og laa nederst i Gjemmet, for i Forening med Stadens tilkaldte Matroner at bringe denne Gave til Athene i hendes Tempel paa Borgen for at bøje Gudindens Sind til Gunst for Troerne. Her

hedder det nu, Vers 289 ff., efter at det er sagt, at Hekabe steg ned i det af Duft opfyldte Kammer (*θάλαμος*):

ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι, παμποίκιλα ἔργα γυναικῶν
Σιδονίων, τὰς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδὴς
ἤγαγε Σιδονίηθεν, ἐπιπλὼς εὐρέα πόντον,
τὴν ὁδὸν ἣν Ἑλένην περ ἀνήγαγεν εὐπατέρειαν.

Efter Beretningen, som den her lyder, og som den ikke blot læstes af de Grammatikere, fra hvem vore Scholier stamme, men ogsaa synes at være læst af Herodot, der citerer disse Vers i 2den Bog Cap. 116 (skjøndt det Punkt, det Bogstav, hvorom jeg vil tale, er ligegyldigt for ham). har altsaa Paris fra Sidon medbragt ikke kostbare phoenikiske Tøjer, men phoenikiske Kvinder, der i Troja forfærdigede deslige Tøjer. Jeg veed nu meget vel, at man nylig endog har draget videre Slutning af denne Beretning og derpaa grundet den Antagelse, at phoenikisk Kunst og Industri ogsaa i andre Retninger paa samme Maade var forplantet til Troja. Det forekommer mig imidlertid øjensynligt, at denne hele Opfatning ligger den naturlige og naive digteriske Forestilling meget fjernt. Efter denne Forestilling giver den i fjerne Lande eventyrlig omtumlede Mand sig ikke af med industrielle Planer, men medbringer fra de fremmede Lande, hvorhen han er kommen, sjeldne, i hans eget Land ukjendte kostbare Gjenstande, saaledes som det ogsaa i Odysseen (IV, 618; XV, 118) fortælles om Menelaos, da han ligeledes var kommen til Sidon. Det Besynderlige i Beretningen har ogsaa været de Gamle noget paafaldende, hvorfor Scholierne til Forklaring bemærke, at det er et Vidnesbyrd om Alexandros's særlige Iver og Omhu (*περιεργία*), at han ikke blot har kjøbt Klædninger, men ogsaa Kvinder, der forfærdigede dem. Men værre er det, at Beretningen, som den nu lyder, aabenbart modstrider Digterens Intention og Hovedtanke. Hekabe bringer Gudinden som Gave det ypperste, omhyggeligst gjemte Klenodie, hun ejer. Men denne Egenskab, denne uvurderlige Kostbarhed har Gaven kun, naar den selv med de øvrige gjemte Klædninger ved et sjeldent Tilfælde er bragt fra et fjernt Land, hvorfra

ikke atter lignende let kunne hentes; endnu mere synker Sjeldenheden og Kostbarheden, naar slige Stykker forarbejdes i Troja selv af derhen bragte Kvinder. Kun enkelte Prøver af disse fjerne kunstfærdige Kvinders Arbejder maae være komne til Troja og gjemmes af Hekabe som uvurderlige Skatte. Fortællingen lød altsaa oprindelig anderledes, men dog kun eet Bogstav anderledes:

ἔνθ' ἔσαν οἱ πέπλοι, παμποίκιλα ἔργα γυναικῶν
Σιδονίων, τοὺς αὐτὸς Ἀλέξανδρος θεοειδὴς
ἤγαγε Σιδονίηθεν κ. τ. λ..

Hvorledes ved en overordentlig ringe Tankeløshed Pronominet fra *πέπλοι* overførtes til at forbindes med det nærmere *γυναικῶν*, *τούς* blev til *τάς*, behøver ingen Forklaring.

2. I tredie Bog af Iliaden udbryder Hektor Vers 39 ff. i Harme over Paris, der frygtsom er vegen tilbage for Menelaos, og ønsker, at den Fejge hellere maatte være bleven ufødt og ugift:

Καί κε τὸ βουλοίμην, καί κεν πολὺ κέρδιον ἦεν
ἢ οὕτω λώβην τ' ἔμεναι καὶ ὑπόψιον ἄλλων.

Hvad det allerede i sin Form og Dannelse (af Futurumstammen *ὑπόψομαι*) højst paafaldende og enestaaende Adjektiv *ὑπόψιος* i Forbindelse med Genetiven *ἄλλων* egentlig betød eller skulde betyde, vidste de Gamle ikke, og de i Scholierne og hos Eustathios fremsatte Forklaringer ere ikke blot ubegrundede og grammatisk umulige, men ogsaa aldeles upassende til Sammenhængen (enten „ilde seet af Andre“ eller „som frygter Andre og skammer sig for dem“). Aristophanes fra Byzants og Herodian forandrede, aabenbart efter Conjectur, *ὑπόψιον* til *ἐπόψιον*, hvilket de forklarede om den, der „for Andres Øjne (*ἐν ὄψει ἄλλων*) opfører sig skammelig“, hvorved blot, foruden den vedblivende forkerte Dannelse af Ordet, er den ene uheldige Omstændighed, at Hovedbegrebet (at opføre sig skammelig) slet ikke ligger i Ordet, men kun Betegnelsen „i Andres Paasyn“. Til den Vanskelighed, der ligger i Adjektivets Betydning og dets Forbindelse med

Genetiv, komme to andre af Grammatikerne ikke mærkede eller dog ikke nævnte Vanskeligheder, den ene, at Forbindelsen med λώβη aabenbart kræver et Substantiv, ikke et Adjektiv, og at dette Substantiv maa være et saadant, at Genetiven ἄλλων kan forbindes paa een Gang med det og med λώβη, hvilket Ord ikke kan savne denne Bestemmelse („en Skam og Skjændsel for Andre"); et Menneske kan ikke absolut siges at være en λώβη. Jeg skal ikke sige, hvorledes det Substantiv, som her oprindelig stod, ganske præcist lød og skreves; men det var i sin Mening det samme, som hos Aristophanes og Senere lyder ὑπώπιον, en Kindhest, et Slag i Ansigtet, d. e. den groveste Beskæmmelse og Vanære. Paris var i Hektors Øjne en Beskæmmelse og Plet for Andre, fornemmelig for Hektor selv.[1])

III.

Textrettelser til Ciceros Brutus.

I mine *Adversaria critica*, andet Bind S. 184, har jeg nævnt, at, hvor meget jeg end havde syslet med Ciceros Skrifters Textkritik, havde jeg dog i denne Henseende i en lang Række Aar henvendt større Opmærksomhed paa Ciceros Taler og philosophiske Skrifter end paa Brevene og især paa de rhetoriske Bøger, hvilke sidste jeg efter at have ydet ikke faa Bidrag til Henrichsens Bearbejdelse af Bøgerne *de Oratore* sjeldnere var kommen tilbage til og mindre havde dvælet ved i Sammenhæng eller med kritisk Opmærksomhed, baade fordi disse Skrifters Indhold i deres Helhed tiltalte mig mindre, og fordi jeg savnede et paalideligt haandskriftligt Grundlag som Udgangspunkt for conjecturalkritiske Bestræbelser. Efter Udgivelsen af *Adversaria critica* medførte imidlertid først en tilfældig Omstændighed,

---

[1]) Denne Formodning er meddelt lejlighedsvis i philologisk Samfund, se Udsigten over dets Virksomhed 1876—78 S. 48.

nemlig min Ven Siesbyes med de philologiske Studerende anstillede Øvelser over en Del af Ciceros Breve, dernæst Ønsket om for mine historisk-antiqvariske Arbejder endnu en Gang selvstændig at samle ethvert her adspredt Træk af romerske Indretninger, at jeg i 1875 og de følgende Aar foretog en ny sammenhængende Gjennemlæsning af Ciceros Breve og derefter de rhetoriske Skrifter, under hvilken Gjennemlæsning jeg da atter med den ved tidligere Arbejder og med Aarene skærpede Methode og Øvelse prøvede mange Steder, hvis tvivlsomme eller utvivlsomt fordærvede Beskaffenhed jeg tidligere enten ikke havde mærket eller, hvad ofte var Tilfældet, ikke havde kunnet raade Bod paa. Heraf fremgik en stor Mængde enten rimelige eller efter min Mening aldeles sikkre og klare Rettelser, tildels indgribende og overraskende, som jeg vel kan have Lyst til, hvis andre mig mere magtpaaliggende Arbejder levne Tid dertil, at udgive samlede. Her vil jeg til en Prøve meddele et Antal Rettelser til en af de rhetoriske Bøger, ved hvilken man allermest føler Savnet af gamle og paalidelige Haandskrifter, nemlig Brutus, i hvilken derfor ikke faa Steder maae forblive urettede, om end Fejlen er sikker, og paa andre Steder Tvivlen ikke kan gjennemføres til en bestemt Afgjørelse.

Cap. 8 § 31: *His* (der er Tale om Gorgias og Sophisterne) *opposuit sese Socrates, qui subtilitate quadam disputandi refellere eorum instituta solebat verbis. Hujus ex uberrimis sermonibus exstiterunt doctissimi viri* cet. At Ablativen *verbis* er aldeles overflødig og meningsløs, især efter det foregaaende *subtililate quadam disputandi*, derom have Mange været enige; men ligesaa klart er det, at det ikke gaaer an simpelthen at udelade et Ord, som intet Menneske kunde falde paa at indskyde her, men hvorunder der maa skjule sig et andet oprindeligt. Orelli var paa et rigtigt Spor, da han bagved *verbis* søgte et Sokrates's Gjendrivelse charakteriserende Adverbium; men *urbanissime*, hvorpaa han gjættede, ligger altfor fjernt som overhovedet enhver Superlativform; de sidste Bogstaver af Ordet (*bis*, *uis*, *ius*) føre aabenbart paa en Comparativ, og Intet ligger

da (under Hensyn til det foregaaende Ords Slutningsbogstaver *at*) nærmere end *acerbius*. Cicero udtaler, at Sokrates's dialektiske Kunst øvedes temmelig skarpt paa Sophisterne.

Cap. 28 § 109: *Tuus etiam gentilis, Brute, M. Pennus facile agitavit in tribunatu C. Gracchum, paulum aetate antecedens; fuit enim M. Lepido et L. Oreste consulibus quaestor Gracchus, tribunus Pennus* cet. Dette Sted er med fuld Ret i Kaysers og Baiters Udgave betegnet med et Kors; men Fejlen ligger ingenlunde i Adverbiet *facile*; thi hvad enten man derfor sætter *valide* eller *facete* — begge Dele er foreslaaet —, bliver tilbage (og forøges ved den første Forandring) det Anstød, som vækkes ved Beretningen om, at en ellers ubekjendt Person i sit Tribunat (thi Ordene *in tribunatu* maa nødvendigen sættes i Forbindelse med *agitavit* og forstaaes om Pennus's eget Tribunat) „tumlede den mægtige Demagog C. Gracchus“, saa meget mere som det strax siges, at Pennus var Tribun paa samme Tid, som Gracchus var Quæstor og endnu slet ikke fremtraadte med sine Bestræbelser. Men enhver Tvivl om Fejlen bortfalder derved, at der i Haandskrifterne ikke staaer *C. Gracchum paulum*, men *paulum C. Gracchum*, saa at *C. Gracchum* slet ikke hører til det foregaaende Verbum, men alene til *antecedens*, og Gracchus slet ikke sættes i Forhold til Pennus uden med Hensyn til Levealder. Hvad der altsaa siges om Pennus, ligger alene i Ordene *facile agitavit*, og der stikker altsaa i dette *agitavit* et Verbum, der uden Objekt betegner, hvad Pennus gjorde. Cicero skrev: *facile actitavit in tribunatu, paulum C. Gracchum aetate antecedens* o. s. v., han forhandlede med Lethed i Tribunatet (*actiones tribuniciae*), besad den fornødne Evne til at forhandle med Folket som Tribun.

Cap. 30 § 116: *Habemus igitur in Stoicis oratoribus Rutilium, Scaurum in antiquis; utrumque tamen laudemus, quoniam per illos ne haec quidem in civitate genera hac oratoria laude caruerunt.* Baade den rhetoriske Modsætning og hele Tankegangen viser, at der maa skrives: *Habeamus igitur .... utrumque tamen laudemus.* Det anføres ikke

som et Faktum; at Rutilius var en af de stoiske Talere, en Art, der jo i det Hele ikke bestod eller nævnedes som en given Klasse, men der uddrages en Slutning og en Dom af det Foregaaende: „Lader os altsaa, hvis Rutilius og Scaurus skulle være Talere, betragte Rutilius som en stoisk, Scaurus som en gammeldags."

Cap. 35 § 131: *Doctus etiam Graecis T. Albucius vel potius plane Graecus; loquor, ut opinor; sed licet ex orationibus judicare.* Hvad man her antager udtrykt ved Ordene *doctus Graecis*, hedder paa Latin og maa hedde *doctus Graecis litteris* (se § 169 og 175); thi *Graeca* siges slet ikke saaledes absolut. Men hvis man indskyder *litteris*, bliver dog *etiam* forkert, da der ingen Modsætning er, hvortil det kan henføres; maaskee stod der oprindelig: *doctus etiam in Graecis T. Albucius vel potius plane Graecus.* Albucius var endog imellem Grækerne, endsige efter romersk Maalestok en lærd Mand, eller rettere selv en Græker.

Cap. 40 § 150: *aetatesque vestrae, ut illorum, nihil aut non fere multum differunt.* Ordet *fere* er aldeles forkert indskudt imellem *non* og *multum* (noget ganske andet er *non fere* alene: „just ikke, ikke gjerne"); det Rigtige fremkommer ved en let Omsætning *nihil fere aut non multum.* En lignende Omsætning vil blive eftervist § 187.[1])

Cap. 42 § 156: *aequalitas vestra .... tantum abest ab obtrectatione et invidia, quae solet lacerare plerosque, ut*, cet. Om Misundelsens Virkning paa den Misundelige selv siges ikke *lacerare*, der betegner de bittre Angreb paa Misundelsens Gjenstand, men *macerare*, fortære, ligesom om andre Sindet nagende Lidenskaber.

---

[1]) I den næste Paragraph (151) er *una*, som det nu staaer (uden *mecum*), forkert og passer overhovedet ikke til den specielle Fremhæven af, hvad der angaaer Sulpicius ene, ikke ham og Cicero i Forening. Jeg troer, at der oprindelig stod: *Nam et in iisdem exercitationibus ineunte aetate fuimus et postea una Rhodi; nam illo etiam profectus est, quo melior esset et doctior.* Men denne Formodning er af dem, som det er vanskeligt at hæve til nogen stor Sandsynlighed uden haandskriftlige Spor.

Cap 46 § 169: *Omnium autem eloquentissimus extra hanc urbem T. Betucius Barrus Asculanus, cujus sunt aliquot orationes Asculi habitae, illa Romae contra Caepionem nobilis sane* cet. Det en bekjendt Gjenstand fremhævende Pronomen (*ille*) kan slet ikke staae her foran Stedbestemmelsen *Romae*, adskilt fra selve Angivelsen af Talen og den derefter følgende Betegnelse af denne Navnkundighed Der skal staae: *cujus sunt aliquot orationes Asculi habitae, una Romae, contra Caepionem, nobilis sane* cet.

Cap. 50 § 187: *Quare tibicen Antigenidas dixerit discipulo sane frigenti ad populum: „mihi cane et Musis"; ego huic Bruto dicenti ... apud multitudinem: „mihi cane et populo, mi Brute" dixerim.* Ved denne Ordstilling hører *sane* nødvendig til *frigenti*, og der fremkommer en aldeles upassende Bekræftelse og Indrømmelse („der rigtignok modtoges koldt"), medens Tanken fordrer en saadan Betegnelse paa et ganske andet Punkt: „Derfor kan gjerne (— derimod har jeg Intet at indvende —) Antigenidas sige til sin Discipel, hvad der lægges ham i Munden, men jeg maa ligeoverfor Brutus tale anderledes". Der skal altsaa staae: *quare tibicen Antigenidas dixerit sane discipulo frigenti ad populum* cet. Jfr. Rettelsen ovenfor ved § 150.[1])

Cap. 53 § 197: *At vero, ut contra Crassus ab adulescente delicato, qui in litore ambulans scalmum repperisset ob eamque rem aedificare navem concupivisset, exorsus est, similiter Scaevolam ex uno scalmo captionis centumvirale judicium hereditatis effecisse, hoc in illo initio consecutus, multis ejusdem generis sententiis delectavit animosque omnium, qui aderant, in hilaritatem a severitate traduxit.* Af *hoc consecutus* lader sig aldeles ingen Mening faae ud;

---

[1]) Ved en lignende Omstilling af to Ord klarede jeg for mere end 50 Aar siden et andet Sted i Brutus, cap. 64 § 230, hvor Alt er fuldstændig rigtigt, naar der læses: *Si quidem et Crasso vivo dicere solebat* (Hortensius) *et magis jam etiam vigebat cum Antonio et, Philippo jam sene pro Cn. Pompeji bonis dicente, in illa causa adulescens cum esset, princeps fuit* cet. I Haandskrifterne staaer *vigebat Antonio et cum Philippo.* Man er blevet ved at plage sig med kunstige Forklaringer eller voldsomme Rettelser

thi at forklare *hoc* om *delectatio animorum* ved en Anticipation af det følgende ved særlige Ablativer bestemte *delectavit*, er dog altfor galt. Og dog er det klart nok, at *initio* hører til *delectavit*; thi Moroen fremkaldtes ved den snurrige Begyndelse, men tillige ved dens Fortsættelse. At *in* ved *initio* er galt, følte Ernesti. Cicero skrev *hoc ille* (eller snarere *hoc illico*) *initio*, *consecutis multis ejusdem generis sententiis delectavit* cet. (*Ille* for *in illo* er allerede formodet af Andre). Men der bliver en Tvivl tilbage ved det absolut satte *delectavit* og det naturligen dertil hørende Objekts Forbindelse med et følgende Verbum (*traduxit*); man ventede: *delectavit animos omnium, qui aderant, et in hilaritatem a severitate traduxit.* Dog kan *delectavit* vel staae i ubestemtere Almindelighed: „vakte Fornøjelse.“

Cap. 67 § 238: *At* (erat in C. Macro) *in inveniendis componendisque rebus mira accuratio, ut non facile in ullo diligentiorem majoremque cognoverim.* Det hverken hos Cicero andensteds eller hos nogen anden gammel Skribent forekommende Substantiv *accuratio* vækker saa meget stærkere Anstød, som der havde været mangfoldig Lejlighed til dets Anvendelse, hvis det overhovedet havde været i Brug, og som heller ikke Adjectivet *accuratus* bruges om Personer til Betegnelse af en Egenskab hos dem. Rigtigt er derimod *mira cura ac ratio.* Hvor nemt, naar der først var skrevet *mira curacratio*, heraf opstod *accuratio*, sees let.

Cap. 71 § 249: *Quid igitur de illo judicas, inquam, quem saepe audivisti?* Paa dette Spørgsmaal af Cicero svarer Brutus: *quid censes, inquit, nisi id, quod habiturus es similem tui?* Constructionen, som her antages: *censeo id quod habiturus es*, istedenfor *censeo te habiturum esse*, er den reneste og groveste Barbarismus og vilde (formedelst det tilføjede *id* og Indikativen *es*) ikke engang kunne taales i det tredie Aarhundrede efter Christus. Hertil kommer, at Futuret er galt, og at der maatte staae *habes*, da der er Tale om en allerede anerkjendt og moden Taler, Consularen Marcellus. Der skal altsaa forbindes: *quid censes, nisi similem tui* (*me eum judicare*). Ordene *id quod habiturus es*

indeholde en indskudt Bemærkning om, hvorledes Cicero selv vil stille sig til denne Dom af Brutus. Der stod oprindelig: *Quid censes, inquit, nisi (id, quod agniturus es) similem tui.* Brutus mener, at Cicero selv vil vedkjende sig denne Lighed Dertil knytter sig aldeles passende og slaaende det Følgende.

Cap. 76 § 265: *L. Torquatus, quem tu non tam cito rhetorem dixisses, etsi non deerat oratio, quam, ut Graeci dicunt,* πολιτικόν. Om at betragte *L. Torquatus* som Rhetor og Veltalenhedslærer var der ikke Spørgsmaal, men om, hvorvidt han var en Taler eller blot en Statsmand. (Paa den græske Betydning af ῥήτωρ kan der saameget mindre tænkes, som den særlige græske Sprogbrug just fremhæves ved det andet Ord). Selve Tilføjelsen: *etsi non deerat oratio* viser ved en Art Ordspil det Rigtige: *non tam cito oratorem dixisses, etsi non deerat oratio, quam ut* cet. Fejlen opstod af *citoratorem*, idet *o* kun skreves een Gang; *ratorem* gjordes da til *rhetorem.*

Cap. 89 § 304: *Exercebatur una lege judicium Varia ceteris propter bellum intermissis, cui frequens aderam, quamquam pro se ipsi dicebant oratores non illi quidem principes, L. Memmius et Q. Pompejus, sed oratores tamen* cet. Hvorledes Udgiverne og Fortolkerne have pint sig for at udfinde den Modsætning, Indvending eller rettende Bemærkning, der skal ligge i *quamquam*, er det overflødigt at gjennemgaae. Peter har meget rigtig afvist Orellis Omskrivninger og Forklaringer, men hans egne, hvoraf han giver to, ere ligesaa utilfredsstillende, hvad han ogsaa selv synes at føle. Der skal uden Tvivl staae *quaque* (= *et qua*).

Cap. 90 § 312. *Itaque prima causa publica pro Sex. Roscio dicta tantum commendationis habuit, ut non ulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur.* Selv om man ikke stødes ved *non ulla* for *nulla*, er Meningen, nærmere beseet, forkert. Det heldige Udfald af en Advocats første Optræden har ikke den Følge, at enhver Sag ansees for at fortjene at føres af ham, være hans Forsvar værdig (hvilket er noget ganske Andet, end at enhver Sag ønskes ført af ham); den

sande Følge af det glimrende Held er, at den nye Taler strax stilles saa højt, at man ikke tør eller bør byde ham enhver nok saa ubetydelig Sag at føre. Cicero skrev altsaa *ut nonnulla esset, quae non digna nostro patrocinio videretur*, at der fandtes en og anden Sag, hvis Førelse ansaaes for at ligge under min Værdighed.

Cap. 95 § 325: *Aliud autem genus* (eloquentiae) *est non tam sententiis frequentatum quam verbis volucre atque incitatum, quali est nunc Asia tota.* Enhver, der har en nogenlunde uddannet Kundskab om eller Følelse af Grændserne for Brugen af Egenskabens Ablativ (eller Genetiv), vil, naar han paamindes derom, indsee, at det er aldeles umuligt paa Latin at sige: *Asia* (*Asia tota*) *est hoc* (*tali*) *genere eloquentiae*, fordi *genus eloquentiae* aldrig kan blive en Egenskab, og fordi *Asia tota* ikke kan være Subjekt for personlige Egenskaber som Veltalenhed. Fejlen og Rettelsen ere overordentlig simple, Cicero skrev: *quale est nunc Asiā totā.* Af *quale est* blev *qualest* og deraf ved falsk Supplering af den ene udeladte Vocal *quali est.* Jfr. Fejlen i Cap. 76 § 265.

Medens jeg under Gjennemlæsningen af Brutus beklagede at maatte opgive Rettelsen af flere aabenbart fordærvede Steder, fordi Grundlaget var for usikkert, kunde jeg ikke undertrykke en Følelse af Harme over den Mangel paa rigtigt Skjøn og den Letfærdighed, hvormed fremfor Alle Kayser har ladet ældre aldeles sikkre Forbedringer ligge, men selv har foretaget de voldsomste og utroligste Forandringer, for ikke at tale om hans og Andres Udslettelseskritik.

September 1879.

Småbidrag til nordisk sproghistorie.

Af

Ludv. F. A. Wimmer.

I.

Oldislandsk *ø*.

I sin afhandling om „den oldnordiske udtale“ (tidskrift for filologi og pædagogik II, s. 289 ff.) har K. J. Lyngby for første gang i alt væsenligt rigtig bestemt de tilfælde, i hvilke oldislandsk har fået lyden (kort) *ø*. Denne lyd er nemlig opstået: 1] af *a* ved *u*- og *i*-omlyd i forening, 2] af *e* ved *u*-omlyd, 3] af *o* ved *i*-omlyd (s. 304—7).[1] Med hen-

[1] Udtrykkene hos Lyngby kunde dog på enkelte steder have været bestemtere formulerede: når han under 1] siger, at „*ø* er omlyd af *a*, hvor der kræves *u*- og *i*-omlyd på én gang, og fremkaldes altså af lydforbindelsen *vi* eller *vj*“, har det næppe været hans mening, at *u*- og *i*-omlyden har virket samtidig, således som Leffler har forstået ham („om *v*-omljudet“, Upsala 1877, s. 12 f.), da Lyngby selvfølgelig så godt som nogen vidste, at *i*-omlyden var ældre end *u*-omlyden; men det havde i hvert fald været korrektere at sige, at *ø* var opstået ved *v*-omlyd af (et af *a* gennem *i*-omlyd udviklet) *ę*. — I steden for den under 2] givne regel: „*ø* kan komme frem derved, at *e* (*æ*?) påvirkes af et i næste stavelse følgende *u* eller *v*, f. eks. *øngva* (gf. hu.), *øngom*, *øngri* (hf. hu.), hvor *v* igen er faldet bort (derimod *engi*)....“ vilde jeg sætte: *ø* opstår af *e* under påvirkning af et *v* i stavelsens slutning, f. eks. *øngva*, og herfra kan *ø* også trænge ind i formerne uden *v* (*øngum*, *øngri* o. s. v.; sé fornnordisk formlära s. 97 f.; selv i nf. ent. ha. kan *øngi* findes for *engi*, f. eks. Morkinskinna, Krist. 1867, s. 191[9] *øngi maðr*); med hensyn til *søkkva* og lign. må det ligeledes bemærkes, at *ø* i disse former ikke med nødvendighed behøver at være udviklet

syn til udtalen af *ø* i disse 3 tilfælde ytrer Lyngby (s. 307): „Hvad udtalen angår, har den i tilfældet 1] været kort *ö* (åbent), i tilfældet 3] mulig kort *ø* (lukket), medens tilfældet 2] er tvivlsomt“. I oldnord. læseb.[2] s. XI not.* har jeg udtalt mig således angående dette spörsmål: „Den forvirring, der kan opstå ved brugen af tegnet *ö* [i steden for *ǫ*] bliver dog mindre, når man, som jeg har gennemført i formlæren og læsebogen, indskrænker det til at betegne *u*-omlyden af *a*, medens *ø* bruges for de lyd, som i dansk skrives *ö* (*søkkva*, *søk(k)ða*, sænke) og *ø* (*søkkva*, *sökk*, synke), idet heller ikke de ældste oldnord. håndskrifter i dette tilfælde skelner mellem den åbne og lukkede lyd“. Jeg har altså anset det for afgjort, ikke blot at oldisl. *ø*, som Lyngby antog, i 1] var kort (åbent) *ö*, men også at det i 2] var kort (lukket) *ø*, og samme lyd tror jeg, at det nødvendig har haft i tilfælde 3]. Da jeg imidlertid på det nævnte sted i oldnord. læseb. ikke har anført noget bevis for rigtigheden af min påstand og har fået det spörsmål, hvorledes det var muligt nöjagtig at bestemme udtalen i disse tilfælde, skal jeg her søge i al korthed at begrunde min mening, som jeg i øvrigt har haft lejlighed til at fremsætte mundlig allerede 1871 i forelæsninger over det oldnordiske sprogs historiske udvikling.

At *ø* som *v*-omlyd af *ę* (i former som *søkkva*, *søk(k)ða*, sænke, o. s. v.) har haft den åbne lyd (dansk *ö*), medens det derimod som *v*-omlyd af *e* (*røkr* af ældre **rekveza-* = got. *riqiz*, *øngvan* gf. ha., *øngva* gf. hu., o. s. v.; samme lyd også i *søkkva*, *sǫkk*, synke, hvad enten *ø* her er udviklet direkte af *e*, eller er opstået af *y*) og som *i*-omlyd af *o* (*kømr*, *hnøtr* o. s. v.) har været mere lukket (dansk *ø*), synes mig med nødvendighed at fremgå af den mærkværdig regelmæssige og harmoniske udvikling i det oldislandske omlyds-

---

af *e* (*søkkva* af **sekkva*, **sinkvan*, som jeg har antaget i old-nord. læseb.[2] s. IX, jfr. s. XXVI), men også kan være opstået af *y* (*søkkva* af **synkva*, **sinkvan*). — Til 3] vilde jeg også henregne formerne *søni* og *møndi*, der af Lyngby opføres under et eget nummer som „uregelmæssige“ eller „vanskelige at forklare“ (jfr. min bemærkning nedenfor s. 180 om *ø* som *i*-omlyd af *o*).

system, således som det fremtræder i de ældste skriftlige mindesmærker.

Med benyttelse af de i den ældste ortografiske afhandling i Snorra-Edda og for en del i de ældste håndskrifter anvendte tegn lader de oldislandske selvlyd sig som bekendt ordne på følgende måde (altnordische grammatik s. 3, fornnordisk formlära s. 4):

korte lyd:			lange lyd:		
	a			á	
ę	$ø^1$	ǫ	ę́	-	ǫ́
e	$ø^2$	o	é	ǿ	ó
i	y	u	í	ý	ú
		tvelyd:	ęi	øy	ǫu

Af disse lyd kendte det fællesgotiske (fællesgermanske) sprog, hvormed også nordisk i sin allerældste form — de ældste runeindskrifter — i dette tilfælde stemmer overens, kun de korte *a*, *e*, *i*, *o*, *u* og de lange *ā*, *ī*, *ō*, *ū* samt tvelydene *ai*, *au* (oldnord. ved omlyd *ęi*, *ǫu*)[1]. De øvrige lyd er alle udviklede i oldnordisk selv, idet *ę*, *ǫ* og rækken $ø^1$, $ø^2$, *y*, samt *ę́*, *ǫ́* og rækken *ǿ*, *ý*, *øy* skyldes omlyd, medens *é* er fremkommet på anden måde.

Betragter vi nu omlyden lidt nærmere og begynder med den ældste form for denne, nemlig *i*-omlyden, som i alt væsenligt i samme omfang og på samme måde har omfattet hele Norden, finder vi, at de forskellige lyd ved denne virkning bestandig rykker *i* én grad nærmere, idet

a	bliver	ę	á	bliver	ę́
o	—	ø	ó	—	ǿ
u	—	y	ú	—	ý
			ǫu	—	øy

(Eksempler sé fornnord. forml. § 12.)

---

[1]) Den tredje fællesg. tvelyd *eu*, fællesnordisk *iu*, hvoraf oldisl. *jú* og *jó* opstod, kan vi her sé bort fra, da den med hensyn til omlyden behandles som *ú*.

Ved *u*-omlyden indtræder det samme forhold som ved *i*-omlyden, at lyden rykkes én plads nærmere hen imod *u*, så at

a bliver ǫ | á bliver ǿ

Denne form af *u*-omlyden, som jo også er den, man i reglen udelukkende betegner med dette navn, er den eneste, der har strakt sig over hele Norden. Derimod finder vi i oldislandsk forskellige andre arter af omlyd, som kun sporadisk har berørt Sverig og Danmark. I stavelser, der ender på *v*, bevirker dette nemlig, at oldislandsk

e bliver ø	í bliver ý
i — y	ęi — øy

Endvidere er *a* i en stavelse, der oprindelig endte på *vi* eller *vj*, blevet *ø*. Denne overgang, som også i flere tilfælde kan påvises i svensk og dansk, må tænkes foregået således, at *a* først ved *i*-omlyd blev *ę*, der atter ved *v*-omlyd gik over til *ø*. (Sé eksempler på disse overgange fornnord. forml. § 11, d og § 13 og jfr. oldnord. læseb.[2] s. XIX not.*). Omlyden i de her nævnte tilfælde adskiller sig altså, som jeg har fremhævet i altnord. gram. og fornnord. forml. § 11, d, fra den almindelige form af *u*-omlyden (a—ǫ, á—ǿ) derved, at den kun fremkaldes af *v*, aldrig af *u*; man sammenligne f. eks. *lyng*, lyng, af **lingva-*, *tryggr*, tryg, = got. *triggvs*, o. s. v. med *viðr*, træ, skov, af *viðu-*, aldrig **vyðr*, som Holtzmann, Altdeutsche gram. I, 1, s. 75 f. anser for den „theoretisk rigtige“ form; men en sådan form findes lige så lidt som **bytum* for *bitum*, vi béd, og lign., eller som **børum*, **drøkkum* for *berum*, *drekkum*, vi bærer, drikker, o. s. v.[1]) Ligeledes bliver *a* til *ø* under påvirkning af et følgende *vi*, *vj*, men ikke på grund af *ju*; medens altså f. eks. got. *sagqjan*, fort. *sagqida*, tf. *sanqiþs* er

---

[1]) I *myklu* = *miklu* har vi en yngre overgang af *i* til *y*, som dog næppe er fremkaldt af endelsens *u* alene (sé oldnord. læseb.[2] s. XX og jfr. Hoffory i nordisk tidskr. for filologi, ny række III, s. 295 f.). — I *tøgr* (= *tegr, tigr, togr, tugr*) lader *ø* sig forklare på flere måder.

12

= oldn. *søkkva*, *søk(k)ða*, *søk(k)ðr*, hedder det *lęggjum* af **laggjum*, aldrig **løggjum*, flt. *bęr* af **barju* = got. *basja*, aldrig **bør* o. s. v. Derimod forekommer der et par tilfælde, i hvilke *ø* synes udviklet af *a* under påvirkning af et følgende *u* og et derfra adskilt *i*, *j*; medens *søkkva* forudsætter en udvikling **sankvjan* — **sęnkvja* — *søkkva*, synes *øðli* (ik.) at være fremgået af **aðulja-*, og på samme måde kunde udsagnsordet *øðlask* og no. *øðlingr* af **aðulingar* forklares. Her vilde vi altså have et tilfælde, hvor *i*-omlyden var indtrådt senere end *u*-omlyden, idet f. eks. **aðulingar* blev *ǫðlingr* og dette atter ved *i*-omlyd (i analogi med andre afledninger på *-lingr*) *øðlingr*. Jeg har tidligere henledet opmærksomheden på disse former i forordet til første udg. af min oldnord. læseb. s. V not.; men da jeg betragter *i*-omlyden i de nævnte tilfælde som forholdsvis meget ung, har jeg med forsæt i oldnord. læseb.[2] optaget *döglingr*, *öðlingr*, *öðlask* i digtene, medens jeg i prosaen vilde skrive *øðli* o. s. v. Så fremt jeg har ret i forklaringen af disse former, vilde vi altså her have et eksempel på *i*-omlyd af *ǫ* til *ø*, der blev fuldkommen parallel med *v*-omlyden af *ę* til *ø*. En *i*-omlyd af *ǫ* til *ø* og i så fald vistnok betydelig ældre end den her nævnte må vi måske også tænke os i overgangen *ǫu* — *øy*, idet fællesg. *au* i nordisk meget tidlig på grund af *u*'ets virkning på det umiddelbart foregående *a* blev *ǫu* (ligesom fællesg. *ai* blev *ęi*) og dette atter ved *i*-omlyd *øy* (altså **lausjan* — *lǫusja* — *løysa*); her vilde vi da have et tilfælde af *u*-omlyd ældre end *i*-omlyden, uagtet det kronologiske forhold mellem disse to arter af omlyd ellers er det omvendte [1]).

---

[1]) Jeg benytter denne lejlighed til at henlede opmærksomheden på, hvor vanskeligt det er med sikkerhed at fastsætte den ældste nordiske form for tvelyden *øy* og dens udtale, samt at bestemme forholdet mellem formerne *øy* og *ey* (*æy*); jfr. fornnord. forml. § 2, 4. Når Lyngby s. 311 not. 4 siger: „at *i*-omlyden af *ǫu* er *øy*, stemmer ganske med, at *ø* er *i*-omlyd af *ǫ* i *høggr* af *hǫggva* (ǫu : øy = ǫ : ø)“, ser dette ved første öjekast meget slående ud; men det hele må dog bero på en öjeblikkelig forglemmelse; ti *ø* i *høggr* er jo ikke *i*-omlyd af *ǫ*, men *v*-omlyd

Oversér vi altså forholdet mellem *i*- og *u*-(*v*-)omlyden i oldislandsk, finder vi følgende overgange:

i-omlyd:		u-(v-)omlyd:	
a—ę	á—ǽ	a—ǫ	á—ǿ
ǫ—ø	—	ę—ø	—
o—ø	ó—ǿ	e—ø	—
u—y	ú—ý	i—y	í—ý
	ǫu—øy		ęi—øy

Dette overordenlig regelmæssige og harmoniske omlydssystem er gennemført i oldislandsk på en tid, der ligger noget forud for de ældste håndskrifter. Men hele denne udvikling har krævet lang tid, og de enkelte overgange er naturligvis ingenlunde samtidige. Når vi vil bestemme aldersforholdet mellem dem, kan dette kun ske tilnærmelsesvis, og mange forhold må her tages i betragtning, som det ligger helt udenfor hensigten med disse bemærkninger at dvæle nærmere ved; men hvor vanskeligt det er at fastsætte kronologiske bestemmelser for alle enkeltheder, har jeg allerede i det foregående haft lejlighed til at antyde for et par punkters vedkommende. I de store hovedtræk tænker jeg mig udviklingen således:

Ældst[1] er *i*-omlyden i de tilfælde, hvor den er udviklet på samme måde i alle nordiske sprog, altså overgangene

a—ę	á—ǽ
—	ó—ǿ
u—y	ú—ý
	(ǫu—øy)

Dernæst følger *u*-omlyden a—ǫ og á—ǿ, som ligeledes engang må have omfattet hele Norden; men overgangen á—ǿ har kun efterladt sig få minder indenfor de nordiske

af *ę*. Er *øy* altså virkelig opstået ved *i*-omlyd af *ǫu*, bliver forholdet mellem *ø* i *øy* og *ø* i *høggr* jo helt forskelligt, uagtet resultatet er det samme, idet *ø* i bægge tilfælde er opstået af et oprindeligt *a*.

[1]) Jeg ser her bort fra de endnu ældre overgange af *e* og *o* til *i* og *u* ved „*i*-omlyd“.

sprogarter, og selv i islandsk, hvor den endnu ved år 1200 findes fuldt gennemført i de samme tilfælde som overgangen a—ǫ, kan den omtrent år 1300 ansés for så godt som helt ophørt, idet á ved ligedannelse i de fleste tilfælde atter havde fortrængt ǿ. Derimod er overgangen a—ǫ fuldstændig bevaret på Island, medens denne bevægelse allerede er trængt stærkt tilbage i de gamle norske håndskrifter og endnu langt tidligere var standset i Sverig og Danmark, hvor den dog har efterladt sig mange sikre spor.

De øvrige former af *u*-(*v*-)omlyden (ę—ø, e—ø, i—y, í—ý, ęi—øy) tilhører væsenlig oldislandsk (overgangene ę—ø, i—y og í—ý, særlig den første, også sporadisk i svensk-dansk); de må være omtrent samtidige og noget yngre end *u*-omlyden af *a* og *á*.

Som de alleryngste blandt de foran opstillede omlydsformer og særlig oldislandske betragter jeg *i*-omlydene ǫ—ø og o—ø i former som *øðli*, *kømr*. Om overgangen ǫ—ø har jeg talt foran; hvad omlyden o—ø i *kømr*, *hnøtr* o. s. v. angår, kan der ingen tvivl være om, at *ø* her er trådt i steden for et ældre *y* (jfr. ældre dansk *kymær* jy. l. 1,7, men ellers *kumær* uden omlyd; *nytær*, „nødder“, sé navneordenes böjning i ældre dansk § 52). Ikke desto mindre vilde jeg i disse tilfælde i modsætning til Leffler (bidrag till läran om *i*-omljudet s. 105 not. 3) kalde *ø* „umiddelbar omlyd“ af *o*; ti i ordböjningen måtte overgangen o—ø i oldislandsk med nødvendighed føles som virkelig levende omlyd, der aldeles svarede til den regelmæssige overgang ó—ǿ, medens *y* i **kymr*, **hnytr* o. s. v. for sprogbevidstheden stod som uregelmæssigt lige over for *koma*, *hnot* o. s. v. Så stærk var følelsen for harmonien i omlydssystemet, at man uvilkårlig udfyldte det manglende led, overgangen o—ø; derved fremkom også former som *nørðri*, *nørztr* ved siden af *nyrðri*, *nyrztr*, *þølða* ved siden af *þylða* o. s. v., svarende til *norðr*, *þolða* o. s. v., ligesom *søni*, *sønir* og *syni*, *synir* svarer henholdsvis til *sonr* og *sunr*, og ligesom *hǫggva*, *búa* i forest. fortid hedder *høgga* (*hjøgga*), *bøgga* (*bjøgga*) ved siden af *hygga*, *bygga*, svarende til de to former *hjoggum*, *hjuggum* og *bjoggum*, *bjuggum* i fortids flt.

Det er den her påviste harmoni i det oldislandske selvlydssystem, der synes mig med nødvendighed at kræve, at *ø*, hvor det er opstået af *a* under påvirkning af et følgende *vi* eller *vj*, altså af *ę* ved *v*-omlyd (og i et par tilfælde måske af *ǫ* ved *i*-omlyd) må have haft en mere åben lyd, end hvor det er udviklet af *e* ved *v*-omlyd eller af *o* ved *i*-omlyd. Selvlydsskemaet viser os, at udtalen i det første tilfælde har været som dansk *ö* (*ø*[1]), i de to sidste som dansk *ø* (*ø*[2]). Der har følgelig, hvad også andre grunde gör sandsynligt, været en forskel i udtalen mellem det „svage“ *søkkva*, sænke, og det „stærke“ *søkkva*, synke; uagtet skrivemåden i bægge tilfælde var den samme, må det første have lydt *sökkva*, det sidste *søkkva*. I overensstemmelse hermed tör vi vel også antage, at den første lyd i tvelyden *øy* har været *ö*, ikke *ø*.

II.

Oldnordisk sęlja, sętja.

I oldislandsk böjes disse to ord som bekendt uregelmæssig, idet de bevarer omlyden i fortid og fortids tillægsform som ordene med lang rodstavelse, og i lighed med disse ord har *sęlja* i de ældste håndskrifter altid *ld* (ofte også skrevet *lld*), aldrig *lþ* (sé fornnord. forml. § 149, a; oldnord. læseb.[2] s. VII), altså:

sęlja — sęl(l)di — sęl(l)dr
sętja — sętti — sęttr.

Derimod har ældre svensk i reglen de uomlydte former:

sælia — saldi — saldær
sætia — satti — sattær;

men ved siden heraf forekommer dog også former med omlyd:

sælia — sældi — sældær
sætia — sætti — sættær

(sé Rydqvist, Svenska Språkets Lagar I, 84; IV, 14).

I ældre dansk finder vi så godt som uden undtagelse former uden omlyd: fortid *saldæ, salde* sk. l. 1,9. 3,7; 10.

7,14. E. l. 3,3; 43. V. l. 3,8. jy. l. 1,21. 2,70. fort. tf. *sald* sk. l. 3,3; 6. E. l. 1,27; 36. 2,21 slut. jy. l. 1,13; 35. 2,114; ligeledes fortid *sattæ* E. l. 2,14. 3,14. V. l. 2,33. jy. l. 2,64. 3,68. fort. tf. *hin bansatte* sk. kl. 21, *sattær* sk. kl. 1 = *sat* i sæll. kl., *sat* sk. l. 10,2. E. l. 2,30; 48. jy. l. 2,61; 83. På et par steder har jy. l. tilsyneladende former med omlyd; men de må forklares på anden måde: 2,61 slut. hedder det *alt thet man wæth sættæ a thingi, thet skvlæ mæn løsæ a thingi.* Hertil har allerede Lyngby (udsagnsordenes böjning i jyske lov s. 31 not. 1) bemærket, at „*sættæ* sér ud som fortid, men mulig er *man* fejlskrift for *mæn*, så at det er nutid". Sammenhængen kræver nødvendig, at *sættæ* opfattes som nutid, og *man* kan her som oftere være brugt kollektivt med udsagnsordet i flt., så at vi ikke engang behøver med Lyngby at antage en skrivfejl *man* for *mæn* (sé navneordenes böjning i ældre dansk § 47). Endvidere har jy. l. 3,59 *thæn garth thær for rugh sæth ær, then garth wæræ gærd vm paskæ æth fyrræ, oc for warsæth vm pingæzdagh,* hvor den gamle oversættelse har forstået *sæth* som tillægsform („*det giærde der for rwuong settis, skal vere giærdit om paaske*"...)[1]; men *sæth* er her utvivlsomt navneord = „sæd" og hører sammen med det foregående *rugh* (*rughsæth* modsat det følgende *warsæth*; jfr. *rughsæþ* sk. l. 9,20 [her skriver både runeh. og det hadorfske h. *rugh sæþ* i to ord]. 17,6).

Derimod finder vi en sikker form med omlyd E. l. 2,62 slut., hvor det ældste håndskrift (AM 455) har *hoggæ man træ ..., ællær man sættær eld i ..., oc fallær thet sithæn a man, tha a han at bøtæ thre marc for, then ær hiog ællær then ær eld i sætte*, hvorimod AM 26 i steden for *sætte* skriver *sattæ*. Længer ned i tiden træffer vi imidlertid jævnlig fortid *sætte* og fort. tf. *sæt* i dansk, og disse former er ligeledes almindelige i den sællandske sprogart, medens det nyere skrift- og talesprog kun kender de uomlydte former *satte, sat*.

---

[1]) Også Lund, det ældste danske skriftsprogs ordforråd s. 138, forklarer *sæth* på dette sted (hos ham urigtig skrevet *sæt*) som fort. tf. af *sætiæ, sættæ*.

Forholdet i ældre svensk og dansk gör det således tvivlsomt, om omlyden i disse ord oprindelig også har tilhørt svensk-dansk ligesom oldnorsk-islandsk og altså må ansés for fællesnordisk, eller om den er særlig norsk-islandsk, og i svensk-dansk kun af og til fra nutid er trængt ind i fort. og fort. tf., uden at det dog lykkedes den at fortrænge de ældre uomlydte former, som til sidst gik af med sejren. Da næppe noget ord forekommer hyppigere i vore runeindskrifter end fortid af „sætte", kunde vi måske vente her at finde løsning på spörsmålet; men som jeg har påpeget i runeskriftens oprindelse og udvikling s. 231, lader indskrifternes sati, satu os i stikken, da *a* jo både er tegn for *a* og for dets omlyd *æ*, så at sati med lige ret kan læses *satti* og *sætti*. Jeg har imidlertid sammesteds udtalt som det sandsynligste, at den oldsvenske og olddanske form lød *satti* uden omlyd, eftersom indskrifterne i disse former gennemgående har *a*, men aldrig *i*, der ellers oftere bruges i steden for det ældre *a* til at udtrykke lyden *æ* (sé runeskriftens opr. s. 217 og „store Rygbjærg-stenen" s. 14; 20 = årb. for nord. oldk. 1875, s. 201; 207). Denne formodning er senere bleven til vished ved hjælp af former, som jeg har fundet på to skånske runestene, hvis indskrifter jeg ikke vovede at benytte, för end jeg selv havde undersøgt dem. Den ene af disse runestene er den större Hunestad-sten (nu i Marsvinsholm park ved Ystad), hvis indskrift begynder: ąsburn auk tumi þaiʀ sautu stain þansi; skrivemåden sautu forekommer ligeledes på Skårby-stenen (på en mark ikke langt fra Marsvinsholm, i hvis park den forhåbenlig vil få plads ved siden af lævningerne af Hunestad-monumentet). Formen **sautu** som flertal til sati tilsteder kun én forklaring: *au* kan selvfølgelig hverken være betegnelse for *a* eller for *æ*; men det udtrykker som i andre tilfælde lyden *å* (oldisl. *ǫ*), *u*-omlyden af *a* (sé runeskriftens opr. s. 219) og må altså læses *såttu*. Denne form er således interessant i dobbelt henseende, idet den dels viser, at olddansk *sætja* i fortid hed *satti* (*sętti* er følgelig en yngre særlig norsk-islandsk udvikling), dels afgiver et nyt og vigtigt bevis fra en runeindskrift for, at *u*-omlyden har været

fællesnordisk også i sådanne former som fortids flt. af de „svage“ udsagnsord (jfr. barþusk på Århus-stenen, som jeg har gengivet *bårðusk* runeskr. opr. s. 214 f.), hvor den intet spor har efterladt sig i de ældste svenske og danske håndskrifter; men heller ikke af *i*-omlyden fremviser ældre svensk og dansk noget spor i fortids forestillende måde, uagtet den her må antages at have været til stede i samme udstrækning som i oldnorsk-islandsk. I svensk-dansk har ligedannelsen altså i disse tilfælde tidlig fortrængt både *u*- og *i*-omlyden.

III.

Den nordiske middelart (medium).

Den gamle middelart, der er bevaret i sanskrit, oldbaktrisk og græsk, genfindes i vor sprogklasse kun i gotisk i stærkt sammensmæltede former, medens den er helt tabt i vestgermansk og nordisk på en enkelt forstenet levning nær, idet oldeng. *hâtte*, *hætte*, som Grein har påvist (ablaut, reduplication etc. s. 37), og hvortil Scherer har sluttet sig (zur gesch. d. deutschen sprache s. 197, 2te ausg. 307), ligefrem synes at svare til got. *haitada*, en mening, der nu vel tör betragtes som almindelig antaget. Derimod tror jeg ikke, at Scherer har ret, når han sammesteds tilföjer: „und dazu gehört vielleicht auch mit weiterer entstellung altn. *ek heiti*, wofür man *heit* im activum erwarten müsste“; lige så lidt er jeg bleven overbevist af det forsøg, som Sievers i den allernyeste tid (beiträge z. gesch. d. deutschen spr. VI, s. 561 ff.) har gjort på at forklare den oldnord. nutidsform *heiti* som en ældgammel mediumsform. I *heiti* ɔ: *hęite*, ældre haite[1]) sér jeg ligesom Bugge en „svag“ form,

---

[1]) Således allerede i „Lindholm-indskriften“ med ældre runer. Når Sievers kalder denne indskrift „tvivlsom“, gælder det i al fald hverken de to første ord ek erilaʀ eller haite i slutningen; ti at „Lindholm-indskriftens“ hate virkelig er forkortet skrivemåde for haite, er blevet fuldkommen sikkert ved en endnu ikke offenliggjort indskrift med ældre runer på et træ-

dannet i lighed med nutidsformerne af de afledede udsagnsord på *-ai-* (*lifi* o. s. v.); sé fornnord. forml. § 129, hvor jeg også har sammenstillet nut. *heiti* med den „svage" nutid *hangi* (sml. det omvendte forhold i got. *bauïþ*, men *bauaida*).

Når vi sér bort fra „Lindholm-" og Kragehul-indskriftens haite, som jeg ikke tör ansé for en ældgammel, forstenet lævning af den oprindelige middelart, frembyder de hidtil kendte ældste nordiske runeindskrifter intet eksempel på en mediumsform, så at det altså er usikkert, om nordisk endnu på den tid har haft former, der svarede til de gotiske, hvad jeg dog efter sprogets hele karakter er mest tilböjelig til at tro. Men på den anden side tör vi vist også forudsætte, at den nyere nordiske mediumsdannelse allerede dengang har været til stede i det mindste i sine første spirer, da det må have krævet en længere tid, inden formerne nåde den udvikling, som møder os i de ældste oldnordiske skrifter. Her har vi jo som bekendt en række mediumsformer, der tydelig er dannede af handlearten (aktiv) ved sammensætning med det tilbagevisende stedord *sik*. Ved parallel udvikling har slavisk og litauisk benyttet samme middel til dannelsen af medium, og den „italo-keltiske" lideart (lat. *amor* o. s. v.) plejer man (efter Bopp og Schleicher, Compendium § 287) at forklare på lignende måde; dog støder denne forklaring både i det hele og enkelte på store vanskeligheder, som ingenlunde kan siges endnu at

---

stykke, som Engelhardt i sommeren 1877 fremdrog af Kragehul mose på Fyn, og som er i höj grad oplysende for „Lindholm-indskriften"; ligesom denne har nemlig Kragehul-indskriften aldeles tydelig og utvivlsomt ordene ek erilaʀ ... haite ... (jeg udelader her hvad der står foran og efter haite, da det vilde kræve en længere udvikling, som ikke hører hjemme på dette sted). Disse former betragter jeg altså som sikrede ved bægge indskrifter; det tvivlsomme i „Lindholm-indskriften" er ordet mellem erilaʀ og hateka, hvor jeg ikke kan slutte mig til Bugges læsning og tolkningsforsøg sniilagaʀ eller sAii lagaʀ (årb. f. nord. oldk. 1871, 187 ff. og 1872, 194 ff.); den rune, som Bugge her først læste *n*, senere *a* i en ejendommelig form, har i indskriften selv utvivlsomt det ældre runealfabets almindelige *a*-form, og et brud i indskriften gör det usikkert, hvorledes de to stave, der følger efter *a* (hos Bugge ii), skal læses.

være løste, hvorfor dette spörsmål indtil videre må henstilles som uafgjort. Kun sammenligningen med slavisk og litauisk frembyder derfor en sikker analogi ved betragtningen af den oldnordiske middelarts dannelse. Det er nemlig indlysende, at slavisk og litauisk danner middelarten af handlearten ved i alle personer at tilföje det tilbagevisende stedord, uagtet dette fra nutidens standpunkt logisk egenlig skulde være indskrænket til tredje person. En lignende anvendelse af det tilbagevisende stedord træffer vi også i det tyske folkesprog i udtryk som *wir bedanken sich*, *wir haben sich gefreut*, *ihr habt sich gewundet*, en brug, der heller ikke er fremmed for bogsproget (Grimm IV, 36 f., 319 f.; jfr. Rydqvist, Svenska Språkets Lagar I, 469, Brugman, ein problem der homerischen textkritik s. 119 ff.).

Betragter vi nu den oldnordiske middelart, som den fremtræder i de ældste mindesmærker, viser det sig klart, at det tilbagevisende stedord i den forkortede form *-sk* for *sik* er föjet til handlearten ikke blot i 3dje pers. ent. og flt. og i de upersonlige måder (navne- og tillægsform), men også i 2den pers. ent. og flt., således at udsagnsordets endelse *r* i ent. bortfalder foran *-sk* (sé eksemplerne fornnord. forml. § 157). Ligeledes dannes 1ste pers. flt. ved at föje *-sk* til formen i handleart: *rǫ́ðumsk*, forest. måde *ráðimsk* o. s. v.; men her udfalder *s* meget ofte på grund af medlydssammenstødet, altså *rǫ́ðumk*, *ráðimk* o. s. v.

Tilbage står således kun 1ste pers. ent., der i den ældste tid i reglen ender på *-umk*, i forest. måde undertiden på *-imk*. Ved forklaringen af disse former er man enstemmig gået ud fra, at *-mk* er en forkortning af *mik*, der altså er analog med *-sk* for *sik* i de andre personer; men for øvrigt har man søgt at forklare formernes oprindelse på meget forskellig måde. Uden at dvæle ved adskillige andre forklaringsforsøg, der på sprogvidenskabens nuværende standpunkt må anses for ganske uholdbare, anfører jeg blot følgende: Noget vaklende og uklart har Rask udtalt sig om disse former i „Vejledning til det Islandske eller gamle Nordiske Sprog“ 1811, s. 247; men i den svenske bearbejdelse

„Anvisning till Isländskan eller Nordiska Fornspråket“ 1818, § 541 siger han, at 1ste pers. ènt. af „deponente“ udsagnsord dannes som flertal med tilföjet *mc* (= *mic*), f. eks. „*ec óumc*, jag fruktar (mig)“. Derimod anser Grimm *o* (*u*) i *-omk* (*-umk*) for en indskudt selvlyd, idet han forklarer formerne på følgende måde: „das reflexive *mik* wird in *mk* (oder *mc*) verkürzt und mittelst des eingeschobnen vocals *o* an den consonant der ersten pers. geheftet. das gilt eigentlich nur vom präs. und prät. starker conj.; in der schwachen aber muss der vocalische ausgang der ersten pers. in beiden temp. sich von jenem *o* absorbieren lassen. ohne das eingeschaltede *o* wäre das suffix in der starken form nicht auszusprechen gewesen; in der schwachen hätte sich *mc* an die vocalischen ausgänge der flexion schliessen mögen; man sieht, dass die starke form den ton angab. zugleich muss das zwischentretende *o* = *u* den wurzelvocal *a* in *ö* umlauten“ (IV, 39—40; den tilföjede note er naturligvis rettet mod Rasks opfattelse). Bægge de her nævnte forklaringer af Rask og Grimm synes Munch at have villet forene, når han (Forn-Svenskans och Forn-Norskans Språkbyggnad § 46, 3) siger: „i 1sta pers. sing. suffigeras *mk* (*mik*) genom bindvocal *u* (*o*) och med pluralformen“; „bindevokalen“ skyldes Grimm og pluralformen Rask; men de to forklaringer ophæver hinanden, idet *u* jo netop hører med til pluralformen, og denne følgelig ikke kræver nogen „bindelyd“.

På en fra Rask og Grimm meget afvigende måde har Lyngby fremstillet sagen, når han (tidskrift for filologi og pædag. VI, s. 21 not. 2) udtaler: „afvigende er det, at got. . . . *qiþa* (1. pers.) svarer til [oldnord.] *kveð*, *skýt* med *i*-omlyd; *i*-omlyden er vel kommen ind fra 2den og 3dje pers. ent.; måske er den gamle form skjult i *bjóðu-mk*, så at **bjóðu* svarer til den got. form på *-a*“. Han fremsætter altså den formodning, at vi i *u* foran *-mk* har den gamle udlyd i 1ste pers. = got. *a*, så at f. eks. *stǫndu-*, *bjóðu-* i *stǫndumk*, *bjóðumk* vilde svare til got. *standa*, *biuda*, medens i handleart omlyden fra 2den og 3dje pers. senere trængte ind i 1ste, som her fik formen *stęnd*, *býð*. Den samme for-

klaring har også, som det synes uafhængig af Lyngby, Blomberg i forbigående antydet (bidrag till den germaniska omljudsläran, Upsala 1865, s. 67), og den synes at være på veje til at vinde videre udbredelse; i al fald henstiller R. Heinzel (über die endsilben der altnordischen sprache, Wien 1877, s. 34) den som mulig, og i den seneste tid har H. Paul (untersuchungen über den germanischen vokalismus s. 340 i særtrykket = beitr. z. gesch. d. deutschen spr. VI, s. 176) som utvivlsomt opstillet „*ráðumk* aus **ráðu mik*". Denne forklaring er dog ingenlunde sikker, da den kun passer på enkelte tilfælde, navnlig på nutidsformerne af de „stærke" udsagnsord og af de afledede („svage"), der böjes som *bęrja*, idet f. eks. *stǫndumk*, *bęrjumk* kunde forudsætte grundformer, der stemmer med got., hvorimod handlearten fik *stęnd*, *bęr*. Medens *stǫndumk*, *bęrjumk* altså vilde vise tilbage til et ældre trin end handleartens *stęnd*, *bęr*, vilde nutidsformer som *kǫllumk* og fortidsformer af de afledede udsagnsord som *lǫgðumk* omvendt med deres *u* stå på et yngre trin end handleartens *kalla*, *lagða*, hvis man ikke vilde antage, at *m* netop havde holdt på *o*, der i handlearten senere blev *a* (jfr. de ældste runeindskrifters *tawido* o. s. v.). I disse tilfælde er Lyngbys forklaring altså mulig. Men den passer ikke på de „stærke" fortidsformer; ti medens *rǫ́ðumk* lader sig udlede af **rāða mek*, **rāðumk*, måtte fortid *réðu-mk* forklares således, at *u* her var „indskudt" (vi kommer altså til Grimms bindelyd) i analogi med de andre former, der havde *u* foran *-mk*. Også dette var dog tænkeligt, så meget mere som et *u* vistnok let kunde udvikles foran *m* i disse former. Men den allerstörste vanskelighed volder den omstændighed, at fortidens 1ste pers. ent. ikke dannes af stammen i ent., men i flt., så at det f. eks. hedder *ek kómumk* eller *kvámumk*, men i handleart *kom* eller *kvam*[1]). Hertil kom-

[1]) Da de ældste oldnord. håndskrifter kun undtagelsesvis bruger længdetegn, og da en skrivemåde som *komumk* ikke er afgörende for det her behandlede spörsmål, er det af vigtighed at kunne påvise former for 1ste pers. ent., som sikkert har flertallets selvlyd. En sådan form er *ec cómomc* i den stokholmske homiliebog (Wiséns udg.) s. 97[12] (men i handleart

mer endnu en anden omstændighed, som heller ikke forliges med Lyngbys forklaring (lige så lidt som med Grimms „indskudte *u*"), nemlig at forestillende måde undertiden har *i* foran *-mk* (*ráðimk* = *rǫðumk*)[1]), men aldrig *a* (**ráðamk*), svarende til den gamle endelse *a* i handleart, som først senere går over til *i*.

Former som *ek kómumk* i fort. frems. m. og *ek komimk, ek kǿmimk* i nut. og fort. forest. m. tilsteder efter min mening kun én forklaring, der også passer på alle andre tilfælde, nemlig at vi i 1ste pers. ent. i middelarten har formen for 1ste pers. flt. Denne forklaring, der, som foran bemærket, allerede er antydet af Rask, har Rydqvist optaget og udført videre i Svenska Språkets Lagar I, 473 f., hvor han til støtte for den anfører eksempler fra nordisk på 1ste pers. ent. forbunden med udsagnsordet i flt.[2]), ligesom han sammenligner udtryk fra det franske folkesprog som *j'avons*, *j'avions*, *je dirons*, *j'irons* og lign., hvortil sidestykker lader sig påvise i gamle skriftlige mindesmærker.

Idet jeg altså fuldstændig slutter mig til den betragtning, ifølge hvilken vi i 1ste pers. ent. af middelarten egenlig har formen for 1ste pers. flt., afviger jeg fra Rask og Rydqvist i deres opfattelse af det tilföjede stedord. Som alle andre sér de nemlig heri en enklitisk form af

---

com ec 97[15]). [Derimod stemmer nutidsformer som *ec lótomk, ec bióþomc* stok. hom. 86[27], 194[27] (modsat handleartens *læt, býð*) jo også med Lyngbys forklaring.]

[1]) Som eksempel anfører jeg Strengleikar, Krist. 1850, s. 25[13]: *hælldr en ec fyrir faromc oc tynemc,* hvor formerne med *u (o)* og *i* står lige ved siden af hinanden.

[2]) De to eksempler fra den (dengang uudgivne) stokh. homiliebog *gørom ec* og *ec þyckiom* [Wiséns udg. 113[3] (*gerom ec*), 195[8]] er dog sikkert fejl for *geromc, þyckiomc;* på det første sted kræver sammenhængen medium, og *gerom* er her desuden forest. måde, som jo i handleart måtte lyde *gerim,* medens *geromc* er den regelmæssige form i middelarten; at forklare *gerom, þyckiom* på de nævnte steder som middelartsformer med *-m* = *-mk*, således som Wisén gör i sin fortale s. XIII, er utilstedeligt, da former som *erum* eller *erumk* med betydning *er mér* har en ganske anden oprindelse end 1ste pers. i middelarten.

mik, der blev *-mk*, *-k* (da *m* jo også tilhører flertalsformen af udsagnsordet). I modsætning hertil vover jeg at stille den påstand, at vi i 1ste pers. ental af middelarten ikke har en sammensætning med *mik*, *-mk* (*-k*), men med *sik*, *-sk* som i de andre personer. Ligesom i 1ste pers. flert. finder vi nemlig også undertiden i 1ste pers. ent. endelsen *-msk* for *-mk* (*ek komumsk* = *komumk*)[1]), hvori man, når man går ud fra den gamle forklaring af *-mk* = *mik*, måtte sé en underlig sammenblanding af *-mk* og *-sk* (således også Brugman, ein problem der homer. textkritik s. 121). Efter den opfattelse, jeg her har søgt at göre gældende, bliver derimod *komumsk* netop den ældste form for 1ste pers. ental; men medens vi i de ældste håndskrifter endnu hyppig finder formerne på *-msk* i 1ste pers., flt. ved siden af former med udstødt *s* på *-mk*, træffes *-msk* meget sjælden i 1ste pers. ent.[2]) At *-msk* holdt sig noget længer i flt. end i ent., har vistnok sin grund i, at man allerede i oldtiden ved en art „folkelig etymologi“ urigtig opfattede 1ste pers. ent. som dannet ved sammensætning med *-mk*, og da man i reglen foran dette *-mk* havde *u*, ændredes også i almindelighed i forest. m. *-imk* (for *-imsk*) til *-umk*; derved fik man altså en adskillelse mellem entals- og flertalsformerne, som sproget fra først af ikke havde kendt.

Den her givne forklaring af 1ste pers. ent. i middelarten løser, så vidt jeg kan sé, alle vanskeligheder; den passer ikke blot på de former, hvor også Lyngby's formod-

---

[1]) Eksempelvis anfører jeg af det gamle håndskrift AM 645 4to *ec girnomsc*, *ec girndomsc* (Postola sögur, udg. af Unger, Krist. 1874, s. 759[4], 225[23]).

[2]) Den stokh. homiliebog har i 1ste pers. ent. kun former på *-umk* (både i frems. og forest. m.), medens flt. ofte ender både på *-umsk* (frems. m.), *-imsk* (forest. m.) og på *-umk*, *-imk*. Ligeledes har det ældste brudstykke af Elucidarius (annal. f. nord. oldk. 1858) *ec hreddomc* 53[4], men *ver scommomsc* 77[1] og de gamle brudstykker af Olav den helliges saga, Krist. 1849, *þyckiomc ec* 90[5] (*þóttvmc ec* Storm, Snorre Sturlassöns historieskrivning 234[9]), *ec qvámomc* 92[17]; *þóttomc* Storm 235[3] uden tilföjet stedord er snarest flt. (= *ver þottomk* i sagaen 51[28]).

ning er mulig, men også på dem, der ikke lader sig bringe i overensstemmelse med den (*ek komumsk*, *ek kómumk*, *ek komimk*), og den forudsætter endelig, at det tilbagevisende stedord er föjet til alle personer både i ent. og flt., hvilket stemmer med de andre sprog, der har udviklet lignende former som nordisk.

Af disse grunde forekommer denne forklaring af 1ste pers. ent. i middelarten mig at være den simpleste og naturligste; men jeg har ikke oversét, hvad der kan göres og rimeligvis også vil blive gjort gældende imod den fra deres side, som fremdeles vil holde på udviklingen „*ráðumk* af **ráðu mik*". De kunde med hensyn til en form som *ek kómumk* påstå, at den var dannet i analogi med flertal, fordi en mængde entalsformer formelt faldt sammen med 1ste pers. flt. (*ráðumk* o. s. v.), og af samme grund kunde også former på *-imk* for *-umk* i forest. m. være overførte fra flt. til ent.; endelig kunde man sige, at en entalsform som *ek komumsk* for *ek komumk* let kunde fremstå, da man i flt. så hyppig havde de ældre former på *-msk* ved siden af de yngre på *-mk*. Muligheden af alle disse påstande tör jeg naturligvis ikke nægte; men indtil det lykkes at påvise en form i nordisk for 1ste pers. ent. middelart på *-umk* i frems. og forest. m. (i steden for på *-umsk*, *-imsk*) fra en tid, der ligger forud for de ældste oldnordiske håndskrifter, synes den forklaring mig sikrest, der forudsætter samme udvikling af alle former, så meget mere, som den fremstilling, jeg her har søgt at bekæmpe, for et stort antal formers vedkommende dog må gå samme vej, som jeg har fulgt ved forklaringen af dem alle, nemlig at de er dannede efter analogi med flertal. Dette sidste forhold synes imidlertid både Lyngby og de andre, der har tænkt sig dannelsen af 1ste pers. ent. i middelarten på samme måde som han, helt at have glemt.

Medens jeg altså i den egenlige middelart ansér sammensætning med *mik* i 1ste pers. ent. for usandsynlig, findes der i det oldnord. digtersprog en anden række former på *-mk*, der ikke har tilbagevirkende betydning, men i hvilke *-mk* eller *-m* alene er föjet til et udsagnsord i 3dje pers.

ent. og flt. Her er *-mk* (*-m*) virkelig en enklitisk form af 1ste persons stedord i betydning *mik* eller *mér*. Med hensyn til disse former, der, når de ender på *-mk*, i det ydre falder sammen med middelartsformen for 1ste pers. på *-mk*, skönt deres betydning og oprindelse er helt forskellig derfra, nöjes jeg med at henvise til fornnord. forml. § 158, anm., idet jeg kun tilföjer den bemærkning, at jeg ansér det for urigtigt at ændre håndskrifternes *-m* til *-mk* i udtryk som *ván erum rómu* o. lign. Fra først af har der nemlig uden tvivl været en enklitisk form både for *mik* og for *mér*, nemlig *-mk* og *-mr*; men i formerne på *-mr* bortfaldt *r* senere ligesom f. eks. i hf. flt. (den historiske sprogforskning og modersmålet s. 49—50 = årb. f. nord. oldk. 1868, s. 305 f.), og *-m* blev da enten stående eller (i reglen) ændret til *-mk*, da former med det blotte *-m* let kunde fremkalde misforståelse. Middelartens 1ste pers. ent. dannedes altså oprindelig ved at föje *-sk* til 1ste pers. flt. i handlearten, f. eks. *stóðum-sk ek*, *vér*, *vit*, medens 3dje pers. flt. kunde tilföje *-mk* i betydning *mik*, *mér* (i sidste tilfælde oprindelig *-mr*, *-m*), f. eks. *stóðu-mk*. I disse sidste former føltes *-mk* tydelig som 1ste persons stedord, og de har vistnok været medvirkende årsag til, at man også trode at finde *-mk* (*mik*) i 1ste pers. ent. af middelarten, som derfor tidlig antog endelsen *-mk* i steden for *-msk* (og i forest. m. *-um(s)k* for *-im(s)k*), hvorved den formelle forskel mellem bægge rækker af former i mange tilfælde ophævedes (*stóðumk* = *stóðum-sk* og *stóðu [mik,] mér*); men dette medførte atter, at formerne med enklitisk *-mk* opfattedes som dannede i lighed med 1ste pers. i middelarten, og dennes dannelse overførtes derfor i alle tilfælde også til 3dje pers. ent. med det enklitiske *-mk*, så at formen *stóðumk* også kunde få betydningen *stóð [mik,] mér*.

I min oldnordisk formlære, Kbh. 1870, anså jeg det af praktiske grunde for uhensigtsmæssigt at bryde med den gængse opfattelse, i følge hvilken *-mk* i 1ste pers. ent. af middelarten var en afkortet form af *mik*, og jeg gav derfor i dette som i forskellige andre tilfælde reglen en form, der kunde stemme med de faktiske forhold, uagtet det var mig

klart, at disse egenlig burde forklares på anden måde Jeg beklager imidlertid, at denne regel uforandret gik over i den tyske bearbejdelse af formlæren, da den ældre forklaring derved har fået en udbredelse, som den næppe fortjæner. Først i fornnordisk formlära, Lund 1874, har jeg fremstillet forholdet således, som det af de ovenfor anførte grunde stiller sig for mig som det sandsynligste; reglerne for middelartens dannelse bliver herefter i al fald så simple og klare, at jeg også i oldnordisk formlære til skolebrug, Kbh. 1876, har trot at burde give dem en hermed stemmende form.

IV.

Et gammelt gullandsk sprogmindesmærke i Danmark.

I sine fortjænstlige „Gutniska Urkunder“ (Stockholm 1859) har C. Säve samlet og udgivet de til den tid kendte ældre gullandske sprogmindesmærker, nemlig „Guta Lag, Guta Saga och Gotlands Runinskrifter“. Disse sidste har han og hans broder P. A. Säve for största delen selv undersøgt, hvorfor han på mange steder har set sig i stand til at rette de ældre læsninger. Sidst mellem runeindskrifterne (no. 203; s. 51, s. 80—81) har han også optaget en lille med runer skreven bemærkning i slutningen af en gullandsk runekalender fra år 1572 (Liljegren, Run-Urkunder no. 2827). Derimod har han mærkeligt nok oversét et langt ældre, större og vigtigere mindesmærke, der hører sammesteds hen, men som rigtignok også for lang tid siden var kommet bort fra sit oprindelige hjem på Gulland, nemlig den bekendte på pergament skrevne runekalender fra 1328, som O. Worm udgav (første gang 1626) under navnet „Fasti Danici“ (hos Liljegren no. 2826; aftrykt s. 270—84). Des værre er originalen til denne kalender tabt, så at vi nu må holde os til Worms tekst, der indeholder enkelte fejl, som dog for största delen temmelig let lader sig rette. Kalenderen, som Worm fik af kansleren Chr. Friis til Kragerup, havde tidligere været i et jysk bibliothek, og Worm antog derfor, at den også var skreven i Jylland; men det må vække for-

undring, at P. G. Thorsen endnu 1877 („om runernes brug til skrift udenfor det monumentale“ s. 62) kan „give Worm ret i, at der tilkommer disse 'fasti', og navnlig den störste og ældste af dem, en bestemt plads iblandt fædrelandske mindesmærker“, og erklærer sig fuldt enig med Werlauff i at betegne „fasti Danici som et arbejde vedkommende den gamle danske litteratur“. Allerede Liljegren havde dog (Run-Urk. s. 263 f.) indsét det urigtige heri, idet han siger: „den . . . är funnen i ett bibliothek på Jutland . . ., men tyckes dock fått sin uppkomst i Göthaland“ (jfr. Run-Lära s. 186). Først Rydqvist har imidlertid henført den til dens rette hjem, idet han i Svenska Språkets Lagar II, 377 anfører den som „helt säkert från Gottland“, og IV, 150 uden videre kalder det stykke, der er aftrykt i Liljegrens Run-Urk. s. 282, „det Gottl. runbladet“. Sprogformerne er også så klare, at der ikke kan være den ringeste tvivl herom; jeg har derfor uden betænkning i forelæsninger over ældre gullandsk medtaget kalenderen, og det samme gör S. Söderberg i „Forngutnisk ljudlära“, Lund 1879.

Den af Worm udgivne runekalender er imidlertid ikke det eneste gamle gullandske sprogmindesmærke, der kan påvises her i Danmark. Allerede for lang tid siden havde jeg formodet, at et andet runemindesmærke, som man plejede at ansé for gammel dansk, i virkeligheden var gullandsk. Det er den lange indskrift på den prægtige døbefont i Åkirkeby på Bornholm, hvis sprogformer jeg aldrig har kunnet forene med mine forestillinger om „ældre dansk“. Uagtet den tidligere udgave af denne indskrift (Antiqvariske Annaler IV, s. 140—51 med 2 tavler; jfr. s. 269—71. Liljegren, Run-Lära s. 162, Run-Urk. no. 1978) i flere henseender måtte anses for urigtig, viste en hel del sprogformer os dog utvivlsomt hen til Gulland, ikke mindst *han* i betydning „hun“, hvorom Thomsen og F. Magnusen i Antiqv. Ann. s. 144 bemærker: „*han* er sikkert en fejl læsning for *hon*“, hvilket sidste Liljegren har optaget i sin Run-Lära, ligesom han i sine Run-Urk. jævnlig har ændret *han* med betydning „hun“ i de gullandske indskrifter til *hon* (jfr. Säve s. 70, anm. 37). Som et dansk mindesmærke „fra overgangen til 12te årh.“

behandles denne døbefont dog endnu af Thorsen (runernes brug til skrift s. 6)[1]).

Da den ældre gengivelse af indskriften dels måtte indeholde flere åbenbare fejl, dels var meget ufuldstændig, anså jeg det for urigtigt at fremsætte min mening derom, för end jeg havde haft lejlighed til personlig at undersøge døbefonten. Denne undersøgelse har jeg anstillet på en runologisk rejse i sommer, på hvilken jeg også besøgte Bornholm, hvor jeg navnlig af hensyn til døbefonten opholdt mig flere dage i Åkirkeby, og det lykkedes mig da også både at læse den allerstörste del af indskriften med sikkerhed og at få min tidligere mening om sproget fuldstændig bekræftet. Der er ikke spor af tvivl om, at døbefonten i Åkirkeby skriver sig fra Gulland, og at dens indskrift i alt væsenligt viser samme sprogform som den, vi kender fra Gutalag, Gutasaga, „fasti Danici“ og en hel række gullandske runeindskrifter. Da jeg agter andetsteds at offenliggöre min læsning og tolkning af hele indskriften, ledsaget af nye tegninger af døbefonten, indskrænker jeg mig her til at anføre begyndelsen (den første sætning), som forklarer den billedlige fremstilling af bebudelsen; denne sætning lyder således

[1]) For at give „en forestilling om sproget“ anfører Thorsen følgende „bogstavret gengivne“ ord af indskriften: þita irv þir þrir kvnvngar. Det er mig dog uklart, hvilket begreb disse ord kan give om sproget, når de ikke ses i forhold til den øvrige indskrift, så meget mere som det mest karakteristiske af disse ord, indskriftens þaiʀ med bevarelse af den gamle tvelyd, her er blevet til þir (at indskriften adskiller *r* og *ʀ* ses nemlig heller ikke af Thorsens „bogstavrette“ gengivelse). Også irv hos Thorsen er urigtigt for eru (eʀu), som den af ham benyttede ældre tegning og tekst har; men i dette tilfælde har den unöjagtige gengivelse uforvarende ledet til en rigtig læsemåde, da der i indskriften selv virkelig står iʀu. Heller ikke den gamle tegnings kunungaʀ (hos Thorsen kvnvngar) stemmer med indskriften; da det af sammenhængen og den billedlige fremstilling var klart, at her måtte stå ordet 'konger', hvoraf dog kun de to første runer ku er meget tydelige, har afskriveren åbenbart udfyldt den utydelige slutning efter sin egen formodning og har derfor indsat to aldeles fejlagtige runer for ng, medens indskriften har ét enkelt tegn for bægge.

(de i parenthes tilföjede bemærkninger har for största delen hensyn til den ældre læsning):

·þita: iʀ (ikke eʀ): santi (herefter ingen punkter) gabrel (med *g*, ikke *k*): ok: sehþi (tidligere kun *s* læst): santa (ikke santi og ingen punkter herefter) maria (sidste *a* meget svagt): at (dette ord tidligere oversét; *a* er meget svagt; ingen punkter herefter) han (aldeles sikkert; ingen punkter herefter) skuldi (med stunget *t* ɔ: *d*, ikke skulti): barn (med *r*, ikke *ʀ*): fyþa (sikkert, men temmelig svagt, ikke kuti, hvor alle 4 runer altså er urigtig gengivne):

„*Dette er St. Gabriel og sagde St. Maria, at hun skulde føde barn.*“

Da indskriften betegner *e* med stunget *i*, kan *i* ikke antages at stå med betydning *e*, og i þita, iʀ har vi altså ægte gullandske former. Ægte gullandsk er også sehþi ɔ: *seghði* = oldn. *sagði*, han = *hon* (*hun*) og fyþa = *fæða*. Alene den her anførte sætning er altså tilstrækkelig til at bevise min påstand; men hertil kommer i den følgende del af indskriften dels de samme, dels flere andre særlig gullandske former (jfr. foran s. 195 not.); jeg fremhæver bevarelsen af de gamle tvelyd, hiar (biord) = *hér* og navnlig hen imod slutningen ladu, som også findes i den ældre gengivelse, medens det derefter følgende erklæres for „aldeles udslidt“; dette er dog ingenlunde tilfældet, tvært imod er det lykkedes mig at læse hele indskriften i denne bue, og det fremgår heraf med sikkerhed, at ladu er = *laddu* ɔ: oldn. *lęiddu*, hvor vi altså finder *a* foran dobbeltmedlyden ligesom i Gutasagas *baddus* (= oldn. *bęiddusk*) af *baiþas* (= *bęiðask*).

Skönt døbefonten i Åkirkeby må tilhøre en betydelig senere tid end „overgangen til 12te årh.“, hvortil Thorsen uden nogen som helst begrundelse henfører den, tör vi sige, at dens indskrift fremviser den ældste hidtil kendte större lævning af den gamle gullandske sprogart med dens i forhold til alle andre nordiske sprogarter bestemt udprægede ejendommeligheder, således som de viser sig midt i 14de årh. i det gamle håndskrift af Gutalag og Gutasaga og omtr. 20 år tidligere i runekalenderen fra 1328.

Andare — andar — anar — aller.

En kritisk-etymologisk undersøgelse.

Af

Vilh. Thomsen.

Til de i etymologisk henseende vanskeligste og mest omstridte ord i de romanske sprog høre utvivlsomt de almindelige udtryk for at gå. Formerne herfor ere i hovedsprogene ital. *andare*, spansk og portug. *andar*, provençalsk *anar*, fransk *aller*, gl. fr. i regelen skrevet *aler* (med enkelte spor af en sideform *aner*). På ital. bruges denne stamme kun i de former, der betone endelsen, medens de, i hvilke förste stavelse er betonet, udgå fra det allerede på latin ufuldstændige *vado*. På fransk og prov. finder det samme forhold sted, dog således at præs. konj. tidligere kunde dannes af begge stammer, medens nuværende fr. kun bruger stammen i *aller*, og at futurum dannes af lat. *ire*. På spansk og portug. böjes *andar* helt igennem, hvorimod fortsættelserne af *vado* og *ire* i forbindelse med perf. *fui* på en ejendommelig måde supplere hinanden til et andet verbum, med en fra *andar* noget forskellig betydningsnuance: medens *andar* nærmest bruges om bevægelsen som sådan eller bevægelsesmåden (*andar mucho*, *a. en cuatro pies*, *a. á caballo*, gå meget, gå på fire ben, ride), betegner *ir* mere bevægelsen fra et sted til et andet (*ir al mercado*, gå på torvet).

Det er kun den förstnævnte række af former: *andare—andar—anar—aller*, hvormed vi her skulle sysselsætte os, og

stillende. *Adnare* vilde i det höjeste kunne forklare den provençalske form *anar*, men hverken den franske (uden ved, som för omtalt, at antage *l* for at være opstået af *n*) eller den italienske og spansk-portugisiske, for hvilken man må tage sin tilflugt til en omsætning af *dn* til *nd*; men om en sådan omsætning kan der slet ikke være tale, da *adnare* jo allerede på förromansk trin må være blevet til *annare*.

Ikke bedre forekommer det mig at stå til med en fjerde etymologi, som er bleven fremsat af Langensiepen i Herrigs Archiv XXV (1859), 392 ff. (med nogle tilföjelser i XXXI, 141), og som senere er bleven genoptagen af Gaston Paris i Romania VIII, 298 og 466. Det ord, som disse to forskere tænke på, er lat. *addere*. Men hvorledes dette ord skulde gå over til at blive det almindelige romanske ord for „at gå“, er rigtignok vanskeligt at forstå. Langensiepen kan kun henvise til udtrykkene *addere gradum*, *iter* og til Verg. Georg. I, 513: Ut cum carceribus sese effudere quadrigae, addunt in spatia etc., og det må vel være dette samme vers, som G. Paris sigter til, når han siger (a. s. 298), at *addere* „se trouve absolument au sens de *addere gradum*, marcher, avancer“ [1]). Men *addere* må dog vel i det anførte vers blot være brugt på en særlig prægnant måde [2]), og selv *addere gradum* betyder jo ikke ligefrem „gå“, men addere beholder også

[1]) Mærkeligt nok siger han nogle linjer ovenfor, at „toute étymologie qui contient *ad* est à rejeter, car *aler*, comme *andare*, exprime toujours l'idée d'éloignement“. Jeg er ganske enig med ham i den förste sætning, hvis besynderlige modsigelse med den af ham selv forfægtede etymologi må forklares ved en unöjagtighed i udtrykket, idet han vel kun sigter til sammensætninger af *ad* med bevægelsesverber. Derimod indeholder den sidste sætning, hvorved han vel nærmest tænker på udtryk som *aller et venir* og lign., kun den sandhed, at begrebet „gå“ i ethvert sprog er mere eller mindre tilböjeligt til at slå over i begrebet „gå bort“. Således sige vi jo også på dansk f. ex. „man går og kommer“, „toget går kl. 7“ eller lign., og f. ex. på spansk har fr. *aller et venir* sit fuldstændig tilsvarende i *ir y venir*.

[2]) Vistnok med rette bemærker Wagner i sin udgave af Vergil, at *addere* på dette sted „videtur ex usu circensi sumptum esse crescentemque, dum aliud ex alio spatium conficitur, celeritatem significasse“, og sammenligner dermed den intransitive brug af gr. ἐπιδοῦναι.

her betydningen af „forøge, lægge til“. Mellem disse udtryk og begrebet „gå“, er der dog virkelig et uoverstigeligt svælg. Hvad formen angår, er det for at forklare *andare* nødvendigt at antage, at ikke blot *dd* er blevet til *nd* (som i *rendere* = *reddere*), men at ordet også er gået over til at böjes efter *a*-klassen, en höjst mislig antagelse, som kun kan støttes ved, at man i provençalsk enkeltvis finder formen *tradar*, forråde, = tradere, ved siden af det hyppigere *trair*, *trahir* = fr. *trahir*. ital. *tradir* (sml. spansk *añadir* = *inaddere*, Diez, Wb. II, 96). Endelig har denne etymologi samme fejl som de foregående, nemlig at den i det höjeste forklarer *andare*, men ikke nogen af de andre former [1]). Det eneste, der tilsyneladende kunde tale for den, er de forældede ital. perfektformer *andiedi* eller *andetti*; men disse kunne også meget let forklares på anden måde og vise i virkeligheden intet med hensyn til etymologien.

Foruden de nu omtalte etymologier, der hver for sig have fundet støtte hos de förste autoriteter i den romanske sprogvidenskab, vil jeg endnu blot nævne en, som for nylig er bleven fremsat af J. Bauer i Gröbers Zeitschr. für roman. philol. II, 92 f. (sml. Romania VIII, 298), og som går èn ganske anden vej. Han vil skille formerne med *l* og *n* fra hinanden og foreslår da at aflede *aller* af et **allare*, der kunde være dannet af part. *allatus*, ligesom it. *prostrare*, prov. *prostrar* o. s. v. er dannet på grundlag af *prostratus* (Diez, Et. Wb. I, 334). Dette er dog en udvej, som det næppe går an at gribe til. For det förste tror jeg, som för omtalt, ikke, at det er muligt at løsrive de forskellige romanske former fra hverandre; men dertil kommer, at, selv om *allatus* har existeret endnu på en så sen tid, som dannelsen af et sådant **allare* i ethvert tilfælde må tilhøre (noget der forekommer mig höjst tvivlsomt, da *ferre*, *adferre* i det lat. folkesprog allerede tidlig synes at være trængt mere og mere tilbage af *portare*, *adportare*, sml. Wölfflin i

[1]) Det franske *aller* er Langensiepen tilböjelig til at tænke sig udviklet på følgende måde: *addere, andere, andare, andulare, anulare, allare, aller,* en række der minder endel om Hartgrepeshöj o. s. v.

Littré) ligesom f. ex. *accomándita* af *accomandare*, *lascito* af *lasciare*, rumænsk *úmblet*, gang, af *umblá* gå, o. a.[1]). Selv om man imidlertid vilde antage en mellemform **anditare* = *aditare*, vilde denne efter de almindelige lydovergange strængt taget kun kunne forklare den spansk-port. form, knap engang den italienske, idet man da på ital. skulde vænte **antare* og ikke *andare*, og aldeles ikke prov. *anar*, der dog umulig kan skilles fra formerne med *nd*, eller fransk *aller*, om hvilke sidste former Diez's mening for øvrigt ikke fremtræder ganske klart. Han synes nærmest tilböjelig til at lade gl. fr. *aler* være udviklet af *aner* ved forandring af *n* til *l*, ligesom f. ex. i gl. fr. *velin* ved siden af *venin* (venenum), *orphelin* og *orphenin* (orphaninus). Denne sammenligning er imidlertid ikke fyldestgörende; thi i de anførte ord skyldes overgangen fra *n* til *l* kun en dissimilation på grund af det følgende *n*, hvilken grund ikke er tilstede ved *aler*.

Omtrent de samme indvendinger lader der sig göre mod en anden etymologi, som antydes, men forkastes af Diez, men som senere er bleven støttet af Schuchardt (Liter. Centralbl. 1873, s. 434). Det er af et lat. *ambitare*. De eneste fordele, denne etymologi har for den foregående, er, at den noget simplere forklarer *n* i *andare*, og at betydningen vilde passe lidt bedre; men disse ringe fordele svækkes dog atter ved, at dette ord, som det synes, aldeles ikke kan påvises noget som helst sted hverken i den antike eller den middelalderlige litteratur.

---

[1]) Om denne afledningsmåde sml. Canello i Rivista di filol. romanza I, 9 ff., 188 ff. og Mussafia smst. 91 ff. og Jahrbuch X, 378. Dersom man endelig vil aflede *andito* umiddelbart af et latinsk ord, hvad der forekommer mig ugörligt, måtte man i al fald antage en sammenblanding af *aditus* og *ambitus*, der i Paulus's udtog at Festus forklares som „circuitus aedificiorum patens in latitudinem pedes duos et semissem, in longitudinem idem quod aedificium“ (p. 5 Müller) eller „inter vicinorum aedificia locus duorum pedum et semipedis ad circumeundi facultatem relictus“ (p. 16); jvf. Varro de l. l. V, 22. Men hvorfor er *andito* = aditus ikke blevet til **ando*, når **anditare* = aditare er blevet til *andare*?

En tredje etymologi, der i den nyere tid har vundet adskillige tilhængere, går ud på at aflede de romanske ord af lat. *adnare*. Denne sammenstilling stammer oprindelig fra Muratori (Ant. Ital. II, 1129) og beröres også kortelig af Diez, som dog ikke mener at kunne blive stående ved den. Derimod er den senere navnlig bleven hævdet af Littré (Dict. franç. under *aller* og Hist. de la langue franç., 5me éd. 1869, I, 39 ff.) og Brachet (Dict. étymologique, *aller*). Denne etymologi forekommer mig dog i enhver henseende uantagelig. For det förste passer jo betydningen slet ikke; thi *adnare* betyder kun „svömme hen til" og ikke andet, og overgangen herfra til „at gå" kan dog umulig forsvares ved henvisning til romansk *arrivare* = *adripare* „lande". Den væsentligste støtte for denne etymologi har man villet søge i, at *adnare* hos Papias gengives ved *venire* (der står i virkeligheden: „adnare adnatare venire"). Men Papias's vocabularium er jo ikke andet end en i den senere del af middelalderen almindelig brugt skoleordbog, („elementarium doctrinae erudimentum"), som först er forfattet omtr. 1050—1060 [1]), og de der forekommende, ofte höjst svævende forklaringer ere altså aldeles værdiløse, hvor det gælder om som her at bestemme betydningsudviklingen af et ord fra latin til romansk; naturligvis må der ved tilföjelsen „venire" ved siden af „adnatare" særlig være tænkt på et eller andet forfattersted, hvor den egentlige betydning af *adnare* kan have været mindre bestemt fremtrædende; men hvilket dette kan have været, vilde det næppe lönne umagen at efterforske. Desuden vilde der jo dog i ethvert tilfælde fra „komme" til „gå" blive et spring tilbage, som man ikke således uden videre kan se bort fra. Dertil kommer imidlertid, at denne etymologi også i formel henseende er aldeles utilfreds-

---

[1]) Sml. Wilmans i Rhein Mus. XXIV, 378 f. Loewe, Prodromus corporis glossariorum lat., 1876, 235 ff. (Det kgl. bibl. ejer et smukt exemplar af den sjældne editio princeps af Papias [Mediolani 1476 fol.].) Mon Brachet har haft nogen klar forestilling om Papias, når han skriver anf. st om lat. *adnare*: „venir; ce mot qui signifie proprement venir *par eau*, dans Cicéron (!), ne tarda pas à prendre une rapide (!) extension de sens, et *adnare* signifie venir *par terre* (!) dans Papias (!)"?

det förste spörgsmål, som da rejser sig, er: ere nu også disse forskellige former etymologisk beslægtede indbyrdes, eller er der kun en tilfældig udvortes lighed imellem dem? Jeg tror ikke, at der ret vel kan være nogen tvivl om, hvorledes svaret på dette spörgsmål må lyde. Thi ganske vist er forholdet i konsonantismen f. ex. mellem *andare* og *aller* sådant, at det ikke synes at kunne forklares ved hjælp af de regelmæssige lydforandringer; men på den anden side frembyde dog allerede hovedsprogene (og endnu mere, som vi senere skulle se, de mindre sprog og dialekter) en sådan række af successive overgangsformer og en sådan parallelisme i disse formers anvendelse og betydning, at de umulig kunne skilles fra hverandre, men nødvendigvis må have en fælles oprindelse. Dette indrömmes også af så godt som alle, der hidtil have skrevet herom. Men vanskeligheden ligger netop i at påvise denne fælles oprindelse; der er efterhånden bleven fremsat en mængde forskellige gisninger, næsten alle med formen *andare* som udgangspunkt; men ingen af dem har vundet almindelig tilslutning, og en nöjere prøvelse vil også snart vise, at selv de etymologier, der i de nyere tider have haft de vægtigste talsmænd, ikke kunne siges at have løst spörgsmålet eller fjærnet vanskelighederne. Jeg skal kortelig gennemgå de vigtigste af de hidtil opstillede etymologier.

Vi begynde med den, der er hævdet af Diez (Etym. Wörterb. I³, 24 ff.) i tilslutning til Ferrari[1]) og Muratori

---

[1]) Origines lingvæ italicæ, Patavii 1676. Det hedder her under *Andare*: „Videtur a Vado, vadere, vadare, andare . . . Sed est ab Itare. Anteire, anteitare, *antare, andare* Qui enim proficiscitur, anteit eum, a quo discedit (!) . . . Vel adire, aditare, andare, nam aditus, *andio, andata* . . ." Skulde man tro det muligt, at den af Ferrari her i begyndelsen afviste forklaring virkelig i den nyeste tid har fundet en talsmand? I Böhmers Roman. Studien IV, s. 196 (jfr. Romania VIII, 298) har W. Förster (vistnok uden at kende Ferrari), som det synes, for alvor søgt at aflede *andare* af *vadere* ved borkastelse af *v* i den ubetonede stavelse, tilföjelse af *n* og forandring af böjningsmåde!

(Antiquitates Italicæ, II, Mediolani 1739, p. 1129 f.), og som måske er den, der hidtil har kunnet glæde sig ved de fleste tilhængere [1]). Derefter skulde stamordet (særlig for ital. *andare*) være lat. *aditare*. Med hensyn til dette ord må det ikke overses, at det i hele den latinske litteratur kun forekommer en eneste gang, nemlig i et brudstykke af Ennius, der er opbevaret hos grammatikeren Diomedes (I, 336 Putsch.); det hedder her: „item adeo adis; hoc iteramus adito aditas dictitantes, ut Ennius: ad eum aditavere“ (= Ennianae poesis reliquiae rec. Vahlen, Trag. v. 433). Påfaldende vilde det også være, at dette ord, der så bestemt betyder „gå hen til en“, skulde være gået over til i de romanske sprog kun at betyde „gå“ i al almindelighed. Disse indvendinger vilde jeg imidlertid end da ikke lægge så megen vægt på, hvis ellers de romanske former lod sig forklare ud fra dette ord; men det er langt fra at være tilfældet. For at forklare den italienske og spanskportug. form antager man, at *aditare* först skulde være blevet til **anditare* og dette så atter svækket til *andare*. Til støtte for denne overgang henviser Diez til, at lat. *reddere* i de romanske sprog er blevet til *rendere*; men herved er at mærke, at det ikke er *d*, men *dd*, som her er blevet til *nd*; sml. at *amygdala* gennem mellemformen *amiddola* („amygdala non amiddola“ Append. Probi) bliver til *amendola*, *amandola*, eller *sabbatum* i visse egne til **sambatum* (f. ex. i fr. *samedi*). Endvidere henvises til, at lat. *aditus* er kilden til ital. *ándito*, en smal korridor imellem forskellige værelser, en smal gang mellem to mure, og spansk *ándito* (også *andén*), en smal gang, svalegang, gangsti (også ma. lat. *anditus* gangsti). Dette er dog sikkert ikke muligt; disse ord må vistnok atter være afledte af *andare* (sml. fr. *allée* „passage étroit entre deux murs, conduisant du dehors dans l'intérieur d'une maison; voie entre deux rangs d'arbres“,

---

[1]) F. ex. Scheler, Dict. d'étymologie franç. 1873, p. 16; Joh. Storm, Mém. de la société de lingu. II, 105 og Nord. tidskr. f. filol. og pædag., n. r. I, 179; Flechia, Archivio glottologico III, 166; Demattio, Morfologia italiana, 1876, p. 80, o. a.

Philologus 34, 151), så ligger dog betydningen af *allatus* alt for fjærnt til, at man kan tænke sig denne form brugt ligefrem i betydningen „gået“ og i denne betydning atter anvendt som basis for et nyt verbum „gå“. Også denne for øvrigt meget sindrige gisning vil derfor næppe på nogen måde kunne betragtes som fyldestgörende.

Når vi nu se tilbage på de forskellige her omhandlede etymologier, tror jeg, at det må indrömmes, at ingen af dem i virkeligheden er fuldt tilfredsstillende eller løser vanskelighederne. For det förste lide de alle af den fejl at være i höj grad søgte; de formodede latinske stamord ere alle sammen sådanne, at dels deres forekomst er meget tvivlsom, dels deres betydning altfor fjærntliggende. Ganske vist vilde det ikke være vanskeligt at påvise romanske ord, hvis utvivlsomme stamord enten ikke ligefrem ere opbevarede eller have skiftet betydning på en eller anden måde; men dels gælder dette næppe nogensinde om ord af så almindelig art som de her omhandlede, dels må det da, for at en sådan etymologi skal kunne anerkendes, også være en uafviselig betingelse, at lydovergangene ere i fuld overensstemmelse med etymologien. Dette er imidlertid den anden fejl, som disse etymologier lide af, at de alle kun passe på en enkelt af de romanske former, uagtet det almindelig indrömmes, at disse må være beslægtede indbyrdes og altså have en fælles oprindelse.

Under disse omstændigheder turde der være al grund til at tage under overvejelse, om det dog ikke skulde være muligt at finde forklaringen i et latinsk ord, som fuldstændig tilfredsstiller alle fordringer, hvad betydning og historie angår, og som man, selv ved en overfladisk betragtning, ikke kan frakende en vis umiddelbar lydlighed med de romanske ord. Jeg mener lat. *ambulare*. Ganske vist kan det synes dristigt at fremkomme hermed; thi det eneste, alle etymologerne omtrent ere enige om, er, at der ikke kan være tale om dette ord[1]). Desuagtet vil jeg imidlertid ikke blot

[1]) Forskellige af de ældre etymologer betragte dette ord som stamordet for fr. *aller*, men heller ikke videre; således Ferrari

vove atter at bringe dette ord i erindring, men endog at udtale som min fulde overbevisning, at det i virkeligheden er det eneste, der kan være tale om.

Hvad selve det lat. *ambulare* og dets afledninger angår, vil det være tilstrækkeligt at henvise til de i de almindelige latinske ordbøger anførte steder, for at enhver kan overbevise sig om, at dette ord ikke blot fra de ældste tider af er særdeles hyppigt, men at det også bestandig åbenbart har været særlig brugt i tale- og folkesproget (sml. f. ex. den hyppige brug hos Plautus og i Ciceros breve). Jo længere vi komme ned i kejsertiden, desto mere se vi dette ord trænge sig frem på bekostning af andre ældre udtryk, og således, at det tilsidst synes at antage den samme udstrakte betydning som de romanske ord[1]) eller som vort „gå“. I denne almindelige betydning er det også det sædvanlige ord i middelalderligt latin[2]), dog således, at det, hvad allerede Diez har gjort opmærksom på, i det mindste i de ældre mindesmærker regelmæssig vexler med *vado* på lignende måde som i ital. eller fransk. Dette forhold overholdes f. ex. med stor konsekvens i de longobardiske love, hvor jeg har noteret følgende former[3]): *ambolare* R. 21. 183. 224. L. 83. 148. A 6; *ambolavit* R. 199. L. 70. 114; *ambolaverunt* L. 3; *ambolaverit* R. 188. L. 3. 18. 20. 22. 84. 114. 129. 137; *ambolaverint* L. 14. 134; *ambularent* A. 15; *ambolantem* L. 148; *ambolandi* R. 182. Ra. 13; *-ndum* A. 21; *vadit* R. 368; *vadunt* L. 134; *vadat* R. 217 (med

---

(under *andare*) og Ménage (Dict. étymologique, 1694, p. 21; sml. sammes 1ste udg., 1650, p. 672); på samme måde også Burguy, Gramm. de la langue d'oïl I, 280. Af de nyere have, så vidt mig bekendt, kun Fuchs (Die roman. Sprachen, 187) og Pott (Kuhns Zeitschr. I, 315 og XIII, 345) hævdet denne etymologi for samtlige romanske ord.

[1]) Nærmest synes endnu blandt de vestromanske former det sp.-port. *andar* (sml. ovf. s. 197) at have holdt sig ved den oprindelige betydningsfarve af *ambulare* (jfr. f. ex. sp. *caballero andante* omvandrende ridder, o. lign.)

[2]) Mærk udtryk som *ambulare ad maritum* = ital. *andare a marito.*

[3]) R. = Rotharis edikt, år 643; L. = Liutprands love, fra 713 til 735; Ra = Rachis love, 746; A. = Aistulfs love, 750 og 755.

sibi). 251. 368. L. 27. 81. 154. 158. Ra. 10. A. 4; *vadant* R. 216 (med *sibi*). L. 142. 158[1]); *vade* L. 130 Det samme forhold findes f. ex. i Reichenauer glosserne (omtr. fra slutningen af 8de årh.), hvor disse to verber bruges til at gengive forskellige andre bevægelsesverber: *pergite ambulate*; *secessit abiit ambulavit*; *incedentes ambulantes*; *abeam vadam* [2]). I ånledning af denne brug af *ambulare* i middelalderligt latin gör Diez den bemærkning[3]), at den kun tyder hen på, at man satte et bekendt lat. ord i stedet for et lignende romansk, ligesom man f. ex. hyppig gengav it. *corte*, fr. *cour* med *curia*, og at den intet beviser med hensyn til oprindelsen af *andare*. Deri kan jeg dog på ingen måde være enig. Man må nemlig vel lægge mærke til, at den slags ordforblandinger eller misdannelser som *curia* = fr. *cour* (eller endelsen *-agium* = ital. *-aggio*, fr. *-age* for ældre *-aticum*, sml. Diez Gramm. II, 310 f., o. m. a.) ere fremmede for den tidlige middelalder, hvor vi utallige gange træffe f. ex. *curtis* (*-aticum* o. s. v.), og at de först komme frem adskillige århundreder senere, da dels de romanske lydforandringer allerede vare så vidt fremskredne, at den oprindelige form ikke mere umiddelbart føltes, og dels den ældre naive anvendelse af latinen afløstes af en på sin vis mere studeret og skoleret sprogform. Netop af denne grund er en sådan betragtningsmåde uanvendelig på *ambulare*, der bruges uden nogen sideform i uafbrudt følgerække fra oldtiden til middelalderen. De eneste afvigelser bestå i at vi undertiden, dog först flere århundreder ned i middelalderen, træffe selve de romanske former anvendte i stedet

---

[1]) Kun R. 25 *ambolit* Derimod forekommer i frankiske dokumenter ved siden af *vadam* oftere *ambulem* f. ex. Lex. sal. 50, 3; Hilperichi edictus (c. 574) 7; Childeberti II decretio (596) 8. Sml. ovf. s. 197.

[2]) Mærk *ambulare, vado* som gengivelse af *secedere, abire* (sml. ovf. s. 202 n. 1). Jfr. *tam ambolandum quam revertendum*, Tardif, Monuments historiques, no. 23[12] (c. 681); *aut illic ambulantem aut inde revertentem*, Lex Alam. 29, ja tildels allerede Plaut. Trin. 1108 *cito ambula, actutum redi*; Capt. 900 *bene ambula et redambula*.

[3]) Etym. Wörterb. I, 23; Altromanische Glossare, 54.

for *ambulare*[1]). Derimod finde vi ikke en eneste gang i noget som helst mindesmærke, hverken fra den senere oldtid eller fra middelalderen, i stedet derfor *aditare*, *ambitare* eller noget af de andre ord, som man har taget sin tilflugt til for at forklare de romanske former, hvad der dog, netop ved et så almindeligt ord, er i höj grad værdt at lægge mærke til. Denne omstændighed vejer for mig så tungt i vægtskålen, at jeg vil påstå, at allerede af den grund stamordet for de romanske ord må være *ambulare* og ikke kan være noget andet.

Der er to indvendinger, på grund af hvilke denne i sig selv så nær liggende sammenstilling hidtil i regelen er bleven erklæret for umulig, og som sikkert også nu ville blive gjorte gældende, nemlig for det förste, at næppe nogen af de romanske former efter de almindelige lydovergange kan forklares ud fra *ambulare*, og for det andet, at *ambulare* allerede er fortsat på regelmæssig måde i ital. *ambiare*, sp. port. prov. *amblar*, fr. *ambler*, alle for ældre **amb'lare*, med den specielle betydning „at gå i pasgang“ om heste[2]).

Den sidste af disse indvendinger har ikke stort at sige; thi det vilde jo kun være et exempel blandt mangfoldige andre på, at et lat. ord er opbevaret i en dobbelt form i de romanske sprog, som f. ex. når lat. *gabăta* på fransk dels bliver til *jatte*, skål (som *dette* af *debitum*), dels til *joue* kind (prov. *gauta*, ital. *gota*, for **gávata*, **gauta*), eller lat. *tabula* dels til *table*, bord, dels til *tôle*, blik.

Hvad den anden indvending angår, da indrömmer jeg gerne, at det virkelig ikke er muligt at forklare de romanske former af *ambulare* efter de almindelige lydovergange. Men sagen er jo også den, at det verbum, vi her have at göre med, hører til en gruppe af ord, som i alle sprog mere eller mindre, om jeg så må sige, stå udenfor lov og ret,

---

[1]) Til de tidligste exempler herpå høre, som det synes, to af Muratori (Ant. It. II, 1129) fremdragne tilfælde, hvor vi i dokumenter fra 972 og 985 træffe udtrykket „*andare et pascere*“ i stedet for det sædvanlige „*ambulare et pascere*“.

[2]) „In dieser ausschliesslichen bedeutung unclassisch und erst etwa seit dem 9. jh. im gebrauch“ siger Diez Et. Wb. I, 19.

det vil sige ord, som på grund af deres hyppige anvendelse ere udsatte for langt stærkere og voldsommere forandringer end andre ord, og som derfor tildels gå ganske deres egne veje. Vi behøve ikke at gå længere end til vort modersmål for at finde exempler på lignende fænomener. Når vi f. ex. sige *gå* eller *stå*, da er dette jo aldeles uregelmæssige fortsættelser af oldn. *ganga, standa*, eftersom *ng* og *nd* ellers aldrig falde bort; at disse stærkt afslebne former muligvis ere opståede under påvirkning af plattysk *gân, stân* (en påvirkning, som dog ikke har strakt sig til fortidsformerne), gör i og for sig ikke uregelmæssigheden mindre. Hvad der for de romanske ords vedkommende åbenbart har bidraget yderligere til at fremkalde voldsomme afslibninger og sammentrækninger, er dels den lange og tunge form af ordet *ambulare*, dels den omstændighed, at det (i betydningen „gå") fortrinsvis eller udelukkende brugtes i de former, i hvilke accenten lå på endelsen. Hvor udsatte netop de tonløse stavelser ere for sådanne afslibninger, se vi f. ex. af ord som fr. *parler*, prov. *parlar* af lat. *paraboláre* (med aldeles uregelmæssig bortkastelse af *-o-* = *-au-* = *-abo-*), medens man i præs. ind. med anden betoning havde på gl. fr. *parole*, på prov. *paraula* = *parábolat*; fr. *manger*, prov. *manjar* = *mandūcáre*, men gl. fr. *manjuce*, prov. *manduja* = *mandūcat* (sml. ital. *manucare, manicare, mangiare, magnare*); fr. *cousin*, prov. *cosin*, it. *cugino* = *consobrīnus*, o. s. v. Muligvis stiller forholdet mellem den för omtalte form **amb'lare* og de her omhandlede afslebne former sig således, at differentieringen står i forbindelse med den forskellige betoning: *amb'la-* udgår måske egentlig fra de former, der havde accenten på förste stavelse, idet disse ikke brugtes i betydningen „gå", men kun i den særlige betydning „gå i pasgang", de afslebne former derimod fra dem, der accentuerede endelsen. I så tilfælde vilde forholdet blive det samme som f. ex. mellem fr. *plier* og *ployer* [1]), *maire* = *májor* og *majeur* = *majórem*, *sire* = *sénior* og *seigneur* = *seniórem* o. s. v.

[1]) Sml. mine bemærkninger i Romania V, 69 ff.

Når jeg nu endelig skal forsøge på så vidt muligt at forklare de overgange, der ud fra den her hævdede etymologi må antages at have fundet sted i de romanske ord, vil jeg gerne indrömme, at jeg næppe vil være i stand til at fjærne alle vanskeligheder eller bringe fuld sikkerhed til veje; jeg tvivler imidlertid ikke om, at det, hvis andre ville godkende mit udgangspunkt og fortsætte undersøgelsen, vil lykkes ad denne vej at nå i det mindste en del videre end ved nogen af de andre etymologier. Dog må det heller ikke overses, at der næppe vil kunne være tale om at finde nogen fuldstændig tilsvarende analogi, af den grund at *ambulare* er det eneste ord af denne form, der falder ind under den nævnte kategori af hyppig brugte ord med særlig tendens til stærk afslibning. Mere vægt tror jeg, at man bör lægge på påvisningen af de indbyrdes overgangsformer indenfor selve de romanske sprog.

Når vi begynde længst mod øst, træffe vi der 1) den fulde form AMBLA- (den samme, som i de vestromanske sprog anvendes i den særlige betydning „gå i pasgang") i (nord)rumænsk *umblá*, *îmblá*, 1. pers. *úmblu*, *îmblu*, istrisk *ambla*, gå, ganske svarende til *ambulare*, også i betydning [1]), og med sammensætningen *preumbla*, *primbla*, *plimba* = *perambulare*, gl. fr. *paraler* (Cihac, Dict. d'étymologie dacoromane, 296).

Nærmest herved står 2) formen AMNA-, som vi træffe i vestrumænsk *ëmná*, sydrumænsk (i Macedonien) *îmnare*, *preîmnare* = nordrum. *umbla*, *preumbla* (Schuchardt, Lit. Centralbl. 1873, s. 434; Massimu. Rapeda idea de gramateca macedonorumanesca, Bucuresci 1862, 121). Den samme

---

[1]) Bruges f. ex. i den rum. bibeloversættelse Matth. 4, 18; 9, 5; 10, 7; 11, 5; 12, 43; Mark. 6, 48. 49; 7, 5; 8, 24; Luk. 1, 17; 8, 1; 9, 6, på de allerfleste steder = περιπατεῖν i originalen og *ambulare* i Vulgata. Om at gå fra et sted til et andet bruges derimod *merge* (= lat. *mergere*). Forholdet mellem disse to ord er omtrent det samme som mellem sp. *andar* og *ir*, sml. rum. *umbla pre jos, călare, in trăsură, pre mare, reu* = sp. *andar á pie, á caballo, in coche, por la mar, malo,* men rum. *merge la mercatu* = sp. *ir al mercado* o. lign.

form have vi i en ladinsk (kurvælsk) dialektform *amnar* (Diez, Et. Wb. I, 22 med urigtig henvisning til Ztschr. f. vergl. sprachf. VIII, 231; Schuchardt, anf. st.), og herhen høre sandsynligvis også de i en anden ladinsk dialekt (supraselvansk) forekommende former af en stamme *ma-*, der ellers vistnok med urette henføres til det i alle de andre romanske sprog fuldstændig tabte lat. *meare*: f. ex. præs. 1 p. pl. *mein*, impf. *mava*, part. *mont* (Ascoli, Archivio glottologico I, 44 no. 78; Storm i Nord. tidskr. for filol. og pæd., n. r., I, 160); med hensyn til bortkastelsen af *a* sml. i samme dialekt *vêr* for **aver* = *habere* (Ascoli, a. st. 52). Endelig hører herhen endnu prov. *anar* [*annar*] (sml. *nonar* ved siden af *nomnar* = *nominare*; *dona*, *domna* = *domina*), valdensisk *annar* og de på gl. fr. forekommende spor af en form *aner* (om hvilke se Diez Wb. I, 24 og Littré Dict. under *aller*), samt efter al sandsynlighed det med prov. og fransk i böjning og betydning fuldstændig overensstemmende katalanske *anar* (sml. nedenfor). Det træffer sig her så heldigt, at vi til formen *amna-* for *amb'la-* (eller **amla*) have en fuldstændig parallel i fortsættelserne af lat. *similare* (*simulare*), der ligeledes har spaltet sig i *sembla-* og *sem'na-* (se Ascoli, Arch. Glott. II, 406 f.); den förste form have vi f. ex. i fr. *sembler*, den anden derimod i forskjellige franske dialektformer: lothr. *senner*. picard. *saner*, bourg. *sannai*, *semnai*, wallonsk *sôné* (sml. Littré), ligesom i rum. *samănă* (jfr. rum. *semen*, *seamăn*, *samăn* similis; ladinsk [supraselvansk] *ansembel* og *ansemmen*, fr. *ensemble* og *ensenn*, it. *insembre* og *insieme* = insimul [**insem'l* og **insem'n*]). Ligesom altså formen *sem'la-* i enkelte egne er bleven til *sem'na-*, medens den i de fleste andre har beholdt sit *l* og derefter ved det regelmæssige indskud af *b* mellem *m* og *l* er forandret til *sembla-*, således synes vi at måtte antage, at *ambula-*, i det mindste i de tilfælde, hvor förste stavelse var ubetonet, tidlig er blevet til AM'LA-, og at denne form da atter, förend den skik at indskyde *b* mellem *m* og *l* trængte helt igjennem, har været fjærnet på anden måde, — i de her nævnte dialekter ved at forandre *-m'l-* til *-m'n-*.

Fra prov. *anar* er det atter umuligt at skille 3) ital. *andare* og spansk-portug. *andar*, ved hvilken sidste form særlig betydningsoverensstemmelsen med *ambulare* og rum. *umbla* ikke må glemmes. Også katalansk *anar* kunde efter sin form høre herhen (sml. *fonar*, *manar* for *fondar* fundare, *mandar* mandare); da imidlertid både dets böjning (vexlen med former af *vado*) og dets betydning stiller det nærmere ved prov. *anar*, hvilken form ikke kan være udviklet af *andar*, er det rimeligere, at det også må forklares i sammenhæng dermed[1]. Her have vi altså en ny sideform til *amblá-* og *amna-* med det bagved denne form liggende **am'la-*, nemlig ANDA-, der i ethvert tilfælde atter må stå i stedet for *AM'DA-. Meget vanskeligt er det derimod at göre rede for udviklingen af denne form, og nogen sikker parallel dertil kan jeg ikke påvise; imidlertid tror jeg dog, at man må være meget forsigtig med strax af denne grund at drage den her hævdede sammenstilling i tvivl. En forandring fra *l* til *d* er, om end sjælden, dog ingenlunde exempelløs i de romanske sprog (Diez Gr. I, 204; C. Michaelis, Studien zur rom. Wortschöpfung, 1876, 235 f.); et fællesromansk exempel haves således i it. port. *ámido*, fr. *amidon*, sp. *almidon*, stivelse, = *amylum*; nærmere endnu ligge måske nogle tilfælde, hvor *nd* er = opr. *ngl*, som sp. *sendos* af *sing[u]los*, parmesansk *sandoćć* for **singluclo*, **singlutulus*, *singultus* (Flechia i Arch. glott II, 377). Imidlertid er jeg tilböjelig til at tro, at vi her ikke udelukkende have med en ren organisk lydforandring at göre, men at overgangen fra *amb'la-* eller snarere **am'la-* til **am'da-* *anda-* for en væsentlig del skyldes en tiljævning til de dette ord så nær stående former af *vado*. Formen **am'dare*, *andare* kunde altså på en vis måde tænkes at repræsentere et kun af folkeetymologien forudsat **ambodare* eller **amvodare*; thi det er naturligvis ikke min mening, at selve disse længere former nogensinde skulde have behøvet at være i vir-

---

[1] Derimod ere de i visse lombardiske dialekter ved siden af *andà* forekommende former *anà*, *'nà* snarere at betragte som afslibninger af den förste form.

kelig brug. Jeg tilföjer endnu, at, når vi som för berört, i ældre ital. undertiden træffe perfektsformerne *andiedi*, *andetti* ved siden af det regelmæssige *andai*, da ere disse former dannede i analogi med *diedi*, *detti* af *dare*, idet folkeetymologien har lagt dette ord ind i *andare*. På spansk derimod er perf. af *andar* dannet i lighed med de tilsvarende former af *estar* (stare), f. ex. 3. pers. *anduvo*, gl. sp. *andudo*, *andido* ganske som *estuvo*, gl. sp. *estudo*, *estido*[1]); forskelligt derfra er perf. af *dar*, der kun hedder 1. p. *dé*, 3. p. *dió* o. s. v. Hermed kan sammenlignes den tiljævning, der i dansk og forskellige andre gotiske sprog er foregået mellem formen *gå* (on. ganga) og *stå* (on. standa), ligesom oldhöjt. og nedert. *gân*, *stân*, nyhöjt. *gehen*, *stehen* o. s. v.

Fra de forskellige nu omtalte former er det endelig lige så umuligt at adskille 4) formen ALLA-, som vi have i fr. *aller*, på gl. fr. i regelen skrevet *aler*. Men denne form er ikke indskrænket til fransk; den forekommer også i friulansk. I en gammel friulansk text fra det 16de årh., meddelt af Joppi i Arch. glott. II, 235, forekommer således part. *allät* = it. *andato*; den nuværende form i denne dialekt synes at være *lâ* med bortkastelse af förste stavelse (Schuchardt i Lit. Centralbl. a. s.; sml. den ovf. anf. ladinske form *ma-*). Det er åbenbart, at disse former, den franske og den friulanske, ere aldeles ensartede, om de end måske nok ere opståede uafhængig af hinanden, og de må da også forklares på samme måde. Det vil da strax være klart, at der ikke vil kunne være tale om, at *l* (særlig i gl. fr. *aler*) skulde stå i stedet for *n* (sml. s. 200); *l* må nødvendigvis være oprindeligt og allerede have været tilstede i stamordet. Ej heller vil der kunne være tvivl om, at det er formen med dobbelt *ll*, som man også på fransk må gå ud fra, ikke den gl. fr. skrivemåde *aler*; på gl. fr. plejede man overhovedet ikke at fordoble andre konsonanter end *r* og *s*[2]) og skrev altså på samme måde *ele*,

---

[1]) På portug. er perf. af *andar* altid regelmæssigt: *andei* ligesom f. ex. *cantei* cantavi.

[2]) Se G. Paris, St. Alexis, 103.

vile o. lign. Dette *ll* må vistnok være opstået ved en assimilation, sandsynligvis således at formen *alla-* er fremgået af den för omtalte form **am'la-*. Ganske vist er en assimilation af *ml* til *ll* i det mindste på fransk ellers uden exempel, idet *ml* regelmæssig forandres til *mbl*; men jeg gentager, at på det ord, vi her have at göre med, kan og bör den almindelige målestok ikke for strængt anvendes[1]). Er der end ingen fuldstændig parallel, af den simple grund at lydforbindelsen *ml* eller *mbl* ikke forekommer i noget andet ord, der med hensyn til hyppig anvendelse på nogen måde kan sammenlignes med *aller*, så må det dog ikke overses, at der netop ved flydende konsonanter kan påvises andre assimilationer, som sproget ellers ikke tillader, navnlig i visse almindeligere ord og vistnok altid foran tonstavelsen. Jeg vil således nævne gl. fr. *el* = *en le*, *en la*; *els* = *en les* (medens f. ex. *spinula* bliver til *épingle*); *dorrai* ved siden af *donrai* for *donerai* (medens *cinerem* bliver til *cendre ponere* til *pondre*, *tremere* til *craindre*); *charroie* for *charmeroie* (Burguy III, 69); *paller* i gl. fr. og endnu i visse dialekter for det allerede stærkt sammentrukne *parler* (sml. ovfr.); *Challon* for *Charlon*, o. a. Af hensyn til disse og lignende overgange forekommer det mig, at man ikke vel a priori kan nægte muligheden af den assimilation af *ml* til *ll*, hvorpå vi i *aller* have vistnok det eneste exempel.

Jeg har nu gennemgået de mig bekendte former i de forskellige romanske sprog og søgt så vidt muligt at forklare deres sandsynlige fonetiske udvikling fra det ord, som allerede ved en betragtning af den latinske sprogbrug i mindesmærker fra oldtiden og fra middelalderen med nødvendighed måtte fremstille sig som stamordet, nemlig *ambulare*. Bliver der end nogle vanskeligheder endnu tilbage, tvivler jeg dog ikke om, at det efterhånden må kunne lykkes også at overvinde dem. En ting vil jeg endnu blot minde om, nemlig at *ambulare* i ethvert tilfælde er det

---

[1]) I nødsfald kunde man jo mellem **am'la-* og **alla-* antage en mellemform **an'la-*; en sådan forekommer mig dog hverken i sig selv sandsynlig eller nødvendig.

eneste ord, i hvilket de forskellige romanske ord, trods deres uregelmæssige lydforandringer, med nogen art af rimelighed kunne forenes. Det er det eneste ord af en passende betydning, der indeholder både en nasal og et *l*, af hvilke lyd fransk (og friulansk) udelukkende har bevaret den sidste, de sydlige sprog den förste. Opgiver man denne etymologi, vil det med det samme blive nødvendigt at skille de romanske ord fra hinanden og søge en forskellig etymologi for hver af hovedformerne; men dette synes dog at være aldeles umuligt. Og hermed være denne etymologi på det bedste anbefalet til medforskeres videre opmærksomhed.

Om futurum og konditionalis af det romanske verbum essere.

Af

Gerson Trier.

De former, jeg i det følgende vil søge at forklare, ere fransk og provençalsk *serai*, italiænsk *serò*. Efter at Diez har påvist, at spansk og portugisisk have taget futurum af *sedere* som afløser af det latinske *ero*, tilføjer han i en note[1], at han opgiver at forfølge *sederes* indblanding i italiænsk og provençalsk. Ingen har, så vidt jeg véd, senere tilfredsstillende løst den opgave, Diez her har stillet. Tværtimod er den gængse anskuelse snarest den, at de nævnte futurumsformer i italiænsk, provençalsk og fransk ikke skyldes *sedere*, men ere fremgåede af infinitiven *essere*, hvis første stavelse *es* er falden bort. Jeg vil ved en undersøgelse af futurumsdannelsen særlig i fransk søge at påvise, at denne mening ikke er rigtig, men at den af Diez antydede opfattelse er den sande. Den samme oprindelse mener jeg bør anvises flere andre af de former, som nu udgøre tider af verbet *essere*, således som Diez også har vist for spansk og portugisisk, men særegne forhold, hvorunder efterfølgende bemærkninger ere skrevne, gøre, at jeg her må indskrænke mig til futurum og konditionalis. Hvis min opfattelse findes rigtig, vil den altid kunne udvides til de andre former.

---

[1]) Gram. II² 163; udgåt i 3dje udgave.

I.

Da det romanske futurum og konditionalis dannes ved til infinitiv at føje præsens og imperfektum (el. perfektum) af *habere*, og da den således dannede endelse har tonen, ville vokalerne *a e ĕ i*, som i latin gå forud for infinitivs *re* blive *protoniques*. Den lov, hvorefter vokaler i denne stilling ere behandlede i fransk, er følgende, påvist af Darmesteter i Romania (V 140 ff.): 1. *a* kort eller langt beholdes, i almindelighed, under form af „stumt" *e*. 2. *e*, *i*, *o*, *u* korte eller lange kastes bort, med mindre de beskyttes af en foregående eller efterfølgende konsonantgruppe. 3. Denne lov kan modificeres ved en analogiindvirkning, som enten kan skyldes en indflydelse af hvad man måske kunde kalde stamord på de afledte ord eller af første bøjning på de øvrige. Det er strax klart, at en forklaring af fr. *serai* af **essere habeo* strider mod denne lov. Jeg vil derfor begynde med at prøve dens gyldighed ved futurumsdannelsen.

are. Som regel er *a* bevaret under formen *e*: *simulare-ajo*[1] — *semblerai*; *deprecare*[2]*-ajo* — *depreierai* (Ps.[3] XLIV 14); *manducare-ajo* — *mangerai*; *exlætitiare-ajo* — *esleecerai* (Ps. IX 2, 15); *salvare-ajo* — *salverai*; *stare-ajo* — *esterai*; *haustare-ajo* — *osterai*; *turbare-ajo* — *troverai*; *jocare-ajo* — *juerai*; *adjutare-ajo* — *ajuerai*[4] Ps. XXXVI 42, etc.

---

1) *habeo* udvikler sig efterhånden til *abio abjo ajo*.

2) Jeg anfører som grundform den, de romanske sprog nødvendigvis forudsætte, uanset om den er klassisk latin eller ej.

3) Libri Psalmorum versio antiqua Gallica. Oxonii 1860.

4) Nu *aiderai* af *aider* gl. *aidier*. Dette kan ikke komme af *adjutare*. Italiænsk har foruden *ajutare* også *aitare*, prov. *ajudar* og *aidar*. Diez antager en mulig synkoperen af *ajutare* til *aj'tare*, men tilføjer, at en sådan form ikke kan forklare ital. *aïtare* (Wb. I, 11). Men også i fransk finde vi former, der vise hen til at *ai* er to stavelser, f. ex. *m'aït Dieus; j'en serroie aïdans* (*Roncisv*. citeret efter Littré, *aider*), og endnu i XVIIe årh. udtaltes *aïder*, (se Littré). Efter min mening have vi her den romanske udvikling af lat. *agitare* i betydning af tænke over noget. M. h. t. formen kan sammenlignes *cogitare*, ital. *coitare*, prov. *cuidar*, fr. *cuidier*. *Agitare*s og *adjutare*s former ere snart blevne blan-

Ligeså verber af germansk oprindelse: oht. w a r t ê n — *guarderai*; oht. w e i d a n j a n (jage) — *gaaingnerai* (mod. *gagnerai*); oht. w a h t ê n (holde vagt) — *aguaiterai*.

Italiænsk har for verberne på *are* fut. *-ero*: *amare-ajo* — *amerò*, men i ældre tid *aro* (Blanc [1] 362). Spansk har *a*: *amaré*; provençalsk *a*: *amarai*, men undertiden *e*: *cuyderas* Ba.[2] Pr. 305_{11}.

Imidlertid er den nævnte bevaren af *a* som *e* ikke en lov, der ingen undtagelse tilsteder, hvad D a r m e s t e t e r også har gjort opmærksom på (Romania V 141 note 4, 145), om end han ikke har fåt alle tilfælde med. Har det af *a* opståede *e* et *n* eller *r* foran sig, falder det ofte ud; herved komme *n* og *r* ved siden af hinanden, og der kan finde assimilation sted til *rr*. Dog beholdes *e* ofte: *esperare-ajo* — *esperrai* Ps. LV 3, LXIII 11, men *espererai* Ps. XVII 2; *jurare-ajo* — *jurrai* Ba.[3] Fr. 39_{12}, men *jurerai* M.[4] II 38_{20}; *demorare-ajo* — *demorrai* M. II 43_{818}, men *devorare-ajo* — *devurerat* Ps. XX 9.

I ældre italiænsk findes en lignende sammentrækning: *demorare-ajo* — *dimorrò*; *desiderare-ajo* — *desiderrò* (se Blanc 363).

Donare-ajo — *donrai* M. II 10_{99}, 12_{270}, men *dorrai* Alexis 45 d, M. II 16_{72}, hvor varianten har *durai*, *donrai*; *durai* Ps. XXXI 10 variant. Som en sammensætning af *donare* har man følt det fra germansk stammende *guerredoner* (belønne, af w i d a r l ô n), der har futurum *guerredonerai* og *guerredorrai* Ps. XVII 23, 27. *Minare-ajo* — *menrai* og *merrai*, f. ex. *demerras* Ps. XXX 4, *forsmerras* Ps. XXX 5. I stavemåden *menrroit* M. II 20_{143} var. kunne vi ligesom gribe assimilationen midt i dens opståen (smlgn. nedenfor s. 221).

I italiænsk fandtes tidligere en tilsvarende synkoperen,

---

dede sammen. Substantiverne ital. *aïta*, pr. *ahia*, fr. aïde (aïe) ere dannede af verberne.

1) Grammatik der italiänischen sprache, Halle 1844.

2) Bartsch, Chrestomathie provençale, Elberfeld 1875.

3) Bartsch, Chrestomathie de l'ancien français, Leipzig 1872.

4) Paul Meyer, Recueil d'anciens textes bas-latins, provençaux et français, Paris 1874—77.

således hos Dante *merremti* el. *menremti* for *ti menerémo* (Blanc 363).

I de verber af lat. *-rare,* hvor en tand- eller læbelyd står foran det første *r*, kan dette attraheres af det sidste: *entrare-ajo* — *enterrai*; *monstrare-ajo* — *mosterrai*; *recuperare-ajo* — *recouverrai*; *deliberare-ajo* — *deliverrai*; *rememorare-ajo* — *rememberrai* (det ene *r* kan helt falde bort: *enterai* Ps. V 8, var., *rememberunt* Ps. XXI 29, var.); *comperare-ajo* — *comperrai* (se Romania V 145; smlgn. ital. comprare, sp. og prov. comprar).

Også dette forhold kendte ældre italiænsk: *mosterrò*, *enterrò* (Blanc 362).

Alle de nævnte afvigelser fra den almindelige behandling af *a* ere opgivne i moderne fransk og italiænsk.

Undertiden er *e* falden ud udenfor ét af de tre ovenfor behandlede tilfælde, men det må betragtes som en individuel eller måske dialektal frihed, når det ikke ligefrem er en fejl; således *depreirunt*, Ps. XLIV 14, *portra* M. II 20₁₈₅, *provrei* M. II 23₁₉₁.

Aldeles uregelret er den ene futurum af verbet at lade: *laira* Alexis 42 d, *laroit* M. II 11₂₃₆ (M. II 26₆₁, 43₁₁) *lerrat* Ba. Fr. 31₂₅; det skyldes den germanske rod, der har blandet sig med den latinske *laxare* i *laissier*. Tilfredsstillende forklaret har jeg ikke heller endnu sét futurum *enverrai* af *envoyer* med udfald af *e* og dobbelt *r* (se nedenfor s. 224). Som bekendt have undertiden enkelte former af et latinsk verbum holdt sig i ét eller flere af de romanske sprog, medens samme verbums øvrige former ere gåede tabte, f. ex. i fransk *irai* af *ire-ajo*. Dette er efter min mening også tilfælde her: *enverrai* er latinsk *invadire-ajo*; ital. har endnu *invadere*, mens de andre romanske sprog gå ud fra en form *invadire*, i sp. *invadir*, gl. sp. *envair*, pr. *envazir*, fr. *envahir*, hvortil vel også hører ital. *inveire* (at gå løs på én, skælde én ud). Et exempel i fr. på *invadire* i den egentlige betydning har St.-Léger (Romania I 317); str. 40 v. 4 står *als altres sanz enuai en cel*; G. Paris læser *ent vait* og ligeså P. Meyer *en vai* (Anciens textes s. 198). Men hvad skal *en* lat. *inde* betyde her? Man bør beholde håndskriftets *envai[t]* ɔ: *invadit*. Overgangen fra

betydningen indgå til lade indgå, lade gå, sende er den samme, som findes i sortir, der i prov. betyder springe og lade springe, i fransk gå ud og lade gå ud. Indblandingen af *invadire-ajo* i *indeviare* har sin analogi i *irai* overfor *aller*. Angående *e* i *enverrai* se længere henne.

ere. *debere-ajo — devrai, placere-ajo — plarra, volere-ajo — volrai, mittere-ajo — metrai, tremere-ajo — crendrai, vivere-ajo — vivrai, dicere-ajo — dirai* vise tilstrækkelig gyldigheden af Darmesteters lov, at kort og langt *e* foran tonstavelsen og enkelt konsonant falde bort på fransk.

Vel møder man ofte former, der synes at stå i strid hermed, som *averont* M. II 20_{173} var., *deveroit* M. II 13_{203}, *pluverat* Ps. X 7, *renderai* Ps. XXI 27, *prenderont* M. II 12_{102} var., *crenderai* Ps. XXVI 1; men dette *e* er senere indskudt for at undgå sammenstød af to konsonanter og har intet med det latinske *e* at gøre, hvad der noksom fremgår af former som *tenderas* Bg.[1] I 398 af *tenere*, *frainderat* Ps. XXVIII 5 af *frangere*, *sourdera* Bg. II 208, *estreinderat* Ps. XXXVI 12 af *stringere*, *repunderas* Ps. XXX 25 af *ponere*.

Af de andre romanske sprog behandler provençalsk i den henseende futurum som fransk: *videre-ajo — veirai, placere-ajo — plairai, vendere-ajo — vendrai*, men også *venderai*, hvor *e* også må betragtes som en hjælpelyd. Italiænsk, spansk og portugisisk beholde *e*, undtagen hvor der findes visse konsonanter, som jeg senere nærmere kommer ind på. Italiænsk viser dog i det hele en større evne til sammentrækning end de to andre.

Når *e* falder ud, opstår der sammenstød af konsonanter, som herved ofte underkastes forandringer. Det vil for løsningen af det spørgsmål, her er tale om, være af interesse at undersøge dette forhold. Da *e* falder ud, bliver det for dette punkts vedkommende ligegyldigt, om vi have at gøre med verber, der have langt eller kort *e* i lat. *ere*.

Læbelyd — ***ere***: *habere-ajo — avrai, aurai, averai; debere ajo — devrai, deverai; scribere-ajo — escrivrai, escriverai; bibere-ajo — bevrai, beurai, beverai*; M. II 20_{755} har *buvrai*, som

---

[1]) Burguy, Grammaire de la langue d'oïl, Berlin 1869.

må forklares ved en synkope af formen *beurai*; *sapere-ajo* — *savrai*, *saurai*, *saverai*. Formerne på *e* ere ovenfor forklarede. Særlig interesse frembyder formen *arai* af *avoir* og *sarai* af *savoir*. Er her *v* faldet bort som i *escrirai* for *escrivrai*? I dette ord forklares denne bortkasten ved den store ophoben af konsonanter, der findes i ordet; men dette er ikke tilfælde i *avrai* og *savrai*, og hvorfor findes aldrig *derai morai* (for *movrai*) *virai* (for *vivrai*)? Gl. ital. har også *arò*. Disse to sprog vise hen til en fælles oprindelse, som jeg senere skal komme nærmere ind på. Blandt de her behandlede former kan, foruden *solvere-ajo*, hvor, efter at *v* er falden ud, der findes former som *sorrai* Ba. Fr. 291 27 og det almindelige *soldrai* (*solderat* Ps. XXXVI 22), endnu mærkes dem, hvor læbelyden ikke findes i klassisk latin: *pluere-ajo* (i perf. findes *pluvi* Madvig § 130) — *plovra*, *pluverat* Ps. X7 og *studere-at* — *estovra estovera*.

I italiænsk, navnlig i det gamle sprog, findes ved disse former udstøden af *e*: *devrò*, *vivrò*, *saprò* ved siden af former som *viverò*, *deverò*, *saperò* (se Blanc 463). I provençalsk bortkastes *e* som i fransk: *aurai deurai*, *viurai*. I spansk beholdes derimod oftest *e solveré*, men dog *habré*, *sabré*, *cabré*.

Flydende lyd — **ere.** Her vil der enten finde assimilation sted til *rr* eller en understøttende konsonant *d* (efter *m* også *b*) indskydes. Disse modifikationer finde dog først sted efterhånden på sprogets senere trin og ikke til samme tid overalt. I St.-Eulalie findes *sostendreiet*, men flere århundreder efter endnu *tenrai*. Begge modifikationer findes også ved samme verbum. Hvad er det bestemmende her? mon her ikke er en dialektforskel? At begge former forekomme i samme værk viser ikke det modsatte, da den ene kan skyldes forfatteren, den anden en afskriver. Tilfældighed alene kan det ikke være; der må have været en eller anden årsag, der har bestemt valget; dette synes antydet derved, at verberne af lat. *are* (se s. 217) kun kende assimilationen, men aldrig indskydelsen af et hjælpebogstav mellem *n* og *r* (derimod *rememorare-ajo* — *remembrai*).

Fallere-at — *falra* Bg. I 334, *farroit* Bg. I 335, *faldrat* Alexis 99 e, *faurra* M. II 10 70-75 var.; som mindre korrekte

skrivemåder må betragtes former som *faurra* Bg. I 334, *fauldroit* Ba. Fr. 440_{20}; *volere-ajo* — *volrai*, *vorrai*, *voldrai*; til disse hovedformer slutter sig en række af mer eller mindre modificerede former som *vorai*, *vaurai*, *vourrai*, *vourai* o. s. v.; *dolere-ajo* — *dolrai* (*dolreie* Fragm. de Val. v⁰ 43) *doudrai* Ba. Fr. 66_4.

I italiænsk findes der i almindelighed assimilation: *dorrò*. *vorrò*, *varrò*; dog bruges også og brugtes tidligere usammentrukne former som *valerò*, *dolerò* (Blanc 461). I provençalsk bevares *l* og *r* ved siden af hinanden: *valrai*, *volrai*; undertiden indskydes *d*: *voldra* Ba. Pr. 45_{19} *voldria* ib. 98_{22}. I spansk siges *doleré* men *valdré; volere* er, som bekendt, erstattet af *quærere.*

Redemere-ajo [1] — *raendrai* (Ps. XXXIII 22) og under indflydelse af infinitiv *raiendrat* i Ps. XLVIII 7,16; *tremere-ajo*— *crembrai* (jeg har intet exempel, men formens existens forudsættes af *criembroie* Bg. II 250), *crendrai*, *criendrai* også *crenderai* Ps. XXVI 1, *crienderai* Ps. XXII 4 med senere indskudt konsonantadskillelses *e* [2].

I italiænsk er her ingen udstøden af *e*; i spansk ere de enkelte ord, der findes, gåede over til *i*-bøjningen; i provençalsk er dette til dels også tilfældet, men, hvor *er* er bevaret, er *e* ikke stødt ud.

Tenere-ajo — *tenrai*, *tendrai* (*tenderas* Bg. I 398) *terrai*, *tienrai*, *tiendrai*, *tanrra* Bg. I 398 (om de to *r* se ovenfor s. 217); *remanere-ajo* — *remanrai*, *remandrai*, *remaindrai* (*permainderunt* Ps. V 5); *reponere-ajo*—*reponrai* (Bg. I 231) *repondrai* (*repunderas* Ps. XXX 25).

De andre sprog udstøde også *e*; italiænsk assimilerer *ponrò* (v s. a. ældre *ponerò* Blanc 459), *terrò* (v. s. a. *astenerò* id. 461) *rimarrò* (ældre også *rimanerò* id. ib.), spansk indskyder *d pondré*, *tendré*; gl. spansk *remandré* (Cid 2333)[3].

---

[1]) Til denne form, hvori det usammensatte verbum kommer frem umodificeret efter den romanske (folkelatinske) lov for sammensætningen af verber, viser fransk *raiembre* prov. *rezemer* spansk *redemir* (v. s. a. *redimir*) tilbage; ital. har *redimere.*

[2]) Smlgn. for *gemere giendre*, *premere priendre* Bg. II 250.

[3]) I Sanchez, Coleccion de poesias castellanas anteriores al siglo XV, Madrid 1779—90.

Denne i de forskellige sprog forskellige behandlingsmåde af de sammenstødende *n* og *r* taler for, at den ovenfor (s. 220) berørte dobbelte behandling af disse to lyde i fransk, når de støde sammen, kan være grundet i dialektal ejndommeligheder og ikke bestemmes af tilfældigheder. Dette gælder også om provençalsk *tenrai* og *tendrai, manrai* og *mandrai.*

parere-at — *parra, perra* (*e* skyldes en indflydelse fra præsens *pert* og måske også fra andre futurumsformer på *arrai* og *errai*); *currere-ajo* — *corrai, quærere-ajo* — *querrai, querai*.

De andre sprog kende også denne sammentrækning; ital. *parrò* sp. *querré* prov. *querrai*, men ital. siger *correrò* uden sammentrækning.

Tandlyd — ***ere***. Gaston Paris har i Alexis (s. 94) bemærket, at lat. *t* og *d* mellem to vokaler ere blevne *ð*, inden de helt faldt ud, hvad der i de i England skrevne manuskripter af Alexis, La vie de Saint Brandan og nogle glosser til den latinske text af Credo og Pater betegnes ved skrivemåden *th*. G. Paris bemærker, at denne skrivemåde ikke findes foran *r*. I nærværende skrift (s. 47 ff.) har Kr. Nyrop vist, at *t* og *d* også foran *r* have antaget denne lyd, og at *ðr* så har udviklet sig videre i provençalsk og fransk til *jr* og *rr*. Men skønt *tr* og *dr* således ende i samme lyd *jr* eller *rr*, adskille de sig fra hinanden ved det tidspunkt, hvorpå assimilationen indtræder: *tr* har endnu formen *dr*, da la Chanson de Roland blev forfattet; *dr* derimod har assimileret sig langt tidligere. G. Paris antager, at assimilationen her alt havde fundet sted i folkelatin: „Le d devant r ne se maintient dans aucun mot de notre manuscrit; ainsi on lit *consirrer* (32a 49d), *desirrer* (88d 95a 104d 105d 115a), et non *considrer desidrer*; ces formes avec *d* n'existent pas non plus en provençal, et l'assimilation du *d* à l'*r* avait eu lieu déjà sans doute en latin vulgaire.“ (Alexis s. 97). Men havde folkelatin, eller hellere oldgallisk, haft *consirrare*, vilde prov. have haft *consirrar* (som *terra soferre*), mens prov. *consirar* ligesom fr. *consirrer* i det højeste vise hen til oldgallisk *consiðrar*, hvor *ðr* i prov. vilde blive *jr consijrar* — *consirar* i fransk *rr*. I så tilfælde betegner *d* i la Passion i *aucidrant* 16 b, *tradran* 21 c, *aucidrai* 58 b, *vedran* 103 d,

credran 114 c, netop lyden *ð*. Derimod har assimilationen funden sted i St.-Léger, der altså er yngre (se Romania I 274). Derfor bør *credere* 37 b og *occidere* 37 c, der med rette henføres af G. Paris (Romania I 284) til de latinske ord, som afskriveren har sat mange steder for de tilsvarende franske, læses som *crerre* og *ocirre*, og dette gælder også om *credre* i 31 f og 32 b, der må betragtes som latinismer. At *dr* har været assimileret i St-Léger, beviser *aurez* (19 e 26 a). G. Paris retter til *odreiz*: „le copiste avait sans doute dans son original *odreiz*; il a changé d'abord *o* en *au*, et ce premier changement l'a peut-être amené à confondre le futur d'audire avec celui d'habere, car *odreiz* serait en provençal *audiretz* ou *auziretz* et non *aurez*" (s. 291). Men havde den provençalske skriver haft *odreiz*, vilde denne form meget mere minde ham om prov. *audiretz* end om prov. *aurez* (som han vel vilde have skrevet *auretz*), som her ingen mening vilde give. Han har ikke haft for sig *odreiz*, men rimeligvis heller ikke *orreiz*, derimod netop hvad han har skreven: *aurez*, og fejlen skyldes den franske afskriver, hvis håndskrift han har afskrevet. G. Paris har gjort det meget sandsynligt, at denne franske skriver har skrevet under diktat, og har påvist en del fejl, der forklares heraf (s. 284); hertil hører også denne fejl. At en fransk skriver, hvem der dikteres *orrez*, skriver *aurez*, er meget let forståligt; men kun, når der er dikteret ham *orreiz*, ikke hvis der er dikteret ham *odreiz*, kan han have begåt denne fejl.

potere-ajo — *podrai*, *porrai*, *porai*; *occidere-ajo* — *ocirrai*, *ocirai*; *credere-ajo* — *crerrai*, *crerai*, *creirai*; de mange *r*-lyde ere undertiden undgåede ved en form som *kerrai* (Bg. II 138). Hos Meyer 14₃₀ (Albérie de Besançon, Alexandre) findes *credreyz*, men ortografien i dette digt viser altfor tydelig, at skriveren, så vant han kan have været til at skrive latin, aldeles ikke var vant til at skrive fransk, så at man ingen slutning tør drage af hans skrivemåde; *sedere-ajo* — *serrai*, *sarai* Bg. II 77; *videre-ajo* — *verrai*, *verai*; *vairait* M. II 42₁₀, *varra* Bg. II 72; *cadere-ajo* — *charrai*, *charai*, *cherrai*, *kairoit* Bg. II 23. Der har uden tvivl fundet en indvirkning sted af de nedenfor

behandlede verber udgåede fra lat. *-cere*, som har fremkaldt formerne med *e*, *a* og *ai*.

Af de andre sprog har, som ovenfor sagt, provençalsk lige så tidlig som fransk, efter udstødelsen af *e* i *dere* gennem *ðr* får *jr: veirai, cairai. seirai, creirai;* medens *tere* først senere når samme form: *podrai, poirai.*

Italiænsk har både former med og uden *e*: *sederò,* gl. *sedrò; vedrò* v. s. a. *vederò; potrò* ja endog *porrò, porò* v. s. a. *poterò.* (Blanc s. 463). Spansk har i almindelighed bevaret *e, caeré, creeré* men dog *veré, podré*; gl. sp. *dr*: *cadran* (Cid 3634) *rodré* (Poesias del arcipreste de Hita 105.)

.c—ere. Den ovenfor behandlede *ð*lyd, der ender i *j* eller *r*, må nærmest betegnes som en hvislelyd (i Alexis 89 a skrives den *mezre* af *matrem*). En med dette *ð* meget nærbeslægtet lyd har udviklet sig af *çr* (*ç* for at betegne, at *c* ikke er lig *k*) der, ligesom denne, går videre til *jr* eller *rr*. Og her er det mærkelige, at, medens ved *tere* *jr*lyden væsenlig om end ikke udelukkende var provençalsk og *rr*lyden var fransk, *cere* i fransk møder ved alle verber både med *jr* og *rr* (provençalsk har her også *jr*). Rimeligt er det, at i fransk disse lyde dog ikke oprindelig begge have udviklet sig på samme sted, men at vi her have en dialektforskel, som fortjænte nærmere at udforskes. Denne opfattelse af *c*'s udvikling forklarer *rr* i *dirrai* og mange andre tilfælde, som Burguy betragter som en fordobling af den enkelte lyd *r* i normansk; men jeg mener at kunne opstille som en almindelig regel, at overalt, hvor vi i fransk have dobbelt *r*, foreligger der en assimilation af *r* og en foregående konsonant (der også kan være latinsk *r*). Det er denne lyd, som findes under skikkelsen *d* og *t* i de hidtil uforklarlige *didrai* og *ditrai* i St.-Léger 2 a, 2 c (se Romania I 290 note 5) af *dicero-ajo*, lige så vel som *dirrai* (om *dirai* se nedenfor s. 16); *despicere-ajo despirrai* (*despirras* Ps. L 18) og *despirai* (ib. var. og *despirums* Ps. XLIII7), der egenlig er *despijrai* (smlgn prov. *diirai* f. ex. M. I 26 4689); *jacere-ajo* — *gerrai* (om *e* se Thomsen, Romania V 67), *girai*; *ducereajo* — *durai, duirai*; *placere-ajo* — *plarrai, plairai* (også skrevet

plerai, hvor *e* ikke må betragtes som det „stumme" e). Senere findes former, der ere en blanding af disse to udviklinger som *plerrai, girrai* (Bg. II 192, Ba. Fr. 302₄₄). Som *c*(*e*)*re* forholder sig til *t*(*e*)*re*, forholder *g*(*e*)*re* sig til *d*(*e*)*re*: *legere-ajo* — **liejrai lirai* og *lierrai*, hvis existens er antydet ved infinitivsformen *liere* Bg. II 172.

Her må endnu omtales verberne på *qvere*, *here* og *uere*. Af de første er *coqvere* bleven *cocere* i folkelatin (som *quinque cinque*) altså *cocere-ajo* — *cuirai* (formen med *rr* har jeg intet exempel på). *Sequere-ajo* har gjennemgåt en mere indviklet proces, som bedst vil forstås, når vi have set udviklingen af *here* og *uere*. I *here* er *h* bleven gutturaliseret og så behandlet fuldstændig i overensstemmelse med formerne ovenfor: *trahere-ajo* — *trairai* (*trerai* Ba. Fr. 345₇), *trarrai* og de to former sammenblandede i *trerrai* Bg. II 226; *uere-ajo* det vil sige *struere-ajo* og sammensætninger er for at ophæve hiaten bleven *struhere-ajo* (ital. *struggerò* som *trahere-ajo* gl. ital. *traggerò*): *struhere-ajo* — *struirai*; *destruierat* Ps. LII 5 svarer til former som *moverat*. Bg. II 253 citerer et *destrure*, der viser hen til et *destrurrai*. Vi komme nu til *seqvere-ajo*, der allerede i folkesproget har udviklet sig på to måder: 1) *sekere-ajo*, 2) under indflydelse af *secútus*: *secúere-ajo*. Det første giver **sejrai sirai* (prov. *segrai*). Det andet har modtaget de forskellige modifikationer, som oprindelig *uere*-er undergåt: a) *v* er indskudt (smlgn. ital. piovere) b) *h* er indskudt (smlgn. ovenfor struere) c) verbet er gåt over til *ire*-bøjning (smlgn. prov. seguir. ital. instruire). a) *secuvere-ajo* — *seuvrai*,[1] *siuvrai*; *seurai*, *siurai* (smlgn. *bevrai*, *beurai*); b) *secuhere-ajo* — *seurrai*, *siurrai*; *seuirai*, *siuirai*, hvilke former også opstå af c) *secuire-ajo*; mens kun *secuire* forklarer infinitiverne på *ir*: *seuir*, *siuir*. Af disse former har nu Burguy følgende (II 210 ff.) enten som infinitiv eller futurum (i hdskr. adskilles ikke *u* og *v*): a) *siuvrai* (under formen *siwereient*, hvor *e* er

[1]) I denne og de følgende former med *e* have vi næppe en ren *e* lyd, men en lyd mellem *e* og *i*, påvirket af det følgende *c* som et *j*; den samme mellemlyd betegnes ved *sieure* Bg. II 211 og forklarer udviklingen af *siu* —, mens *beurai* ikke bliver *biurai*.

som i *beverai destruierai*; denne form findes i Ps. XXII 8), *seurai, siurai*; b) *siuirai* (som *sivir*). Ligesom *beurai* giver *burai*, giver *seurai surai, seuirai suirai* (Bg. II 214). Alle disse hovedformer indvirke på hverandre: *siuvrai, suvrai* og *suirai* give *suivrai;* til en blandingsform af *seurrai* (b) og *sirai* (1) viser formen *sirre* (Bg. II 212) hen (se hvad der s. 224 er sagt om *rr*). Det fremgår heraf, at man i dette ord bør sætte *v* eller *u* foran *r* (og *er*=*r*), men foran *i* altid *u*.

Italiænsk har snart sammentrukne former, snart former med *e* bevaret: *durrò* og gl. *ducerò*; *dirò* og gl. *dicero* (om *dirò* se nedenfor); *piacerò*; *leggerò*; *dirigerò*; *trarrò* og gl. *traggerò*; *cuocerò*; *struggerò*; *sequere-ajo* er gåt over til *ire*-bøjningen. Provençalsk har væsenlig samme karakter som fransk; dog findes også *e* bevaret. *duirai* men også *dozerai; cozerai*; *jairai; plairai* og *plazerai; trairai*; *destruirai*; *segrai, sigrai* (og *seguirai*). Moderne spansk har bevaret *e*: *placeré, coceré, traeré*, for så vidt det ikke er gåt over til *ire* bøjningen (om *haré* og *diré* se s. 229); gl. sp. kan trække sammen: *plazra* (Poema de Alexandro 56) endog *yaria* (ib. 2094) af *yacer*; hvor *c* er stødt ud.

I alle de hidindtil undersøgte tilfælde, undtagen ved *l* og *r*, stod *ere* efter én enkelt konsonant. Efter den sammensatte konsonant *x* og den i dette punkt på samme måde behandlede gruppe *sc* (sammenhold forresten ital. *tessere* og *conoscere*, spansk *conocer* men *tejer*) indskydes i fransk et *t* mellem hvislelyden og *r*: *texere-ajo* — *tistrai, cognoscere-ajo* — *conoistrai* og med indskudt *e cunuisterunt* Ps. XIII 8, *conoisterra* Bg. II 133; *nascere-ajo* — *naistra, naisterat* Ps. XXI 34.

De andre romanske sprog beholde her *e*: pr. *conoisserai, teisserai*; ital. *conoscerò*. *tesserò*; spansk *conoceré, tejeré*; gl. sp. dog *parzra* af *parecer* (Cid 3634).

Følger *ere* efter en anden konsonantgruppe, udfalder *e* dog i fransk (er den *ng* bliver *ngr* til *ndr*: *resurgere-ajo* — *resorrai*) *vendrai, metrai*, undertiden indskydes senere et *e meterai*; i provençalsk udfalder *e*, men kan også indtræde som hjælpelyd: *vendrai* og *venderai*; i italiænsk og moderne spansk

beholdes e: *difenderò*, *defenderé*; i gl. sp. kan det stødes ud: *metras* (Alex. 123), *randré* (Cid 2591).

For fransks vedkommende viser sig altså Darmesteters lov om udskydelse af e,. både langt og kort, gyldig.

Vi ville endnu kaste et blik på ***ire*** bøjningen, inden vi drage vore slutninger for futurum af *essere*.

Fransk *audire-ajo* — *orrai*, *oirai*; *hatire-ajo* (af germ. *hatian*) *harrai*, *hairai* altså samme to former som ved *d(e)re* og *t(e)re*. Her hen hører *enverrai* af *invadire-ajo*.

Salire-ajo — *salrai*, *saldrai*, *saudrai*, *saurrai*, *sarrai*, først senere *saillirai*, sammenlign ovenfor *volere-ajo*.

Morire-ajo — *morrai*, med hjælpelyd *morerons* Bg. I 365; *ferire-ajo* - *ferrai*; **guarire-ajo* (af germ. *varjan*) — *garrai* M. II 11_{189}, med hjælpelyd *guariront* Alexis 62 e, 66 e, sammenlign ovenfor *parere-ajo*.

Venire-ajo *venrai* M. II 45_{33}, *vanrai* M II 25_{32}, *vinrai* M. 21_{120}, *vienrai* Bg. I 400, *verrai* Ba. Fr. 186_{12}, *vierrai* Bg. I 401; *vendrez* M. II 19_{355} *vandrai* Bg. I 400, *viendrai*; smlgn. ovenfor *tenere-ajo*.

Fugire-ajo — *fuirai* og *furrai* godtgjort ved *furoie* i Sermons de St. Bernard Bg. I 341; smlgn. ovenfor *legere-ajo*.

Exire-ajo, **ejsir-ajo* – *istrai* og med indskudt *e* *isterai* M. II 185, *isterrai* Bg. I 357; smlgn. ovenfor *texere-ajo*.

I alle disse tilfælde er *ire* behandlet som *ere* m. h. t. den foran *r* stående konsonant. Men går der foran *ire* flere konsonanter, beholdes *i*; efter Darmesteter spiller det samme rolle som ellers et en konsonantgruppe understøttende *e*: *putrire-ajo* — *purirai*; *dormirai*, *sortirai*. Mindre klare er *punirai*, *unirai*, *fenirai*; har det lange *u* og *i* haft nogen indflydelse?

Provençalsk bevarer *i* også i tilfælde, hvor fransk synkoperer det, men forholder sig i det hele som dette og trækker sammen: *auzirai*; *salhdrai*; *morrai*; *guarrai*; *venrai*, *vendrai*; *fugirai*. Efter flere konsonanter *poirirai*; *dormirai*; *partirai*, men her har det en sammentrækning, som fransk ikke har: *partrái*, *mentrái*.

Italiænsk har som ved *ere* i det hele usammentrukne former, men har dog sammentrukne tilfælde som *udrò*

ved siden af *udirò, sarria* (Blanc 464) v. s. a. *salirò*; *morrò* v. s. a. *morirò*; *verrò* v. s. a. *venirò*.

Spansk kender nu sammentrækning i *saldré* og *valdré*; men har ellers beholdt *i*. Derimod trak det gamle sprog sammen: *ferredes* (Cid 114), *morremos* (ib. 2805), *odredes* (ib. 70), *verré* (Milagros de nuestra señora 658); endog efter konsonantgruppe: *mentrie* (mentiria Alex. 775), *se repintrá* (se arrepentirá Cid 1087).

Resultatet af den foregående undersøgelse er, at tilføjelsen af det tonebærende *habere* i præsens og konditionalis virker svækkende på den foran infinitivs *r* gående vokal, så at i fransk altid, i provençalsk undertiden *a* bliver til *e*, at *e* og *i*, såvidt mulig, falde ud, og *r* sammensmælter med den foregående enkelte konsonant, mens italiænsk og spansk, om de end ofte bevare *e* og *i*, dog vise en i samme retning gående tendens som de andre to sprog. Derimod påvirkes den foran de tilsatte former af *habere* næstforegående stavelse ikke af den forøgelse, ordet har fåt. Jeg kan derfor ikke andet end med en lille ændring gentage Diez' spørgsmål: „Hvorfor skulde *esserajo* have afkortet sig til *serajo*?“ (Gr. II³ 174) og tilføje „og hvorfor i al fald i fransk *e* foran *re* ikke være falden ud?“

II.

Anvendelsen af *habere* til at danne futurum er begyndt meget tidlig (se nogle exempler fra de tidligste nytestamentlige codices i Jahrbuch VIII, 423, anførte af H. Rönsch). Vel holdt følelsen for den måde, hvorpå denne dannelse fandt sted, sig længe efter at de romanske sprog havde formet sig bestemt i indbyrdes modsætning, hvad deres evne til at skille formen i sine to bestanddele noksom godtgør; men der kan ingen tvivl være om, at allerede det latinske folkesprog trak de to bestanddele sammen til ét ord. Dette fremgår af den overensstemmelse, der er mellem alle de romanske sprog, der have denne dannelsesmåde af futurum, i behandlingen af 1ste og 2den person flertal i præsens og hele imperfektum, hvor læbelyden, der er bevaret i det selv-

stændige *habere*, er forsvunden. Dette må altså være sket på et fælles trin, hvad det så ofte citerede[1] *daras* = *dabis* fra VIII årh. også bekræfter. Det er derfor ikke korrekt ved en historisk behandling af romansk futurum at gå ud fra de romanske infinitiver og betragte futurum og konditionalis som dannede ved en tilføjelse til dem af *haberes* tider; man må, som ovenfor forsøgt, gå ud fra en latinsk grundform. Noget andet er, hvad jeg senere skal anføre exempler på, at de enkelte romanske folk have genoptaget processen og, når infinitiv adskilte sig for meget fra den ved den stærktbetonede endestavelses indflydelse sammentrængte futurum, have dannet former, der mere nærme sig infinitivens. Denne opfattelse styrkes yderligere ved den hjælp, den yder til forklaringen af visse futura, som ikke kunne inddrages under de ovenfor fremsatte regler.

Betragte vi moderne spansk som det sprog, der har sammentrukket futurum mindst, er der et par former, som strax tiltrække sig vor opmærksomhed: *hacer* hedder *haré*, *decir diré*; her synes at foreligge en slags assimilation, som moderne spansk, der højst indskyder et hjælpebogstav *d*, slet ikke, gl. spansk kun sjælden kjender til[2]. Og betragte vi de samme to futura i de tre andre sprog, vil det vise sig, at de ogsaa dér afvige mere eller mindre. I analogi med *durrò* skulde ital. have *dirrò* og *farrò*, men har *dirò* og *farò*. Fransk skulde have *farrai* eller *fairai*, men har som regel *farai* (*ferai* se længere nede). Provençalsk skulde have *fairai*, men har *farai*. Alle disse former, der afvige fra de almindelige love, vise imidlertid hen til fælles grundformer: *farajo* og *dirajo*. Ogsaa *habere* optræder under former, der afvige fra den regelrette udvikling af *b(e)re-ajo*: ital.

---

[1]) Se f. ex. Revue des langues romanes 1re série V, 114; Schuchardt, Vokalismus. En sammentrækning til ét ord, om end med den latinske form næsten urørt, anfører Boucherie, Rev. d. langues rom. 1re sér. VII, 403 ved en glossa fra et hdskr. af Vergil fra Xe årh.: *irabis*. Dets sene alder giver det mindre interesse.

[2]) At forholdet er et andet end ved *yaria* (se s. 226), vise de gamle infinitiver, der ere *yacer* men *far*.

arò, fr. *arai*[1]) vise hen til en grundform *harajo*[2]). Disse former kunne efter min mening kun forklares derved, at man antager, at der allerede i folkelatin ved disse så hyppig brugte ord har fundet en sammentrækning sted mellem infinitiv og *haberes* tider og derved en lignende assimilation som den, der for de fleste sprogs vedkommende gør sig gældende igen på deres senere trin. Der er et verbum endnu, hvis hyppige forekomst måtte lade antage en lignende fremgangsmåde, og det er netop verbet at være. Og denne formodning viser sig at være rigtig: gl. ital. *serò*, prov. og fransk *serai*, spansk *seré* vise alle hen til én og samme grundform *serajo*, og denne er igen ikke andet end *sedere-ajo* behandlet på samme måde som ovenfor er påvist for *facere-ajo*, *dicere-ajo* og *habere-ajo*. Hvad betydningen af *sedere* angår, har Diez tilstrækkelig godtgjort dens forhold og overgang til *esse* (se Wb. I *essere*). Men interessant er det, at indenfor de romanske sprog den overføring i betydning er gentaget, der én gang havde fundet sted i folkelatin, idet de på ny have anvendt den af *sedere-ajo* i overensstemmelse med de almindelige regler for *dere* udviklede futurumsform til at betegne futurum af at være; thi således må det forklares, når der i oldfransk findes former med dobbelt *r* ved siden af formerne med enkelt *r*. Også har dette udlån af former, der, som jeg i min indledning antydede, strækker sig videre end til futurum, bevirket en forringelse af *sederes* brugelighed, og man betegner det ved *estar sentado* og *être assis*.

Har infinitiven *sere* eksisteret? det er tvivlsomt, men ikke umuligt. *Fare* it. *fare*, gl. sp. *far*, pr. *far*, gl. fr. *fare* (Bg. II 156) synes at have været brugt i folkelatin ved siden af *facere* sp. *hacer*, pr. fr. *faire* og er så vel opståt ved en slags

---

[1]) *Sapere-ajo* har i fransk *sarai;* uden tvivl en indflydelse fra *arai*, der er det eneste verbum, der ved *avrai*, *aurai* havde fuldstændig lydlig overensstemmelse med *savrai*, *saurai*.

[2]) At der også bør gås ud fra en tilsvarende form for futurum af *ire*, er antydet ved *irajos* bevarelse i fransk, men ad fonetisk vej lader det sig selvfølgelig ikke godtgøre, da den ringe lydmasse umuliggør enhver sammentrækning.

tilbagedannelse fra futurum, som i fransk *istre* er dannet ud fra futurum af *issir*: *istrai*.

Som allerede antydet have de romanske former, hvor den af lat. infinitiv plus *habere* udviklede form afveg stærkt fra den romanske infinitiv, ved siden af fåt nydannelser, formede over denne. For ital. vedkommende afgiver næsten hver ovenfor anført sammentrukken form exempler herpå ved sideformer. For spansk kan det samme siges om de ovenfor s. 221 og s. 228 anførte gamle former lige overfor de moderne. Provençalsk har f. ex. *plazerai* v. s. a. *plairai*, fransk f. ex. *voirai*, *assoirai* v. s. a. *verrai*, *asserrai*. De ved den stærke sammentrækning i folkelatin fra de romanske infinitiver fjærnede futura have på samme måde fåt nydannede former, dels i ét dels i flere sprog, som følgende oversigt viser:

	farajo	*facere-ajo*	*dirajo*	*dicere-ajo*
ital.	*farò*		*dirò*	*dicerò*[3]
sp.	*haré*		*diré*	
prov.	*farai*		*dirai*	*diirai, dirai*
fr.	*farai*[1]	*fairai*[2]	*dirai*	*didrai*[4], *dirrai*
	ferai			*diirai, dirai*

	arajo	*habere-ajo*	*serajo*	*essere-ajo*
ital.	*arò*[5]	*avrò*	*serò, sarò*	*esserò*[6]
sp.		*habré*	*seré*	
prov.		*aurai*	*serai*	
fr.	*arai*	*avrai, aurai*	*serai*	*estrai*

Ital. *sarò* skyldes indvirkning fra *arò* og *farò*, omvendt fransk *ferai* indvirkning fra *serai*. Et forsøg på at nærme *serai* til *estrai* haves i *esserai* (M. II 11₇, Bg. I 266).

---

[1]) Ps. XI 6 var. Bg. II 166. [2]) Bg. II 166. [3]) Blanc 459.
[4]) se ovenfor s. 224. [5]) Blanc 393. [6]) Blanc 383.

